

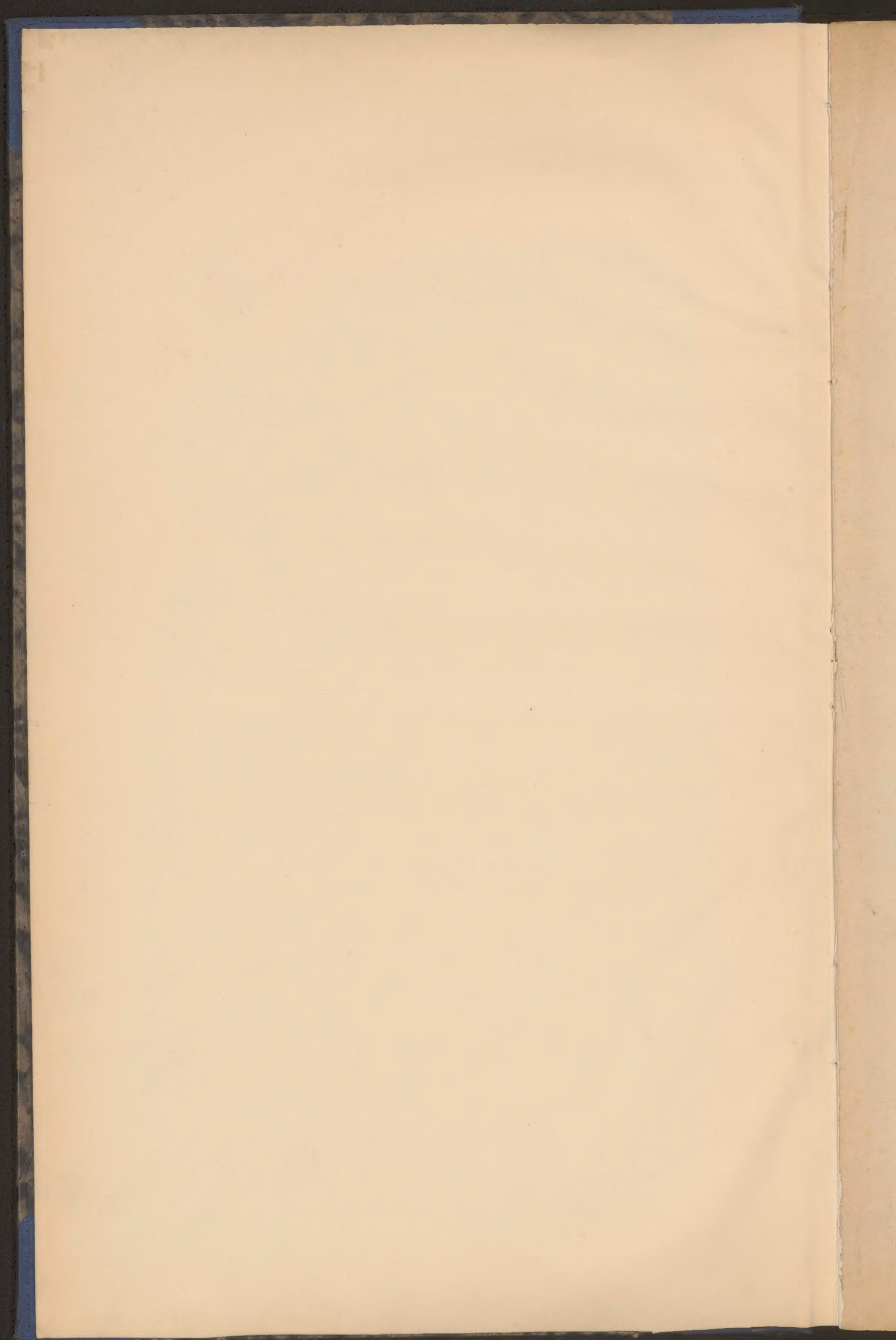

Darował wnuk autora, Dr Józef Muczkowski jnn., dnia
19. ~~IV~~. 1915. Oprewiono w r. 1941.

6309

I
Wykłady Bibliografii

s.p.

Josefa Murkowskiego

Professora i Bibliotekarsa Uniwersytetu

wiennawskiego

w latach .....

wydat (masyseby).

Stefan Murko

Kraków

1871.

Indeks.

Wstęp. str. I

Bibliografia str. 1.

Podział na Grafikę, historję drukarstwa, bibliotekarstwa str. 2.

I Grafika od str. 2 do

A. Pojęcia i mowy ludzkie str. 2

B. Podział języków str. 9.

a. Języki jednozgłoskowe str. 10.

Podział języków jednozgłoskowych str. 11.

Język chiński str. 11.

Pismo chińskie str. 14.

Podstawa pisma chińskiego str. 15.

Rozwój pisma chińskiego str. 17.

Kultura umysłowa Chinczyków str. 18.

Język Mandaryński str. 19.

b. Języki wielozgłoskowe str. 20.

Język malajski str. 20.

Języki semityckie str. 21.

Języki europejskie str. 22.

I Język Kanta bryjski czyli baskijski str. 24.

II Język Keltów i ich szerep. str. 25.

Cośki mowy keltickiej w Bretanii i Irlandji str. 26.

A. Język Irlandzki (Irlandzki) str. 28.

B. Górecki. Szkocki język str. 29.

Kelticko-germańska czyli Kimbrycka
język mowy str. 32.

III Języki i ludy germańskiego szerepu str. 34.

A. Język chiński str 34.

B. Język Skandynawski str 34.

C. Język angielski str 35.

IV Trako-pelazgijsko-grecki i Fawski
język str 37.

V Słowiański szerep str 38.

A. Czechowie str 40.

B. Sorabowie str 41.

C. Polacy str 42.

D. Roscyanie str 43.

E. Rusini str 43.

F. Bułgarowie str 44.

G. Serbowie str 45.

H. Chorwaci str 46.

I. Słowacy str 48.

1.) Germanisko - Słowiańskie czyli Litwickie
plemię 50.

a.) Staropruski język 51.

b.) Prusko-litewski język 52

c.) Połsko litewski język 52

d.) Litewski język w najściślejszym
znaczeniu 53.

2.) Krymicki Słowiański czyli wotacki język
53.

VI Prudackie plemię (Finnowie) 55.

Wientore mieszane języki w południowo-wschodniej
Europie str 56.

A. Węgierski język str 56.

B. Albański język str 58.

Sanskryt str 59.

C. Wymalowane sztuki piśmienne str 60.

1.) Piśmo malowane, czyli malowidło mównice str 61.

2.) Malowanie alegoryczne i symboliczne str 61.

a.) Kształty chrócone 62.

b.) Kształty polebowe 62.

Wstęp.

Bibliografia, Bibliognosia także
Bibliologia nazywana, jest zbiorem wiadomości^{ułatwiających} porównanie ksiąg ze względu na ich^{materiałnej stronie, i o tem rozprawi się} ~~materiałność ułatwiających~~
 właściwie od literatury^{Przebieg jej w historii pismnictwa?}

Poetykę, wymowę, historię, filozofię i
 prawo, a częściowo teologię, nazywamy
literaturą, wyrażenie dla tego, iż w nich
 wyraźnie drgają własności każdego
 narodu najwybitniej objawiają się i
 ducha każdego narodu właściwie mają.
 Literatura dostarcza wiadomości o dzie-
 łach i księgach, jakie są w jakiej
 nauce pisane. U Niemców nazywa się to
 literaturą; w Francuzów catalogue.
 Tu nie księżki, jako takie, są celem
 ducha, ale przedmiot w nich zawarty.

Bibliografia uważa księżki według
 ich zewnętrznych własności, ich losu i
 innych historycznych okoliczności; została
 wydoskoniona ja^{na szczególniej wydoskoniona we}
 Francji i Anglii.

Gdy wszelkie pomniki pismiennych
 owoców umysłu ludzkiego pod trojanym
 względem uważane być mogą, to albo
 są pisane, albo drukowane, albo sa-
 moistnie, lub też w liernym uważają,
 się zbiorze; zatem trudniejsza się niemi

2.
bibliografia na trzy dzieli się części: to
jest, na grafikę, historię, druckarstwo i
księźnictwo czyli bibliotekarstwo. —

Grafika wskazuje środki rozpoznawa-
nia i ocenienia wieku książek pisanych
czyli rękopisów. —

Historia druckarstwa mówi o wynalazku
tej sztuki, jej wzroście i upowszechnieniu się. —

Bibliotekarstwo zaś podaje sposoby
umiejętnego układania książek, spisywania
ich, robienia katalogów i należytego cho-
=dzenia około całkowitego ich zbioru, aby
ten do użycia ~~ta~~ obecnych ~~ja~~ i po-
=tomnych ~~ja~~ ^{ile możności} najprzystępniejszym uczynić. —

I.

Grafika.

Pismo jest obrazem mowy; żeby zatem
wynalazek jego i zastosowanie w różnych
narodach należyście ocenić i przyczynę jego
rozmaitości tem lepiej poznać można, nad
początkiem mowy ludzkiej i poprzedzają-
=cym się trzeba. —

Cały rod ludzki nie od razu stanął
na tym szczyśle doskonałości mownej,
na którym dzisiaj oświecone ludy wi-
=dzimy. A jako dziecko od niedokładnych
pojęć z czasem do jaśniejszych przychodzi pojęć,
tak i człowiek ¹ ~~zaczyna~~ ² ~~zaczyna~~ ³ ~~zaczyna~~ tą drogą, musi
postępować. — A lubo trudno jest odgadnąć
początek i postęp pojęć rodu ludzkiego,
z tem usiłunkiem znajduje się w językach

^F
A. Poczty Mowy ludzkiej.

żyjących nieprzerwany wątek wyobrażeń;
po którym do ródka nowej ludzkiej i nie-
-jakas pewnością trafić możemy.

Ciekawie przynosi z sobą na świat
tylko usposobienie do uszytkiego, czem
być może i być powinien. Pojętność*
odróżnia go do zwierząt; słuch zaś i wzrok
nie tylko oddalniają go do przyjmowania
najwięcej wrażeń, ale też ich rozmaitość
pobrać mu dają. Atoli te wrażenia
przemijająby, podobnie jak mija obraz
odbijający się o zwierciadło wody, gdy go
od niej usuniesz, gdyby nie było sposobu
zachowania ich przez dźwięk i głos.
Mowa i rozum idą w parze i na-
-wzajem się wyświecają; oboje łączą się
z ciemnymi wrażeniami i stopniowo
do jasnych pojęć przechodzą. Przez
słuch więc natura usposobiła człowieka
do utworzenia mowy. Na jego to pomocą,
naśladował człowiek rozmaite dźwięki w
naturze, ~~naśladując je~~. Wąż syczy,
potok szumi, grzmot, wiatr szumi,
gęś gęga, pies wyje, kot miauczy i t.p.
Niedoświadczony syn przyrody mimo-
woli naśladował to, a przez to naśla-
-dowanie nabywał jasnego pojęcia o
zjawisku w przyrodzie, które zachowane
w pamięci, usposobiło go do tego, iż je

*Pojętność (Verstand) jest władza robienia sobie
pojęć ogólnych i powszechnych, przez dojmowanie znaczeń wspólnych wielu
szczegółom i łączenie ich w jedno, ~~wiedzenie~~
pobrać ogólnych i powszechnych.

nie tylko w przyszłych zdarzeniach umiał od innych odróżnić, ale też ^{był zdolny} ~~był~~ przedstawić je ^{drugim} ~~był~~ ~~zadaniem~~. Tak więc każde nowe wrażenie i naśladowanie go rozszerzało jego wyobrażenia, zwiększało bogactwo jego umysłu i było zarodem powszechnych pojęć.

Przeciw temu, jakoby mowa pierwotna i naśladowania natury, czynią, niestórą następujące zarzuty:

- 1) że w bardzo małej liczbie wyrazów widać naśladowanie tego, co słyszano (onomatopoeia t.j. wyrazy naśladowujące słyszane dźwięki). —
- 2) że gdyby tak było, toby oznaczenie tegoż samego brzmienia w naturze, we wszystkich językach jednakowe być powinno.
- 3) że na koniec niezliczone mnóstwo pojęć oznaczonych jest nazwiskami, w których najmniejszego nie ma śladu podobieństwa i dźwiękiem, któryby jako tako do pojęcia był podobny. —

Na to odpowiadamy:

- 1) W zdarzeniach, gdzie brzmienie przyrodzone dokładnie jest oznaczone i równe sobie podobne, toż brzmienie samo pojęcie małuje, n.p. kukudka, kukawka, po niemiecku Kuckuck, łacińskie cuculus, greckie κοκκυς, islandzkie kuack, bas=kijskie kokua, słowackie korusola, węgierskie kukur, hebrajskie kukatha, syryjskie koko, arabskie kulhem, perskie kuku, tatarskie kauk, koryackie kairuk, kamczatskie koakutschitl. —

2) Ale rzadko się to trafia. Pospolicie brzmie-
 nie przyrodzone same ze siebie jest różne,
 a wtedy jeden naród taki, drugi zaś
 inny sposób odmiany jego brzmienia
 obiera. - I tak, grzmot w naturze jedno-
 -stajny, rozmaicie duchem pojmujemy,
 i dla tego różne są jego nazwiska,
 lubo ze wzrystkich ponarzuje się, że są
 naśladowaniem natury, n.p. Роботы
тонитру, Donner, tonneur, grzmot. -

3) Często dźwięk natury jest niepewny i
 nie dość wyraźnie oznaczony, a w ta-
 -kim razie i naśladowanie go musi
 być niepewne, a z tąż wyrażenie go w
 różnych językach różne być zwykło. -

4) Przyczyna tej odmienności jest i to,
 że nieoprawne organy pierwszych ludzi
 mowę tworzących, z przyczyną swą
 nieoprawności niedokładnie pojmowali
 tony, a niedokładnie naśladowali je
 (mowa dziecienna). Później lubo z postę-
 -pem kultury uznano niedokładność
 tego lub owego wyrazu, zachowano go
 jednak dla tego, iż był już znany
 i zrozumiały. -

5) Kiedy w organach mówiących znaj-
 -dowały się wady bądź z przyrodzenia,
 bądź z nawyknienia, natenczas ta
 różnica brzmienia wyrazu od brzmie-
 nia w naturze jest jeszcze większa,
 tak, iż niekiedy żadnego niemasz
 podobieństwa. Chińczycy, Grenlandcy -
 -nowie i ~~Aleksykanie~~ ^{syberyjczycy} nie mogą

wymawiać r, ale w miejscu jego l wuy =
waja; dla tego gramot po chińsku lei, po
grenlandzku kallak, po meksykańsku
tlatlatnicel nazywa się. - Przywróćmy
w tych wyrazach r, a dźwięk ich z na-
turą przedmiotu będzie zgodniejszy. - Nie-
które narody, jak n.p. Chińczycy i
Grenlandczycy nie mogą wymówić
spółgłoski bez oparcia jej na samo-
głosce, przez co brzmienie przyrodzone
(najwięcej ze spółgłosek złożone) osłabiają,
i zacierają. -

6) Przez kilkakrotne przeniesienie zna-
czenia, wyraz co raz bardziej oddala się
od swego źródła, aż na koniec całkiem
się to zacierają. -

Organ mowny, którym człowiek
jest obdarzony, ma dwa sposoby na-
śladowania dźwięków: otwarcie ust i
przykładanie języka; ^{pierwszym} ~~tamto~~ tworzymy
brzmienia samogłoskowe, a za pomocą
drugiego, ^{wyrażamy} ~~tego~~ brzmienia spółgłoskowe. ~~wyrażamy~~.
A lubo nie masz teraz języka, który by
się składał ze samych samogłosek,
z tem wszytkiem wiele z dawniejszych
zachowało ślad tego dzieciństwa. -

Aczkolwiek sposób naśladowania
brzmienia samogłosek jest łatwy, nie
jest jednak dostateczny do wyrażania wszel-
kich brzmień czyli dźwięków w naturze
dostreganych. Samogłoska bowiem
naśladuje tylko i naśladować może
wysokość i niskość głosu (i, y, e, a, o, u, a, e)
3 3

F Pierwszy sposób, jakto Tatarzy, musi być
używany, jak się zdaje, jedynie w pochwyt-
kach. Dowodem tego, że wszelkie mowa
wyrażamy pojedynczymi głoskami. F

bez oznaczenia jego własności, którą
 przez spółgłoski wyrażamy. - Naślado-
 -wanie brzmień spółgłoskowych początkowo,
 jak się zdaje, przy nieoprawionych organach
 słuchu i mowy (zdolność do mowy, accent)
 sprawiało niemałą trudność ~~wgryz~~, jak się o tem z
 podania Lahontana przekonać można,
 który wiele dni strawił, nim Huronczyka
 wymawiania głosek wargowych (b, m, p)
 nauczył; dla tego też w spółgłoskach
 powstaje się największa rozmaitość
 dźwięku organów. - Wiele ludów nie może
 wymawiać b, d; Takici i na Wyspach
 towarzyskich nie mają, syczących; a ileż
 to ludów i ludzi r i l odróżnić nie może!
 Przyczyta tego jest w słuchu, a w ca-
 -łych ludów w słuchu tworców ich języka,
 których przyrodzony brak albo przypadko-
 -wo zaniedbane wykształcenie i do
 następców przeszedłszy, nieprzekłamaną
 staje się koniecznością. - Wszyscy tak
 wymawiają, jak te brzmienia pojęli,
 lub się ich od przodków wymawiać
 nauczyli. - Jest to ważny dowód myl-
 -ności umysłów naszych. -
 Początkowo, jak się zdaje, tworono
 spółgłoski z samogłoskami,* a ten spo-
 -sób jako najprostszy, najdawniejszym być
 się zdaje. - Inni twórcy języków po samo-

* W języku chińskim wszystkie wyrazy z jednej
 spółgłoski z następującą samogłoską, są
 złożone. -

= głoskach nadle spółgłoski, a to może bar-
 = dzo wcześnie; jakoż mnożstwo takich wyra-
 = zów znajduje się w językach tak jednogłosko-
 = wych, jak i wielogłoskowych.

Przy większym usposobieniu organów,
 kiedy się o niedostateczności tych brzmień
 połączonych przekonano, zaczęto umieszczać
 spółgłoski na początku i na końcu, lub
 też po kilka spółgłosek przypawano (rad,
 bog, lew, pierś, mord, best). Tu ^{panuje} naj-
 = większa rozmaitość ~~panuje~~; a im bar-
 = dziej przekonano się o użyteczności dwu-
 = głośnych spółgłoskowych, tem więcej je niektórzy
 twórcy języków bez potrzeby nawet mnożyć
 zaczęli. Z tad pochodzi, że niektóre języki
 poprzedzone są spółgłoskami, kiedy inne
 z powodu słabych organów twórców pod
 dogodnym niebem mieszających i nie
 wiele i słabych ^{wywaja} spółgłosek ~~wywaja~~.

Jakkolwiek jest stosunek spółgłosek
 do samogłosek, tak utworzone brzmienia,
 są pierwiastkami wyrazów. Są one pospo-
 = licie jednogłoskowe dla tego, iż dźwięk
 przyrody szybko przemija, a nieoprawny
 organ pierznych twórców języka tylko
 najwybitniejszą część jego ująć i oddać
 był zdolny, ta zaś część jest zawsze
 jednogłoskowa (trasa, hux, brzn, brdżx,
 dryc).

Alte we wszytkich językach bardzo
 mało, bo tylko około kilkaset jest pier-
 = wiastków, które się we wszytkich językach
 powtarzają, i dla każdego muszą wy-

- starczy na oznaczenie tak ³bieżących
jak i później utworzyć się mających wy-
razów ^{według} ^{ich} nowo pojęć: a zatem ten
mały zasób razem wzięty jest podstawą
obecnego i przyszłego bogactwa mowy.

We wielu językach obliczono te pierw-
wsiastki. Tulda znalazł ich w języku
niemieckim 300 do 400; Court de Gebelin
we francuskim nawet 400 nie naliczył;
Fourmont w greckim tak bogatym ję-
zyku znalazł ich tylko 300. Bayer i
Fourmont w chińskim znaleźli 330 do
350, a według Remusat'a 250, X. Mon-
tucci zaś na 400 podaje.

B. Podział języków

Takiego podziału pochodzą wszystkie.
Dotąd nam znane języki, które w ogół-
ności na jedno- i wielogłoskowe dźwię-
kiny.

B. Podział języków

~~Wszystkie języki są sobie w pewnej~~
części podobne a jednakże różne; bo lu-
dzie wszędzie są ludźmi i ich organy
słuchu, widzenia i głosu są podobne:
a ~~podobne~~ tak dźwięki jak i ożywione
przyrodzenie ^{przedstawia im} te same ~~przedstawia im~~
przedmioty. - I znów różnica przy-
rody i organów ludzkich jest przyczyną
tej różnorodności. Żaden język nie za-
chowwał swojej pierwotnej czystości: bo wojny,
wędrowności i inne wypadki mieszały narody
i ich języki. Dla tego i najdawniejsze
te znane nam języki pierwotnych
nie są bez smazy i przymieszki obce.

Języki według ich większego lub

mniejszego podobieństwa dzielą się na klasy i rodziny. Liczymy pięć klas wszystkich mniej więcej na świecie znanych języków:

- I. Jędnogłoskowe,
- II. Indo-europejskie,
- III. Z argatyckimi spokrewnione,
- IV. Afrykańskie,
- V. Amerykańskie języki.*

A. Języki jednosłowne.

Języki jędnogłoskowe najwięcej do języka pierwotnego zbliżone, używane są w krajach z tamtej strony gór mongolskich. Jakkolwiek nie ma ich w południowo-wschodniej Azji jako to: w Syberii, Chinach, Dalekich Indjach, Ava, Pegu, Siam, Sunkin, Cochinchina, Cambogia i Laos. - A zatem, języki malajskie na południu, a mongolskie i manchujskie używane na północy, względem powyższych krajów używane, były także jędnogłoskowe. Ale teraz już dalej są posunięte, bo w nich są wyrazy pochodne i złożone, zatem wielogłoskowe, lecz się nie odmienniają. - Tak więc ludzkie w kształceniu języków na początku drogi postępu stanęły i w epoce dzieciństwa (stanęły) porośnięte. -

Wszystkie te ludy jędnogłoskowych języków używające razem obejmują część Azji zajmującą, gdzie na przestrzeni 130000 mil kwadratowych około 150 do 180 milionów ludzkiej mowy jeszcze w kolebce będącej używa. -

Wyrazy tych języków nie są jeszcze

* Za źródła w tym przedmiocie podać mogą: dzieła: *Althudates oder allgemeine Sprachkunde* von Joh. Christoph. Adelung. Berlin 1806. - *Literatur der Grammatiken, Lexica und Wörtersammlungen* von Joh. Sev. Vater. Berlin 1815. -

wyrazami, ale tylko materiałami. - Są to
pierwiastki bez odmiany i pochodzenia,
które żadnych względów nie oznaczają.

Podział języków
jednogłoskowych

Języki jednogłoskowe dzielą się nowo
na dwie grupy:

a) na języki ze znakami pojęciowymi, ta-
-miemi są: 1) chiński, 2) tungingński, 3) kochin-
-chiński;

b) ze znakami zgłoskowymi: 1) tybetański,
2) siamski, 3) birmański w Awa i Pegu,
4) mało poznany język w Laos i Cambogia
(Cambogia).

Język Chiński

Język chiński jak i naród nim mó-
-wiący jest bardzo starożytny; składa się
on z 300, a według innych z 328 do 350
pierwiastków ^{złożonych} z jednej spółgłoski i stojącej
po niej samogłoski ~~złożonych~~, w których
nosowe do naszego brzmienia nie podobne
często się zjawia. - Pomniana je pryncipa
fizjoni (328 x 5 = 1640) i przydech, z któ-
-rym lub bez którego te wyrazy wymawiają;
a więc 1640 x 2 = 3280, albo według naj-
-wyższego obliczenia do 4400 wyrazów, które
od dzieciństwa ^{nowożytnie} ~~nasłuchane~~ ucho chińskie
jakto ~~na~~ różne brzmienia uosabia. - Aientory
do 8, 11 i 13 liczą pryncisków, z których
największa część tak dla języka jak i
dla ucha cudzoziemskiego jest wcale nie-
-podobna do wyrażenia.

Chiński język z jednogłoskowych
jest najprostsz; wyrazy jego składają
się ze spółgłoski i samogłoski, których
brzmienie Europejczy przez łączenie w

piśmie kilka spółgłosek i samogłosek uży-
 tawieć usiłują. Chińczycy nie mają, spółgło-
 sek b, d, r, s, z: ^{miasto} ~~za~~ których używają, głosek
p, t, l, s, z. ^{ich} Dwa spółgłoski po sobie na-
 stępują. Chińczyk nie może wymówić, i dla
 tego je zawsze opiera na samogłosce, n. p.
crux wymawia kulusu; cardinalis kiau-
 tinalisa; spiritus supilutusu; Christus
 kilisutusu; Hoc est corpus meum floren-
 gerulu esulpusu meum. - I żydzi chińscy
 przyjęli ten sposób mówienia: i tak za
Breschil wymawiają Pielieschitrie. -

W języku chińskim jeden wyraz może
 oznaczać rozmaitego wymówienia ^{oknaikai} ~~rozmaite~~
 części mowy ~~znaczyć może~~, tak, iż na
 jeden wyraz około 50 znaczeń przypada,
 które niekiedy przez przydanie innych wy-
 razów bliżej oznaczyć trzeba. I tak schu
 według wymowy znaczy książkę, drzewo,
 skwar, opowiadać, jutrzeńca, deszcz i ~~inne~~
^{pada} ~~deszcz~~, tascauoss, wyknać, przegrać za-
 kład i t. d. - Tschun oznacza: pan, świ-
 nia, kuchnia, śup, hojny, sposobić, baba,
 łamać, łupać, sroderny, maść, zwilżać,
 niewolnik, jeniec. - W wątpliwych wyra-
 żeniach przypada się inny wyraz do
 bliższego oznaczenia tamtego słowić
 mogący. I tak, do Fu ojciec, dodaje się
 wyraz Tschin powinowactwo; Mu-tschin
 matka. W piśmie opuszcza się ten przy-
 datok, bo tam każde wyobrażenie oznacza
 się osobnym znakiem. -

Owe 3280 a najwięcej 4400 wyrazów

stanowia, cały skarb mowy chińskiej i
 wraz z wszystkimi przenośnemi znaczeniami
 muszą wystarczać na oznaczenie wszel-
 kich pojęć zmysłowych i umysłowych; ale
 jak niedokładnie, łatwo przekonać się
 można. Ponieważ zaś wszystkie te wyrazy
 są jednogłoskowe, zatem nie ma tu ~~żadnej~~
 różnicy części mowy, ale każdy wyraz może być przy-
 miotnikiem, rzeczownikiem, słowem lub par-
 tykułą. - Nie ma tu pochodzenia i odmian,
 które do oznaczenia różnych względów tak
 są pomocne; nie ma więc Declinacji i
 konjugacji, ale w najważniejszych zdarzeniach
 niedokładnie je przez omówienia wyrażają;
 dla tego też szczególnie ich starożytni księgi
 klasyczne (*Kings*) każdy wykładacz inaczej
 tłumaczy. - To co u nas jest Declinacją,
 zastępują u Chińczyków pewne wyrazy także
 jednogłoskowe, które po wyrazach lub przed
 nimi się kładą. - W słowach tylko trzy czasy
 oznaczają, m. p. teraźniejszy (*praesens*): ngo
 leh przychodzę; przeszły (*praeteritum*): ngo
 leh lic; przyszły (*futurum*): ngo jah leh. -
 Ciemność więc wielką panuje w tym języku;
 bo ~~nie ma~~ ^{w nim} ~~nie ma~~ nie ma artykułów, ~~nie ma~~
 i spójników, ~~nie ma~~ ^{Wtedy} Mowa Chińczyków składa
 się ze samego tylko ułożenia prostych docie-
 tych pojęć, bez połączenia, bez spojenia sto-
 sunków i oznaczenia zdań podrzędnych.

Przy tem ubóstwie język chiński byłby
 bardzo łatwy, gdyby go przyciski czyli ac-
 -centy ^{a nie czyniły} (najtrudniejszym dla cudzoziemca nie-
 czyniły). - Z tego ubóstwa wynika potrzeba

częste opisywania. ^{Sto tego też} Język ten do pojęć dźwiękowych, a zatem do badań metafizycznych, jest wcale nieoddatny. —

Pismo chińskie. —
Osobliwsze jeszcze niż język jest pismo chińskie, bo jest jedyne w swoim rodzaju. —
Różni się ono od innych pism tem, że nie jest ani naturalną, ani symboliczną hieroglifiką, czyli ^{pismem} piktografem; ani nie jest pismem glotografem lub zgłoszkowym czyli fonetycznym, — ale całe rozwinięte pojęcia, i to każde pojęcie właściwym znakiem przedstawia, bez najmniejszego z mową związku. — Mówi ono do nas, jak europejskie litery, które każdy rozumie, i właściwym sobie sposobem wymawia. — Można więc nauczyć się rozumieć chińską książkę, nie umiejąc ani słowa mowy chińskiej. —

Podstawą chińskiego pisma jest sześć części, prostych, części, rozmaicie zakrzywionych linii; te stanowią 214 tak nazywanych kluczy czyli pierwotnych znaków, z których się składają wszystkie inne znaki w ogóle około 80,000 wynoszące. — Łatwy więc człowiek nie wystarcza do ^{przywołania} wpojenia ich sobie w pamięć: atoli między temi znakami jest wiele jednoznaczących, wiele zastarzałych, niewyczerpanych wyrażen i takich, które pod znakiem pociągają się dając, tak iż podobno znajomość tydzień jest dostateczna do czytania książek nie zbyt wielkiej uciążliwości wymagających. —

Poznanie ich ułatwia ta okoliczność, że utworono szereg znaków pierwiastkowych (*Wurzelzeichen*), od których znajomości poznanie złożonych kształtów zależy. — Ażto, znaki te

nie są polubowicie utworzone, ale w układzie ich rozumna przewodnicząca uwaga na związku myśli zasadzona. — Tak, — puste nika wyrażają ananiam góry, a na niej znak człowieka kładz; trzy oznaczają ananami ora i wody. Są też niektóre znaki pierwiastkowe, które się we wielu złożonych postaciach znajdują i powtarzają, n.p. znak człowieka, jako pierwiastek wplywa w skład 41 innych znaków, w których podstawę stanowi (kółniwa, księżdz, chłop); znak usta ^{malujący} ~~wyrażający~~ powtarza się w 989, a znak rybi w 1030 kształtach. — Ta oroliczność ułatwia porównanie istotnej części kształtu złożonego, a tak nauczenie się pisma znakowego ~~bezpośredni~~ ^{bezpośredni} ułatwia

Podstawę pisma paxowego chińskiego

są:

- 1.) Obrary przedmiotów umysłowych, których jest około 200. —
- 2.) Złożone obrary umysłowe, które nie przedstawiają przedmiotów, jakie każdy z nich oznacza, ale są symbolicznym oznaczeniem pojęć odwołanych. — Liczba takich obrarów nie może być wielka, bo nie wszystkie powrotkowe obrary do tego stworzyć mogły. — Najdawniejsze z nich są:
  - stonce i kigijc = blask, światło; człowiek na drodze = podróżnik; ptak i usta = śpiewać;
  - kobieta z miotłą = gospodyni; woda i oko = try;
  - stonce za drzewem = jutro; ryba z toporem = zabijać, łapać;
  - matka z dzieckiem = kochać; kobieta z kijem = nie kochać;

dwie kobiety = stócić się; dwa noże = krajać;
 dwie góry = pasmo gór; dwaj ^{oj} ludzie z obróconą
 ku sobie twarzą = spotnać się; trzej ^{ech} ludzie
 jeden po drugim = następować; dwie ku sobie
 obrócone ręce = walczyć; człowiek z turkiem =
 obcy, barbarzyńca, cudziemu; strzela na
 turka = strzelać; ludzie na ziemi = siedzieć;
 człowiek przed drzewami = czekać; drzewo przy
 drzewiach = zamknąć; ucho przy drzewiach =
 słuchać; usta przy drzewiach = pytać się. —

3) Pojęcia przystawców mają, przez po-
 lubione znaki; a ten trzeci rodzaj pisma
 Chinczyki wskazujaćem nazywają, n. p.
 —÷— wysoko; —•— nisko; —○— w środku. —
 Dą też i u nas w naukach polubione znaki,
 n. p. =, √, —, +, >, ( ). —

4) W niektórych obrazach, z któremi to
 czynić można, zmieniają ich położenie, a
 przez to przeciwną myśl wyrażają. — I tak
 odwróciwszy prawą i lewą rękę, podniesioną
 i spuszczoną, co znaczy człowieka żywego
 lub umarłego. — Ale taki sposób przedstawiania
 nie może być ścisły, bo nie we wszystkich
 przedmiotach ich przeciwnie położenie odwrócić
 można. —

5) Obrazom umysłowych przedmiotów dano
 odzwierciedlenie (n. p. pies ^{t. j.} ~~z~~ waczekać),
 a tak z metaforami tworzą słowo; albo
 nie brano ich w pierwotnym ich cykli po-
 czątkowym ale w bliższym przenośnym
 znaczeniu, t. j. metaforycznie; n. p. lew (mężstwo)
 rajca (bojać), paląca się roślina (wzchodzić,
 kły puszczać, rość); obraz znaczący wielki,

malował też wielkość, wielkim czynie ~~dom~~
 znaczył gospodynię; potężone musile i przy-
 -jaciół.

W postępie rozwijania się pisma chiń-
 -skiego, wzywany ^{sytem} dotychczas ~~sytem~~ ^{obrazowy} ~~sytem~~ ^{III}
 potężono z fonetycznym ~~potężono~~ - Wzywane dotychczas
 obrany rozbudowały w krytelniku nie tylko po-
 -jęcie, które malowały, ale też ^{si} tacy i niemi
 i wyraz, który je w mowie oznaczał. Jeżeli
 się to brzmienie powtarza w mowie z innem
 znaczeniem, jak n.p. *ting* gwóździ, sosna,
 ścierka, opilstwo, sądzić i inniz własne ręką;
 natomiast Dodano do tego znak inny, któryby
 wskazywał pojęcie mającego oznaczać się przed-
 -miotem, a tak ostrzegają, że tu nie o przed-
 -miocie jest mowa. - Tym sposobem powstały
 znaki czyli charakterystyki z dwóch różnych
 części. Jedne, z których jedna przedmiot a
 druga brzmienie jego nazwy oznacza, n.p.
 drzewo i gwóździ = sosna; piole i gwóździ =
 ścierka; wino i gwóździ = opilstwo; język i
 = sądzić; woda i gwóździ, gwóździ = rzeka *ting*.

b.) Pojęcia, których nie zdołano obrazowo
 uwytylować, wyrażają przez ~~inne~~
 rysunki znaków, których F

b.) Pojęcia nie dające się przedstawić
 przez obrany, przedstawiają przez obrany ~~to-~~
~~te~~ brzmienia do nazwy tego pojęcia były
 podobne, a przy nich stały wizerunek ust,
 ostrzegający że tu nie przedmiot, ale dźwięk
 jest wyrażony. -

Jest to ostatni xres rozwinięcia pisma
 chińskiego. - Przez takie pismo nie wyrazy
 mowy, lecz przedmioty same ^{malujące} ~~malujące~~,
 nie można było wyrazić zmian gramatycznych,
 jakim wyraz ze względu na

inne w zdaniu ulega: bo to pismo same
tylko pojęcia maluje; wskazuje więc, że
tak rzecz można, same pierwiastki wyrazów,
nie troszcząc się o ich dalsze w mowie
odmiany. - I tak określono n.p. obrazy ojciec
iść, a z tego nie można wiedzieć, czy to
znaczy ojciec idzie, przyszedł, przyjdzie, ojciec
pryszedł, ojcowie przychodzą; bo względy przez
wyrażony wyraz oznaczone, w obrzanie od-
-dane być nie mogą. - ^{zastępuje potrawicie język} ~~język~~ (chiński, wielkie
^{swoje} ~~rodzaje~~ co do form grammatycznych,
~~zastępuje~~ ^{po sobie wyrażono} ~~rodzaje~~ i podobne wyrażenia
następstwem, tak iż że szeregi wyrazów po
sobie idących względy te wynikają, że zatem
i obrazy w tymże porządku w piśmie
określone być ^{bywają} ~~muszą~~ ^{musieli}: bo piszący ^{przebiegi} ~~przebiegi~~ ^{przebiegi}
logicznych zasad języka, którym mówili,
trzymać się musieli. -

Tak niewygodne ~~zastępuje~~ pismo
ludzie niedokładna mowa, są najważniejszą
przyczyną, dla czego Chińczycy dotąd
w kulturze umysłowej bynajmniej
nie postąpili, i nigdy w niej nie
postąpią. - Kto najpiękniejszą i naj-
-cenniejszą potęgę życia swego po-
święcać musi, żeby jako tako nauczyć
się czytać i pisać, ten i dla drugiej
potęgi życia dniegiem porostanie. -
Młóśtwo powiadanych znaków morderuje
sity pamięci. - Uczeń, który już
długiem i usilnem ścieraniem 10000 znaków

anaków nauczyć się, przystępując do wieku
dojrzałego, i wtedy dopiero wiadomości swoje,
w praktyce ma używać, dątwiż i tępiż
na umyśle. Dla tego też najczęściej tacy
uczeni szukają, w europejskich środkach
na wzmocnienie pamięci. — Ścisłe popisy
kandydatów, którzy mają być mandarynami
to jest uczeni i urzędnikami, zależą
na piśmnych i mownych doświadczeniach,
czyli kilka tysięcy anaków piśmiennych
rozumieją, i odmalować je umieją.
Innych umiejętności nie ma, tam
ani mowy. Tak nazywany uczeni
chiński, t. j. który miernie czyta
i pisać umie, niema najmniejszego
wyobrażenia o naukach i umie-
jętnościach, których pojęcie utrudnia
uboga mowa nie zdolna do wy-
rażenia pojęć nadmystowych. —

Język mandaryński. — Co się dotąd
o języku chińskim mówiło, ten się
to szczególnież mowy dworu, pisarskiej
i mowy wyższych towarzystw, która
w Chinach Kuan hoa, w Europie zaś
mowa Mandaryński jest nazywana,
dla tego, iż między uczeni i wyż-
szymi urzędnikami jest w użyciu.
Jest ona właściwie prosta, mowa
prowincyi Kiang nan, w której
dawniejsi domowi cesarce mieli sie-
dlisko, a na których dworne szczególnież
zostawa wykształcona. — Język dotąd

mówią tym językiem potocznie w tej
 prowincyi i sąsiednich okolicach. —
 Kiedy dynastia ^{Ling} ~~szaj~~ ^{obsta} ~~opanowali~~ ^{panowali}, i
 stolicę ^{Arja} ~~jego~~ bliżej ku granicy do Pe-
 xingu ^{ost} ~~przeni~~ ^{no} ~~wali~~ ^{wprowadzić} na dwore
~~wyprawy~~ ^{oni dynastia} ~~z~~ ^z ~~którą~~ ^{prawy}
 ale we wszystkich czynnościach rząd-
 -owych, dawną mowę dworu zachowali,
 dla tego też dotąd nie w wyższych
 klasach w Pexingu ~~dotąd~~ najczystej
 mówią. * o. Języki wielozgłoskowe

~~Wielozgłoskowe języki~~ Przejście do
 najprostszego układu jednogłoskowych
 wyrazów do składowiejszego utworu
 wielozgłoskowych języków, wskazuje
 nam mowa Malajska na półwyspie
 Malaya lub Malacca używana. Język Malajski
 Język ten ^{jak się zdaje} był pierwotnie także
 jednogłoskowym równie jak mongolski
 i mandziński; ale połączenie tej
 części Aryi z tą wytrącającą słupność
 mieszkańców Malakki z ludami wielo-
 -głoskowej mowy używającemi, wpły-
 -nęło na jej przemianę. — Mowa
 malajska jest płynna i dźwięczna,
 gdyż wiele samogłosek i spółgłosek
 płynnych używają. Pierwiastki nie
 mają w niej tak różnorodnego jak w
 językach jednogłoskowych znaczenia,
 i dla tego nie ma w niej rozmaitych
 przycisków, a każdy wyraz wielozgłoskowy
 rozpoczyna ^{przed} ~~na~~ ostatniej na przycisk. —

* Wahl Allg. Geschichte der morgenländischen Sprachen Lipsk 1784.

Wielozgłoskowość pochodzi ze składowania wyrazów, które się często trafia, i z pochodzenia, przez dodanie głosek na początku lub na końcu wyrazu. — W powód, iż język ten w wynośności handlowej, wielce jest używany, szczególnie w Holandry wiele nad upowszechnieniem go przez firmę pracowali. —

Języki Semityckie

Pomijając inne w Azji używane języki, nie można przemilczeć języków semityckich. — Semityzmem nazywają się języki: chaldejski, aramejski, hebrajski, syryjski, arabski, fenicki, armenjski, etiopski, — dla tego, iż ludzkie według historycznego podania od Semu, syna Noego swój początek wywodzą. — Wymowy tych języków są, częścią, jednosłowne, częścią i najwięcej wielozgłoskowe. ~~Wielozgłoskowe~~ Wielozgłoskowe powstają, już to z odmiany wyrazów, już przez ich pochodzenie, w obzgu pamięci nadzwyczajnie rozmaicie w tych językach. — Wyrazów złożonych, przez imion własnych, nie ma w językach semityckich, dla tego bardzo im trudno złożone wyrazy cudzoziemskie pod wyrazami swoimi wyrazić. — Semityzmie w piśmie tylko spółgłoski piszą, a samogłoski przez znaki szczególnie nad nimi i pod nimi wyrażają. — Mają tylko dwa rodzaje: nasyłki i cieniłki. — Akcent kładą na ostatniej,

przedstawiają lub tracą od końca. —
 Arycy, Kady, Hebrajczycy i Arabowie
 na początku, Chaldejczycy i Syryj-
 czycy na końcu miarownika. — Nie
 mają u nich declinacji podobnych do
 naszych, ale przypadki oznaczają, stąd
 na początku wyrazu szczególne głoski,
 np. l, h lub przez oddzielne przysłówki,
 lub przez wzgląd miarownika do słowa
 (zauważyć oje). — Demici mają liczbę
 pojedynczą i mnogą, nie tylko w imio-
 nach, ale i w słowach, jak np. Ara-
 bowie. — Każda osoba oprócz pierwszej
 tak w pojedynczej jak i mnogiej liczbie,
 ma dwa rodzaje, które w czasie przeszłym
 przez szczególne zakończenie a w przy-
 szłym też i przez szczególne głoski na
 początku słowa odróżniają. —

Języki europejskie

Część ziemi, którą za przykładem
 Fenicyan Europa nazywamy, jest
 właściwie tylko zachodnim przed-
 -kiem Azji, od której w naturze,
 oprócz gór Uralskich nigdzie nie
 jest przedzielona. Dla tego też
 Europa mieszkańców swoich ma z
 Azji, szczególnie z wyrostu środkowej
 Azji, z której się ludzie po północnej
 Azji, Europie i Ameryce rozprzyskli,
 bo Afryka jak się widać, z południowo-
 zachodniej Azji mieszkańców otrzymuje. —

Przewidywania

~~Wiedzą przewidywania~~ zaludnienie to przez
 to nastąpi, gdzie samo przyrodzenie
 drogi wskazuje, a żegluga dopiero bardzo
 późno do tego dostarcza doskonałości, i aby
 się ludzie ze wszystkiem swym mie-
 -niem i liczną rodziną, bez obawy na
 morze pływacze mogli. —

Czas tego zaludnienia Europy na-
 kryty jest różnemi, dalekiemi przewidywaniami;
 jacy już w początkach dziejów widać
 w Europie od Donu aż do ujścia Tagu
 ciadłe ludy różnych początków i języków,
 które już w części wielkim domianom
 i wielkiemu pomieszaniu uległy. —

Najbardziej tu szczególniejsze są tak
 językiem jak i pochodzeniem różnych
 od siebie głównych ludów, które od
 zachodu ku wschodowi w następującym
 idą porządku: 1. Iberyjczycy z Kar-
 -tazyjczycami w Hiszpanii, części
 Gallii i na wybrzeżach Środkowego
 morza aż do Włoch. — 2. Keltowie w
 Gallii, na wyspach Brytańskich, między
 Dunajem i Alpani i w części Włoch. —
 3. Germanowie między Renem, Dunajem
 i Wiertą w ^{gł.} północną. — 4. Tr-
 -nowie z Iliryczycami w południowej
 -wschodniej Europie i zachodniej Azji.
 5. Slawianie względem ~~to~~ południa
 na północ, i 6. Finowie w północno-
 -wschodniej Europie. — Wszystkie te
 ludy jak się daje w tym porządku
 z Azji do Europy przechodziły. — W północnej

tych czasach piekarali się w Europie
Lettowie, Motosi, Węgrzy i Albańczykowie
we wschodniej Europie -

1. Język kantabryjski czyli baskijski. -

W dzisiejszej Hiszpanii i Francji po
obu dwóch stronach gór pirenajskich, od
Oceanu północnego aż do Pampelony,
mieszka jeszcze prawdziwy czyli prawdziwy
~~niezmienny~~ szczątek Kantabryjski w
dzisiejszych Baskach, których już Pliniusz
znał pod nazwiskiem Vascones. - Lud
ten utrzymanie swego języka i samo-
istności winien temu, iż w górach
osiadł, ani od Brygimian, ani od
Arabów nie był nagabywany. Brygimianie
uważali go jako przyjaciela i spry-
mierzeńca, a ponieważ pomiędzy nimi
żadnych osad nie zakładali, dla tego
jego język miejscowy w czystości zachował. -
Arabowie nie nawiedzili ich, ale
Wizygotowie, którzy r. 417 z Francji
do Hiszpanii przeszli i z cesarzem
całą Hiszpanię opanowali, założyli
tu wiele małych państw i od nich to
naprawdę pochodzi, niektóre wyrazy
germańskie, które się dotąd w
ich języku porastają. - Hiszpanie lud
ten nazywają Barcogados. a język
Barcogada, Francuzi zaś Basques
i Biscaines. - Ale to imię w obszer-
niejszym biory znaczeniu, bo je nawet
do Gaskoniijskich wciągają, lubo ci

najmniejszego z Barzami nie mają,
zwizgu, a nawet w wielkiej w nich
się pogardzie tak dalece, że Barz
wznieść obrzęz mierze, ale gdybyś go
Garcorykiem narwał, to się na to
pomieci i nigdy ci tego nie zapomni.
Słowa Barzów po obu stronach
północnych Brynów tylko u ludu
jest wywano, wyższe bowiem klasy
i miasta języka hiszpańskiego lub
francuskiego wywają. —

II. Język Keltów i ich znaczenie.

Narówno Keltów pochodzi od
Grenów, którzy nim wystąpi na
zachód względem siebie mieszkające
ludy od Odry aż do ujścia Tagu na
Keltów w całym na odnogi jednego
znaczenia błędnie uważali. — I przy-
mianie mimo to, iż mieli sposobność
bliźszego tych ludzi poznania, błędnie
pod to ogólne narówno Iberyjskich,
Germanów i Franków podciągali. —
Prawdziwi Keltowie na początku
ichów mieszkali częścią w Gallii,
częścią na brytańskich wyspach, częścią
w niektórych okolicach ^{wtedy} Italii i w
krajach między Alpiami i Dunajem
od Gallii aż do Pannonii. — Ich
znaczenia żyją jeszcze w Irlandyi
i Szkocyi. — Ich mowy żaden pomnik
nas nie doszedł, początki jej pierw-
szotaczone ukazują się w mowie ir-
landzkiej i we Wielkiej Brytanii. *

* Od języka dawnych Keltów pochodzą a.) Irlandzki b.) Góralzko szkocki.

Łoci mowy Keltickiej w Brytanii i Irlandji. -

W ^{Wielka} Brytanii na 500 lat przed
 Chrystusem została z Gallii zaludniona,
 o czem już teraz mówię z podobieństwa
 języka obudwóch narodów, obyczajów
 i religii. - Tych którzy się na te wyspy
 przenieśli nazwano Brittonami, nie
 wiadomo dla czego, sami zaś kraj
 swój dla wysokich skalistych brzegów,
 Albionem / Hochland / nazwali. - A gdy
 z czasem, (ale zawsze jeszcze przed
 Erarem), Belgowie czyli Kimbrowie
 z wychodniami na wyspy posunęli się,
 i Bretonów części ujarzmili, części
 w północne góry a może i do Irlandji
 wyparli, natenczas cudziemu i tych
 nowych przychodniów Brittonami na-
 zwali; stąd niepomatu dzieje zawiniane
 zostały. - Bowiem tylko ci Gallowie
 są prawdziwi Brittonami, którzy się
 w góry wysoko schronili. - Przybyli
 na ich miejsce Belgowie są Kimbriami,
 i nigdy Brittonami nazywać się
 nie powinni. - Pierwsi z nich, to jest
 Brittonowie którzy się w północne
 góry schronili, z czasem występują
 pod nazwiskiem Kaledonczyków,
 od Cael, Gael / Gall / i Don, Dun
 góra, zatem Kaledonczyka znaczy
 górny Gael, czyli Góral / Hochländer. -
 Irlandja / Irelandja / która
 1. słowo w dziejach znana jest, otrzymała

narodziło od zachodniego płożenia swego
 to jest od wyrazu Ire, line lub irie
zachod; dla tego też jej język od mie-
 -szkańców wyraz / Hochländer / Erish
Herish od nich zaś samych Caelie -
Erinack, zachodnio-galicki nazywa się.
 Wadwa te ludy nazywały się w liczbie
 mnogiej Gael, Gacil, a tak zachowały
 pamiątkę swego spólnego płożenia
 z Gallii. Oba ludy mówią tym samym
 językiem, lubo w Dyalektach znaczenie
 różnych. - Atoli język ten nie za-
 -chował swej dawnej czystości i sa-
 -moistności. Przez religję i kulturę
 wciągnęto się wiele wyrazów łacińskich,
 a przez liczne napłyty wojdrowne i
 przez 300 letnie panowanie Normanów
tutaj Ortmannami zwa-
 -nych, wciągnęto się wiele germanickich
 form i wyrazów. - Język ten w
 swych pierwiastkach jest czysto
 celtycki, o czym przekonanie się można
 z wyrazów przez autorów łacińskich
 przytoczonych które się teraz w nich
 znajdują / Mittler II. str. 81. - Treść
 język ten jak w Szwecyi tak i
 w Islandyi tylko między pospół-
 -stwem jest używany. - Język ten
 ma tylko 17 głosek z tych 12 spół-
 -głosek. - Aż niema j, k, g, v, w,
 x, z. -

A.) Irlandzki (Irlandzki) język

Na Aegypcy, a zatem w 82 lat
po Chr. odkryli Brymianie Irlandyę, ale
jej nie zdobyli; Stugo więc była nie-
znana i daleka od rymskiej kultury.

Ze ta wyspa w czasie przejścia Kel-
gów czyli Kimbrów do Albionu, z tej
wyspy zaludniona została, domyśleć
się można, ale trudno to udowodnić.

Mariane Richard z Gloucester wyprawdnie
pisarz z potawy XIV wieku. utrzymuje
to i dodaje, że Brittonowie którzy
tu osiedli z tej oxolivijskiej nazwisko
Scuite, Schotten t. j. wychodzący stąd
mali. - To atoli jest pewna, że do
X wieku Skotami ich nazywano, i
że korzystało co przed tym czasem
o Skotach piszą, to o Irlandczykach ma
się rozumieć, aż naomies to nazwisko
ich przeszło na dawnych Kaledonczyków.

Nazwisko które w którym go mieszkających
dotąd mianują, jest Eiriu lub Eriu do Eir
albo Eas, zachód, i Ire wyspa i oznacza
wyspę zachodnią. - I z tego wyraźnie
utworzyli Brymianie Inerna i Hiber-
nia. - Do r. 432 Św. Patryk zaczął
ich nawracać. Z zachodniej Europy
zabumonej Duchowieństwo chłoni się do
Irlandyi i z tego znowa światło nauki
kościelnej po zachodniej Europie szerzy.

Irlandya była podzielona na 21 królestw
małych, które się ciągle kłóciły i
wojowały. Normanie / Norwegowie /

zaś nie tyle górzystej, wschodniej części
 już od trzeciego ^{marin} wieku pod nazwiskiem
 Pictów ~~Wawron~~ / nie od piktów, bo
 wszyscy Brittonowie malowali swe ciasto,
 ale od galickiego pictich, walczyńnik, po-
 miewań swych, potudniowych więcej od siebie
 ukształconych mieszańców nieporobili. —
 Tak Kaledonczykowie jak i Piktowie do
 najdłuższych ludów swego czasu należeli,
 i Brymian często napadali. Piktowie
 w potęgzeniu z Saxotami z Irlandji,
 po ustąpieniu Brymian z Brytanji
 w r. 503, zajęli całą Kaledonię, wy-
 ludniając przez ciągłe z Brymianami
 katarji. Latę nikt nie nazwisko Kale-
 donczyków w dziejach, a występuje Saxo-
 tów irlandzkich w części zachodniej wraz
 z potężonymi z nimi Piktami na
 wschodzie. — Irlandzcy Saxoci podbili kraj
 pomiedzy najedlniejszych swoich wodzów, a
 krajowców w niewolników obrócili. —
 W r. 838 Ken^{net}~~net~~ król Saxocki nawo-
 jował Pictów i obadwa kraje pod imie-
 niem Saxocji potężył. — Później kiedy
 Normannowie w Britanii gościli, za-
 chodnim mieszańcom już mało mogli
 sprościć. W XIII w. stała się lenna,
 Anglii, ale na koniec zupełnie z nią
 potężona została. — Główna część po-
 tudniowej Saxocji a ponieważ i wschodnia,
 dawniej kraj Pictów, wczesniej ~~z~~ przez
 Anglię została zdobyta, a z orładami
 angielskimi i język się tu upowszechnił. —

Druż. wydawn.
 of ancient p
 translated f
 wydłat w r.
 r. 1764 l
 20th tom
 wydawane
 jello: W
 J. Macp
 and capl
 Macphero
 fies, wy
 nowato c
 wiodęcy
 literature.

~~Belgowie~~ Keltyczko germańska czyli Kimbrycka gałąź mowy.

Belgowie, naród szczepu Germań-
skiego, jeszcze na kilka wieków przed Chr.
przesiedliwszy się, wypędzili Gallów moiniej-
szych i opanowali ich kraj między Bre-
nem, Sekwaną i Helwecją. Z ich
języka pomieszanego z mową krajowców,
utworzył się nowy język, w wielka część
dzisiejszej mowy Walliszyckiej i niżej
Bretanii jest szczątkiem ich języka. -
Kiedogo przed Cesarzem przeszli do Brytanii,
gdzie z czasem ~~z~~ Brymian ujarzmieni
przed czterema wiekami pod nimi zostawali.
I gdy po ich ustąpieniu byli za słabi,
żeby się Braktonom i Piktom z północy
opierać mogli, zatem rzucili się w
objęcia Rzymian i innych niżej nie-
mieckich szczepów, którzy tu w V wieku
zawitali i wrócić parowali nad
krajowcami zaczęli. Ci dawniejszych
przybyszów wypędzili do Wales, Corn-Wa-
les i Niżej Bretanii /449/, gdzie się
dotąd mniej więcej w czystości zachowali.
Ale mowa ich w Wales jest najczystsza,
bo w niżej Bretanii pomieszana jest
z łacińską i francuską. -

Tu to w dwóch bliżej przypominowa-
nych sobie dyalektach walliszyckim
i Niżej-Bretanickim utrzymuje^{się} dawny
belgicki czyli Kimbrycki język. *

* Anglosaksonowie wypędzając przed siebie Belgów nazwali Wales t.j. obcy mi a
ich kraj Wales; ale oni sami nazwali się Cymry (Kymry) a swoją mowę Kymrycką
co one znaczą tyle, co tu urodzony, krajczeska mowa.

Problematyka tych języków najwęższa
 jest w tem, iż pewne głoski początkowe
 racjonalistów i które po pewnych głoskach
 końcowych poprzedzającego wyrazu na
 inne się zamieniają, niekiedy do innej
 klasy należą, co naukę języka wielce
 utrudnia, również jak i formowanie liczy
 mnogiej, gdzie wyraz się zupełnie prze-
 mienia (np. ^{jak nasze} ~~crstowiel~~, ludzie) np. wrecz kobieta
 w liście mnogiej jest groazez.

Słowo ma dwa tryby: bezosobny i
 osobny; inne przez partykule ^{się} opi-
 sują. — Czasów jest dziewięć t.j. dwa
 teraźniejsze, trzy przeszłe a cztery
 przyszłe, które się na końcu słowa
 oznaczają. — Rodzajów mają dwa:
 męski i żeński. — Imiona zostają
 niedokonane, tylko się artykuł od-
 mienia. —

~~A) Kimbrycki w Wales i Corn - Wales.
 i w Nizkiej Bretanii. —~~

~~Anglosaxonowie wypędzili przez siebie
 Belgów Walen /obcy/, a ich kraj Wales
 nazwali; ale oni sami nazywają się
 Brynni /Kymri/ a swój mowę Kymreg,
 co ma znaczenie: tu urodzony mieszkaniec.
 B) Kimbrycki w Bretanii. —~~

III ~~XIV~~ ² Języki ludu germańskiego sacrep

A. Dzisiejszy język niemiecki składa się z dwóch głównych dyalektów / Haupt-mündarten /, - Wyższego czyli Ober-Deutsch na północy, i Niższego czyli Nieder-Deutsch na południu, z których pomieszana w środkowych prowincjach już wreszcie utworzyła się średnia niemiecka mowa / Mittel-Deutsch /, a z tej ^{średniej} w czasie reformacji, powstała dzisiejsza ^{mowa, literatura} Hoch-Deutsch. -

Ober-Deutsch wyżywany jest w Szwajcarii, Alzacji, Szwabii, nad wyżyną i środkowym Renem, w Bawarii i Austrii. Do tych przydać należy Salzburską, Morawia, Węgry i Siedmiogród, gdzie lubo język niemiecki z wyższego i ~~Niższego~~ niższego jest pomieszany, jednakże wyższy dyalekt w nich przemaga. - Z języka żydowsko-niemieckiego, pomimo mieszaniny wyrazów hebrajskich, polskich, francuskich i niemieckich, w Hoch-Deutsch jest przemieniony. -

Nieder-Deutsch jest miksą od powyższego. Nie ma w tym języku ^{miasto} ~~na~~ którego by wyżywają, fryzyjski, hollenderski i niderlandzki. - Niższy także czyli Plattdeutsch. -

~~XXXXXXXXXX~~

13. Skandynawski sacrep główny. Dzielę się na trzy odnogi: duński, norwesk i (od tego pochodzący

islandzki i szwedzki. —

C/ angielski jest zupełnie wyrodzony
z niemieckiego. Historia jego zaczyna się
od Anglosasów, bo od ich poprzedników,
Dawnych Brytonów, Kimbrów czyli Bel-
gów i Lacinnów, bardzo mało wyra-
żono prerażo do tej mowy. — Gdy proto-
żeni Anglowie i Saxonowie ~~Wasa~~
z sobą pochodzenia ^{bliskiem} i językiem z
dawnymi Fryzami spokrewnieni, w
r. 450 do Brytanii przysali, język ich
stał się panującym, szczególnie zaś
Dyalekt saski od ^{który} czasu królowie
sascy go ^{wzięli} strzymali. Wtedy bowiem
upadł dawny dyalekt Angłów,
który do ówczesnego języka duńskiego
był najpodobniejszy. — Około r. 487
(czy 832) nowe raje Duńczyków / byli to Niemcy /
zajęły niektóre prowincje Brytanii,
a z nimi nastał nowy dyalekt
duński, różny od ówczesnego, z którym
byli Anglowie z południowej Jut-
landyi przybyli. — Ten dyalekt po-
mieszał się półniej z zachodnio-sas-
kim pod Edwardem wynawcą i
półniej. (jest to okres duńsko-saski)
Juz pod rzezanym Edwardem wy-
nawcą / 1041 / który z Normandyi,
gdzie się był wychował, na tron
angielski wstąpił, i z mnóstwem
duoman przybył, zepsuty francuski
dyalekt, który w Normandyi pa-
nował, zaczął być językiem dworu,

i wyiszych towarzystw, a z Wilhelmem
 zdobywcą, zaczyna się Normanno-sas-
 okres. — Język miejscowy dziwnym spo-
 sobem miesza się z nową mową, a
 dyalekt normandko-francuski w
 czynnościach sądowych i w szkołach
 zostaje wprowadzony. — Dzieci możniej-
 szych wychowywano w Normandji,
 a surowy i ubogi język saski, tylko
 w niższej klasie ludu pozostał, i
 tylko po klasztorach starano się
 o zachowanie jego czystości. —
 Ale narazie otrzymał on przewagę
 lubo z niemałą stratą swoich właści-
 wości, kiedy przy końcu XIII. wieku, swo-
 gólniej pod Edwardem I, podniosły się
 miasta, a ze stanem miejskim i
 język krajowy dźwignąć się począł, tak
 iż pod Edwardem III / 1327 / do czynności
 sądowych wpływać go zaczęto. Język
 francuski przez długie swoje pano-
 wanie wiele swoich wyrazów przelał
 do krajowej mowy; a z ciągłą mię-
 szaniny z nowszą francuszczyzną,
 co z politycznych stosunków natu-
 ralnym było wypadkiem, utworzył
 się dziśjszy język angielski. — Ale
 właściwe ukształcenie swoje otrzymał
 język dopiero przez reformacyę. —
 Jest to najprostszy język, co do form,
 ze wszystkich języków europejskich,
 ale nauka wymawiania jest
 bardzo rozwinięta. —

N. Północno-pelargijsko-grecki i Ta- ciniński szereg ludów.

Z tego szeregu na północno-^{wschodnie} wschodnie ośrodku powstały język grecki, a od niego pochodzący taciński, są dzisiaj tylko językami krzyżkowemi. — Język grecki był używany w Azji i w Europie, a dotąd utrzymuje się jeszcze w języku nowogreckim. —

Kiedy z Grecji wielkie masy ~~przebiegły~~ ^{przebiegły} ośrodku wci-
włoszech Italii, zatem z potężniejszą ich
z krajowcami, ze słowami ^{nowymi}
miejscowymi utworzył się z czasem
język taciński, w którym się kel-
tycka gruba mowa objawia. —
Najwięcej na utworzenie tacy-
ńskiego dyalektu: dorycki i eolicki
które najwięcej do staropelargijskiej
mowy były podobne. —

Z tacińskiej mowy powstały
języki w prowincjach, które Rzy-
mianie pod swą władzę zagar-
nawszy, gwałtem do swego języka
przyuczali, tak Dalece, że urzędnicy
znający ^{nawet} mowę krajową, nie używali
jej z krajowcami, ale w potrzebie
przez tłumaczy rozmawiali się. —

Ponieważ język taciński szeregołniej
później rzymskiej, niewolników
osadników i kupców, celników i adwo-

katów do nowych krajów był wpro-
wadzony; katem była to tylko mowa
tak zwana romana rustica, która
się tam upowszechniała, a w uścief
krajowców jeszcze większemu ska-
peniu uległa. — W tych prowincjach,
gdzie liczba przychodniów rymskich
była wielka, i gdzie panowanie rym-
skie długo się utrzymywało, nowa ta
mowa z językiem krajowców w jedno
spłynęła, a z tego powstał tenże język,
od obudwóch zupełnie różny. — Mimo to
jednak ten tenże język nazywano
francji rymską, czyli romanską,
mową, bo się w niej język łaciński
przebił; a gdy w wyższych klasach
czystszej mowa rymaska zachowy-
wała się, katem to dla różnicy od
owej ciągle jeszcze łacińską nazywano. —
Tam zaś, gdzie mniej było przy-
chodniów rymskich, i wpływ ich
mowy był słabszy, a ~~to~~ szczególnie
po wieściach, język miejscowy utrzymywał się. —

Z języka łacińskiego powstały:
włoski, hiszpański i portugalski, fran-
cuzki i romański ~~rymski~~
czyli Retycki w Kantonie Graubünden
w Szwajcaryi. —

VI. Słowiański szarep: narodów i języka. —

Okolo połowy VII w. ^{który} z p. 679.
ustąpił wojownik Słowian, * może w tym

* Nazwisko Słowian załadowo w ~~V~~ ~~roku~~ dotręga ~~do~~ w roku.

czasie, albo i ~~przez~~ później poznaw-
 -szy religię, chrześcijańską w X wieku,
 tak na południu jak i na zachodzie
 powszechnie ją przyjęli, co z nie-
 -mą, w plemionach, zmiang i z
 różnym na kulturę wpływem na-
 -stąpiło. —

A na niezmiernej przestrzeni od
 krajów wschodnich nad morzem
 Krytyckiem aż do brzegów morza
 północno-łódzkiego, a od czarnej
 Elstry na prawym brzegu Elby aż
 do wysp rosyjskiego archipelagu
 północnego na zachodzie Ameryki
 wybioru, osiadły liczne Stowian
 poplecia, liczące 20 do 30 tysięcy,
 i mniejszych narodów, które mówią
 Stowiański^{imi} ~~językami~~ ^{językami}, znaczenie
 od siebie różnymi. — Wskazuje te
 lud, Stowiańskie w Europie i Azji
 razem około 10 milionów dusz wy-
 -noszące, z których 35,526,000 gree-
 -kiego, 18,479,000 rzymsko-kato-
 -lickiego, a 1,265,000 protestanckiego
 są wyznania. Ze względu na pewne
 i stałe cechy mowy, wskazyjące iż
 te plemiona kiedyś geograficznie
 były z sobą połączone, na trzy
 klasy podzielić się dadzą:

^{obejmują}
 Klasa I. Słowianie / północno-zachodnie /
 liczący razem 15 milionów dusz, jakoteż:
 1) Czechowie, Morawianie i Słowacy —
 6,650,000; 2) Łowacowie, Serbowie / w

Lutyczach - 250,000; 3). Polacy wraz z
Kasubami - 8,200,000. -

Klasa II. ^{obydwie} (Ruskie / północno-wschodnie /
słowiańskie - 47,000,000; jako to: 4). Rosyjanie
- 35,000,000; 5). Rusini / Rusiniacy, Mało-
rusini / - 12,000,000. -

Klasa III. ^{wreszcie obejmują} (Słiryjanie / południowe /
słowiańskie - 8,000,000. - I tak: 6). Bułgar-
owie i Macedońscy - 2,000,000; 7). Ser-
bowie - 4,200,000; 8). Chorwaci w Cywilnej
Chorwacji i Węgry - 800,000; 9). Sla-
wianie w Styrii i Słirji - 1,000,000 dusz. -
Druga i trzecia klasa bliżej są ze-
sobą spokrewnione niż z pierwszą. -

A. Czechowie do VI w. zamieszkiwali
Bohemię, Morawy i Sławonię w gór-
nych Węgrzech; w Bohemii składają
prawie $\frac{3}{4}$ części ogólnej ludności, w
Morawach prawie $\frac{3}{4}$ a we Węgrzech
 $\frac{1}{4}$ część. - Pomniki literatury tego
rodu datują się od jego pierwszego
nawrócenia do Chrześcijaństwa w XV w. -
Literatura czeska najwięcej kwitnęła
w XV i XVI wieku aż do 30^{le}letniej
wojny. - Po półwiecznej letargii,
w końcu reszty wieku ocknęła się
znowu do niejakożożycia przez
usiłowania patryotyczne kilku
autorów, a teraz posiada już bardzo
mnogone dzieła poetyczne; mniej
jednak ma dobrych prozaików. -
W czechach i w zachodnich

Morawach mówią jednym narzeczem. -
 Kłótni się do cokolwiek od tego narzecza
 język morawskich Hanacków, Stowaków
 i tak zwanych Watachów. - Toż samo
 który się także Stowaków we Węgry,
 który od niedawnego czasu niepo-
 trzeba wprowadzili literackie odga-
 czenie się od Czechów, które wzrostowi
 literatury obu tych krajów jest szkodliwe.
 Gdyby wystarczy narzecza miały mieć
 osobną mowę piśmienną, na ileżby to
 rodzajów piśmiennictwa podzielić były
 Niemcy i Włochy? A jednak narzecze
 stowackie nie jest tak dalekie od
 czeskiego, jak np. słowackie lub au-
 stryackie od niemieckiego piśmien-
 nego języka. -

P. Słowianie w Turycach / Lausitz /, zwę-
 =craźnie Wéndami zwani. Lud ten będzie
 swętkiem dawnych Słowian i innych ple-
 =mion słowiańskich, żyje w prusko-sas-
 kich margrabstwach, ^u wyższej i niższej
 Szwabii, i tu i ówdzie w Brandenburgii.
 Liczą ich ^{wynosi} około 250,000 wprawdzie, ale coraz
 bardziej się pomniejsza. Wszakże dziwne
 się trzeba, że dawno już nie uległ
 losowi, jaki spotkał wszystkie północne
 Słowian z nad Łaby / Elby /, to jest, że
 się już dawniej całkiem nie uśmierzyli.
 Jankolwiek wielkie są te swętki Sło-
 wian Turyckich, dzielą się jednak między
 sobą dwoma narzeczeniami odgrodzonymi,
 i rodzajami pisma. - Górnoturycanie

namawia zbliża się więc do Czeskiego,
Dolnotwyrękie zaś do polskiego. — Wśród
katolików używają do pisma po części pi-
sowni czeskiej; ewangelicznego zaś wy-
żniania będący, utworzyli sobie własną
pisownię, podług zasad niemieckich. —

C. Polacy uwzględniając co do narzecza
liczą przeszło 8,200,000 dusz, i żyją w
Królestwie polskiem, w Prusach wscho-
dniech — 280,000; w zachodnich — 350,000; w
Królestwie pruskiem — 640,000; w
pruskim Śląsku — 600,000; w Krze-
czypospolitej, Krakowskiej, w Galicyi —
300,000; w guberniach polskiej Rosyi —
400,000 tudzież w Śląsku austryackim,
oraz Kaszubach pomorscy, których na-
reczem kościelnym jest język polski.

Granicami państwa polskiego są na
południu góry Karpackie, na wschód
w Galicyi rzeka San, w Królestwie
polskiem wschodnia część lubelskiego
i podlaskiego. — Dalej bowiem na wschód
tylko szlachta i mieszczaństwo są Po-
lakami, a włościanie Rusini; w po-
łudniowej zaś części wschodnich i za-
chodnich Prus, miasta są znów nie-
mieckie, a lud po wsiach jest polski.
Piśmiennictwo polskie w języku naró-
dowym sięga tylko XIV wieku. —

W XVI wieku polska literatura bardzo
kwitła, a od r. 1760 tak wielki ucy-
niła postęp, że co do wyborności, piękności,
i rozmaitości utworów swoich, innych

2

sukcesów piśmiennictwa przewyższa, i
iż każdą inną literaturę drugiego rzędu
w Europie chlubnie mierzyć się może. —

D. Rosyjanie. Jestto najliczniejszy rozwój
słowiański, którego piśmiennictwo
właściwie rozpoczyna się dopiero z Ro-
trem M.; co pierwój pisaue było, to
należy do literatury starobawiańskiej
mowy cerkiewnej. —

E. Rusini czyli Ruśniacy, Rutenowie,
nazwaniem od Rosyan różniący się,
mieszkają w południowej części gubernii
Wileńskiej, Grodzieńskiej, ~~Wileńskiej~~ Biało-
stockiej, gubernii Mińskiej, Wilebskiej,
Mokilowskiej, Motylskiej, Podolskiej i
Ukraińskiej; ogółem w Rosyi połu-
dniowej; nadto w Galicyi, północno-
wschodnich Węgrzech, naówczas w części
lubelskiego i podlaskiego. Także Ru-
sacy nad Donem i w Syberyi są po-
dobnież plemienia Rutenów. Kaza-
rowcy w Bułgarii pochodzą również
z plemienia rutenckiego. — Liczba ten-
licy razem ze 12 milionów, ale nie
wielu ma pisarzy. — Język Rusinów,
lubo z Rosyjskim jest bardzo spokre-
wiony, więcej się jednak zbliża do
nazwaczy sukcesu lechickiego. — Charak-
teryzowaniem jego znamię jest,
że często w nim trafia się zmiana
głosu o i je na i, co go bynajmniej
nie zaleca, np. bōh, kōń, pōd, bēda
zamieniają się na: bih, kin, pid, beda. —

Język ruski był także językiem dworu i
urzędowym u dawnych W. Książąt litewskich.
Teraz literatura tego rodzaju zupełnie
podupadła, bo jego ludzie oświecenia bądź
po polsku, bądź po rosyjsku piszą. —

Bulgarowie w dawniejszym królestwie
Bulgarii a tatarskiej tureckiej pro-
wincyi Sofia-Wilajety, między Dunajem,
morsiem Czarnym, górami Balcari-
skimi i Serbią. Biadło tu słowiańskie
plemiona z przybyłymi okolo 1. 679 Bul-
garami z nad Wolgi, co do języka i
obyczajów w jeden naród spłynęły. — Do-
tę są one najmniej znanym rozo-
dem słowiańskim. Bulgarowie mie-
szają po części z innymi narodami
chrześcijańskimi nie tylko we właściwej Bul-
garii, między Dunajem i Balcarami,
ale oraz osiedli i na południowej stronie
tych gór w Rumelii i Macedonii, aż
do Tessalonice i do pasma gór Pindu.
W Azji mniejszej są także osady
bulgarskie. — Kozłowski podaje ich
liczność na przeszło dwa miliony. —
Ich narzecze dzieli się na kilka odmian.
Nie podpada wątpliwości, że staro-
słowiańska ~~to~~ mowa cerkiewna w
X w. przez Cyrylla i Methodusza do
języka pismienno wyta, była mową
pierwotną narodu słowiańskiego,
osiadłego w stronie południowej gór
Balcary^u. — Bulgarowie równie jak
Serbowie obfitują w wyborne liryczne

i bohaterskie pieśni narodowe. —

G. Serbowie. — Kwaśno ten, jeszcze przed
trzydziestą laty mało znany, odtąd uro-
cił na siebie uwagę tak w politycznym
jak i literackim świecie. — We względzie
naukowym radymy się szczególnie przez
swoje piękne pieśni narodowe, ^{i lubione} znane w
całej Europie a nawet i Ameryce pół-
nocnej. — Serbowie są więc nie kraj ich
rozstąpienia, bo oprócz właściwej Serbii,
także mieszkająca cała Bośnia, Her-
cogowina i Czarnogóra /Montenegro/,
tudzież Dalmacyja, Chorwacyja wojskowa
i cała Sławonia, wreszcie znaczne
osady w południowych Egipcie i na
granicy Banatu, wszystkie razem mó-
wią, jednym narzeczem; lubo pod wzglę-
dem literackim są sobie podzieleni. —
Ludność ich w ogóle wynosi 4,200,000
duszy. — Bośniacy są po większej części
mahometanami; reszta Serbów jest bądź
rzymskiego, bądź greckiego wyznania.
Ci, którzy są rzymskiego wyznania ~~sta~~
~~nie używają cyrylicy~~
~~nie używają cyrylicy~~ w Dalmacyi, Bośni, Sławonii i t.
piszą gregolicznemi lub łacińskimi
głosekami; Serbowie zaś greckiego wy-
znania nazywają się katolickimi i tureccy ich
postrzegają językowymi Włachami, (z tego
Morlacy właściwie Morawolacy t.j. nad
miejscem mieszkającym Włachy). — Używają
oni alfabetu cyrylicznego i mają wpra-
wie autorytet narodowych już z XIII w.

lecz dopiero od lat 50 zaczęli swoje piżmę-
bramigce naręczać pilnie i wielostronnie
wykształcać.

Horwaci. — Narwa Horwatów / Kroatów /
równie jak Serbów trafia się już w naj-
starszych dziejach Sławian różnych kra-
jów, lecz jej historyczne znaczenie z
pewnością wytłumaczyć się nie da. —
Teraz pod tem nazwiskiem rozumieć trzeba
tylko mieszkanców prowincjonalnej
części cywilnej Chorwacyi, oraz ludność
niektórych południowo-wschodnich żupanstw
/komitatów/ w Węgry, gdzie mieszkają
coś chorwackiej granicy wojskowej, również
jak tureckiej Chorwacyi pod względem
języka do Serbów liczyć należy. —
Naręcze chorwackie jest blisko spo-
krewnione ze sławiańskiem w Illiryi
i Styryi, a niektórzy uważają mianem je
tylko odmianą tamtego naręcza.

Sławieńczy albo Windowie Krainy,
dolnego Styryi i dolnego Koryntańska,
wreszcie tak zwani Wandalowie ~~Wandalowie~~
~~Wandalowie~~, wy-
noszą razem do miliona. Posiadają oni
dawniejsze pomniki języka, niż ^{prawie} wszystkie
inne naręczy sławiańskie; wreszcie dość
uboga ich literatura rozpoczęła się
dopiero w drugiej połowie XVI wieku. —

Jest więc wystarczająco Sławian
w Europie i w Azji do 40 milionów dusz. —
Najwięcej domian w naręczach Sławian-
skich ^{ma} ~~ma~~ Sławia monarchia Austryacka,

gdyż ^z drzewicim wyżej przytoczonych
rodzów sześć znajduje się w granicach
tego państwa, z których trzy, jako to:
Orzechowie, Horwaci i Stawericy są tylko
wydżecanie w Austrii. —

rozrodku
Tak ~~znanym~~ pochodzą Stowianie
z Indyi, jak Germanowie, ich odwieceni
są przedni z Persyi wiodą swój pociągten.
Oprawdanie tego twierdzenia przekonani
się można z porównania języka sto-
wian'skiego ze staroindyjskim czyli
Sanskrita, a niemieckiego z perskim.
Tak ciał jak i przyczyna ich wypiecia
do Europy nie jest nam wiadoma^a, ale
to jest widoczne, że na kilka wieków
a może i na tysiąc lat jak się
widzi, w skutek przeludnienia to wy-
chodźstwo nastąpiło. —

Język Sławiański na wiele
Dyalektów jest podzielony. Przed do-
=browskim mylnie mniemano, co i
teraz jeszcze niektórzy błędnie utrzy-
=mują; jakoby wszystkie obecnie
znane dyalekty Sławiańskie, były
odnego, tej mowy, której Cyryll i
Metodyusz w IX w. do Rumaceni swo-
=ich pisma Św. wywoali, a która do
dzis dnia lubo ze znaczeniem odmia-
=nami w księgach kościelnych Sławian
wyznania greckiego jest zachowana.
Mniemanie to opierało na tem,
iz język ten ze wszystkich najsta-
=rotytniejsze ma pomniki swego

wykształcenia i uprawy. I na to są
dowody, iż język ten w owych czasach
w mieszkających nad Dunajem Słowian,
podobno Bulgarów lub Serbów
czy też Słowenów albo Słowaków i
Morawian, (bo i za tymi są dowody),
narodowym był językiem. — Jednakże
nie można z tego wnosić, jakoby mowa
ta w owe stulecie lub na parę wie-
ków wcześnię, była powszechnym
wzrostkiem ~~xx~~ plemion językiem;
bo się temu pomniżki pisemnie
z owych czasów a nawet i dawniej-
sze w dyalektach innych plemion słowiańskich
pisane, widocznie sprzeciwiają. — Z nich bowiem / Królodwor-
ski rękopis i utamien. Słubury / po-
kazuje się, że język np. czeski lubo
w owych czasach do mowy kościelnej
bardziej niż teraz podobny, jednakże
był od niej różny. Podobnie z najstar-
szych rękopisów biblij rosyjskich i
serbskich widocznie przekonanie się
można, że i te języki już w naj-
dawniejszych czasach od czeskiego i
cerkiewnego znacznie się różniły.
— Nie zaprzeczona jest rzecz,
iż tak nazywany dzisiaj język staro-
słowiański najprawdopodobniej był wykształco-
nym dyalektem, ale nigdy za po-
wagę i źródło innych dyalektów nie
może być uważany, bo te ^(nie) z niego
powstały ale obok niego kształciły się,
a powstały tak starsłowiańskiego

języka jako też i innych dyalektów
 w dawniejszych czasach szukać należy.
 Greci i Polacy nie przyjęli cyrylicznego
 alfabetu, bo nie przez greckich ale
 przez łacińskich księży do wiary chrześcij-
 -skiej byli przekonani. I jakżeby
 zresztą można wytłumaczyć ową ude-
 -rzejcą różnicę języka staroślawiań-
 -skiego z X-XIII wieku słowiańskiego lub
 polskiego z XI-XIII w., gdybyśmy
 nie przypuścili, że jeszcze przed Cy-
 -rillem i Metodyszem było wiele
 dyalektów; albowiem w ciągu 2^{go} do 3^{go}
 wieków każdy język tak bardzo się
 nie zmienia, jak to w rękopisach
 dyalektach widzimy. - Berwa trzecia
 różnica ta początkowo nie była tak
 wielka i szerep mowy nie był jeszcze
 na tyle gęsto podzielony; ale już
 w najdawniejszych czasach, według
 różnicy dwóch głównych szerepów, przy-
 -najmniej dwa główne języki być
 musiały, które według pewnych we-
 -wnytrzych, stałych i narodzić się
 znanych dotąd dyalektów spólnych cech,
 łatwo oznaczyć się dadzą. - Później przez
 przeciąg czasu, przez coraz dalsze od-
 -dalanie się, przez wzajemki i sąsiedztwo
 z innymi narodami, przez co na po-
 -wodach do przyjęcia obcych wyrazów
 nie schodząc, tak dalece rozstrzeliły
 się sławiańskie narzecza, iż wiele
 z nich teraz prawie do siebie nie są

podobne. -

Germano-Słowiańskie czyli Lettyckie
plemię. -

Kiedy się w czasie wypraw ludów
na wschodnich wybrzeżach morza Bałtyc-
kiego Gotowie i Sławianie zetknęli, tak
ciężkie i wojenne dwa ludy nie mogły długo
porozumieć bez wzajemnych podbojów i po-
mieszania się. - Z Niemców mieszaną tu
szczególniej gotyckie szczepu, po któregoś
oddaleniu się na morze Czarne, z kilka
wieków bawili tu ^{Estowie} ~~Wotawie~~ ich powinno-
waci. Ale ci, jak się zdaje, w VI wieku
utracili swą samobitność i tak się
Słowianie mieszała, iż z obydwóch tych
narodów powstał tenże mieszany, który
teraz pod nazwiskiem Letwa czyli Lettów
jest znany. Kiedy imię Lettów i Litwi-
nów znane być począł, nie jest wiadomo.
Tego mieszanego pociągtem ludu widzieć
można ślady w ich języku; a kiedy
w nim $\frac{2}{3}$ części Słowiańskiego zaj-
muje, wypada z tego, że Słowianie pomysłowi
a przynajmniej przeważniejszą część
stanowili. -

Litwini i Żmudzińcy według do-
myślenia Dlugosza, z dźwięków ich języka
i obyczajów religijnych, mają być ta-
cińskiego rodu, a lubo nie od Krymian,
to przynajmniej od jakiegoś Tacińskiego
szczepu pochodzą. - Tenże mniema,
że w czasie wojen Maryusza /38/ i
Dylli, potem za Cezara /48-44/

w te strony gdzie się znajdują, przejść
 mieli i ziemie według dawnego imienia
 swego Lithalia, a naród Lithali, dłu-
 szej Lithvania przez dodanie litery L
 narodził^{caeli oni} mieli. W swiętych ognach, lasy
 święte, wzięte. ~~na~~ Na początku
 Pamiernika szli do lasów z ofia-
 -rami, bili bogom było i inne mieli
 ofiary przez trzy dni i tam przez trzy
 dni zabawom i ucztom oddawali się.
 Jeńców celniejszych na stosach palili,
 do czego każdy po drewnie szedł. -
 Umierających palili dodając korinną, wotną,
 krową, siódło, broń, szaty, pas, tancerz
 bez względu na ich kosałowność. - Tak
 Algierda, syna Gedymina W.K. l. 1. a ojca
 Władysława spalili. -

Wówczas sytuacja ~~zostęgli~~, bo nie doj-
 -szewady; ledwie przez dwa miesiące ciepło
 było. - Litwini, Żmudzi, Żadruingowie
 według niego jednego są, początku. ~~Litwini~~
 Podług Bickiego prosali od morza, gdzie dris
 Inflanty, Finlandya, Dawecya, z nęd-
 -żą i gotowie wysali, nie zaś z Włoch
 jako drudzy pisali, ale z wysp ~~mar-~~
 -marchonich i im przyległych. -

Dicerę Lettów są: ^{a)} Dawoni
 Prusacy; ^{b)} Pruscy Litwini, ^{c)} Żmudzi,
 i ^{d)} Lettowie w ścisłym znaczeniu. -

a) ~~Staropruski~~ język. Przed przyjęciem
 prawdy Krzyżackiego w całym Prusach
 wschodnich i zachodnich, mówiono litte-

nim językiem, lubo z odmianami. - Cha-
kon usilnie nad wytepieniem tego ję-
zyka pracował; mimo to jednak długo
utrzymywał się. - Język w czasie refor-
macyi prawie jeszcze wszędzie nim
mówiono. - Położy jednak przez niemiecki
język tak dalece został wygnany,
że przy końcu XVII w. ledwie tu i
ówdzie znajdowali się starzy, którzy go
rozumieli, a teraz już i śladu jego
nie ma. - To namiesz od innych letty-
skich tęg różniło, iż mniej było
w niem słowiańskich a więcej niemiec-
kich wyrazów, może dla tego, iż w pio-
mierzaniu dawniejszym ludźmi, Gołowie
tu przemagali, a może też i z tego,
że pod panowaniem krzyżackiem wiele
się wyrazów języka niemieckiego do
tej mowy wcięgnęło. Kiedy margrabia
Albrecht przyjął reformacyę, w r. 1545
na język krajowców przetłumaczono Ka-
techizm.

b. Prusko-litewski język. Do staro-
pruskiego zbliża się pruskolitewski
język, którym mówią w okolicach ~~okolic~~ dolnego
Niemna.*

c. Polsko-litewski czyli Żmudzki ^{język} ^{**}
mówi się w Żmudzi, bo Litwa pol-
skiego lub ruskiego wrywa języka. -
Lubo język Żmudzki wiele przybrał
polskich wyrazów, z tem wstrętem
jest on zupełnie oddzielną mową:-

* Bohner o przekształceniu narodu i
języka litewskiego str. 58.

** Bohner str. 60.

Imudinini ją nazywają imudiną, Prusacy zaś i pruscy litwini-polsko-litewską mową. - Język ten niewiele odstępuje od prusko-litewskiego, tylko że ma w sobie więcej polskich wyrazów. -

1. ^{język} ~~język~~ Lityski w najściślejszym znaczeniu. Ten dyalekt utrzymuje się jeszcze w inflanckiej prowincyi Lettland, w Kurlandyi i Semigallii)

w prusickich ^{wschodnich} w dawniejszych polskich Inflantach i w Litwie polskiej na granicy Kurlandzkiej. ~~Całe piwo~~

acap) Czyste pierwiastki wszystkich tych trzech języków to jest: lettyckiego, litewskiego i pruskiego ma. Ależ w części do gockiego, w części do słowiańskiego języka. Tylko w lettyckim widuje się trochę wyrazów fiński-
-skich. -

2. ~~język~~ Krymsko-słowiański czyli wołoski język. -

Vlach w Dalmacko-słowiańskim języku nazywa pastera. Z tego to wyrazu Grecy utworzyli swoje Wlachy, a inne języki Walachi. - Jakoż wszystkie ludy tem nazwiskiem oznaczone, były pierwotnie pasterkami, i są nimi do tej po większej części; Na tego też w Illirii i krajach pogranicznych są słowiańscy Walachi. - A o niektórych tu mówimy, od Albańczyków

Cruban t.j. lud pasterski narywani,
mieszkają częścią w dawniej Dacji t.j.
w Wołoszczyźnie, częścią w Siedmiogrodzie
i Multanach czyli Mołdawii, częścią
w dawniej Tracji, Macedonii i Tessalii.
Sami narywają się Kumanje lub Ku-
mukje t.j. Krymianie, ponieważ w części
pochodzą od owych orad rzymskich, które
cesarze od czasu do czasu tu nara-
dzali. - Jakoż wpływ rzymski na nich
objawia się jeszcze w ich mowie, w
której dotąd romana rustica jest pa-
rójca. - Shunmann uważał, że po-
łowa tracko-wołoskich wyrazów jest
łacińska, druga zaś grecka, gocka lub
turecka, szczególnie zaś słowiańska.
Co do łacińskich, z tych wiele zbliża
się do starszych form włoskich: noi,
voi skracane też na vi was, nam,
lui, mu, los im, ~~tu ai ty~~ tu ai ty
masz, noi avem my mamy, avut ~~avut~~,
miary, trei trzy, frate brat. - A kiedy
historja nie pokazuje ^(ślada) bliższych między
Włochami a Słowianami stosunków,
szczęśliwież ratem można, iż te formy
z dawniejszej romana rustica tak tu,
jak i we Włoszech powstać mogły. -

Druga część ^{główna} mieszaniny w tej
mowie t.j. słowiańska, pochodzi z
połączenia się Słowian z mieszkańcami
tych okolic. - Anaxormitti w Multa-
nach i Wołoszczyźnie mówił po grecku
lub po turecku. -

III. Cudnie plemię. Nestor i dalsi

rosyjscy pisarze wstrzymali ludzkie i Fin-
 -nami językiem i obyczajami spowi-
 -nowaone Cudnie nazywają. Do
 tego szerepu należą Finowie, Sa-
 -ponicykowie, Istowie w Estonii i Ku-
 -welskiem, i Liwonowie, ludzkie przez
 klima i stosunki na umyśle i ciele
 kształtowała. - Mieszkała one na
 wschodniem wybrzeżu zatoki Bo-
 -tnickiej i na ostatnich krańcach
 północnej Europy. Ponieważ to
 plemię tak religia, jak i mowa,
 swoją kulturę od Skandynawów
 otrzymało, zatem przez to mnóstwo
 obcych wyrazów do jego mowy wpry-
 -nięto. Wielka zgodność prawdziwie
 cudnich pierwiastków wyrazów z
 germańskimi, okazuje, iż że ludzkie
 w najdawniejszych czasach bliżej ze-
 sobą były spowinowaczone, niżby te-
 raz rozumiano. -

Do Liwonów poszło nazwisko Liwo-
 nii Inflan, Liefland, ale ci ledwie
 $\frac{1}{3}$ część ludności stanowią, a $\frac{2}{3}$ skła-
 -dają się z Istów i Lettów. Większa
 część z nich mówi po Lettycku, i
 w tym języku naukę im w kościele
 udzielają. - Tak więc język Liwonijki
 bliżej jest zagłady. -

Niektóre ~~starożytne~~ mieszane języki
w południowo-wschodniej Europie.

A. Węgierski. Węgry przedtem Ugur,
 Jugur, Onogurea, Hunugari miano-
 wani, sami do jednego ze swych da-
 wnych szczepów głównych Magijar
 /Madjar/ nazywają się. — Pod na-
 zwiskiem Ugurów które z mongol-
 skiego pochodzi, i obcego, audoriemca
 oznaczają, pokazują się w IV w. w kraju
 Bałtyków między Tobolą, Wolgą, i
 Tais, w późniejszej nazwanej gubernii Oren-
 burgskiej. W VI w. byli rozwijani przez
 Turanie ~~przez~~ pokolenia. W VII w.
 VIII i IX w. znajdują się w Lebedias
 /dziśniejszej gubernii Ekaterynobrowskiej/
 w sąsiedztwie i w styczności z Cha-
 rami, także szczepem tatarskim,
 i byli z pasterstwa i kupiectwa. —
 W połowie IX w. książę morawski Ka-
 tisław wezwał ich z Lebedias na pomoc
 przeciw królowi niemieckiemu. Na
 końcu tego wieku parci od Peczyn-
 gów posuwają się ku Karpatom i
 do króla Arnulfa na pomoc prze-
 ciw Morawianom byli wezwani. —
 A kiedy z tej wyprawy przez Dzięguszę
 Galicję powracając, znaleźli swoje
 siedliska przez Bulgarów zniszczone,
 chcieli osiągnąć w Galicji, ale nakoniec
 zdani do tego, przez Karpaty do
^{or} ~~Alinnak~~ wpadają i jeszcze przed

koncem ~~XV~~^{XIV} wieku państwo Bulgarów
 nad Rysą, i do Niemiec należące, Pa-
 -noria, zajmują, i z tego przez swe
 do Niemiec napady, groźnymi się stają.
 W do Europy przybyli Węgrowie ze
 siedmiu plemion. składali się, z których
 jedno, jak się wydaje najczystsze, Ma-
 -djar się nazywało. Porosła wreszcie
 jeszcze do połowy XIII wieku żyła.
 pomiędzy Bawaryami, gdzie z cza-
 -sem wygasła. Ponieważ Węgrzy, ile
 wiadomo, zawsze jako lud podróżny
 pokazują się, pytano się mowa do
 którego głównego plemienia należą. -
 Oni sami od Hunnów swój początek
 wywodzą. Ale Hunnowie byli narodem
 mongolskiego, a tak język węgierski ze
 wszystkich języków, które do niego wpły-
 -nęły najmniej ma wyrazów mongol-
 -skich, a postać języka węgierska naj-
 -mniej ma śladu zupełnej mon-
 -golskiej budowy. - Jeszcze wywodzą ich
 początek od Prudów, ale i tu Vater
 uważa wielką różnicę co do budowy
 ciała, lub języki do siebie są po-
 -dobne. Idąc razem za wskazówką
 historyi i języka, najpodobniejszemu do
 prawdy być się wydaje, że Węgrzy są tu-
 -recko-tatarskim szczepem, który Fin-
 -nów, Sławian i innych ludów teraz
 mieszanym tak wiele podobieństwa i zagar-
 -nęło, iż przez to pierwotna jego mowa
 zupełnie się zmieniła. - Język węgierski

jest mieszaniną z wielu języków. Jakoż
mowa słowiańska, turecka, tatarska,
germańska, ~~i wiele innych~~

~~Wszystko to jest mieszaniną~~

~~z wielu języków~~ a nawet

perska i arabska na jego utwor wpływ =

nęły. Bo i Węgry, jak cesarz Leo

pisze, byli stexiem ludów (colluvies gentium)

Wszakże należało, żeby jaki znawca
krytyk z języka węgierskiego zebrał wszystko,
co do znanych języków należy, a wtedy
pokazałoby się, czy nie ma jeszcze
śladu jakiego nieznanego dotąd języ =
ka pierwotnego. —

33). Albański język. Albania obejmuje
dawniejszy wschodni Illiryę i Epirus.
Turcy mieszkanców i traktami nazy =
wają, a ci sami sobie miano Skipata^{ar}
lub Skipita nadają. Ale Albańczykowie
wyznania greckiego, nie tylko w tej
części kraju mieszkają, ale po wszyst =
kich sąsiednich prowincjach osiedli, jako
to: w Rumelii, Serwii, Dalmacji,
Bulgarii aż do bram Carogrodu; a
nie tylko w całym Epirus, ale też we
wszystkich sąsiednich prowincjach okolicach
język ich jest uproszczony. Jeżeli
w języku albańskim odłoczemy wy =
razy niemieckie, słowiańskie, rzymskie,
greckie i tureckie, to się jeszcze zna =
czny ich zapas powstanie, które z
żadnym znanym językiem nie są
spowinowaczone. —

Sanskrit / s.; dokładna mo-
wa / rozumie się stara mowa ^u ~~hindu~~
czyli Indyi, w której nie tylko ich księgi
religijne i prawne, ale też mnóstwo
innych pism wszelkiego rodzaju jest
udrżonych. Mowa ta należy teraz do
umarłych; nazywają też ją bramin-
ska, mową dla tego, iż jeszcze bra-
minowie pisać nią umieją. Zawiera
ona najstarożytniejsze pomniki pis-
mienne. Z tych najdawniejsze Weidam,
najznakomitsza księga liturgiczna
ze 100,000 czterowersowych zwrotek
składająca się, i Meni księga praw.
Język ten szczególnie zasługuje na
uwagę i bacne porznanie go, już
to ze względu na swoją obfitość
form gramatycznych, jako język
przez wieloliczne pisma i przez
wiele wieków kształcony; już to dla
swej wielkiej starożytności, albowiem
będąc najbliższym przodkaśtu rodu ludz-
kiego, najwięcej zachował szczegółów
pierwotności mowy, które w innych
językach zaginęły; już to na koniec
dla rożnicanych swoich pism, które
ciekawości europejskiej znaczący plon
przyniesć mogą.

Ubiory sanskryckie rękopismów
znajdują się w Londynie, Oksfordzie, Pa-
ryżu, Petersburgu, Kopenhadze, Ty-
bindze i Berlinie. W Londynie East
India Company posiada ich najwięcej;

do około 4000; ileby zaś było w Kalkucie
i Madras nie wiadomo. W British Mu-
seum jest bardzo mało.*

C Wynalazek sztuki pisania.

~~Wynalazek~~ Koine są ucaonych
dania o początku pisma cyfli groser.
~~Wynalazek~~ ~~Wynalazek~~ ~~Wynalazek~~
~~Wynalazek~~ ~~Wynalazek~~ ~~Wynalazek~~
~~Wynalazek~~ ~~Wynalazek~~ ~~Wynalazek~~
~~Wynalazek~~ ~~Wynalazek~~ ~~Wynalazek~~
Wynalazek. Ale kiedy nie mamy
świadczeń wiarygodnych, któreby nam z
pewnością czas tego wynalazku wska-
zywały na domyślach tu zatem po-
legać trzeba.

Te sposoby pisania ani w
jednym czasie, ani w jednego narodu;
ani też przez jednego człowieka nie
był wynaleziony, to żadnej nie ulega
wątpliwości. Wszakże, jak się zdaje od
łatwiejszych i prostszych pisania spo-
sobów do trudniejszych miejscach i czasach
ludzie wsparci swych pośredników
wynalazkami do trudniejszych i za-
wieszanych ale dokładniejszych prze-
chodzili. - Pomijając bowiem inne
środki, jako z piśmem żadnego nie
mające podobieństwa, których narody
w swoim dzieciństwie do zachowania
pamięci wziętych zdarzeń uży-
wały, jakimi były drzewa, stopy
kamieni, sznurki i węzłami, obrędy

uroczyście, śpiewy i t.p. wymalarku i udoskonalenia pisma trzy następujące stopnie uważać należy: -

1). Pismo malownicze czyli malowidło mównicze /scriptura pingens seu pictura loquens/, t.j. niergrabne kreślenie całych przedmiotów. Malarstwo więc dato pochop do wymalarku pisma, bo kurtwiej jest kreślić obrary rzeczy pod wzry podpadających, aniżeli tych które słuchem lub rozumem pojmujemy. A jako malarstwo jest przedstawianie przedmiotów w obrazach, tak pismo jest przedstawianiem dźwięków, które słuchem pojmujemy. Ze pismo malownicze było najpierwsze i najdawniejsze, dowód tego znajdujemy w późniejszych dziełach. Kiedy bowiem Hiszpanie przybyli do brzegów Meksykańskich, krajowcy podali królowi swemu Montezumie niergrabnie wymalowany obraz Adamenie to przedstawiający, t.j. wymalowali ongi człowieka w stroju niekwestylnym.

2). Drugim stopniem pisma jest malowanie allegoryczne i symboliczne. -

Kiedy bowiem początkowo kreślone figury wdawnie kształty przedstawiały, np. wizerunek lwa przedstawiał lwa i t.p. później tym obrazom przenieśli się nadano znaczenie, tak iż np. wizerunek słonia oznaczał ciepło, lwa oznaczał moc i t.p. A kiedy

całkowite obrary, aczkolwiek niegrabne,
były zbyt wielkie i wiele czasu i miej-
sca wymagały, użyto:

a). Kształtów skrótowych

tak, iż kilka linijek i części wystarczyło
na oznaczenie jakiejś rzeczy, jak np. li-
nijka krzywa do Δ podobna, na ozna-
czenie łmii; głowa rogata - na ozna-
czenie barana lub byka, i t.d. Wreszcie
ponieważ często nasuwały się pojęcia
jako to: czasu, ~~temperatury, ciśnień~~
~~ciężkości, siły, natężenia, objętości~~
~~temperatury~~ i t.p., których obracaniu

nie można było oznaczyć, przydano:

b) znaki polubowne / signa ~~maksymalne~~ /

tak szczególne nazwy, myśli jak i.

pojedynczych ludzi oznaczające, znaki
chemiczne, astronomiczne ciała niebies-

kie, algebraiczne, muzyczne i t.p.

Znaki te poczętkowo nadano i po-
między szczególnymi osobami używane

były, może z tego ostróżliwie, iż pom-
iedzy stojących obok nich kształtów, na-

-prowadził na odgadnięcie polubownie

tym znakiem nadanego znaczenia,

aż nakoniec te znaki powszechnie

znane i przyjęte zostały. - A kiedy

taki sposób poczętkowego pisania

niemal u wszystkich niewzrasta-

nych narodów był w użyciu, lubo

te wcale żadnej ze sobą nie miały

styczności, wypada zatem, że nie

naśladowanie, lecz natura potrzeb,

W drabina u Egipcyan obliczenie
miasta

F Tak więc przenosić: figury, które
szczególniej u przykłych narodów mniej
cywilizowanych w obfitości się znajdują,
musiały wiele ułatwić wyuczenie
i przechowanie znaków hieroglificznych.

zmuszona, wszędzie na ten sposób pisa-
nia ludzi naprowadzić. Wkrótce ten

Ja cap. malowniczy sposób pisania do wielkiej
doskonałości został doprowadzony, i w
sztukę zamieniony, szczególnie w Egip-
-cyan i Chinczyków nie tak
nowy jak udoskonalony nastał spo-
sób pisania pismem hieroglificznym
scriptura hieroglyphica / zwany; pod
które to imię i prosto chińskie pod-
ciągają mniemają, lubo to od egipskiego
wcale jest odmienne. Egipcyanie według
Świadectwa Diodora Sykulijskiego, pismo
swoje obrazowe od Etyopów przejęć
mieli. —

Nadto na ziemi nie było tyle
starania jak Egipcyanie, żeby pamiętać
o sobie i o swej wielkości w późne na-
-chować pokolenia; a przeciwnie żadnego na-
-rodu starożytności nie są tak dla nas
zakryte jak dawny Egipt. Przyzna-
tego jest w sposobie jakim ten naród
swoje wyobrażenia wyrażał i kreślił.
Egipcyanie według Klementa Aleksandryj-
-skiego / II i III w / używali trójakiego pisma
hieroglificznego, hieratycznego którego du-
chowni pisarze używali (ἱερογλυφικὴ γράμμις)
i listowego pisma (ἐπιστολογικὴ γράμμις) w
prospolitem życiu używanego. — że to
ostatnie było alfabetyczne, nie ulega
wątpliwości, jak i to, iż pierwsze i nie
było obrazowe. Ale względem hieratycz-
nego pisma podzielone są zdania uczo-

nych. Według Tüchsenia, pismo to pozostało z hieroglifianego. -

Tutaj liczbowe jakich jeszcze w łacinie używamy, bardziej do ~~X~~ obrotu pisma niż do głoskowego pisma są podobne, bo według mniemania niektórych X z dwóch igit na krzyż złożonych, V z jednej igit w górę podniesionej pozostało, podobnie jak według twierdzenia innych, litery arabskie z kółka i umieszczonego w ~~niek~~ krzyżu zrobione zostały. -

C.) Trzecia sztuka pisania jest pismo głoskowe, przez które nie mamy, lecz ich nazwiska, nie powstały tychże rzeczy pod okry podpadające lub umyślnie przyjmowane, lecz brzmienia słuchem odróżniane pewnemi wyrażając się znakami, które od tego głoskami nazywamy. - Udaje się, że i ten sposób pisania ani do jednego człowieka, ani w jednym czasie nie został wynaleziony, ani też do razu nie był całym ~~wypracowany~~ ~~dotknięty~~ doskonały, ale go po trochu ulepszano. - W dokonaniu tego wynalazku, jak się domyślać można następująca droga postępowano: I/ Gdy niedostateczne i wątpliwe wycie malowania wielu niedogodności było przy czyną, bystrego pojęcia i przenikliwego umysłu człowieka, mógł łatwo iopać na myśl, że, kiedy każde słowo przez zupełnie różnym sposobem

innemi znakami w piśmie a innemi
w mowie wyrażają się, wielki dotych-
czasowych niedogodności i wątpliwości
usiłują się, i lepiej byłoby, gdyby wy-
naleziono znaki, przez któreby nie
trzeba było brzmienie ich narzeka przed-
stawiano. — II). Gdy nad wymyśleniem ta-
kich znaków zastanawiał się, łatwo
mógł wrócić swoją uwagę na spo-
sób wymawiania narzeka. —
Ale nie mało czasu i nie mało uwagi
potrzeba było na to, żeby mowę ludzką,
na najdrobniejszą część rozbić i po-
wielokrotnemu wymawianiu jednego
wyrazu, pojąć (~~zrozumieć~~) różnicę brzmie-
nia wyrazów, ich sylab i głosek. —
Nie łatwo bowiem ludziom dotrzeć,
że mowa ich, która daje się być nie-
wyczerpaną, a nadto mało liczy
brzmień jest różna. — III). Początkowo
natoli nie od razu wyszła i sze-
gółne w wyrażonej mowie trafia-
jące się różnice uwarowano i głoskami
wyrażano. Z początku głoski zna-
kami głoskowymi oznaczano, i stąd
piśmo sylabiarne; później dopiero
każde brzmienie, jednakże nie wyszła
od razu odróżniono i pewnymi zna-
kami wyrażono. Pokazuje się to
stąd, że pierwotny alfabet ze
wschodu przyniesiony, mniej miał
z początku znaków, aniżeli później
w nim widziemy. IV). Ponieważ na-

i tury mowy ludzkiej i wykreśliwszy jej
 jakby pierwiastki, trzeba było pewnemi
 znakami określić i oznaczyć dźwię-
 -kone w niej brzmienia. - V). O tej tury
 sposobu ~~wykreślenia~~ znaków na ozna-
 -czenie tych brzmień wytych, w tym
 względzie uczeni różnego są zdania. -
 Prawdopodobniejszem ^{ze wytych} jest twierdzenie
 tych, na czele których stoi Er. Andr.
 Frommann, iż z używanego dawniej
 pisma obrarowego tyle znaków do
 pierwotnego alfabetu przybrano, ile
 ich potrzebowano na wyrażenie różnicy
 brzmień. Więli zaś znaki czyli
 proste rysy tych rzeczy, których
 nazwy w pospolitej mowie zaczęły
 się do takiego brzmienia, jakie pewnemi
 znakami ~~pewnemi znakami~~ ozna-
 -czone być miały. - VI). Utwór wytku-
 -maczy sobie można, dla czego naj-
 -dawniejsze orientalnych ludów gloski
 mają, nazwiska, które nie czele
 brzmienia wyrażają, ale pewne rzeczy
 oznaczają. - I tak, kiedy kształt pier-
 -wszej litery alfabetu hebrajskiego w
 pierwotnym piśmie wółu ozna-
 -czał, że głoskę wyty aleph, t.j. wo-
 -łem został nazwany. - Podobnie i
 inne gloski; choć się pokazuje, iż
 do dawnego tych znaków znaczenia
 nazwiska im pona dawano. -

*) prim
 sensus m
 monime
 taxis ce

Pismo u Egipcyan.

Atkaliczone pomniki egipskie
do granitowych ścian ich świątyń i wy-
sokich obelisków porzuwszy, aż do
skarbców i małych sygnetów pionryte
są, rytym na nich pismem obraco-
wem, ~~króć~~ ^{króć} kromienie i kumaczenie
tych nakreślonych dań i wiadomości
prowierane było ich kapłanom, którzy
je ustnie od pokolenia do pokolenia
między sobą przekazywali, obcy zaś
byli tylko z tego opowiadali, ile
według ich zasad i przepisów wie-
dzieć wolno im było. — A jak to
mało było, podaje nam dość dokładnie
prawdę ~~już Plutarch~~ ^{u historycy egipskiej} ~~Plutarch~~ ^{Herodot.}
Herodot. W kilka wieków potem
ta karta kapłanów wymarła i —
co wielu dziwi, między ludźmi tajem-
nicz nie łatwo dochować lubią-
cy mi — a lura do tych znaków do
grobu ze sobą ponieśli. Tak więc
bliżej do 2000 lat stojemy przed-
temi kamiennymi przepisami, i
radzimy i radzimy i nie możemy
pełnego znaleźć wykładu. — Tak
czuwał już Plutarch ~~Plutarch~~ ^{już nim}
i długo przedtę urosłych, których się
dowcipy o te pomniki roztęcały.

Pomniki które się w obfi-
tości w tym kraju znajdowały,
wszystkie zewsząd rozrósł, a we-
wszędzie odobione były malowidłami,

*) Primi per figuras animalium Aegyptii
sensus mentis effingebant (ex antiquissima
monimenta memoriae humanae impressa
laxis cernuntur) — Taciti Ann. XL. 14.

które pójścia albo też brzmienia uży-
wanej mowy, a niekiedy oboje razem
przedstawiały. -

Bez nowych odkryć po-
dania starożytnych pisarzy greckich
o piśmie egipskim, jako zbyt ogólne,
na nie wieleby nam się przydały. -
Herodot twierdzi, że Egipcjanie dwo-
jakiego pisma używali t.j. ἱερά
i δημοτικά ale najmniejszej nie
czytni wzmianki, czy jaki między temi
charakterami spójności zachodził wię-
zek. - Diodor Sykyljski, który także
był w Egipcie, dodaje, iż pisma de-
motypowego używano u ludu, a hieratycz-
ne było tylko kapłanów własnością.
Najdokładniejszy w podaniu o piśmie
egipskim wiadomości, jest Klement
Aleksandryjski, kapłan na koncu dru-
giego i na początku trzeciego wieku
l.p. - U niego dowiadujemy się, iż
w Egipcie trójakiego pisma używano:
protoplastego, πρῶτον στοιχείων, nazywanego,
którego używano; hieratycznego
ἱερατικῆς przez pisarzy ręką świę-
tych (ἱερογραμματεῖς) używanego; nako-
niec obratowego czyli hieroglyficznego
(ἱερογλυφικῆς) które też używano było
najzwyklej. To pismo jest - dwo-
jako: jedno kyriologiczne ~~hieratyczne~~
~~hieratyczne~~ ^{które w hieratycznym używano}
~~hieratyczne~~ ^{które w hieratycznym używano} jednego wyrazu
rozróżnić na oznaczenie swobodnego
przedmiotu ~~używanego~~ jako vocabulum proprium

to wyraża przedmioty ~~uważane~~, bez
 figur lub metafor; za pomocą głosów
 początkowych wyrazów, t.j. przez ozna-
 czenie pierwszych brzmień wyrazów
 używanych w języku krajowym na ozna-
 czenie tych przedmiotów; drugie jest
 symboliczne a to na różne dzieli się
 odnogi; jedno bowiem przedstawia przed-
 mioty przez czyste ich przedstawienie,
 drugie wyraża je za pomocą prze-
 nośni / t.j. za pomocą synecdochy, me-
 tonymii lub metafor; /; trzeci jest
 enigmatyczny, który używa analogii
 dalszej, a tym samym trudniejszej
 i ciemniejszej: -

Tak hieratyczne jak i hierogly-
 ficzne pismo służą do pisania rzeczy
 świętych, tamto w pismach, to
 zaś na pomnikach rzeźbionych.

Pismo egipskie według Herodota,
 Diodora i kamienia analexionego w
 Troecie dzieli się na:

1. gminne	{	Demotyczne przez Herodota i Diodora nazywane	{	1. hieratyczne czyli pismo kapitańskie.	{	1. hierologicznego, za pomocą brzmień	{	1. hierologiczne przez na-
		enchiryczne w napisie na kamieniu Troethy.		2. hierogly-		głosów początkowych w wyrazach.		2. symbolicznego
2. święte, przez	{	epistolograficzne przez Klementa Alex.	{	2. hierogly-	{	2. symbolicznego	{	2. tropiczne ~~uważane~~
Klementa		1. hieratyczne czyli pismo kapitańskie.		2. hierogly-		obojętnego		3. Enigmatyczne. -
Alex. pro-	{	2. hierogly-	{	2. hierogly-	{	2. hierologicznego	{	
-dionowa naz.		2. hierogly-		2. hierogly-		2. hierologicznego		

Utworzeni ostatnich trzech wielkóws znająć się
 w autorach starożytnych wzmiankę, iż pismo
 egipskie składało się ze znaków, z których
 każdy jedno oddzielne przedstawiał pojęcie.
 Słono się na próżno w odgadnięciu zna-
 czenia wielu tych znaków. Teraz po stu-
 gich badaniach uznano jako pewnik, że
 wielka ilość z tych hieroglify, które tak
 bardzo trapiły umysły uczone, nie przed-
 stawia rzeczy czyli wyobrażeń, ale tylko
 dźwięki czyli wyrazy, że wiele z tych zna-
 ków są prawdziwie fonetycznymi czyli
 alfabetycznymi, i że ich znaczenia po-
 chodziło od rzeczy, które oznaczały przed-
 mioty, których nazwiska porpolite w
 języku krajowym zaczęto się od-
 brzmień, które te kształty miały przy-
 pominać. Utrzymują teraz, że to wycie
 hieroglify czyli pisma obrazowego, po-
 zostało w skutek trudności wyrażania
 niemi imion własnych, szczególniej zaś
 cudziomorskich, które w sobie żadnego nie
 zawierały znaczenia.

Pierwszy Tomasz Young uczynił to ważne
 spostrzeżenie, ale według niego prawdziwe
 to nie rozciągano się dalej jak tylko
 do imion i wyrazów obcych, i że wyra-
 żając je tym sposobem mieszało
 polubowione znaki i kryło alfabetyczne
 z fonetycznymi hieroglifiernymi. —

Ale później Champellion i Salt do-
 wiedli, iż nazwiska i tytuły tak
 krajowe jak i obce statecznie fone-

tycznemi hieroglifami wyrażano. Nadto
jeszcze dowiodli, iż ten sposób pisania
hieroglificznego był daleko rozleglejszy,
i że w wielkiej części wszystkie napi-
sów jedynie tylko dźwięk czyli wyraz
oznaczały, że zatem przez czyste al-
fabetyczne znaki wyrażone być mo-
gły.

Wzięcie kwiatków i obrzołów, z
czarą skrzyńców, dla oznaczenia dźwię-
ków lub ich nazwisk, było jak się zdaje
jedynym z. środków, które dały początek
do wprowadzenia alfabetów i wzyst-
nich narodów. - Ale to jest szczególniejsze,
iż Egipcyanie w środku wynalazku
stali, i że od wieku do wieku do
charakteru fonetycznego mierzali cha-
raktery fonetyczne niekiedy i większą,
liczbą symbolów i kwiatków ideogra-
ficanych. - Wszystkie dotąd znane
napiisy egipskie zawierają tę miesza-
ninę dwóch systemów. - Klucz pisma
fonetycznego, jak się zdaje, wynaleziono,
co się tyczy symbolicznego, nie wiele
tylko rozrzuconych w starożytnych
pisarzach podań o nim znajdujemy,
lub też ożywiłość tych kwiatków
wskazuje ich znaczenie. - Kamień
z koryntu dostarczywszy nam tw-
maczenia pewnej liczby kwiatków
wzbogacił ten napis; może kiedy
wypada i inne legendy z dotyczno-
nym podobnym przykładem. Wreszcie,

wyrnać trzeba, że wyjaśnienie tych ta-
 -jemnic nie nam jeszcze nie odkryto
 1 głębokiego lub sacrytualnego z filozofii, lub
 prawdziwie fizycznego co do stylu. - Kilka
 poświęceń bogom, kilka pochlebstw
 uchwalonych dla ryjgrych lub umarłych
 monarchów, oto wszystko, co dotąd wy-
 tłumaczyć dotano. Szewgtpieria
 chronologia, genealogia, otrzymają,
 choć nieco światła, i dzieje warne,
 choć mogą, odnieść przysługę. -

W czasie wyprawy Napoleona I
 do Egiptu, wódz ten utworzył tam insty-
 -tut z uczonych, którzy do jego wyprawy
 1 byli przydani. Jego celem było czynienie
 poszukiwań nad dziejami, starożytno-
 -ściami, sztukami tego kraju.

Jakoż poszukiwania ich w tym wzglę-
 -dzie były warne, ale co do języka li-
 -teratury, hieroglifów i pismów nie
 wtedy nie zrobiono. Byli na czasie,
 czy też na środkach schodziło im.

Atoli przypadek więcej tu światła
 rzucił na przeszłość egipską, niż
 dziesięciowieczne uczony i ślęczenia.

Kiedy bowiem Jeana Duvirya fran-
 -cuzka zajmowała Rosette, robotnicy
 1 wyci do kopania fundamentów na
 twierdzy Saint-Julien wykopali
 brzoź czarnego baralitu, na którym
 znajdowały się wygrzebane szeregami
 trzech napisów wyrażonych. -

Do wyrytury Nelsona pod Abukir
kamień ten dostał się w ręce Anglików,
który go w muzeum brytańskim umie-
ścił. —

Leżące przejęcie kamienia Rosetty
jest dostateczne do utwierdzenia w
mniemaniu podanym przez Warburtona,
że hieroglify były prawdziwie mową,
pisaną. Na kamieniu tym są
umieszczone trójakie napisy na jego
bokach; z tych pierwszego napisu hier-
oglyficznego znaczeń części brakuje,
a początek drugiego i koniec trzeciego
są uszkodzone. Lecz ostatni napis,
który jest grecki, kończy się tem
warownym oznajmieniem, iż na tym
kamieniu umieszczone jest постано-
wienie króla na cześć króla
Ptolomeusza Epifanesa; ażeby zaś
wszyscy mieszkańcy Egiptu o tem
postanowieniu wiedzieli i ściśle je
zachowywali, postanowiono uchować
to pismem królewskiem, pismem ludu
i greckim na twardego wyryć ka-
mieniu, i takowe we wszystkich świą-
tyniach krajowych poumieszczać. —
Dla ułatwienia sporobności przetłu-
maczenia napisu na kamieniu
towarzystwo starożytności wydało w
rycinach te napisy, w których tekst
grecki Porson i Heyne dopełniali.
Ale żeby dokonać to można było,
nie miiano jeszcze potrzebnych do

tego wskazać, za którychby pomocą,
można było porównanie między
tekstem greckim, hieroglifami i enchō-
rycznym pismem. Chodziło tu najbar-
dziej o to, żeby ze ściśłego porównywa-
nia tekstów trafić na odpowiednie miej-
sca, gdzie się imiona właśnie znajdo-
wały; czego bowiem można było otrzy-
mać wyjaśnienie kilku znaków hiero-
glificznych, jeżeli w sąrad hieroglifów
wchodziły znaki prawdziwie fonetyczne.
Napierowsky Silvestre de Sacy w
tekście enchorycznym znalazł odpowiednie
znaki wyrażeniom w tekście gre-
ckim Alexander, Alexandria i Ptole-
meusz, ale wątpliwość o pomysłnym
wypadku dalszych badań poniechał.
Dalej rusił się w tej pracy Atter-
blad, dyplomata szwedzki, ~~Palin~~ se-
kretarz poselstwa szwedzkiego w
Dreznie. W r. 1814 Doktor Young
zajął się czytaniem i tłumaczeniem
obu tekstów; żeby zaś sobie ~~do~~ dokoo-
naniem tej pracy upewnić, przedsięwziął
obejrzeć się ze szrogiem dawnego
języka egipskiego, jakie się zachowało
w koptyckim i tebańskim
tłumaczeniu biblii. Miał on nadzieję,
że przy takiej pomocy odkryje alfabet,
który mu ułatwi czytanie napisu
enchorycznego. Nakoniec r. 1819 w
Encyklopedyi brytańskiej, w heszycie
Gruziowym ^{restawit} w sposób metodyczny

uszykowane wypadki owego badania wraz
 ze słownikiem obejmującym przeszło 200
 wyrazów przez siebie odcyfrowanych. — A
 niedługo jego poprzednicy ani jednego charak-
 tery hieroglificznego odcyfrować nie mo-
 =gli, Young przeglądając pilnie tekst
 enchoriony, prócz dostrzeżonych przez
 Sylvestera de Saüy i Atterblada cha-
 =rakterów imion własnych, uważał nadto,
 że się w tym tekście jednakoż zbior
 tychsamyx znaków 27 lub 30 razy
 powtarza. — Nie znalazłszy zaś w
 tekście greckim innego wyrazu, któryby
 tak częstemu powtarzaniu tych zna-
 =ków odpowiadał, jak tylko wyraz król
 wraz z pochodniami, które się 27 razy
 powtarzają, wnioskując zatem, iż ten
 zbior znaków we wszystkich tych miej-
 =scach odpowiada wyrazowi król i
 innym do niego pochodzącym. —
 Dostrzeżono znów zbior podobnyx
 znaków 14 razy powtarzonych, a
 ten zbior odpowiada imieniu Pto-
 =lomeusz, które się w greckim tekście
 14 razy powtarzało. — Przez podobne
 porównywania doszli do tego, że
 odkryli w tekście enchorionym na-
 =zwanie Egiptu, które się w nim
 częściej wzięte znajduje, aniżeli w
 tekście greckim, gdzie w jego miej-
 =scu często wyrazu kraj wzięto
 lub je całkiem opuszczono. — Mała
 grupa znaków którą niemal na

na każdej linii sprostowano, data pro-
-chop do wniosku, iż to musi być za-
-konczenie lub prozopolita jaka partykuła;
czekano dopókiby korporenowy lepiej
jej protokena, a płacono, twierdzić było
można, iż to jest spójnik i. Wyna-
-lażony tym sposobem kilka punktów
oparcia był, Young przyniósł tekst grecki
nad enchorycanym w ten sposób, żeby
miejsca odkryte dokładnie sobie odpo-
-wiedały; a to udatowało mu dalsze
badania i od pomysłów uwolniło. —
Do takiego badania wyrozumowano
dostatecznie koniec napisu enchory-
-canego. —

Tę drogą postępując Young za-
-czął próbować odcyfrowania tekstu hiero-
-glicznego, którego część w połowie
była zerwana, a druga bardzo za-
-tarta. Porównując hieroglify
z tekstem enchorycanym i greckim,
potrafił odkryć miejsca pewnych wy-
-razów, jako to: Ptolomeusz, Bóg, król,
świątynia, kapłan; poczem oba te
teksty nad hieroglifami napisał. —

A jako w pierwszym porównaniu
tekstu enchorycznego z greckim do-
-strzegł być, iż pismo enchoryczne idzie
od lewej do prawej rzeki, tak w po-
-równaniu tychże tekstów z hieroglifami
zastrzegł, iż hieroglify idą, to od lewej,
to od prawej patrzącego, a to według
tego, jak osoby celniejsze tabliczek

przydano: - On to według Salta wynalazłszy klucz do pisma enchorycznego, utworował drogę do zrozumienia hieroglifów. On też odkrył, że każdy znak prawdziwie hieroglificzny, miał odpowiednie sobie znaki pisane, a z tego wynika, że charaktery hieratyczne i epistolograficzne były następną modyfikacją pisma duchownego, czyli inneru kłowego, - że pismo hieroglificzne z hieratycznego przeszło do epistolograficznego, t. j. pisma prostackiego. -

Gdyby napis na kamieniu Rosetty w całości był zachowany, bez wątpienia mielibyśmy byli od razu zupełnie alfabet fonetyczny. Ale na nim tylko 14 ostatnich linii jest zachowanych lub i te są uszkodzone, i tylko jedno imię Ptolomeusza z wspomnianych w tekście (głównie) greckim w całości pozostało. Jest ono ^{linia} ~~linia~~ owalną określone. że zaś to imię w greckim jest złączeniem 10 głosek zawierających Πτολεμαῖος przez 8 znaków hieroglificznych jest wyrażone z których pierwsze dwa razy jest powtórzone, niepodobna było więc bez innej pomocy z dokładnością odkryć.

Wiązła między siedmioma lub ośmioma znakami hieroglificznymi a 10ma greckimi głoskami. - Ta pomocą był obelisk unaleziony na wyspie Philae p. W. D. Bankes z r. 1818, którego hieroglify zawierały też w owalnym określeniu imię niewiasty, jak to znaki

hieroglificzne r. 2. okazywały. - A że ten obelisk stał na podstawie na której umieszczony napis grecki zawierał supplik (~~z~~ ~~z~~) kapłanów Izidy i Philae do króla Ptolomeusza, jego siostry Kleopatry i Kleopatry jego żony obroconą, wnioskując z tego Champellion, że hieroglifami wyrażone nazwisko, imię Kleopatry zawierać powinno. Że zaś w imionach Ptolomeusza i Kleopatry kilka głosek jest tych samych, wnioskując z tego, że skoro by toż samo podobieństwo znaków hieroglificznych dostrzedz się dało, znani te jako też same brzmienia wyrażające, o ich fonetycznym ujęciu przekonać nas powinny. -

Porównanie trzech nazwisk Ptolomeusza i tegoż z napisem na kamieniu Rosetty, Berenice z pamiątką w Karneum i Kleopatry z obeliskiem w Philae. (Dostrogirski) ^{bowiem} podobieństwo tych samych głosek w nazwiskach: Ptolomeusz i Kleopatra, (skoro znano że nazwiska i przez porównanie ich niektórych hieroglifów odcyfrowano), naturalny był wniosek, że reszta niewiadomych znaków, głoskom greckim odpowiadać muszą. Odrzucający więc wspólne w tych dwóch imionach znaki, gdy te które w nich były różne oddzielono, z zestawieniem tych dwóch nazwisk wynalezione w różnych znakach, tyleż brzmień przedstawiających, a gdy ten sposób dochodzenia i do imienia Pto-

i tenice zastosowane, znówu trzy znaki
 odkryto; a tak z trzech powyższych na-
 zwisk 14^{ci} znaków fonetycznych egipskich
 -sek wynaleziono, /alfabet fonetykohierogli-
 ficzny/, który porównyując inne na-
 zisy z obydwojch Taturow powyższych można
 było. - Wieloliczne sprawdzenia, tak,
 iż na niektóre głoski przeszło po 100
 przywieziono, przekonady Champolliona,
 iż każdy znak fonetyczny jest jakimś
 obrazem rzeczy umysłowych, których na-
 zwisko w języku egipskim zaczynało
 się od takiego brzmienia, jakie później
 tym znakiem wyrażano. I tak wi-
 -derunek orła który się w języku kop-
 -tyckim Ahom lub Abhom nazywa,
 jest znakiem głoski A. Narwiszko ma-
 -tego naczynia ofiarnego po koptycku
Berbe - głoskę B; ryka /Tot/ - głoskę
T; sieriera, topór /Kelebin/ - K; lew
 /Labe/ - L; sowa /Muladj/ - M;
 płet /Sebiendje/ - S; usta /Pto/ - P.
 Drżący wizerunek ogrodu Chne -
 głoski Ch. -

Ten alfabet pomógł Dalt
 a Champollion wiele napisać imion
 własnych na świątyniach i innych gma-
 chach egipskich za jego pomocą odkry-
 -to, i takowe znalazł zgodne z
 historycznemi podaniami a co-
 wigasza tytuły późniejsz panujących,
 monarchów, aż do cesarza Rom-
 -mowa, t. j. cesarstwa rzymskiego,

* W me-
 t. vel.
 ludimenta
 i odali no-
 która zda
 wiele m

nie według brzmienia Tacińskiego ale greckiego były opisane, co dowodzi, iż te gmachy Grecy antyci budowali.

Przebieg doświadczenia przekonany uchronił o prawdziwości tego odkrycia, a głębsze badania wykryły, że na czasów Ptolemeusza 656 przed Chr. a nawet wcześniej hieroglifów jako pisma fonetycznego używano. Wszakże, Salt odkrył kilka nazwisk dawniejszych królów etyopskich. - Tak więc wnosić można, iż charakterów fonetycznych na 700 przed Chr. używano, a zatem równocześnie z Taciusem. - I nazwiska bogów i egipskich pism Herodota wspomnianych odkryto. - Tak Champollion jak i Salt utrzymują, że wycie charakterów fonetycznych nie ograniczało się do samych nazwisk bogów, królów i miejsc.

Z powyższych badań wynikać się Champollion, iż system graficzny dawnych Egipcyan składał się z trzech rodzajów pisma: 1). Hieroglificznego czyli świętego; 2). Hierotycznego czyli kapłańskiego; 3). Demotycznego czyli gminnego inaczej też enchorycznem lub epistolograficznem nazywanego.

1). Hieroglificzne czyli święte należało na równoczesnem wyciu trzech różnych znaczeń: 1. obrazopisma / les caracteres figuratifs - / które ściśle przedmiot mający się wyrazić przedstawiały; 2. sym-

* W niemieckich *Spoken* w dziele de lingua et litt. vet. Aegypt. a za nim Seyffarth w *Indimenta hieroglyphica* Lipsk 1855. i dałi nową teorię odcyfrowania hieroglifów, która zdaniem Browna oparta na fałszywej zasadzie wiele niedokładności zawiera i do żadnego wypadku nie prowadzi.

bolicznego pisma, tropowego lub eni-
gnatycznego, które przedstawiało pojęcie
za pomocą postaci zwierząt i natury,
i którą albo prawdziwie miało podo-
biństwo, albo też fałszywie, względne
lub bezwzględne / directe ou indirecte /,
bliższe lub dalsze, i 3) charaktery
fonetyczne, które punkt obrany przyro-
dzone tylko dźwięki przedstawiały. —

Tak obracopismo jak i znaki
symboliczne Daleko rzadziej w tekście
hieroglificznym znajdują się, aniżeli
fonetyczne, które są prawdziwemi
znakami alfabetycznemi przedsta-
wiającemi dźwięki języka w dawnym
języku używanego. —

Charaktery fonetyczne po-
dobnie się tworzą, na oznaczenie wy-
razu, jak wszelkie inne alfabety,
ale w inny sposób mogą być uży-
wane. — Używane w linii po-
ziomej, czytają się od prawej ku lewej
lub odwrotnie, a to według kierunku
figury celniejszych; używane pio-
nowo, czytają się zawyżej i z góry
na dół. — W wyrazach fonetycznie
napisanych śródkowe samogłoski
są często opuszczone, podobno
jak w hebrajskim, fenickim, arab-
skim i w innych części wschodnich
języków. W hieroglificznych tekstach
trafiają się też skrótowce. —

W tym samym tekście hiero-
glificznym jedno pojęcie są przed-

stawione niekiedy przez pismo obrazowe, niekiedy przez symboliczne; a niekiedy przez zbiór znaków fonetycznych, nawiaso tychże pojęć w języku krajowym przedstawiających; drugie zaś pojęcia czasowe są wyrażone już to przez zbiór znaków obrazowych i symbolicznych, już to przez potężenie znaków obrazowych, symbolicznych i fonetycznych.

II). Pismo hieratyczne czyli kapitańskie bezpośrednio z hieroglyficznego powstało, którego jest, że tak rzekę, skrópiskiem /tachygraphie/. - Kształt tych znaków jest szczególniej skrócony, zawierają jednakże znaki obrazowe, symboliczne i fonetyczne, lubo zawierać dwóch pierwszych niekiedy znaków fonetycznych a może nawet polebowych, używano nie mających odpowiednich sobie hieroglifów, z którychby ich pochodzenie odgadnąć można. Ten rodzaj pisma, jak się widać, był używany do kopiowania tekstów do przedmiotów religijnych odnoszących się.

III). Pismo demotyczne, epistolograficzne lub enchoryczne, różni się od hieroglyficznego i hieratycznego lubo od nich bezpośrednio pochodzi. - Kształty pisma demotycznego są to proste znaki z hieratycznego wyjęte. W demotycznym prawie nie ma pisma obrazowego, ale się trafiają znaki symboliczne na wyrażenie pojęć

do religii odnośnych. Sg. Alniej w nim
 jest postaci cyli awiatów anireli w
 samych dwóch, i te są fonetyczne. -
 Samogłoski środkowe czy to egipskie,
 czy eudokiemskie, bywają w nim
 opuszczone podobnie, jak w hierogly-
 ficznym i hierotycznym; tak spółgłoski
 jak i samogłoski można w nim
 wyrażać za pomocą pewnych znaków,
 które lub co do awiatu różne, toż-
 samo brzmienie oznaczają. Jednakże
 niema alfabet Demotyczny tak wiel-
 niej liczą, toż samo znaczący ale
 co do awiatu różnych głosek, jak
 je ma pismo hieroglificzne i hier-
 otyczne. Większa część papyrusów,
 które dotąd zachowano, tym charak-
 terem jest pisana. Dr Young szcze-
 gólniej się oddawał w ich odry-
 tywanii. Jego alfabet enchoryczny,
 jakby najpóźniejszy uosobienie można,
 gdyż za jego pomocą dwa takich
 manuskryptów przedłożył. - A gdy szcze-
 gólniej w badaniu przy tej samej
 mumii później i porównał na greckie
 teksty hieroglificznego inskrypcji, oka-
 zało się, że porównał wrócić An-
 glicy doryć się zgadzał z tem ku-
 maszeniem. -

Przez długie czas Egipcjanie
 równocześnie używali sposobu pisania
 demotycznego, hierotycznego i hiero-
 glificznego. -

Ogólne uwagi nad pismem hiero-
glyficznem.

Hieroglificzne pismo ani nie jest pismem myślowém, rozumowém lub głoskowém, ale z tych wyrytkiel żywiołów jest złożoną, całością, około 864 znaków, albo raczej obrazów zawierającą. - Wyrytkie trzy królestwa przyrody dostarczyły tu swych przedmiotów. Jakoż w hieroglifach najdują się wyobrażenia ciad niebieskich, ludzi, obojęt ptai i różnego wianu, lub drzew, lub w spoczynku stojących. I służyły dostarczyły różnych przedmiotów, jako to: war, instrumentów, narzędzi; niedość na tem, ale wyobrażenia ludzka potworzyła nowe postaci, ciada ludzkie z rozmaitych zwierząt złożone. Te obrazy w różnych miejscach szczegółnie, zaś na kamiennych pomnikach z dokładnością, wiernością i elegancją są wyrywane. Przedstawiano je tu zwykle kolorami naturalnemi lub przyjętemi. Niekiedy są tylko jednokolorowe, niekiedy tworzą je tylko karyki ciad i kształtów bez wewnętrznych przedziadów. Hieroglify na zgroziskach, mumiach, trumnach być robione, bo składały się tylko ze skórzonych cyfów przedmiotów, z samych ze skórzonych i napomnieniu tylko obrazów. Na papirusie pisano je trzciną,

Każda zwana, a na podłynie i dmiecie
pydalem je malowane. -

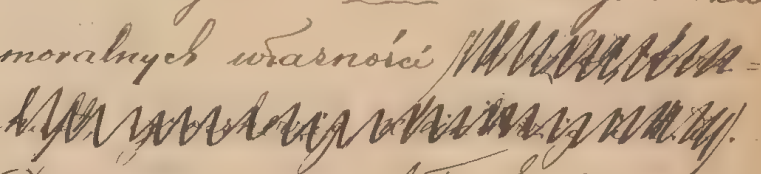
Co do sygnow hieroglifych te
 albo prostopadłe albo poziomo sygno-
wane. Kiedy sygny prostopadłe, natemczas
nie stawie jeden znak pod druzim sta-
wiano, ale nieniedługo sygnowane po dwu
lub po troju, kiedy ich kwatery więcej
widzieć niz widzieć ciągłości tych. Boż
samo czynione prowadzące je w nie-
znanym poziomym, gdzie często 2, 3, 4
postaci jedna nad druzg, ty umieszczone,
a to dla tego aby zapewnić przewidy
promiędzy obidwa linjami granicznymi.

W hieroglicmach, które nie są proste hierog-
lify być można proste, poziome
zawsze widzieć gmachy, z malowa-
nia ścienne, albo z malowa-
nia z malowa-
nia z malowa-

Co do kierunku w jakim hierog-
lify czytane można nać, je proste
czytane z góry na dół, czyli zawsze od pra-
wej ku lewej lub od lewej ku prawej
czytane je miano, to widzieć nie
nie głów ludzkich lub zwierzęcych, ludzie
wyskakujące kończące lub wyście części
przedmiotów nieżywych. Jeżeli bowiem
głowy istot żyjących lub wyskakujące
części ciał nieżywych ku prawej były
obrócone, natemczas czytane od prawej
ku lewej, i przeciwnie. -

Co do znaczenia hierog-
lifych składających się z trochu hierog-
lifych, t.j. ze znaków obrazowych

czyli przedmiotowych, symbolicznych i gło-
snych czyli hieroglifów fonetycznych, któ-
rych rozpowszechnienie podług pewnych zasad
używano i w całej Egipcie. Obra-
zowe przedstawiały przedmiot w wyre-
żunku, np. dziecię, kiedy je odrysowano,
podobnie byka, krowę, człowieka, nie-
wiałę, kupa i t. p. To pismo pier-
wotne dowodzi, że hieroglifopismo
tutaj powstało i między ludami ety-
opskimi ukształtowało się.

Potrzeba oznaczenia przedmio-
tów nadmysłowych przywiada iś
do wynalazku znaków symbolicznych,
a to tym samym jak i w języ-
kach słowotwórczych, gdzie nie umyślo-
wych wyrazów nadmysłowe protow-
oznaczenia. Pierwszym tu krokiem było
przeniesienie / tropiczenie / znaczenia,
które niektórym obrazowym hierogli-
fom nadano. I tak np. język egip-
ski i wyraz serce utworzył kilka
moralnych wyrazów
Drugim krokiem była synecdocha,
kiedy część za całość przedstawiono. I tak
dwie igły trzymające łuk i naczynie
bitos lub uzbrojone wojско. Metony-
mie, gdzie przyrównano za skutek kła-
diono, także do wielu hieroglifów
dało pochop, i tak: rogi królowca
oznaczały mieszko; trzcina i pędzel-
pisanie lub malowanie. Metaforycznie
powstały hieroglify pstręga i aniait

ludu królowi podobnego; przednia część
 łwa, za nią; leżący krogulec, za wiatr,
 i wiele innych. Oprócz tych były jeszcze
 hieroglify symboliczne, których obrazy
 tylko bardzo daleki miał związek z
 przedmiotem, który przez nie ozna-
 czano, a te zagadkowemi były eni-
 gmatycznemi hieroglifami nazwać
 można. I tak: chrabruszcz oznaczał
 świat; winogry wąż, — bież ciąż nie-
 kiesiel; ryś, — macierzyństwo. A lubo
 pismo hieroglificzne przez te znaki
 symboliczne wiele malowniczego otrzy-
 -mano, byłoby jednak przez to bardzo
 trudne i niezrozumiałe, gdyby się ich
 wiele w niem znajdowało. —

Je widoczne przeszkody w
 łatwiej udzielaniu myśli, przywiody
 beruogłpienia Egipcyan do wycia hier-
 -oglify fonetycznych. Umyślowy przed-
 -miot obrano na znak jego pierwszój
 głoski, a tak dla każdego brzmienia
 w mowie właściwy znak obmyślono,
 jakśmy już wyżej nadmienili. Dla
 każdej głoski nie jeden tylko znak
 być mógł, ale ich było więcej / ho-
 -mophon / tak, iż hieroglify fone-
 -tycznych przeszło 100 liczymy. —

Je trójakie pierwiastki hieroglifiki
 według następujących zasad stanowią
 całość:

Lubo obrarowe i symboliczne
 znaki były dawniejsze, z tem wszyst-

-kiem zasada fonetyczna, dla większej
 swój stowroności, powołachniej była przy-
 -jęta. Często w pisaniu samogłoski
 w środku wyrazów opuszczano; a to
 jak się zdaje dla tego, iż te w różnych
 dyalektach, różnie wymawiano, a tak
 przez opuszczenie ich pismo dla
 wystrzeżeń było zrozumialsze. Co się
 tyczy wyboru równobrzmiących gło-
 -sek /homophone/, to przy użyciu
 ich, jak się zdaje szczególnież miano
 wgląd na te, które z mającym
 się oznaczyć przedmiotem w pełnym
 symbolicznym lub jakim innym
 wglądzie zastawały. I tak np. na
 oznaczenie góry B w wyrazie
 Chnoebis nie było znaku murego
 ofiarowego nacypnia /Berbo/, lecz
 także górę B oznaczającego ba-
 -rana, który Ammon Chnoebis był
 poświęcony. Może być, że i architek-
 -toniczne wglądy na użycie homof-
 -nicznych znaków wpływały. Do imion
 własnych mężczyzn, kobiet, dzieci na
 ich końcu przydawano obrotowy znak
 mężczyzny, kobiety i dziecięcia, dla
 tego, żeby tych imion z przymiotni-
 -kami lub rzeczownikami nie mie-
 -szano, gdyż użycie nazwiska
 były tylko przymiotnikami /epiteta/
 tak królowie jak i prywatni wy-
 -woali imion, które albo były imio-
 -nami bogów, albo z nich się składa-

daty. Imiona królów obwodzone w
 koło linij i tym sposobem oznaczano
 je od imion osób prywatnych, które stały
 w rzędzie z resztą pisma, ale tylko
 na końcu znak obracany między pro-
 pami. Imiona bogów już samo-
 fonetycznemi, już obracowemi, już
 też samemi symbolicznemi znakami
 pisaną, i tak np. Horus cyfry tro-
 ueris wyobrażany był przez krogulca
 z batem; Osiris przez tron i os. —
 Znaki symboliczne, jak się zdaje, do
 przedstawiania bardzo małego za-
 skrętu myśli były używane, t.j. na-
 oznaczanie tylko niektórych odwie-
 cnych wyrazów z religii i władzy
 królewskiej, jak np. Bóg, nieśmiertel-
 ność, boskie, życie, władza, dobro, pra-
 wo, świętynia i t.p. Także niekiedy,
 wielokrotnie powtarzając się myśl
 często w raczej symbolicznem niż
 innemi znakami wyrażano, a na-
 ten czas też i skracało się ten sposób,
 iż z całej grupy jeden tylko lub
 dwa znaki ~~z~~ tradycyjne. Czasami zda-
 wało się niekiedy nawet w ten sposób,
 gdy te myśli fonetycznie wyrażano.
 Najodderwaniej wyrazy, jak to:
 przynici, spójniki, przysłówki, także
 przymiotniki i słowa, już od naj-
 dawniejszych czasów fonetycznie
 wyrażano. —

Nie wiadomo kiedy powstało hieroglify-
 = pismo i rozwinięto się, to jednak

prawna, iż już na pomnikach na
12 wieków przed Chrystusem, wzniesio-
-nych, w tym samym znajduje się
kształcie, w jakim je na pomnikach
VI wieku przed Chrystusem widzimy.
Nóte cały ich charakter, jako też ich
użytkowanie się doświadczenia okazują,
że ich pochodzą. Łączą się z pochodzeniem
kultury etiopskiego plemienia.

Ze względu na kształt cyfry przed-
stawienie hieroglifów, pismo to podzi-
-lić można na 1) cyfry hieroglify,
stawianie rąbki i malowane. 2) pro-
-filhieroglify, t. j. ciemniejszy / Schatten-
-risse / postaci zawierające, jak np.
na kamieniu Rosetty; 3) linearne
hieroglify, jakie się często w rzeźbis-
-mach znajdują, gdzie tylko jedna li-
-niowa, kreślone kształty przedstawiają.

Pismo hieroglificzne, a nawet
hieroglifika linearna nigdy nie
mogły być na powierzchni środek
udzielania się użyte. Powstało ono
zaowoc, jakby architektonicznym pi-
-smem publicznego pomników. A lubo
hieroglifika linearna niekiedy, się w
rzeźbismach użyta znajduje, to jednak
i ta nie była odpowiednia do pisma na-
-umowego, ani do pisma w życiu pospo-
-litym. Potrzeba więc stworzyć nowe
pismo, t. j. hieratyczne.

II. Pismo hieratyczne powstało z hiero-
 -glificznego, niedy tamto znaczący
 malarski swój charakter, przybrało
 kształt kursywy i stało się tylko tachy-
 -grafią hieroglifiki. Według tych sa-
 -sąd. znaki hieratycznego pisma
 tworzącym sposobem powstały. Niewiele
 są, czystem skróceniem znaków hiero-
 -glificznych, tak, że jeszcze kształt
 pierwotnych hieroglifów poidać w nich
 można. Inne znów są także skró-
 -ceniem, ale tylko celniejszą częścią cha-
 -rakterów hieroglificznych; inne nako-
 -niec są czysto polubownemi kró-
 -tzeniami znakami za niektóre hiero-
 -glify, jak się to podobnie w każdym
 szybropiśmie / tachygrafii / widzieć
 daje. Tak więc i hieratyczne pismo
 miało swoje znaki fonetyczne, obra-
 -zowe / figurative /, symboliczne; a
 oprócz tych pierwotnych jeszcze i ta-
 -chygraficzne znaki, i zupełnie według
 tych samych zasad co i pismo hiero-
 -glificzne było używane. Ale jako
 pismo tachygraficzne zachowało naj-
 -prostsze znaki, nie używano mnó-
 -stwa symbolicznych i obrazowych zna-
 -ków, także znaków równobramnych
 / homophone / i dla tego też w ogół-
 -ności miało tylko połowę znaków
 hieroglificznych, t.j. około 400. Ale
 i tak to pismo nie było łatwe do
 proslitego wycia i dla tego

pozostalo tylko cotasnoćią kapłanów, którzy
niem swoje księgi święte, pieśni
kościelne, obrzdy i t.p. pisali. -- Pisano
tym charakterem w kierunku proxi-
mym od prawej ku lewej ręce.

(Pachmean: Aegypt. Papyrus.)

III. Jak z hieroglicznego utworzyło
się hieratyczne, tak znów z tego
powstało pismo demotyczne czyli
enchoryczne, t.j. pismo ludu czyli
pospolite. Pismo to było czysto glos-
kowe czyli fonetyczne, albowiem
z niego wyłączone wszelkie znaki
obrazowe i symboliczne, które w
pismie hieratycznym były używane.
W pismie demotycznym najprostsze
znaki, na każde brzmienie mowy
egipskiej były użyte. Tylko nader-
mota liczba znaków symbolicznych,
jedynie imiona bogów i innych rzeczy
świętych, które są też niekiedy w
takich pismach znajdują, z form
pisma hieratycznego zachowane
były.

To pismo demotyczne składa
się z 25 głosek, z których 22 są da-
wniejsze i z ostatnią swego do
głosek fenickich są podobne, pozostałe
zaś trzy są późniejsze. Każda głoska
ma około 30 odmian. --

Język w którym temi zna-
kami pisało, staroegipskim, dyal-

tekstem świętym, starosahidzkim czyli
mowa, charmięć może być narwany.
W piśmie demotyckim charakterem
pisany, mowa jest nowsza, wię-
cej zbliża się do koptyckiej; w piśmie
tak o znaczeniach religijnych hieroglifami
i charakterem hieratycznym pisanym,
staroegipska mowa przemija.

Język koptycki ma być zgodny
z egipskim i od najdawniejszych cza-
sów i ust do ust przechodził. Sylvestre
de Sacy i Quatremère okazali, że
język egipski jeszcze przez 800 lat po
zdobyciu kraju nad Nilem przez
Amru - ben - Atlas, t. j. do XV w. po
Chrystusie, utrzymał się. v. Krausshweig
Gefh. des alten politischen Lebens der
Völker im Alterthum str. 204 następ.
Rühle von Lilienstern: Graphische Darstellung
von Aethiopien u. Egypten p. 31.

Klinizm / Kalschrift /

Unalazione dotąd w różnych
prowinacjach dawonego państwa perskiego
i Babilonii na różnych gmachach,
pomnikach i t. p. napisy, tym się
różni, że wszelkie inne na wschodzie
używanych pism, że nie mają naj-
mniejszego zaokrąglenia. To pismo
G. F. Grotefend, który je odcyfrowa-
wał, dla jego kształtu nazwał kli-
nowem i utrzymuje, iż jedynie uży-
wano do wyrywania napisów na

kamieniach lub innych na pomniki
 pamiątkowych materjach, urnach,
 gemmach, talismanach i amuletach
 t. j. kamieniach, metalach lub innych
 ciastach, na których kręślono pewne
 znaki lub charaktery, i które przy
 sobie noszono, jako środki uchr-
 niające od chorób i zarazy. Stra-
 -bowie, Turcy, Tybetanie, Chinczykowie
 i wiele innych ludów wielkie w nich
 mają zaufanie. Talisman, po arabsku
 wizerunek, ^{jest} ~~z~~ wizerunek ^z metalu lancy
 lub z kamienia rzeźbiony, który w pe-
 -wnej godzinie w czasie wnieścia
 się pewnych gwiazd i zęscia się pe-
 -wnych planet, - a zatem podzas
 pewnej konstellacyi, - zaga ~~te~~ kon-
 -stellacyjnem ~~piersciennym~~ ^z nary-
 -wają, - z zachowaniem pewnych za-
 -boconnych obyczajów bywa ~~zobowiązany~~, a
 przez to nabywa ~~te~~ ^{te} własności, że
 w osobach, które ~~je~~ przy sobie noszą,
 dione skutki sprawia, ~~nie~~ ^{nie} szerególniej
 przeciw chorobom. W mieszkaniach
 wchodzi jeszcze dotąd talismany w
 wielkiej się użytości. -

Pismo klinowe, podobnie
 jak hieroglify do prostopadłego pisa-
 -nia nie było używane. Narwało
 je klinowem dla tego, iż jego cha-
 -raktery składają się z węższego lub
 mniejszego potężenia klinowatych
 kresek w różnym kierunku prowa-
 -dzonych. Pismo to z nadnym ze

znanych alfabetów wzgłąd nie ma,
jako, było piśmem religijnem, które
według zewnętrznych i wewnętrznych
swoich cech uwarowane, dzielę się na
dwa główne oddziały: piśmo klinowe
perskie i babilońskie cyfry medyjskie
i chaldejskie.

Piśmo klinowe perskie znaj-
duje się tylko w rozwalinach Pasargady,
i Persepolis; babilońskie zaś znajduje
się na rozmaitych cegłach i innych na-
mieniach dawnego Babilonu, jako
też na gemmach i cylindrowatych
amuletach. Piśmo to cyfry się poro-
dło, ku prawej ręce i jest głosko-
wem.

Piśmie głoskowem cyfry alfabetycznem.

Piśmo alfabetyczne udatowisze
sposobność wzajemnego udzielenia się w
najsubtelniejszych nawet pojęciach ludzkich
jest najszlachetniejszą wynysloną ogni-
wem, które nie tylko najodleglejszą prze-
szołość z Daleką Tacią, potomnością, ale
też najdalej do siebie zbliża i
wzajemne udzielenie sobie potrzeb i
wynalazków udatowia. Później nie to
nie tylko dzielenie ludzi szeregów
i całego narodu najpewniej się prze-
chodzą, a tak się wzajemnie powo-
dów do sporów zapobiega, ale też
ono jest najpewniejszym środkiem sze-
renia powołanych oświaty udatowia-
jącym.

[Handwritten examples of cuneiform and other scripts, including Persian, Babylonian, and Chaldean.]

Gdzie, kiedy i przez kogo pismo
wynalezione zostało, nie jest wiadomo.

Goguet i inni utrzymują, że pismo
groszowe z hieroglifów powstało. Chri-
stian Friedrich Weber w dziele swego
Versuch einer Geschichte der Schreiben-
kunst, Göttingen. 1807, z dowodami
i szczegółowymi podaniem Mojżesza wnosi
iż ten koryntas z piśmiennych promi-
ników, które zapewne były na ka-
mieniu rzeźbione; że także języczne
przed Mojżeszem pismo było znane.

Stary^{tych} kamieni przy Gad^{le}ra czasów
Strabona, jako pamiętna wyprawą
Herkulesa. Józef Jydowin w swich Anti-
quitates d. I. podaje, że Seta potomkowie
przed potopem swoje wynalazki i
astronomiczne uwagi na słupach
z kamienia i cegły pisali: że taki
słup na jego języczne czasów w kra-
inie Sircad znajdował się. Pliniusz
z trzech chatęjskich pisarzy przywodzi,
iż Babilończykowie swoje obserwacje
gwiazd na cegłach pisali, a iż to
wnosi ex quo apparet, aeternum
literarum usum. f. Plin. Hist. nat. VII. 57.

Udaje się, że tak czas jak i na-
zwisko wynalazcy pisma alfabetycznego
dla tego zaginęło, iż bardzo późno wy-
staność tego wynalazku, podobnie
jak wielu innych, wiano. Niektórzy
wynalazek ten Fenicyanom przypisują,
inni Phatęjszkom lub Egipcyanom,

o to Hermesowi egipskiemu. Kłaje
 się, że Egipcyanom należy się prawo
 tego wynalazku, który się do nich po-
 Arji z tej strony Indu rozprzestrzeni-
 = siato. Domysł ten popiera podobień-
 = stwo alfabetów tych aryatyckich
 z piśmem egipskiem.

Najdawniejsi i najpewniejsi dzie-
 =łopisane Grecy wspominają jednomyślnie,
 iż pierwszy Kadmos Greków alfab-
 =etycznego pisma nauczył; podobieństwo
 dawnego pisma greckiego i fenickiego
 mówi na prawdziwość tego podania.
 Ale Grecy z pewną poprawką ten alfa-
 bet fenicki przyjęli. Zamiać bowiem
 = wyrazu fenickiego, który jest użytym
 narodom wschodnim wspólny, iż pisać
 od prawej ku lewej ręce i samogłoski
 opuszczają, Grecy już bardzo wczesnie
 pisali od lewej ku prawej ręce, i
 nie tylko spółgłoski ale i samogłoski
 szczególni oznaczali znakami.
 Freret w Memoires de l'Acad. des
 Inscr. VI. p. 615. / że również greckiego
 alfabetu od fenickiego na tak ważną,
 utrzymywał, iż dla tego wzięli te alfa-
 = bet grecki z fenickiego mógł być utwo-
 = rzony.

Grecki alfabet przeniesiony do
 Italii przez Etruski i Strusków z
 niektórymi odmianami został przyjęty.
 Alfabet tych ludów był do siebie po-
 = dobnie: jak się z Büttnera tablicy
 porównawczej przekonać można. /

Mieszkańcy Dawniej Hiszpanii pismo
swoje do Kartagińczyków utrzymali, a
później do Brytanian; dla tego też
Analeriono morze sagunskie, na
którego po jednej stronie napis pu-
nickiemi a po drugiej rzymskiemi
głoskami był umieszczony; Dawni zaś
Gallowie i Helioetowie używali naj-
pierw greckiego alfabetu, którego się
od mieszkańców Massili, później
Marsylii nauczyli.

Co się tyczy alfabetu runicznego
i alfabetów innych ludów niemie-
ckich, w tem podzielone są zdania
uczonych. Niektórzy utrzymują, iż
Wulfilas, który w. 360 - 380 ~~Wulfilas~~
biblię na język gocki tłumaczył
i alfabet gocki według greckiego
utworzył, za wyjątek runów uwa-
żany być powinien; drudzy zaś po-
kładają, że rzecz przeciwna, iż niektóre
pomniki cymbryjskiego północnego i
runiczne napisy, które one nawet
widzą, starsze są niż pierwszy gocki
tłumacz biblii. To pewna, iż głoski
Wulfilarskie takie Wulfilas widział;
zupełnie się różnią od runów pół-
nocnych i arabskich, i bardzo do
prawdy podobnem być się zdaje, iż
najbliższą część ludów niemieckich,
szczególniej zaś Frankowie, Wrygo-
towie i Anglosaxonowie, jeszcze
przed dobytciem prowincji rzymskich,
mieli własne sobie pismo, które

się do rzymskiego alfabetu ~~winny~~, i po
 części z najdawniejszych siedzisk ludów
 greckich i germańskich nad morzem
 Czarnym pochodzą, gdzie morze z
 tegoż samego wronu co i greckie
 i rzymskie były utworzone. Gotowie
 północni nauczyli swych unów do-
 półczyków, gdzie się te dotąd utrzy-
 mują. — Lapowicykowie dotychczas
 jeszcze używają lasen runicznych za-
 miast kalendarów, a te kalendarze
 prozpolicie składają się z siedmiu
 ciennich ~~deszczu~~, na których po
 obu stronach charaktery są wyrzynięte.
 Ręsto też kalendarze wyrzynane
 bywają na rogach unów lub na
 tych laseczkach. —

Ludy słowiańskie w Europie
 wcale później otrzymały alfabetyczne
 pismo aniżeli germańskie. Cyrill,
 który w IX wieku Morawianów i
 Bułgarów nawracał, na wzór gre-
 ckiego utworzył alfabet słowiański.
 Cyrill porównywał głoski greckie
 według ich wymownego brzmienia z
 niektórymi szczególnymi znakami
 wyjętymi z alfabetów łacińskich,
 tyle dokazał, że mógł z dokładnością
 wyrazić wszelkie brzmienia języka
 słowiańskiego jakim za jego cza-
 sów Serbowie i Morawianie mó-
 wili. Powstał u. nosiele sto-
 wiańskim schizma, podzieliło

ludz słowiańskie pod względem pisma.
 Obok alfabetu cyrylicznego, przez Serbów
 a później przez Rosyan przyjętego,
 w Karniolii powstata glagolityca
 czyli buzwica, mylnie św. Hieronimowi
 przypisywana. Część Dalmatorów i
 Kroatów obrządku łacińskiego przyjęła
 pismo łacińskie, które w rozmaity
 sposób zastosowała. To samo ucy-
 =nili Polacy, Czesi, Morawianie i
 inni łacińskiego obrządku Słowianie.
 Wtąd powstata siedm do ośmiu
 alfabetów pomiędzy Słowianami,
 które lubo w większej części też
 same głoski zawierają, jednakże
 ich znaczenie zmieniają. Alfabet ten
 jest najprzedniejszy ze wszystkich
 alfabetów europejskich, a nawet prze-
 =przedniejszy niż grecki, z którego
 utworzono go. A nietylko alfabet grecki
 nie wystarczał na wyrażenie brzmień
 słowiańskich, Cyrill nie pominał
 potrzebę kilku głosek, jak to widzimy
 w zachodnich alfabetach, ale to z
 hebrajskiego to z armeńskiego i kop-
 =tyckiego alfabetu przybrał niektóre
 znaki. Jaka głoska buki powstata
 z armeńskiego **Բ** i **Բ** powstała z
 koptycznego **ⲃ** (zja) lub armeńskiego
Ժ (die) — **Ⲅ** (4) utworzył z hebraj-
 =skiego **ס** (cad) a armeńskiego **Վ** (co)
 i **չ** (ca). Hebrajskie **ש** (syr) a kop-
 =tyckie **ϣ** (sxi) posłużyło na utworzenie
 głosek **Ш** i **ш**. / Richhoff Hist de la

langue et de la littérature des Slaves.
Paris 1839. p. 88.-

Do wspomnianych dotąd alfab-
betów różnie się abecadła mieszańców
Hindostanu, Ceylon, Tybetanów i Mon-
golsów, Biameryków i Malajczyków, Su-
matranów i Javanów, i innych po-
łudniowych lub wschodnich tryatów.
A lubo te ludz mają, zupełnie od-
miennie języki, różną liczbę samogło-
sek i spółgłosek, i różną ilość zna-
ków głosek, — jednakże w układzie,
synchronizacji i kreśleniu swoich alfa-
betów dzielnie się zgodzają. Niemal
wszystkie więcej mają znaków na sa-
mogłoski aniżeli Europejczycy; ale
te znaki służą tylko do oznaczenia
samogłosek na początku wyrazów;
w środku zaś wyrazów ze spółgłos-
kami połączone samogłoski zupełnie
domiennie wyrażają się znakami.
Nadto, żaden z tych narodów nie
może wymówić kilku spółgłosek po-
sobie następujących, ale każda z nich
ze samogłoską jakąś, szczególnie zaś
z a jest połączona i przez samo-
głoskę, od drugiej oddzielona. Tak
więc ich charakter spółgłoskowy nie
sami tylko spółgłoski, ale w połą-
czeniu ich ze samogłoskami wy-
rażają, a zatem nie wyrażają,
szczególnych głosek, ale zgłoski czyli
syllaby. — Ntąd wypada, jak się
widzi, co też i Freret zmienił,

iż tyle alfabetycznych znaków mieć
 powinni, ile w ich językach jest sa-
 mogłosek i potęgzeń wszystkich tych
 samogłosek z każdą, inną, im spół-
 -głoską. Aloli liczba ich głosek naj-
 -więcej 50 do 60 wynosi, a to dla
 tego, iż każdy znak czyli charakter
 inaczej się wymawia, według tego
 czy na początku lub w środku wy-
 -razów, pojedynczo lub podwójnie tj.
 lub owo, samogłoskę lub spółgłoskę
 przed sobą, ma lub po sobie. Nie-
 -które alfabety, jak np. siamski,
 malajski i inne, samogłoski z
 -którymi się spółgłoski wymawiają,
 oznaczają znakami, które już to
 już nad spółgłoskami, już pod
 -nimi, już przed lub za nimi sta-
 -ją. Spółgłoski te zawsze po sa-
 -mogłoskach wymawiają się.

Prawdziwa przyczyna wynalazku
 i przyjęcia pisma sylabowego czyli syl-
 -labnego, jak się zdaje zawieszona w pewnej
 właściwości budowy organów mownych
 i języka czyli mowy tych ludów, które
 ten sposób pisania wynalazły lub
 przyjęły. Właściwość ta szczególnież na-
 -leżną jest, iż wszystkie narody, które
 pisma sylabnego używają, dwoje
 po sobie następujących spółgłosek łącznie
 nie mogą wymawiać, i że ich wszystkie
 spółgłoski z głosek a są potęgzone.
 P. bowiem Ferat / t. c. p. 613. / twierdzi,

jakoby wynalazcy pisma uważając, że
w wymawianiu, spółgłoski razem z
samogłoskami są połączone, winali iż
w piśmie nie należy rozdzielać tego, co
w mowie jest połączone, i że stąd
początku wynalazcy pisma sylabnego
~~(w którym, dźwięki po sobie następujących spół-~~
~~głosek łączono nie mogą, wymawiać, i~~
~~że ich wyjątkiem spółgłoski) szukać na-~~
leży, to twierdzenie jest mylne, bo gdyby
stąd brało początek swój pismo syla-
biczne, tak w iścieżnikach narodów dla
tej samej przyczyny, nie tylko u pto-
lemyczych i wschodnich tryatów zapro-
wadzone być było powinno.

Początkowe zgłoskopismo, jak
się zdaje, nie długo przed narodzeniem
lub po narodzeniu Chrystusa wynal-
azione i wkrótce potem wraz z
innymi umiejętnościami i religią Bra-
minów po całej południowej i wscho-
dniej Azji upowszechnione zostało.
Mieszkańcy Hindus pierwsi, od ławej do
prawej ręki, i nie tylko spółgłoski ale
i samogłoski oznaczają. Podobnie, siacze-
gólniej co do samogłosek czynią, lecz
i inne południowe i wschodnie ludy
Azji, które zgłoskopisma używają,
z stąd z pewnością wnosić można,
iż pismo swoje podobnie jak re-
ligia, i umiejętności z Hindostanu
otrzymały. —

Najstarsze ~~z~~ ^zgłoskopismo jest Sanscrit, które 50 głosek a między niemi 16 liter są mogłosek. Od niego pochodzą alfabety malabaricki, cejloński, ~~malajicki~~ ^{malajicki} tybetański (o 30 spółgłoskach), mongolski i tybetańskim spowinowacony (o 60 głosekach), dwójaki alfabet Siamczyków: malajicki i jawański, i inne w Hindostanie używane.

Te charakttery, lubo nie jednostajne, mają linję głosek, są jednak do siebie podobne.

Malajczykowie na Sumatrze mają tylko dwadzieścia kilka głosek, ale za to dziesięć różnych kresek i prostek, które tu karidj głoski zmieniają. Japoński alfabet, jak się zdaje od tybetańskiego pochodzi lub z Mongolii, lubo ^{po}japończy pismo chińskie wzięli i wzięli.

Gymnocyfrykowie ludów arytyckich, tylko Abisynijczykowie używają zgłoskopisma, co naprowadza na domysł, iż lubo Abisynijczykowie od Arabów pochodzą, jednakże ze słochetnijerami Hindostanu i Indiami są pomieszani. Może też być, iż Abisynijczykowie pismo to od Malajczyków wzięli, bo ci niegdys często wchodzić do Afryki wybrzeża zwrócili i thumie tam osiadali.

Uwaga.

Nadmienić to wypada, iż najdawniejsi Grecy i starzy Skandynawowie, ile wiadomo, są jedyni ludy, które bruno pismo (βουντογραφία) ^{*}stęgi czas używali.

Ten sposób pisania był w Grecji na publicznych pomnikach stęgi czas używany. Co do ludów południowej i wschodniej Azji, i tych Malajczyków w Sumatrze pisze w kierunku poziomym od lewej ku prawej, ale zaczyna od dołu. Japończykowie pisze pionowo jak Chłircy. Maurycy przedtem pisali od prawej ku lewej i z dołu w górę.

^{*}βουντογραφία (adv.) oznacza sposób w jaki umiara się wół przy orze tam i sam oraz zagony. Tak też pisanie w Greckim i Skandynawskim, pierwszy wiersz od prawej ku lewej a drugi od lewej ku prawej i t. d. (przyp. wydawcy)

Pismo alfabetyczne x postypem cras u wzyst-
kich narodów wielkim uległo miedsztatkowaniu.
O sposobie pisania u różnych narodów i t. d.
traktuje: Hermannus Hugo: de prima
scribendi origine i t. d. 1738. r. Frybolski Jach:
„O Kunstie pisania u starożytnych - w Krallawie
1788. 4^e” —

D. Grafika

Grafika czyli piśmowność, nauka
traktująca o sztuce pisania ze względu
na materjał, na jałkim pisano, instrumenta,
jałkimi się posługiwano, słowem ze względu
na techniczną stronę oraz ze względu
na sposób, w jałki pisano czyli ze względu
na zewnętrzna, pisma formę i cały
układ, stanowi główny dział nauki
rozpoznającej i objaśniającej w ogóle
~~wszystkie pisma na wieki pisma~~, oznacza-
jącej ~~na~~ zararem cras, z jałkiego pochodzą
oraz ich rzetelności i oryginalności t. j.
nauki nazwanej dyplomatyką.

Grafika jest zatem wstępna, częścią
dyplomatyki.

Grafika atoli obszerniejse ma granice
zakresu swojego, niżby ze względu na
zakres dyplomatyki sądzić należało.

Ona obejmuje w zakresie swoim
wszelkiego rodzaju pisma, czy to jałko
napisy bądź pomnikowe, bądź na medalach,
monetach i tym podobnych przedmiotach,
czy to wreszcie jałko rękopisma rozmaite.

Treści, lubo obszerniejse obejmuje pole,
wychodzi Grafika z ^{talij} ~~z~~ zasady, ~~napisy~~
~~z~~ ~~która~~ ~~ja~~ ~~na~~ ~~cele~~
dyplomatyki ~~stosowne~~, jałko
jej część główną, ~~względną~~
stawiać pozwala, a ze względu na jej
zakres, jałko część właściwie wstępną
do dyplomatyki.

E. Dyplomatyka.

I. O dyplomatach i dyplomatyce w ogólności.

F Dyplomatyka nie ma na celu wykazywania przepisów ukladania nowych dokumentów, ale się tylko trudni historycznym i krytycznym ocenieniem znajdujących się dokumentów. Dyplomatyka jest nauką o środkach rozumienia, ocenienia dyplomatów, tudzież wytykowania z nich środków podających. Dzieli się na ogólną i szczegółową, tudzież na teoretyczną i praktyczną. F

I są prawnicze dowody praw i czynów uroczyste i w sposób obowiązujący ułożone. Dzieli się na 1) oryginalną i 2) potwierdzającą (confirmatoria) F

Diplom - od greckiego *diplōon*, zawijam me drągi, właściwie drzewo; t.j. list tylko raz złożony, a zatem na dwie strony drólały się. Ale przez dyploma rozumie się powszechnie podpisem i pieczęcią opatrzony dokument (*Storkünde*), którym prawa wolności, godności etc. nadane, np. szlachecka, doktorstwa itp. *Diplomatarium* jest zbiór kopii dawnych dyplomatów oryginalnych. (*Originalurkunde*)

Dyplomatyka rozpoznaje i objaśnia w ogóle wszystkie pisma na wódkach, pergaminach, skórze, a także ich wyświeżenie, autentyczność czyli oryginalność. F

Diplomata, od greckiego *diplōma*, co podwojenie lub też związanie o dwóch kartach znaczą, wzmianka zapisana, zwaną też *dyplomą*.

Wyraz *diploma* nadekło być zdano w przywilejach, zamiast niego w najdawniejszych czasach i wianach wzmiankowano: *auctoritas*, *praeceptum*, *privilegium*, *pagina*, *littera* *vel charta*, *apex* *vel apices*, *charta*, *sanctio*, *pragmatica*, *induculus*, *notitia*, *sigillum*, *instrumenta*, *placeta*, *bullae*, *codicilli* itd.

Chowano je od najdawniejszych czasów w pałacach królewskich lub w kościołach i klasztorach, gdzie w przygotowanych dla nich archiwach przechowywano; i tak też

czy to przez wojnę, czy przez pożar
nie zaginęły lub inne okoliczności
niezaginęły, często kilka egzempla-
rzy jednego dyplomu pisano, i
te w różnych archiwach składano.

A lubo najdawniej założony Kasa-
r, jednakże wiele dyplomatów jest
podrobionych. (w Niemczech dość do-
brze, wielki pale, a nawet życie
za fałszerstwo tracono.)

Krók II i następne, w których
niekiedy cała nauka upadła,
najbardziej wydały fałszywe dyplo-
mata; szczególnie zaś abominano
o to mnichów, którzy w owych cza-
sach jedynie pisani umieli, do
wysokiej doskonałości stopnia sztuki
fałszowania dyplomatów dopro-
wadzi; tak iż ślad nie ma ad-
mistracji konyktów a z pod ich rąk
mnożono wyzta fałszywych dyplo-
matów.

I w dawnej Polsce a zwłaszcza
prawniczych ziem Pruskich (jak
świadczą Oetrichs Konrad w Histo-
rische diplomatische Beiträge Berl.
1770 k. 82 iudziej Konstyt. z r.
1649 vol. 4 fol 272 i akta publ.
potwierdzące) miały podobnych
podrabiaczy, ale tylko nadawców i
prawywilejów klasztorom i pry-
watnym strażnikom, w czasie tra-
jowych zastoisk w latach 1645
do 1652. a to w osobach Stenzla,
Janikowskiego obywat. ziem. Pomor-
skiej, Krzysztofa Unger, Kupmika,
Korneliusza Wright i innych w
związku z nimi potężnych.
Janikowski szczególnie kierował.
Wright młynik i obywatel gdań-

ski wynymał pióro, Unger udawał
piśmo, imi ^{trudnił} ~~trudnił~~ się tłumacze-
niem i rozgłaszaniem wiadomości, o
inaczej, jakoby przez ciężką chorow-
ność dawniej do Kryecina urwionej,
a w roku 1569 przez kilka tygodni do
zamku Mitterseheine oprowadzonej skry-
ni z damami dyplomataci i prynci-
pami, którą Janikowski w piwnicy
i zwaliskach tegoż zamku miał zna-
tek. Horycy zaś do klasztorowego
kuchli wyszedł. Wzłazono dypl. w dymie,
porusano je rozmaite, nieustraszone
itp. Nieznajomości dyplomatyki pona-
ta im wiele.

Tak podług domówienia lub okoliczno-
ści skute dyplomata i wszelkiego ro-
dzaju nadania, konstatując z niewia-
domości, drago oprowadzali, zbierali
prywatne archiwa, pomnożyli użycie
dobre. I tych wspomnień przekazywa-
my się, iż z wielką ostrożnością po-
stępowali naley w ocenianiu dyplo-
matów i odróżnianiu prawdziwych
od zmyślonych. Dyplomatyka wskazuje
nam te środki. Dyplomatyka jest
nauką rozumienia dyplomatów, ich
ocenienia i użycia w przypadkach pracujących.
Istny je rozumieć można, trzeba umieć
wzrokować, dokładnie znać język, zna-
ki i formaty.

Dyplomatyka dzieli się na powszechną
[universalis], szczególną [particularis], i
szeregową [singularis].

Powszechną wypracowali podzielnicy
druż Franciszka Benedykty i Congr.
J. Mauri. Nouveau Traité de diplo-
matique p. Adelinga. Szczególną naj-
lepiej obróbił Joh. Mabillon, Daniel
Papadachius, Nic. Hertius, Sulp. Ma-
fey, Christ. Eckhardus, Christoph. Gat-
terer. Istny przewyższony Godfr. Bessel

III.

Skreślone powody, jak np. wydane pro-
cessa kreszczęcy, albo je tylko do
skreślonych okoliczności ograniczono; dla
tego też i znajomości dyplomatów nie była
zupółna, oraz nie krytyczny sposób roz-
strzywania; nie umiano sobie zdać na-
leżytą sprawę z tego, czego by się z dyplo-
matów domagać nie można, ani też wyka-
zać zasad, wedle których ich prawnym
i dowodność (Beweiskraft) miały być
oceniane; nie uważano dyplomatów
samych w sobie, ale zawsze względnie
na cel, który przez nie osiągnąć zamie-
rano; dlatego też owar prawnym nie
jeden zjawiał się sformułowany, lub co najmniej
nawet skutki dyplomu, i precyzyjnie nie
jeden dyplom. Wskazywać jednak na
kierunek i kierunek sprawy, przez
porozumienie i podjęcie sprawy ułotowa-
no. Jeżeli się zatem było to rzeczy
poszczególne interesy obcostron, kaden czas
nie mogło się obejść bez sprecyzowania
się i z tego wywołanych skutków. Pomo-
gły one też skreślonej w roku XVII, z
powodu niektórych kwestii stanu ty-
czących się, (Anastasyjskiej Formy),
których rozstrzygnięciu jedna strona
skłama dyplomatami, przez swoich
dowodów i dowody popierata, a
których prawdy i wiarygodności
precyzyjnie było słuszną, już nie
obalali, powstały forma spory
i Elez. Trewnskiego i Opactwa S.
Maximiana, którego rolnarstwo
rybosia bronił Mik. Tillesius z Magde-
burga miasta, z okoliczności niektórych
przywilejów od cesarzy mu udzielonych.

w sprawach 1. Arcybiskupa

More Dorchollus i inni zaijaki, a Ben-
jamin Leubert papieras. 3. marca
długi i zaijaki opactwa Lindanowskiego
i miastem Lindan o pragnieję rade-
na Ludwika, góra w stronie praw-
niasta szczegótniej niż odznaczęli nau-
kowcami badawianii Daniel Heider
i Hermann Corring. (Lindan było
starke opactwo Kanoniczek w Szw-
bii, które wziętę i iść za mąż
mogły, a których stępnie była szępnę
Praszy kienickiej; miasto leży na
kypach jeziora Konstancyjskiego i
miej most tężdy niż z Łodami.) Te
głównie, tak nazwane dyplomatyczne
wzajem (dypl. Doriga), te przyniały ko-
rzyści, iż obudziły troskliwość w o-
dymnie dyplomatów i ich krytyce i
nie jedne wzajemne okoliczności wyjaśni-
ły. Stokół nie mogły one nauki re-
pować pasunaj; bo zawsze szczegótnie
nie trzymano, nie zapuszczając się w
ogólniki, co tę inaczę być nie
mogło; wszędy albowiem nie ma l
męzowie, który te wprost wiedli, mi-
mo ich ogromnej nauki, nie-mieli
sprasobnami kadyś nieodzownie d.
tego potrzebnej znajomości dyplomatów
w archiwach. Tak. więc możę i
w ten sposób jęzre pona długi czas
nie utrwogono nauki dyplomatyki,
i możę ta wcale znana nie była,
gdyż i innę strony filnego ku-
utrwogoniu jej nie dawa popędu. Sta-
nowi w J. II węg. r. 1838 pod
tytuł. Bibliographie paleographico - di-
plomatico - bibliologique générale, obj-
mującem dyplomatyczny spis książek

do paleografii, dyplomatyki, hist. dru-
karskiej i księgarskiej itd. Wykaza
1) systemy najnow. dyplomatyczne i pisania
2) ich zastosowanie.

Użyciu sferze potrzebny był obro-
bienie krytycznego historyi wszytkich
dokumentów w duchu Kościoła katolickiego.
Wielomratne żądania przeciw prawdy i
prawotw. podan. i wyrokach i dyktach
wygłoszonych od Kościoła rzymskiego wry-
tych, a nawet spornych, które w
różnych podaniach, w tej samej obo-
jętności wyrażano, nie mogły dłużej
nielegitem być ponizane, lecz jak
bezzasadne odrzucone. Dla utrzymania
zatem powagi Kościoła, dla którego
zasadła gęsta historyi tak ważna
była, uważano, iż tamże było
należyte ustanowienie i utrzymanie tego
co się stało nie mogło, stowarzyszyć było
wzajemny, przez co iż mogły być i
niekiedy wzniesione znajdowały się, ponieważ
dokładne i niepodważalne i niepow-
nie wiadomości, przez krytyczne roz-
ważanie i odczytanie tego co za bez-
asadne uznano, tem samem wiekowi
Wiedza i dopiero temu co zachowano.
Chodziło o tym planie o to, aby
wypisać wiadomości, o każdej w szczegó-
le jako źródło użyć jej sobie, ile
możliwe aż do samego początku. Zada-
nie redakt. wymaiało warte być źródła,
to co było mniej lub więcej wiarygodne
kalendarie, aleniz i oddzielenie, że zaś
nie, czyżbyś. Wzrostanie sprawy własnych
i innych powieści historycznych,
dyplomata nie posiadał więcej raj-
monaty i do ocenienia samych
wzajemnych i własnych i kalendarz,
takim nie tylko do użycia dyplomata.

a. Dzielo Papbrocka.

Najpierniejszy i najczymniejczy spór pra-
cownik nad parryiej Wymiankowaniem
dziełem, belgijski jezuita Daniel Pa-
pbrock, przeglądając wiele starych re-
kopisów i dyplomów, których do-
rzecznej pracy używał, jak naturalnie,
znalazł powód powątpiewania o
niektórych prawdziwości i wierogodno-
ści, a po ścisłej i wymiennie ich
ocenianiu ich materialnych i formal-
nych własności, przyszedł na tę prawdzi-
wą myśl, iż również potrzebna jak i
użyteczna rzecz jest i szeregowych po-
streżeń „miej” do ogólnych zasad, a
pony te utworzyć sobie nowi druzi do
umiejędnej krytyki dyplomów. Pobudzo-
ny tę myślą, ^{się} wziął ^{do} powołanym
do utworzenia nowej nauki, od której
pośredniego uznania obiecywał sobie
grunkowne zbicie tyle różnorodnych
roli zajmujących i długotrwałych spo-
rów dyplomatyczno-literackich. W tym
celu napisał swoje Propylaeum anti-
quarium circa veri ac falsi discrimen
in vetustis membranis w Act. S. Apri-
lis T. II (Antw. 1675 f.), jako wy-
tworzone. To Propylaeum dzieli się
na trzy części, z których pierwsza ma
ogólny tytuł: De veterum fundatio-
nem, donationum, privilegiorum in-
strumentis discernendis. Druga zajmu-
je się dochodzeniem umiarkanej staro-
żeczności niektórych klasztorów karme-
lickich /okoliczności/, która Papbrocka
w długim spór literacki z całym zgroma-
dzeniem Karmelitów wprawił; trzecia
jest reszta Martyrologium Kapiota
w Brindan (w wyższej kwaterze cyfry 114b).

Tyrolu). Pierwszą rzeczą, którą należy
 mieć na obchodzie, to było w niej nie-
 masz żadnego systematu historycznego dy-
 plomatów, z których tylko niektóre autor-
 ty w systematycznym porządku wzbiera,
 albowiem by ich historyczną odnogą,
 sposobem pisania, budową ich formu-
 łami, kształtem pisma, monogramma-
 tami i innymi szczegółami zajmują
 kolejno, a tak w szczegółowych części-
 specjalnych badaniach ogólne zasady
 podaje, których treść jego zdaniem
 historycznych dyplomatów bynajmniej nie
 powinna, jedyńce myślenie nie
 omieszcza raczej ogólniejszych za-
 sad. Względem danych dyplomatów
 Opatrzność ta, iż niektóre z pism
 przez Benedyktynów kongregacji S.
 Maura wydanych zbijać ustrzeż, szere-
 gólniej zaś, iż dawne dyplomata stem-
 po opacina. W. Monizansa pod pa-
 ziem, w ogólności bo jest z matym
 tylko wyjątkiem, że faktycznie podaje,
 byto powodem, iż z czasem w Pa-
 brocku zaprzestano wierzytelności dawnych
 dokumentów, upatrywano głównie ukry-
 mych chętności jezuickiej, której Pa-
 brock za naradzie stary, a która
 wstąpiła do tego gminu, tedy Bene-
 dyktynów, dowodząc, iż z powodu fak-
 tycznych dokumentów nieprawy są
 porządkiem, wywieść z ich tam-
 nych porządku, a potem niemi
 Requitor z bogactw. Jak by donyela
 Herlius w dziele De fide diplom. Ger-
 man. Imp. et Reg. (w Baring Ed. dipl.
 p. 326.). Ale to jest, jak by zdej, ra-
 czej skutkiem zakonnej zawiści, nie
 zaś uprzednioną prawdą. Atoli z
 całego dzieła papbrockiego i jego postępo-
 wania jako historyka i pisarza, widai

ie ten interesowny postępek był dla nie-
go zupełnie obcy, i że go nigdy nau-
kowy cel do tej pracy sprowadzał. Je-
kowi zaraz na początku swoich badań
ostwiadya się z Hlasem, astrologiem,
miecim wszelkim dla zgromadzonym
wystawion jego dzieła, jakoby przez ka-
treczanie autentycznie dokumentów
niektórych, chciał przez to uwatować nie-
kótym posiadaczom w tym interesu-
wanym; i twierdzi, że względnie wiel-
kich dawnych poczyn. albo nie nie by-
to na świecie zrobione, albo że dawne
dokumenta zaginęły, przynajmniej zaś, któ-
re teraz okazują, albo później były pod-
robione, albo od poprzedzających bardzo
pofalszowane. Dzieło jego na ówczes nie
jest bez zalet, a draga, która, by pu-
ścić jest niemyślna, co do formy; że jednak
w ogóle i co do istoty rzeczy chybił mo-
jego celu, było to skutkiem iż nie miał
dostatecznego zapasu prawdziwie pewnych
spostreżeń, z których ogólnie prawidła
chciał wywodzić, oraz jest wypadkiem
zbyt niego sobie zaufania, z jakim do
rzeczy przystąpił, a jednakże, pomimo
jego wielkiego sceptycyzmu zdany to
mu się, iż właśnie fałszywe docu-
menta te prawdziwe uznał, i tak
mylnym się przewidywaniem powierzył.

b. Dzieło Mabillona.

Wskolwiek niestwierdzone były Pa-
brackie miecin dyplomatom benedy-
ktyńskim zaputy, atoli one stały się
początkiem do obszerniejszego i nauko-
wego rozwinienia dyplomatyki. Można
byli doknućci benedyktyńscy; trzeba było
było całkiem spodziewać, iż wystąpią
odpornie. Atoli nie przysło do zwy-
czajnej polemiki literackiej. Dwie lat
upłynęło; a benedyktyńscy byli spokojni.
Ale tymczasem Jan Mabillon naj-
większy i najuczciwszy dyplomatyk

116.
swojego wieku, który nań w jaci-
szy obronie swego Łakonu i strojij
nauki, ale nie pusłemi sprzecia-
niami ni; sprzecianii, lecz przeciw
stędom sławie błnie wywinęto, prąd.
Tym sposobem powstało w wiel-
niegledach doład niezgównane dzieło:

De re diplomatica libri VI — opera
et studio Dom. Joan. Mabillon.
Paris 1681 fol. ed. II 1709 fol.
tmed ktora; było wyzto Supplemen-
tum 1704. fol. ed. III atque nova
dissertationibus variorum Compl.
notis que nunc primum illustr. a
Marchione Bumbae Jo. Adima-
ri. T. I. II Neap. 1789. fol.

Zastanawiając ni; nad pierwszym
powodem występenia tego dzieła,
wyznai tytuła, że nigdy spór literacki
godniej i okazalej (großartig) nie
był widziany. Łe godnaji, która ni;
w całym dziele Mabillona objawia.
zachował autor w całym swajm Ł.
przeciwnikiem obejściu ni;, któremu,
aykolwiek sam wyzsz, oddawał na-
leżne szalety Ł powodu badań czynie-
nych, aswiadczejac, iż mu tylko na
rozleglejzszm oheznaniu ni; z Archiwa-
mi schodziło, aieby lepiej niż Makolwiek
inny wyprzeł radanie, które sobie sam
i ze wszystkich najpierwszy radał. W
polemike; wtakim; bardzo mało widać
ni; Mabillon, a ibijania formalnossu
zasad Paprocka nader mało miej-
sca poświęcił, i niey t; jako ubojne
uwaja. Według wtasnego uznania wy-
prasowana nauka doaktednego pozna-
wania i oceniania dyplomatołw
szeregiem go zajmujac, i to kacie
niey samej Łe doł; mójci, Łe do-
kładnie Łeł o obustronnim; nauki
pojęciu utronyć sobie można, przy Ło

precjownik najpewniej mógł być pokona-
ny. Także Paprock i wielka summo-
nia i jamitowaniem prandy przy mas me-
niece, pisze do niego: *In mea de eo-*
dem argumento lucubratiuncula nihil jam
melius placeat, nisi hoc unum, quod
tam preclaro operi et omnibus mu-
neris absoluto occasionem dederit.

Aleksandria wielkiem jest dzieło Mabillo-
na, z tem wszystkiem objawia się w
niektórych miejscach jego summa, i widać
porodu, który je wywołuje, jako widzi-
mość. i w tem iż Mabilion przedmioty
przez precjownika w jego twierdzeniach
jakoby za podwójny użyte szeregiem
za i gruntownie przechodzi; uważać to
nie można, że to błąd, iż lubo Mabilion
pierwszy dyktum swego rozprawy funda-
ment do umiejscowienia ^{go} wykładu nauki
kolejności i oceny dyplomatorów,
jednakże nie było jego zamiarem, żeby
w całości rozwinąć dyplomatyczną naukę
dyplomatyki; a gdyby nawet był chciał
to uczynić, toby nie mógł, pierwszy
krokiem. krok nie może być ukoniecz-
nion, a ten, którym pierwszym drogą, która
je, zaledwie dokładne mieć może poję-
cie o całej obszerności nauki, do
której drogę wskazuje. Na co Pa-
rock zastanawia, tego Mabilion nie mógł
z powodu zagadnień bronić ustosować, co-
go tamtem słabem słabem próbować,
a zatem nie wykończony i niedostateczny
grobik, to on chciał lepiej wypracowane
i zasadnicze, dokładniej i porząd-
niej podać. że też Paprock szere-
gowanie zajęć, niejednolitem prandyro-
wie dyplomatorów, a w tem szeregowaniu
na ich przynależność do formy wykładu
zwraca, zatem i Mabilion kierując
się tem zajmować; a że tamtem

szczególniej na dawniejsze dyplomaty-
porównań, takim i Mabillon przede-
wzięciem nad niemi nie zastana-
nia. A jak go to bynajmniej nie
zajmowało, ichy cety obzję, erpi-
cata, asnowę, trogonęj pmy nibie
kauti ogarnę i wygospnę, tak
też w układzie nie bnymer nie liście
systematycznego porządku, ale przed-
mioty, to iż wredhu pemy; Kouweniencyi
gdyż mu nie chodziło o to, żeby odrębny
system utworzyć, ale tylko dać ogólne
wyjaśnienia, do którychby potem na-
leżały lebia; nadto strasiany pmy si-
bie przedmiot nie uważał on jeszcze
jako nową naukę, ale tylko jako no-
wó obrabioną, częć dyktu starożytno-
ści. Novum antiquariae artis genus
aggredior, tak zaczyna pierwszy roz-
dział swojego dzieła. A nawet temu
tytuł dyktu pokazuje (De re diplomatica)
iż nie miał autor zamiaru nowej na-
uce nowego nadać imienia, ale tylko
wskazać asnowę rozprawy. (Co innego
bowiem u starożytnych znaczyło di-
ploma, a w dawniejszych wiekach
pięć przywilej, nigdy ich wyrazem
diploma, ale charta, instrumentum,
praeceptum, scriptum nazywali, jakto
sam Mabillon troję novum antiqua-
riae artis genus definiuje, że w nim
de veterum instrumentorum ratione,
formulis et auctoritate tractat
hanc...)

Mabillon dyktu troję dyktu, jak tytuł
opiewa na 6 ksiąg. W pierwszej mō-
wi o dawnych przywilejach w ogōm-
ni. Tu mōwi o kongli i cel zna-
jomosci dyplomatyki; dalej mōwi o róż-
nych rodzajach dyptomów, i dzieli na
trzy główne klasy: kościelne, królewskie
i prywatne, które znowu są to ze

Względem na ich cel, jest to że wzglę-
 du na ich zewnętrzny układ na pod-
 działę rozpatada; nadto mówi o staro-
 żytności dyplomatów, o ich kształtowaniu
 i ich pryncypie, o różnych wydegnięciach
 i etad rymintej stracie wielu dyploma-
 tów; nakoniec o rozmaitej materji, na
 której w starożytności pisano, i o jej sto-
 sunku do zewnętrznych pryncypów pisma
 szeregowych dyplomatów; o rozmaitych ma-
 terjalech, których do pisania używano,
 o rozmaitych zaletach pisma, które w
 niniejszym dziele; jakolej niektóre własne
 części pisma, szeregowych interpunkcyj,
 tylko w ogólności są oznaczone.

Druża kniga, najobszerniejsza z wszystkich,
 zajmuje się stylem dyplomatów (podpisa-
 mi, przy których nie tylko o monogramach
 i znakach rozpoznawczych, ale też o no-
 taryjwach; kancelaryach i innych wygo-
 towaniach przywilejów zajmujących się
 albo traktuj), pisaniami i formułami
 oraz oznaczającymi części datami. Kniga
 III stanowi podane w poprzednich wiedo-
 motach do krytycznego ocenienia niektó-
 rych szeregowych podjętych przywilejów
 i wyprawdaje etad niektórych ogólnych
 do ocenienia prawniczych dyplomatów;
 nadto mówi tu o kształcie i hieroglypho-
 wach dawnych hieroglifów czyli charakterów.
 Kniga IV mówi o *palatynatach* (płoty)
 i wiliach królów frankońskich, jako
 miejscach, z których dyplomata wypływali.
 W knigach V jest szeregowy zbiór fascimi-
 lion objaśnionych, a VI zawiera zbiór przy-
 wilejów z V do VIII w. jako dowody do
 zasad w-pomiedziejacych knigach. Wytko-
 nych, z krytycznymi uwagami i wnioskami.
 Dopełnienie zawiera szeregowych
 części dyplomatyczne, części historyczne
 i chronologiczne dodatki, jako uzupeł-
 nienie, opisanie i obronę w. samemu
 dziełu wytkniętych przedmiotów, ale nau-
 kowy jego nie zostawia wątpliwości.

dawał nam ię seregótowu nad tēm,
 co Mabillon w dziele majem dla dyploma-
 tyki uczynił, dostajemy tam pięć
 przedmiotów, które uważa jego zajmowa-
 ty, to jest: 1. paleografia, 2. znajomość
 formuł; 3. znajomość pisać; 4. geo-
 grafia średnich wieków; 5. krytyka dy-
 plomatów. — W paleografii nie może
 Mabillon za tóżbę być uważany, albo-
 wiem na wielk lat przed nim iśada-
 niem rękopisów danego pisma zajmowa-
 no się i wiadomości o tēm w dziełach
 ogłoszonych, jakto, że nie wspomne,
 innych, uczynił Jęzuita Hermann
 Hugo J. J. De prima scribendi origi-
 ne et universa Rei literariae anti-
 quitate. Dziś to Trota na wiele
 lat później na nowo obróbił i opo-
 wił. Książę i Mabillon je przywodzi.
 Jednakże i onych najcenniejszych obro-
 bów cyfr wypracowań żadne nie
 mażyło ić z Mabillonem w porówna-
 nie, gdyż w jego dziele objawia się
 tak wielka i widoczna różnica,
 iż je względem na to wszystko co po-
 nim w tym przedmiocie grabiono, jego
 stosunek na cyfrę stał można. Pro-
 tem koniem paleografia ze względu
 tylko na klasycyzm starożytności, a
 zatem jako tylko Archeologia literatury
 (litteraire Archeologie) traktowano; sym-
 kano jej trochę więcej w danych
 napisach i na dannej moncie, ani-
 żeli we właściwych rękopisach w
 właściwym znaczeniu, dla tego znajo-
 mości jej w ogólności była bardzo nie
 dostadna (niezupełna —). W dochodze-
 niu starożytności pisma nie doty-
 ad różniąc różne epoki, i prawie
 żadnego nie miało względu na roz-
 wijanie się i wyrodzenie pisma
 w rozmaitych okolicach i w różnych
 okresach; nakoniec, znajomości
 krytyki pisma ku ocenianiu i

* (p
 wielka
 pisma
 dypl

krytyce rękopisów albo całości nie
 zaslusowano, albo przynajmniej nie według
 potrzebnych i pewnych zasad nauki.
 Inną sobie postawił Mabilion. Nie
 zajmował go wypracowanie drugiego systemu
 paleografii, bo nie należało do jego obno-
 wy; cel, w jakim się sledzeniem i wy-
 kładem pisanie zajmował, prowadził
 tylko do znajomości i oceniania dawnych
 rękopisów dyplomatów, i w tym, który zakresu
 ograniczył się paleograficzne badania.
 Zapuszcza on się wypracowanie w klasy-
 cznej starożytności, a nawet i dalej,
 o ile było potrzeba do historycznego wy-
 kazania powstania i użycia materia-
 łów pisarskich, znaków pismennych
 i innych do pisma odnoszących się
 przedmiotów; ale nie dlatego się kłania
 w onych zamierzeniach przed nim ga-
 vach, i spieszenie wraca do właści-
 wego mu przedmiotu. Wykazanie pisma,
 szczególnie zaś rękopisów łacińskich
 i dyplomatów średnich wieków, któ-
 re jak tylko może wyjaśnia. Z jego
 pracy ma, kto napróżno dątać odróżni-
 nie rozmaitych rodzajów i gatunków
 kształtu pisma łacińskiego; nie tylko
 według jego kształtowania się w różnych
 wiekach i okolicach, gdzie się wy-
 kano, jako też według nieco różni-
 cę się kształtu w rozmaitych dziełach,
 do których go używano. W tym wzglę-
 dzie odróżnia Mabilion pismo dy-
 plomatyczne (*script. forensis seu diplomatica*)
 od pisma książkowego (*ser. literaria*);
 oba zaś od pisma pospolitego, czyli
~~ulistowego~~ (*script. usualis*), którego
 nie do dzieł traktatów i wartości za-
 chować mających, lecz do chwilewego
 zanotowania i przemijającego użycia-
 nia, a zatem nie dają trwałości
 i z wyrobieniem używano. Lubo Ma-

* (pod koniec)

Wilełm Mabillon z tego względu w nauce
 pismennictwa, większą część w nauce o formie
 dyplomatów (przyp. autora)

124
billon i był wielką wagę przywiązy-
wał do tego niekrytycznego pisma
o pisaniu, to jednakże jego dyskre-
cyjne przywiodło go do tego że nie
odtwarzał, tak nazwanego przez siebie
pisma dyplomatycznego, z wyłącze-
niem innych odmian pisma i od-
dzielnie o nim nie traktował, lecz
o nim wraz z innymi mówił; a
choć przez to musiał przekazać gło-
wnie nauki dyplomatyki w ścisłej
związku z naukami umiast, to przecież
tylko w ten sposób mógł się uro-
dzić umiejętna całość traktowanej
przez niego nauki pisma (Diplomatik-
en). Przywołując stługi pożyte sta-
rannia dostranych i dokładnie od-
kopiowanych facsimilów, nie
tylko przez to wielką cenę nadał
tej części swego dzieła, ale też we
wzrostach wielkiej liczby nie ulegają-
cych załamaniu szalonych orygina-
łów podał wzorki, których po-
strzeptała zasada oceniania z
niejaką pewnością pisma z epoki,
o których mówi, co do ich wieku
i prawdziwości, o ile nie te z ry-
sów poznaje dają; a tak w tym
złotyście prawdziwą korzyść przy-
stępu i daleko więcej zrobić, aniżeli
Papebrock przed nim w ciśnie-
niach granicach i mniej szczegółów
dokonał. Ale pranie większe, ani-
li w nauce o piśmie jest zastępa
Mabillon w nauce o formie dyplo-
matów, przez którą rozumiemy spo-
sób ich pisania, porządkowania i
inne do tego należące kancelaryjne
czynności. W tym względzie nie miał
on prawie poprzednika; musiał więc
do tego zbierać materiały z rozma-

ich dyplomatów, a pryncipjально
 przedmioty, o których tu mowa, tak
 dokładnie i z. tak bogatemi majami
 uwagami obsiada, iż się i dać najzda-
 niowai nad tem trzeba. W drugiej kń-
 dze, której forma dyplomatów jest osno-
 wa, traktuje najmód o stylu i
 pisowni dyplomatów w ogólnosci, po-
 tem o różnych częściach dyplomatu
 i właściwych im formułach szereguje
 a) na wstępie, gdzie szereguje o
 różnych tytułach dających przywileje,
 lub arów, do których mowa w dyploma-
 cie jest obrócona; b) w kontekście, gdzie
 omawia imię, w dyplomatach trafia-
 jących się właściwych wyrażen i
 sposobów mówienia, szereguje formu-
 ły kerne, wywołania i przekleństwa
 pachołki; c) na końcu, gdzie o formu-
 łach potwierdzących, szereguje o
 monogramach, o formułach rekogni-
 cyjnych i znakach, tudzież przy tej
 okazji omawia o referendach, kande-
 lach, notariatach i archikapellaniach
 traktuje. A w trzecimraz tu wiadomości
 o pieczęciach (o czym niżej obszerniej
 pami) kładzie, wiec do nauki o zna-
 dkach i ich podpisach i o innych
 szczegółach do potradzających i podpi-
 sanych formuł należących, i na-
 koniec do gruntownie wypracowanej
 nauki o oznaczeniach sam dyploma-
 tach. Wreszcie te przedmioty są w
 porządku historycznym, ze szereguje-
 mych atoli wglądem na dyplomatykę
 francuską wyłożone.

W nauce o pieczęciach, które jakśmy
 wyżej wspomnieli stanowią część nauki
 formuł i w formułach potwierdzeń i
 rekognicyjnych są umieszczone, pitnie i
 starannie wypracowanej, która jak się

adaje nie tyle go zajmowała jak na-
 aka formuły i pisma, następom
 swoim wiele do czynienia zostawił,
 jeśli, bowiem, najdalsza część jego
 dzieła. Jednakże przyradzi niemal
 wszystkie rodzaj pism, że względu
 na użyteczność je opisy, jak i na
 sposoby ich ~~przeglądania~~ przegladania, na czym
 je wykładano, kształt i. t. d. lubo
 nie dostadnie wyklada, to przynaj-
 mniej nadmienienia, oraz najwazniejsze
 o pismach barwnie historycznie i kry-
 tycznie wyjaśnia. — Lata kniga opiewa
 relaty do geografii sredniego wieku
 we Francji i obszernie wypracowana.
 Umieszcil on ją dlatego iż w nauce
 o formach koncowych mowi o
 miejscach pisania dyplomatow, a za-
 tem jak w nauce rekognicyjnej wy-
 lista kancelary i notariuszow, tak
 miejsca wspomina. Jestto wiec dzie-
 łota część (Francji) Geografii srednich
 wiekow dotąd nie obrabionej, której
 obrabieniem on pierwszy zajęł się. —
 Krytykę dyplomatow Mabillon rangi
 przygotował, ale ichi systematycznie ^{opraco-} wypra-
 wał; ale to właśnie nie kasiguje na
 nagany niedostateczności dzieła, którego
 właśnie celem była krytyka dyploma-
 tow. Albowiem zamiast suchych
 prawideł Mabillon traktując histo-
 rycznie przedmioty, obok szczegolow
 wyjątkowych z niezgodnych dyploma-
 tow przelazła wątpliwe lub fałszywe,
 ileżai mu się spodobało, edany, a
 tym sposobem dyktownikowi nadtraga
 sposobność obczajania się z fałszywymi
 i fałszywymi dyplomatami i ich od-
 różniania.

Monyslet Mabilona z dyplomatoŃw rŃżnych
krajŃw, Monyslet nie chyt bignu i
nie domc kŃrtygna byt wydana, naj-
wielej zŃs czerpaŃ z originatŃw ze fran-
cyi bŃdŃcych, co juŃ nie tylko dla bra-
ku innych, ale dlatego samego musias-
byt wyrzuciŃ, iŃ ranguly Papebrocha pŃe-
cin francuskim byt wymierzone. ŃtŃd
dzieto Mabilona jest nie tylko zaradkŃ
dyplomatyki porzecznej, ale napŃm jest
wzrŃgŃlnŃ dyplomatyka francyi. Wra-
zŃjŃc go co do pierwszego, to tam
niecoi pokarujŃ, co by wyrzuciŃ kŃrcha,
amieci dŃgni, ŃtŃm kŃrzej zachęca, w
drugiej zŃs jest zupełniejszŃ. Wypisao-
wanie dyplomatyki porzecznej prawnie
pŃechodzi wŃty jednego zŃtŃwnika, a kŃrda
tŃm porzeczna dyplomatyka musi byŃ
ty w wŃciei specjalnŃ zajmowaŃ.

Ń tego co by dotŃd powiadziŃ dzieto Ma-
billona z wŃglŃdu na pŃadŃtŃ i jego
wŃtad i skronŃ, nie moŃna uwarŃciŃ
za wŃstŃwŃ, wykoŃzŃny i adwŃbny wy-
stŃm dyplomatyki. Jest to tylko, lubo
byŃ zupełnŃsi naukowego systematu, ale
jednakŃ w wysokim stopniu doskona-
toŃci, przedstawŃy ŃbiŃt wŃjnych po-
stŃpŃŃ, do ktŃrych zbierania nikt
wŃkŃszej nad Mabilona nie miaŃ spo-
sobnŃci. Ale wŃtŃnie ten wysoki sto-
pieŃ doskonaŃtoŃci, ktŃry w niektŃrych
czŃsciach dzieto Mabilona wŃdŃjŃny, ba-
gactwŃ zbieranych tŃm wiadomŃci, im-
ponujŃca okarataŃ co do zŃciŃrŃw, wŃpa-
nŃty, Ńe to dzieto pŃeceniono i wŃrŃm ce-
lami pŃisana za wykoŃzŃny system dy-
plomatyki uwarŃano, tak dŃkŃie Ńe
nawet wŃty pŃy niego wyŃjŃ dyplomacie
za nazwisko nauki pŃyŃjŃto, z ktŃrego

zostaly niedokładne popisać o istocie, celu i granicach tej nauki, której przes Mabiliona wskazany, za zupełny uważano, przez co w obrabianiu jej, jeżeli nie mogło, to przynajmniej bardzo jednostronna, przebiegała droga. Dlatego bowiem pomyślał, iż wobec to jedyny cel nauki obrano ocenianie prawdziwości dyplomatów, czego potrzebą było, edycja, zamiana historycznej ich znajomości i wykładowania z nich; że więc prawie wyłącznie staranne dyplomatom poświęcono i poświęcają o historycznych i że to tej umiejętności przy wypracowywaniu przez Mabiliona z szczególną pilnością częściach, to jest pisma, formy i pierzgi znajomości posortowano, a nawet ponieważ nie zajmowano (nie przejmowano) naukowego tych części związku, zatem jeszcze nie bardzo się zacieśniało.

C. Prace następów Mabiliona i rozgatkowanie onych.

Mabilion poruszył umysły i zachęcił do pracy w tym przedmiocie; byli jednakże, którzy to przywiedzione przez niego dyplomata w wątpliwość podawali, to jego zasady i metody zwyczaj. Prace następów jego uważane ze względu na to co on uczynił, na ten klasę podjąć można.

I. ze względu na utożsamienie między specyficzną dyplomatyką francyjską — skłonną nie tylko do specyficznego kraju.

II. ze względu na podanie zasad ogólnych dyplomatyki.

a) dalsze ich wypracowanie, specyficzniej w tych częściach, które on albo całkiem pominał, albo w których więcej dotknął niż wypracował.

b) wprowadzenie nowo utworzonej nauki w pojęcie przedmiotów naukowych, a zatem myślała potrzeba wypracowa-

nia Compendiorum.

I. Co do piernozego: Niemcy wymyślił
inne narady.

Joh. Nic. Hertius prawnik i kan-
clerz w Gießen. De fide diplomatum
Germaniae Imperatorum et Reg. 1699.
(znajduj się odbite w jego Opusc. T. I
i w Baringii Clavis diplomatica. ed.
II p. 325-368; w dyplomatach urząda-
ich zewnętrznych język, styl całości jego
właściwości, piśmno, ^{jego} pisanie, srod-
cenia itd. Litery, monogramy, atra-
ment — i nakazuje na któ-
rego pisanie, zewnętrznych, formuły, wy-
rażenia), ~~znajduj~~ wypracowane re-
duty Mabillon'a plenu, nie wykrywa
właściwości dyplomator ces. niemieckich,
bardzo powierzchownie napisane, nie
wznieść tak materialnej jak i for-
malnej dyplomator znajomości, ale potu-
żył ~~do~~ ~~wskazywać~~ ~~dotyczy~~ do rozpo-
znania się niemi.

Thomas Madox formulare anglicarum
London 1702. po ang. napisane Debone,
wzrętniej zajmuj się formułami oryginal-
natom ~~z~~ angielskim języku pisanym.

Chronicon Gotwicense, seu Annales
libri et exempli Monasterii Gotwi-
censis Ord. S. Benedicti inferioris Au-
striae 1733. f.

Termin, tego dzieła nad którym kilka
pracowało jest Gottfr. Bessel, opat tego
klasztora. Ustojono w nim historię, tego
wajnego w sprawach państwa i ~~klasztora~~
klasztora klasztora i ~~zwyczajem~~ na-
stosunki całego kraju. Dwa tomy,
pierwszy tomus prodrumus, mający słu-
żyć za wstęp do samego dzieła, które
nigdy nie wyszło; traktuje w ~~tem~~

rozdzielał w 1768, o rękopisach różnych wieków europejskich

od 9-13. z wysami. Ihs. de codici-

bus manuscriptis. Kniha II. de diplo-
maticis imperatorum ac regum
Germaniae, zejména tu dyplomatyka
niezmieszka, w 1745 rozprawa ad Mon-
rada I do smierci Fryderyka II.

Joh. Henmanni Commentarii
de re diplomatica Imperat. ac
Regum Germaniae inde a

Caroli M. temporibus adornati. Norimb. (1745. J. I. inde a Ludovici Ger-
manici temporibus ibid. 1753. W dziele

~~1745-1753 J. I. J. II. inde a Ludovici Ger-~~
manici temporibus ibid. 1753. W dziele
tem co do formy autor nalle die Chronicon
Gottwicense, a co do osnovy to je urespektu.

W Chron. Gottw. obrabiana nie z oryginalu,
Henmann z drallowanymi dokumentami
rozwozi sie. Nie mogt wiec z pisma ma-
jusciozici porycizic sie, bo to autopsija
potrzebna - rekonstrukcja dyplomatoz mato-
ratem tchnista, a to rasci form (Formel-
kunde) nie tyllko tak jak Mabillon i Chron.
Gottw. pniebiega, ale dalej rozwiija i tresi
dyplomatoz pniebiega, shep wazne histo-
ryczne i polityczne wyprawdza wnioskis.
I do ocienienia podrobionych dyplomatoz
wzrytlllo, co tyllko ber autopsji doho-
nai mozia uzytuit, a wellatek skolic-
nozi w ktorzyz sie nazydowat, seregol-
niej obrobil i waznemi spocznieniami
wobogacit naulte o tak zwanych weonstn-
nych t.j. z textu wyplywajacych cechach
dyplomatoz. Na ornawienie rasi tej naulte

Ejus Commentarii de re diplomatica
Imperatorum Augustorum ac Reginarum
Germaniae. Norimb. 1749. 4. (ad Ka-
rola W. do Karola VI.)

W rozmiaciu planu ellabillona i
w dopeznieniu czysti, ktor on nie
doci wyprawdowat, seregolnij na-
uki puma i pniezici odznanyz sie:
Palaeografia graeca opera et stu-
dio J. Bernardi de Montfaucon. Pa-
ris 1708. fol. libri septem, deoita o
dyplomatach greckich, a fma zawisa
wiadomoci o klasztorach na gorze
Athos. Scillo dycto ^{nie jako} ~~nijase~~ ^{dopeznieniu}
nie ellabillona, ale obok niego stac
majze (Seitenstück). Montfaucon byt
bardzo miltim starozytnowici bada-
czem.

Dopeznis ellabillona wazja dyctem benedyktyn
Parentis: Alpharabum Teroniamum.

Innotas Teronis explicandi methodus
Paris 1747 fol. cum pluribus Ludovici
Pii chartis, quae notis iisdem exa-
ratis sunt etc. *

Clavis diplomatica d. Eusebii. Paris-
gi Kanov. 1737. 4. ed II Kanov. 1754.

J. I. J. II. inde a Ludovici Ger-
manici temporibus ibid. 1753. W dziele
tem co do formy autor nalle die Chronicon
Gottwicense, a co do osnovy to je urespektu.
W Chron. Gottw. obrabiana nie z oryginalu,
Henmann z drallowanymi dokumentami
rozwozi sie. Nie mogt wiec z pisma ma-
jusciozici porycizic sie, bo to autopsija
potrzebna - rekonstrukcja dyplomatoz mato-
ratem tchnista, a to rasci form (Formel-
kunde) nie tyllko tak jak Mabillon i Chron.
Gottw. pniebiega, ale dalej rozwiija i tresi
dyplomatoz pniebiega, shep wazne histo-
ryczne i polityczne wyprawdza wnioskis.
I do ocienienia podrobionych dyplomatoz
wzrytlllo, co tyllko ber autopsji doho-
nai mozia uzytuit, a wellatek skolic-
nozi w ktorzyz sie nazydowat, seregol-
niej obrobil i waznemi spocznieniami
wobogacit naulte o tak zwanych weonstn-
nych t.j. z textu wyplywajacych cechach
dyplomatoz. Na ornawienie rasi tej naulte

(pod linia)

* nity tyroni illie skladaja sie ze skroconych
jednych w drugie niktanych glosach oraz
z pniezitych powerechnie enallioz, z ktorzyz
jedne sa enallianu pierwiasz hoto, drugie
enalliozeis. (Inypp. Alutona)

Ależkolwiek nie zupełnie dokładna co
do wyrazu skrócen, sebrał jednak pierwszy
najpotrzebniejszy, i do jego gubów nie
wykryte ^{już} (segregaty), ^{tytuły} (pisma i skroci
i takowe dalej od poprzedników, bo
niej 13 w. aż do 15 p. n. połunę; przy
co bogactw nauki, kiedy zważymy, że
dyplomata późniejszych wieków i re-
kopisma są coraz bogatsze, a przytem
późniejsze w ogólności nie zawsze lat-
wiejsze są do ustania od dawnych, ale
też po większej części znacznie sobie
mają podobieństwo.

W tym celu, który, jak już powiedzi-
my i okazało się jest: *Lexicon di-
plomaticum abbreviationes syllabarum
et vocum in diplomatis et codi-
cibus a seculo VIII ad XVI usque* ^{occur-}
^{rentes} ~~exponunt~~ ^{exponunt}. (Göttingae 1747) ed. II

(Ulm. 1756.) f. studio. Jas. Ludf. Walther.
(Zawarte są w tym dziele pisma,
ry.) (Wzory od VIII do XVI wieku) (początek
Walther)

Zwrócić też tu uwagę, na tak ważne
w rekopismach nadciśnięte nuty mu-
zyczne. Ależkolwiek szacowne są nie-
które segregaty, z tem mądrym ceni-
nie może być za zupełnie dokonane
długo urządzona; albowiem przyrzedzi-
mory pisma... w tem wskazania jego
różnicy w różnych czasach i miejscach
nie są dość bogate i nie dość chara-
kteryzujące, jeżeli z nich do charakterystyki
porównywanego rekopismu z pewnością
użyć można.

Co więc tutaj znowu wiadomości potrzebnej, która
to część dyplomatyki i tabliczek tylko
mimochoodem dotknąć, nam światło
na nią, quasi znany badacz dzie-
jów i starożytności: ~~Mich. Hei-~~ ^{J. Mich. Hei-}
neccius w dziele *tabularum*.

~~Wskazanie na wyjątki~~

~~Wskazanie na wyjątki~~

~~Wskazanie~~ Dzieło z dyplomatom i rekopismom
zebrane w porządku alfabetycznym z dodaniem
różnych dyplomatom przy wyjątkach z rekopismom
z porządku, środkowa lub końca wielka, gdzie to z pew-
nością oznaczyć było można. Ostatnie tablice
zawierają skrócenia, w których ^(nie podobne wyrażenia) przeważnie
głoski (Stammbackstab, jak np. cam, et, stralera
i. t. d. znaki przestawkowe, liirby i inne.

~~Michaelis~~, *De veteribus Ger-*
manorum aliarumque nationum si-
gillis eorumque usu et praesentia
Synagma historicum. ^{Francof. et} *Lipsiae 1709.*
 ed. II. ibid 1719. fol. Piównicki Philibertus Haueber in *swojem dziele*
~~Philibertus Haueber~~, Austria ex archivis
Mellicandibus illustrata liber III. Lips.
 1722; ^{a mianowicie} (H) drugi *Knigda*, która jest naj-
 najnowszą, mianowicie o piórnach papieru,
 Monarchion, bis kupion, szlachty Austrijs-
 ckiej i *Wiednich* panstw.
 Nie wymiona tyle dla formuł dy-
 plomatycznych (*Formelkünde*) i w ogó-
 le dla wiadomości, które się do-
 adnają dyplomatom odnawia, (nie wg-
 dano wytycznych dzieł), ile Montfaucon,
 Haring, Walter i Carpentier dla
 pisma, Heineccius i Haueber dla
 piórn, a także w różnych *wzglądach*
 rozprawy wiadomości formuł i pismo-
 tyki *Medox*, *Chronicon Gottricense*
 i *Neumann*.
~~Haueber~~ ^{Hallaus} Rabe i Pilgram szczególnie
 się zajęli nauką o datach cypu dy-
 plomatycznej chronologii. Chr. Gottlieb
 Hallaus: *Calendarium medii aevi*
praecipue Germanicum. Lips. 1729. 8°
 Jo. Jee. Rabe *Calendarium Gestorum*
Atenarumque mobilium in usum Chro-
nologiae et Rei diplomaticae. Onols
 1735. 4. Tanto więcej zajmują się
 historyczną rozminacją i oznacz-
 niem chronologicznych wiadomości
 w dyplomatach wziętych, to zaś do
 redukcji ich jest pomocna. i Naj-
 więcej na postęp nauki dyplomatyki
 przyczyni się początek XVIII stulecia
 mianowicie ~~ostatnich~~ ^{ostatnich} ~~lat~~ ^{lat}
 Niemcy, mianowicie ~~Haueber~~ ^{Haueber}, *Medox* i
Carpentier. ~~Haueber~~

III. Dyplomatyka.

A. Część ogólna.

a. Przedmiot dyplomatyki

123.

~~Pod wyraz dyploma, w greckim języku~~
~~drugańej znaczący podługaję, w języku~~

pod wyraz dyploma, w greckim języku
drugańej znaczący podługaję, w języku
nadania praw do rzeczy, zobowiązania
się, a nawet osobiste działania na
piśmie, w rysunku, lub miedzi, twardzie
w pewnych ^{znakiach} ~~językach~~, czyli symbolach,
podobny używanych uroczystości i składni,
między państwami, narodami, rząda-
mi i szeregowaniem osobami gwałtem, sto-
nem, wszelkie czynności urzędowe i pry-
watne czyli akta.

Akta takowe, czyli uroczyste czynności
można dzielić:

1° na pierwotne nadania i na
potwierdzenia dawnych nadaw, które
mają właściwość sobie poddanych.

2° na tablice czyli napisy na kamie-
niach, brązach, dywanach, wycinane,
młotem na ryciny, twardzie na przy-
miej, instrumenta, ukazy, ustawy rządo-
we, dekrety, wyroki it. d.

3° na nadania czyli dyplomata du-
chowne, świeckie czyli cywilne.

4° na publiczne jakoteż: księgi prawa
narodów, prawa publicznego czyli ustaw
rządowych, prawa cywilnego krymi-
nalnego.

b. Podział dyplomatyki

Dyplomatyka dzieli się na ogólną
[universalis], to jest obejmującą prawi-
dła względem dyplomatów całego miado-
wego świata; na szczególną [particula-
ris] obejmującą prawiidła względem dy-
plomatów jednego kraju.

Dyplomata też różnie się dzieli: I. ze
względem na kształt: na tabulae
[tablice], codicilli i chartae; pierwsze
na kamieniach, brązach zawierają
pisane pismiaki publiczne, drugie

oraz rozprawie kraig, tyccie zaś obejmuje
różne dyplomaty, które ani ja-
ko pomniki, ani jako książki nie
są pisane.

II. Kę względu na tożby daje się: du-
chowne i świeckie, czyli cywilne, pu-
biczne i prywatne, ~~z~~ante się tyda-
żczy państwowych, ~~państwowych~~nych, te
żczy państwowych. W publicznych
odróżniamy: Traktaty (między krajów,
lub ich rządców do tydażczy) i kon-
stytucyjne, czyli ustawy krajowe, prywat-
ne, ustawy i. t. p.

III Ze względu na przedmiot Ante
i documenta, tamte czynności,
te zaś osnowę praw i zobowiązań
nie obejmując.

IV) nakoniec, że względu na ich wielo-
godność: na autographa ~~ale~~ lub archetypa
[oryginaty], epigrapha seu exempla, ko-
pię inanej ~~inanej~~ bez transsumptionem
itę tertia, zwane.

Niekiedy może być na. edemplarey oryginal-
 nych /pomyłki na. traktaty, kontrakty /
 Takie autografy H. i. l. k. edempla-
 rzach napisane. Chartae parvulae, tabulae
 Chirographa, chartae parvulae nazywają się.

Hronic zap' czechy odpisy jedne co, nie-
 rybne / apographa authentica. sen vi-
 dimata / drugie jedoste czechy obajitne.
 / waga sen incesta / . Odpisy nierybne
 maja najman' originator, odpisy zas
 proste zastupuj' na uwage, bez po-
 bliższem rozpoznaniu neuy.

Opisy nie tylko tej porydynego znaj-
dują, ale też są, co do drzew, i kło-
tych je zawierają. Takie zbiory Instru-
mentaria, volamina, panchariae, char-
istaria, legistraria, diplomataria,
Bullaria, lub ^{tabliczki} indices diplomatici,
libri copiales in regis
narysach. Długo i wielkość wiel-
kość nieczynią, tylko bardzo mało

(good lines)

Duplikaty (duplicata diplomata)
są to dwa równobrzmiące oryginały.
Cyrografowi zowią się oryginały
wielkimi, pisane głościami z kopytami,
obracani na boku lub w środku.
(przypr. autora.)

(prod line)

V
Diplomataria seu chartularia historica
mixta et jmgdauensi historgerneu pourceisiani
(jmgp. autors)

W Niemczech ledwie przed XIII wiekiem
znajdują się.

Leżo więcej dyplomatów jest bardzo dawne,
z tym włoskiem czas i różne wyprawki
sprawity, iż nie masz denniejszego dy-
plomatu na papierze egipskim)

(których więcej sięga nad

tych. Idąc coraz więcej wymaga się
ich liczba.

C. Kompendya o dyplomatyce
traktujące

~~porządek dyplomatyki w XIII w. w Niemczech~~

Pierwsze Compendia dyplomatyki dał
wersytetów, wydał Christoph. Henr. Eckhard *Introductio*
in rem diplomaticam 1742 Genae.
ed. 2. ibid. 1753. 4.

J. F. Joachim ~~porządek~~ *Einführung: zur* ~~deutschen~~
Diplomatik Halle 1748. 8. Ed. 2. ibid. 1754.

Jak. Aph. Gatterer: *Elementa artis diplo-*
maticae universalis Göt. 1765. 4 v. I.

Obrobiono je 1798 po nim. v. 1799 ibid.

K. G. Gruber *Lehrsystem einer* ~~allg.~~ *allg. Di-*
plomatie 1783 - 1784. 2 voll. Wien.

Schwarzenort: *Introductio in artem*
diplomaticam praecipue Hungaricam
Pesth. 1790. 8. (podług Gatterera)

Schönemann Karl Franz Gottlob: *Versuch*
eines vollständigen Systems der allg.
besonders älteren Diplomatie. Hamb.

1861 - 2 ed. 2 dpg. 1818. 8.

Regis Cader für die praktische Diplo-
matie zum Behuf seiner Vorlesungen 1-2
Thl. Göttingen 1800 - 803. 8.

Einführung für Anfänger in der deutschen
Diplomatik von Justus v. Schmidt genannt
Philadelph. Braunschweig 1804.

Zeitschrift für Archivkunde, Diplomatie
und Geschichte herausgegeben von L.
F. Hofer Dr. H. A. Erhard und Fr. L. B. von
Medem, 2 tomy.

Najwięcej kongresów i nauk dyplomaty-
ki spływały na historię, chronologię;

zajmują przestępek, iż nie tylko do rozpo-
znania i ocenienia samych dyploma-
tów i aktów, ale i wszelkiego wdaje-
nia rękopisów, napisów, medalów, monet
jest potrzebna.

1. Grafika (cyfry) ^{traktuje} o rangach pismennych, ^o gramma-
logii, ^o ortografii, ^o Stigmologii.
(oświadczenia interpunctionum) ^o C.
Prachy ^o Stigmologii.

2. Stigmologia (od tytu, znak i cyfry)
umiejętności małoridła, pisma, obej-
muje w sobie ^o wiadomości o rozma-
itych znakach, których w różnych kra-
jach i wiekach w pismach publicznych
używano, jużto wyrażają najwyższą ciem-
ność, jużto wyrażają imię położne u-
życia (Chrysmologia). ^o Wiadomości o
znakach notaryalnych / signa notario-
rum/, które w dawnych wiekach kar-
tograf, pisarzy aktów, sądów i inni
umiejętni, po wyrażeniu na dyploma-
tach, trych imion, na znak dopełnie-
nia wszelkich uroczystości kładli cy-
fry raczej kreski. c) Wiadomości o zna-
kach sekracyjnych (symbola investiturae)
cyfry o uroczystościach, których za użyciem
wzory fizycznych lub pewien porządek
i postać cięta, przy wieloletnich seque-
ncyj dyktaniach, tak publicznych jako i
prywatnych dopełniano (symbolica).

d) Wiadomości co na znachy kreski, który
w różnych kierunkach i w rozmaitej ilo-
ści dawały w pismach publicznych użyc-
wano (Staturologia).

e) Wiadomości o znakach cyfry cyfrach w
jednym ciągu, które obok siebie obejm-
wały, których prawie powszechnie dawno
a nawet i teraz w pismach, na monetach
i napisach używają (Monogrammatologia,
Monogrammatia).

f) Wiadomości o pierwiastkach i pierzgiach,
które w różnych sposobie na dyplomatach
i aktach użycowano, lub w tychże na

jętliach skłananych i sercach kamie-
rano. (Sphragistica). -

Umiejscowi składni czyli stylu dyplo-

matów (ars formularis) obejmują w sobie:

a) Wiadomości o jakim czasie i o jakim
miejscu tego lub owego języka do dyplo-
matów używano (glottologia).

b) Wiadomości o stylu dyplomaty czynnym.

c) Wiadomości o trzech częściach i o sze-
ściu częściach każdej części, z których dyplomata
zwykle składa się, to jest: o wro-
tówce (exordium), sensie (textus)
zakończenia (epilogus), daty, podpisu,
pieczęci, kalendarium.

Wskazanie o materiałach pisarskich.

Co do ^{materiału} ~~mat.~~ na którym pisanie. T. z. ^{rozróżniany} ~~z. z. minoratów~~ ^{Wskazanie}
metale i kamienie. II. z. ^{Wskazanie} ~~z. z. minoratów~~ ^{Wskazanie}
liście, drewno, liść palmowy i oliwny,
papier egipski (Papyrus czyli ~~βιβλος~~ od
VII wieku przed Chr.: ale dopiero na 334 lat
przed Chr.: przez ~~depresję~~ ^{depresję} ~~Wskazanie~~ ^{Wskazanie}
lony), kamień, ^{Wskazanie} ~~z. z. minoratów~~ ^{Wskazanie}
złoty i srebro i żelazo, ^{Wskazanie} ~~z. z. minoratów~~ ^{Wskazanie}
srebro i żelazo, ^{Wskazanie} ~~z. z. minoratów~~ ^{Wskazanie}
ciężkie (pupierony, ciężkie, ciężkie od VI wieku
głównie VIII w. najwybitniejszy). Najdawniejszy
dokument na pergaminie ma być z tego
wieku odnosić powołanie aż do XV stulecia

używać go ^{Wskazanie} ~~z. z. minoratów~~ ^{Wskazanie}
Atramenty różne były: czarny, czerwony (ae-
rany trójki: cinnabris, minium, pur-
pura), złoty, srebrny, ^{Wskazanie} ~~z. z. minoratów~~ ^{Wskazanie}
i

na koniec mieszany. Czarny najpopularniejszy,
ale nie miał w sobie węgla jak naziem, a był gęściejszy, dla tego w rękopismach ~~z. z. minoratów~~ ^{Wskazanie}
Charakter okazywał się ciemny cesar-
zowie, ale też i królowie frankonij

używali czerwonego atramentu, szczególnie
złoty i monogrammaty cesar-
zowie, a podzięk, tudzież iuione kancelary

minium było pisane. I dlatego pisano
niektóre dyplomata dla większej części
pamiętajnych. Srebrnym pisanym nie

prócz odraz. Mieszanych kolorów tylko
i głoskach pochodzących i to w rękopismach

1. Grafilla

Schwandner znalazł w Wiedniu w ~~Wiedniu~~ bibliotece
cesarskiej dyplom Fryderyka II. z r. 1243 na papierze
pisanym. Ale Bodmann twierdzi, że to nie jest czysty
barwiony papier, ale mieszany, jak w Konie XII
sekretnie zaś w pismo rym ~~Wskazanie~~ ^{Wskazanie}
zawarto. Czysty barwiony był w XI - XIII w. W r. 1300
według Bodmanna już jest mieszany, już ma filligran-
y b i c z y g. Do 1300 do 1350 pojawia się w swojej
trójce, ale na wejście jest białej i piękniejszej.
Z końca XV w. powszechniejszy papier złotociemny
zawarto używać: Filligrany czyli wodne znaki srebr-
nej na niego zastąpiła. (myśl autora)

Źródło: od str. 139. do str. 145.

Nazwiska pisarzy były: Trucina z wchodu, sre-
gólniej z Cypru, pismo ślad na zachodzie około VI w.
a w X powszechniejszy. W XI i XII w. używano zarówno
trójki i pisma. Chiny i wschodnie narody
używały, podobnie jak ^{Wskazanie} ~~z. z. minoratów~~ ^{Wskazanie}
Źródło: od str. 145. do str. 146.

dla tego w rękopismach ~~z. z. minoratów~~ ^{Wskazanie}
czarna wzmocniła. U Greców miał być atrament
czarny barwiony. Między IV i XII w. był już nie-
czysty. Denis p. 51, 52, wylicza autorów w których jest
kolorowa robienia go, a Caneparius napisał dzieło de
atramentis (Utrata danie) ^{Wskazanie} ~~z. z. minoratów~~ ^{Wskazanie}
cis aptior est, quam antiquariis rationibus.

(pod linia)

do używania czerwonego atramentu zwane są rubry-
ki, rubricae. A że oznaczano nim czasem
tytuł lub ośrodek, pochodzi z tego wyraz rubrum.
Czasem, ^{Wskazanie} ~~z. z. minoratów~~ ^{Wskazanie}
tego atramentu. (myśl autora)

† to wstawić całe na str. 138 w raznachonciu miejscu †

1. Materiał piśmienny z królestwa mineratów.

Najdawniejsze materiały, na których pisało, były: X. kamienie, B miedź, Y. ołów.

a.) Kamienie (saxa, Ἰσίδος) od najdroższych aż do cegły. Tablice księstwa, napisane przez arcykapłanów, astronomiczne spostrzeżenia Babilończyków, obeliski i piramidy, napisy na blettingstich skałach, oraz inne prawdziwe, lub mniemane skarby starożytności wiele uroznych opisało. O starożytnych świątyniach w Indjach wschodnich w skałach wyłutych i napisy w nieznanej teraz mowie zawierających, znajdziemy ciekawe wiadomości w nowszych, ~~z~~ tej części ziemi opisach. Takie pisanie na skorupach i muszlach, z kł. ostracismus (szd) ma swoje nazwisko, tutaj należą. Znajomości

* O napisach na ośtatniach wspomina Herodot II. 136. Kiedy mówi, że król Asychis kazał wystawić piramidę z cegły z napisami. (przyp. autora)

**

Tak na małej wyspie Elephante, naprzeciw Bombaj, naprzeciw wybrzeża Malabar jest świątynia (120 stóp długości i szerokości) bóstw Bramy, Wisznu, Szywy i innych bóstw. Obok Elephante leży Salsette wyspa, a na niej wyodróżniona góra w niej zaś świątynia o 35 st. i dwie inne świątynie nie ustępujące jej co do wielkości. Mają po kilka piętér i mnóstwo grot odłotów. Tu jest wiele wchodów, sadzawek, otwartych miejsc, a wszystko ze skał wyłutych. Ite ściany ozdobił płaskorzeźbami - a co osobliwsze znajdują się tu napisy w zupełnie nieznanym mowie. Mnóstwo grot świadczy, że tu wiele ludzi miało schronienie. Trawie w środku między Bombaj a stolicą Marattów Poona (Puna) przy Carls, jest także grot. Największa z nich zawiera wysokość świątyni na 126 stóp długości, a 64 stóp szerokości. Ściany przysięgły odkryte są, rzeźbą i nieznanymi napisy. Ale sławiejsze są grotty Ellory w środku Indji w górach Satas. Tu bowiem w skałach mającej korytka podkow, której konice o pół mili od siebie są odległe znajdują się mnóstwo grot, jedna przy drugiej, często o dwóch i trzech piętérach, jedna nad drugą. Jedne potężne są, z sobą chodnikami, inne ustępami przedzielone. Największa z tych świątyni jest tak wielka, iżby w niej kilka wielkich kościołów naszych pomieścić można. Co naprzeciw budowania nad ziemią zdiata jest ~~zdiata~~ ^{zdiata} wszystko to tu pod ziemią się znajduje. Place, wchody, mosty, kaplice, kolumny, krużganki, obeliski, obrazy postaci zwierząt i ludzi, i prawie na wszystkich ścianach rzeźby indyjskie bóstwa i ich dzieje przedstawiające. W środku grotty stoi druga świątynia w skałach wyłutych, w której robota i ozdoby przedstawia wielkie opisy. Według podania Braminów mają te grotty być pnie 8000 lat, ale z pewnością wielka ich osnowa nie można, jak się potrafi z nowszych badań i że panowanie jednego monarchy nie wystarczałoby na ich wyłutanie a grotty w Elephante i Salsette jeszcze starsze być muszą, a nawet w Ellory. (Indjanie skłonił rewanż nadawali rozmaite kształty, pnie co je dzielone z wężem. na cypeli. Najosobliwsze w tym rodzaju są pomniki w Maralipura, na wybrzeżu Coromandel, około 6 mil na południe względem Madras. Ale tylko cenną są znane, bo do wzniesienia przez gęstwiny w których węż i tygrys swe legowiska mają, iaden wprowadzić wuj się nie odważył się. Latosi przedstawia stolice państw w skałach wyłutych. Skały od dołu do gór obciążone. Tam widzi rozmaite zwierzęta itd. wierszanki ogromne łowów, stoniów i innych zwierząt, postaci bżów ze czeremchą rżkami i inne kształty. Na wieńcu jedni z tych skał znajdują się siedzenie, które tróciem królewskim nazywają. Wewnątrz skały są grotty, świątynie, sale, gmachy i podobne. Wszystko to jest tylko częścią tego wielkiego dzieła, z którego wiele jak się zdaje pnie trzęsienie ziemi oderwane i pnie more pochłonięte zostało. Najbardziej sława z mowa ogromne fony skał, które kiedyś do tego dzieła należały. (przyp. autora)

rodzajów napisów, wyrytych na słupach, kamieniach itd. rzymskich kamieni i gemmów, addreśując stacjom uauellę (sob. Ernesti Archaeol. i Martini Brunsae). Między zabytłymi pismami na kamieniu zastępującego srebrzystej orundynacji, Taryjstkie czyli orundynskie na uwagę. Arundynskie czyli Orundynskie zwane są od Tomasza Howard hr. Arundell, który je na początku w. XVII. z wysp greckich przyniósł do Anglii. Później czyli Sargyjskie nazywane są dla tego, że najprawdopodobniej, grecka kolumna w Cetrone pochodziła z wyspy Sargos nazywanej była. Orundynskie czyli Orundynskie zaś zowią się od miejsca, w którym się teraz znajdują; albowiem w roku hr. Arundell darował je uniwersytetowi Oksfordzkiemu. (Sob. Klotii Acta lit. Vol. II. P. I. p. 119. Meuseli Bibl. hist. Vol. III. P. II. p. 330.) Ale według świadectwa pisarzy starożytnych dawni napisy kamienne tylko do publicznego pomnikowego używali, także do praw, ale nie były wyryte do kamienia do pisania na nich żadnych drzew. Nie tylko więc nie są najdawniejszymi pomnikami pisanymi, ale też przy nich i innych materiałach pisanym używano.

3. Wiedza (nos) albo wryte w ogólności twarde metalu. Wiedza no srebrzystej: miedzi, ale to wiadomości do pomników publicznych, praw, senatus consultów, plebiscitów i t. p. Trajan XIII. tablice były przed raturerem na drzewie ~~wiedza~~ pisanie, a gdy je raturerem wzięte były na miedzi, nych tablicach. Podobnie wzięte były na miedzi ~~enany~~ list Rzymian do Tetrachów (Mac. 8. 22. tablice 19. 18.) Cicero, Livius, Plinius i inni mówią o użyciu metalu do pisania. Podobnie gruntu były według rozmiaru na tablicach miedzianych kruszone, a w Herculaneum nazywanej alquissye kruszone na miedzi pisanie (Maffei istor. dipl. p. 30.) Senatus consultum de Baccha salibus w ces. bibl. w Wiedniu, podobnie w Piazency Trajana. tabula mentaria, na miedzi są, rzyte. A to podobnie tablice ^{publice} ^{tablice} wryte w drzewie, wzięte wyraża się ciere perennius (Sob. Wesparyana 3000 miedzianych). 4. Ołów. Głównie starożytni według świadectwa Pliniusza ołów bardzo dobrze robili, umieli, zatem musieli, jak się zdaje, umieć go wyciągać w cienkie tabliczki, których do pisania używano. Jak w Jobie (19. 23. 24.) jest wzmianka o tym materiale. Saurianus mówi, że Heroda Egejski użył ołowiu na białym ołowiu były pisanie. Montfaucon w swoich starożytnościach przywodzi wzmiankę księżki ołowianej, z 6 albo rzadziej 8 kartek ołowianej. Plinius tenis. Dziś, że go w aktach publicznych używano. Jedyną powołującą używano nie. Dziś, że to jest trwałą. Według niektórych tabliczek drewniane były najdawniejsze.

2. Materiał pisanym i kruszone roślina.

2. Drewno. Codex, porządkowo caudez, zwat się Olor drewna na którym starożytni pisali. Saba lae jest jesi ogólnie nazywano, używane także na ozdobienie tabliczek drewnianych, rozmaite kształtu i rozmaicie przystosowanych, na których albo ryłcem albo nożem pisało. Później zaczęto używać powłoki na nie, mianowicie białej farby, z tą różnicą albam, referre in albam, esse in albo. To co miało być publikowaniem, lub w ogóle pisanem nazywano na nich czerwone, lub czarne, farby. Ryłcem zaś pisało albo na samem drzewie, jeżeli było miękkie, albo powłoką tabliczki drewniane wołkiem. Jereli.

*) To powłoka biała, farba nie tylko na drzewie, ale też na ścianach, srebrzystej na murach bram, na których publiczne edykty były wyryte, i gdzie dawniejszą farbą nową, pocierano, było w używaniu. (pryp. autora)

tablintha była z samego drewna, to je scheda narywano, i była bułowa, cytrynowa, lipowa, jodłowa cedrowa bukowa pianaowa etc. Jeśli zaś była wosłkiem powłoczona to się nazywała tabula cerata, tabella cerata albo też cera. Powłoczenie tablii drewna było bardzo dawno używane, jak i Justynus (II. 10) wspomina, lubo tam raczej o wycinaniu w drewno słowami pisaną tablicę dopiero powołuje. Wosłk którego używano, jak się zdaje był porostem kielbasnego koloru, ale z czasem zeremiał. Niektóre przy sposobieniu drewno kłosa, lub gipsu.

Tablice drewna słabną były na cyprysowcem drewnie pisanie. Kłosa, Eubypids, i ples mają ten materiał. (W greckim języku drewniane tablice nazywały się: σιβάξ, ἄξορες, κίβρις.) Także prawa XII. tablic porostem były na drewnie pisanie i dopiero po ich zatwierdzeniu, na miedzi je wyryto.

Schedae i ceratae tabulae tzn. się szeregują: różnily, że ostatnie niektóre mogły być rylcem powróconym (stylen vertere). Używano też wosłka innego koloru, szeregują: czerwonego, dla oznaczenia uwagi. To Lyceron. Verulas miniatulas nazywa. Democryt tym sposobem

(cera ex melle) w swym dziele de rerum natura notował swoje doświadczenia i te swym sygnetem poświadczył. Tytuły orar rubryki czerwonym wosłkiem zapewniano.

Niektóre tablice tallis na listy potrzebowały, naturalnie napisano je w pólku lub raryzypowem i pewnym odrazem kłosa lub wosłku pieczętowano.

Niektóre tablice tallis raryzypowem, naturalnie nazywano je codex lub caudex. Nazwa codex oznaczała też i inne tablice i chartli. Kłosa były oprawione, a talli przez siebie różniły, że volumen wyrażano. Podzielił się z niego diminutivum i odnosi się do wielkości. Porosł podaje Montfaucon (Antiqu. expl. I. III. tab. 194.)

3. Liście, sitowie, trzcina (folia, arundo). Wiryliusz (De. 3. 493. 6. 94.) mówi że sybillinskie napisanie na liściach drzew było pisanie. Wspominają, szeregują: liście palmowe, ^{malwa} ale i oliwne. Liść palmowy jest i dotąd ogólną nazwą jodłowe i inne podobne liście. podziagamy. Oleasy, olles lub olisy, których do dziś dnia w Indjach wschodnich używają, są drzewem, jak dobre. i jak pięknie na nich pisać można. Ostatni liście na liściach palmowych w Indjach wschodnich pisanym, szeregują: o całej Biblii wspomina Baumgarten w swoich Nachrichten Ch. 9. p. 883.

4. Kora, tyłko (cortex, liber, philyra). Nie ma wątpliwości że kora używano do pisania, ale nie ma śladu czyliby całe dzieła były na niej pisanie. Stoli natomiast, najczystszy, cz. p. na byli liwateli w bibliotece watykańskiej. Wierzęcym jest używanie tyłki, czyli wewnętrznój powłoki drewna, między innymi kłosa, najważniejszej. To nazywano się w łacińskim liber, odoros. Szeregują: używano tyłki z lipy, gdyż jest najczystszy i najczystszy i z kłosa i używano je tyłki z popru. gr. dyox. Ponieważ zaś w łacińskim tyłki czyli liber, za pomocą sztuki, robiono chartli (charta) zatem liber było ogólną nazwą, która oznaczanie gatunku materiału, z którego obejmowała. Szeregują: philyra czyli philyra nazywa się pospolicie arkusz papieru.

Ale nie samego tyłki tyłki używano, robiono bowiem z niego gatunek papieru, który dawniej nazywali inną but i używano, szeregują: nas w stronach kłosa, dotąd wadno egipski papier dochodził. Mlepano więc na długich potłaskach, poprzednio, jak się zdaje przygotowanego tyłki. Najczystszy szeregują: o tem Montfaucon, Palaeogr. I. p. 15.) tallie. Nabillon i Schwarz de orn. libb. porównują Kłosa Euclyt. I. 106 p. 51. Tłumaczy jak mowa, o drewnie o papieru egipskiego. Stoli byt zawsze cięższy i ciemniejszy

5. Plotno (lintea, linteum, libri linteri, carbasini). Nazywano to białe się w najogólniejszym znaczeniu tall, że pod niemi bawetnia, jedwabne, wetnia i płócienne materje rozumieją. W tyłko sybillinskie księgi, ale więcej jeszcze powojniki bardziej dowodzą, że tego materiału do pisania używano, tallie wimianka. w Dawidzie (Ps. 40. 8.) o raryzyp i o płócnie pisanie Jeronimusa. w podłożu kłosa, (Jer. 36. 32), gdzie o pisanie wale raryzyp nie mowa. Tłumaczy często wspomina libros linteros (II. 7. 13. 31. 8. 38), według świadectwa Pliniusza pisanie „publica monumenta” plumbeis voluminibus, privata linteris aut cereis” gdzie private nie trzeba w najściślejszym braci znaczenia. Używano do tego we dwie kłosa, plotka.

*) Może że to był papyrus. (grupp. autora)

wypalaszami sposobu rzygia papyrusu do pisania. Tem więc o pół-
czwartą wielką wczesniej byłby papyrusu wytek znany, niż do-
tąd z Guilandem myśleno.

Wyniesienie robotniczości papieru i do znaczej doprowadzili bia-
łoci, oraz ulepszyli tak, że po obu stronach pisać można było.

Waz trwania według Grubera do XIII. w. w którym jemuś go wynal-
zł. Eustachiusz zaś podaje że sposobu jego robienia nie znano już w XIII. w.
i dla tego też powołujemy czas ten za ostateczny uwaraję.

7. Bawełna. Charta bombycina, bombacina, gossypina, xyliua, cotonea,
Samascena, serica, papier bawelniany lub jedwabny.

Sierwore narwiszko najwyznawsze, ale nie najtrafniejsze, bo bombyx maury
jedwabnicza, a pisane nie można: papierne jedwabnym, bo nawet jedwab
nie może wydać matery; kleistę (n'est pas propre à fournir la pâte
adhérente du papier). Lepiej byłoby narywai go charta bombacina,
albowiem bombyx jest rośliną wydzierg bawelną. Ale najlepiej nary-
wai gossypina lub xyliua, gdyi poratkowo z surowej bawelny był robio-
ny. Cotonum ma być owzek, w którym się bawełna zawierała. Charta da-
nascena, serica są narwiszka miejscowe. Jaki się zdaje musiano w Da-
masce wyborny robić jego gatunek, a dawali Seres mieszkali w dzisiej-
szej Buchary, gdzie wiele bawelny rośnie.

Najmied robiono papier z bawelny surowej, potem z gotowca, a powioma-
ją rozmaite bawelny gatunki, musiał więc i papier być rozmaity, to jest
mniej lub więcej tęg i delikatny.

Wiązany od płóciennego, nie daje się ~~z~~ giąć i łatwiej i łatwiej się. Do
pergaminu odróżnia się rozkładaniem. Do pisania gładszy się, poprawnie i sta-
nabiera podobieństwa do pergaminu.

W Europie poznano go dopiero od XI. w. Pochodzi ze wschodu, Arabowie, jak się
zdaje, przynieśli go z sobą do Konstantynopola i do Hiszpanii, skąd się upo-
roszeknuit.

~~W~~ Casiri kładzie czas wynalazku papieru przed rok 700 po Chr. Jaki się ze
spisu rękopisów arabskich w Esturiale znajdujących się, przez Casira opisanego
pochowującego, mieli Arabowie papier w r. 704. ~~W~~ Hiszpanii,
do którego Arabowie z sobą wprowadzili rozsedł się do Włoch, Francji, Niemiec
i reszty Europy. Atoli sztuka robienia go upowszechniła się później (około XI. w.).
Według wszelkiego prawdopodobieństwa już Fenicjanie i Kartaginiezy,
poprzednicy Arabów uprawiali w Hiszpanii bawełnę.

Przy sporządzaniu papieru nie mało, jak się zdaje, poratkowo maszyn
do czerpania matery, przez któreby woda odchodziła, a matery się tężyła,
dla tego ~~III~~ achnure były grube, tekturewate, a ztąd mocne ił gładzenie
długo pochop i do nazwy pergaminu dipanno. Także pergaminu graeco-
a to prawdopodobnie dla tego, bo najwiecej się na nim znajduje rękopisów
greckich z XIII. i XIV. w. Najdawniejsze poumiali pismienne z niego są,
jeżeli tylko są prawdziwe, bulle papieża ~~Gregorzego IX.~~

Sergius II. Agapetus II i Janus XIII. tytuje się klasztoru Gandersheim a lat 844-968. Poźniejsze są w różnych bibliotekach. Wzywano ~~go~~ tego papieru a i do czasu wprowadzenia papieru płóciennego, a nawet trochę a i do połowy XIV. w. Cóż więcej jest na nim rękopisów greckich niż łacińskich. Pisał o nim Theophilus prefektor w księce de omni scientia artis pingendi i o to narysował tablicę pergaminową greckim. Meerman wypłacił nagrodę za odhrycie czasu w którym papier płócienny robił się rzadko. Wniósł on, że to między r. 1350 i 70 lub 1362 nastąpiło, lubo go Montfaucon do XII a inni do VIII w. odnoszą. Dotąd nie maś pewnego śladu przed XIV. wiekiem.

2. Bambus. Chińczycy robią papier z trzciny bambusowej, jest większy i cieńszy od naszego, ale tylko po jednej stronie można pisać na nim. Chiński ten papier jest tylko chiński, sąsiadując państwu rosyjskiemu a pniechodzą starożytnością, wielkością i delikatnością papieru bawarskiego. Niektóry papier chiński jest prawie niezwykły. Ktędy zostało mniemać, jakoby go z jedwabiu robiono. Najpospoliej robią z drugiej strony trzciny bambusowej która poprzednio była używana do tkania innych roślin do tego, jak apt. Stomy ryżowej, obojowej etc. Do Chińskiego nie wiele różni się papier japoński perski, hindostanicki.

3. Materyał ^{pisaniowy} z drzewostwa zwienet.

a. Kosa. Stoniowa kosa, rog, kosa w ogóle. Starycy też niechęć do pisania, ale jak się widać było to bardziej sztuczna robota. Stoniowej kosi używano czasem do pisania, czasem do sprawy. Pisało na niej ciemna farba czyli atramentem. Może być, że i te tabliczki podobnie jak drewniane niekiedy woskiem powłoczono. Libri elephantini nie miały być z kosi Stoniowej, ale z trzewi Stoniowych, srebrzystych sposobem wygrabianych, inni mniemają, że to narwisko tylko ogrom kłopotliwie ozdobione.

W Stoniowej kosi opracowano też „tabulas cerasas”. Diptycha były parą w rodzaju i składły się z dwóch kartek. Były także triptycha i poliptycha (Tetraptycha, pentaptycha, narywano je też i z kosi lub dupidęs).

Za czasów Machometa Arabowie pisali na kosiach z owiec, czyli na Topatkach owczych.

b. Skóra. Pergamen, charta membrana membrana, była to skóra ~~z~~ dobrej obrobiona. Skóra, jak ją se zwienet różno, pellis, używano tylko do oprawy. Z grubego obrobionej ras, corium, i jeszcze bardziej obrobionej, membrana, pergamen, używano do pisania: a tym, pierwszej używano wczesniej niż drugiej. Na pierwszej pisaną był Pentateuch, który Montfaucon znalazł w Bononii. Tu też położył, moxina skóra odzieciu, którego Patriarcha używał i na niej swoje myśli pisał. Wskazywał, Pasa i Ducatell mieli je jeszcze w r. 1527. widzieć.

Pergamen ma narwę swą wywodzić z Pergamum, gdzie go za Stolmenius Filadelfa używano. Ale on już dawniej był używany, bo Jonioryllowie, jak Herodotus dowodził pisali na kosiach i owczych skórach, a archipriast i lexar postali. Pentateuch złotem głosiłkami pisaną Stolmeniusowi Filadelfowi w r. 286 przed Chr., który się nad pięknością pisał i pergaminu chwalił.

Do najdawniejszych czasów starożytności używano pergaminu. Czerwony miał na pergaminie w Tyberii owca. Perar miał, według swadralive

Swetoniusa najpóźniej, co obu stronach pergaminu. i papierni egipskiego (słój pisania).
 Perar pospolite robili pergaminu ze skór kóz i owczych. Najdawniej i ciekawiej
 "volumentum" robiono przez łupienie pergaminu. Także na filigran się używał szarych i ciemnych
 "umbilicus", a dońce ~~cornua~~ "cornua".

Do pisania używano pergaminu białego, fioletowego i purpurowego. Łaty był tylko
 po jednej stronie tego koloru. Fioletowy najczystej ranciera ewangelicze i totum lub srebrnem
 pisane. Purpurowy był pospolite używany także do pisma świeckiego i do cesarskich dy-
 plomatów. W wielu miejscach po W. w. używano pergaminu do ksiąg i papierni
 egipskiego do dyplomatów, atoli nie w Polsce ani Niemczech i Anglii, gdzie papierni
 egipskiego jeszcze nie znano.

Dopiero w 18 w. był powrót do używania kart pergaminowych zapisywanych po obu
 stronach. W tym też czasie zaczęto pergaminu używać. To nadzwyczaj trwało do XVIII i XIX w.

lub ~~kanonem~~ nawet za kanonem synodu Quinisexta zwanego, dla tego, iż nie tylko greckie i łacińskie ale i górną ł. pisma używano. Także
 rękopisy swoich i łacińskie palimpsesty. ~~Palimpsesty~~ ~~Palimpsesty~~ ~~Palimpsesty~~
 nazwa pochodzi od wyrazu "palimpsestos", znova, i "palimpsestos", ściśniam, gładzi.
 Zwały się także także rękopisy "codices rescripti". Także rękopisów znajduje
 się najwięcej we Włoszech, we Francji i Brunszwiku. Drogi pergaminu przywrócić
 także do użycia rękopisów. W X w. cena jego była bardzo wysoka. Kartusie np.
 prosili dobrodziejów swoich o pergamin zamiast naczyń srebrnych.

Nawet także inne skóry jak np. z ryby, krowy etc. przysposobiali do pisania;
 ale to użycie do osobliwych i igraczek. Osobliwością więc była owa 120 stop długi
 skóra węża, na której Illiada i Odyseja Homera były z łacińskimi słowami napisane.
 W czasie pożaru za cesarza Zenona spłonęła według świadectwa Cedrena.
 Kalendarz meksykański w bibliotece w Dreźnie jest na ludzkiej skórze, pisany
 a w bibliotece ces. w Wiedniu znajduje się rękopis z Ameryki wprowadzony
 na skórę ludzką pisany i rozmaitemi figurami ozdobiony.

ad 138 bis

Postawiać cze na str. 138 w nawiązaniu do miejsca P

Instrumenta, narzędzia pisarskie, wylicza najwięcej między Grekami Juliusz Pollux
 w swoim Onomasticon, a między Latynikami Isidorus w dziele Etymologia-
 rum lib. XI. a także Martorelli opisuje nader dokładnie te same w swojej
 Regia Thesa calamaria. Amst. 1706. Neap. 1736.

1. Styla, ὄστρον, celtis, celtis, caelum, używano do pisania na kamieniu
2. Stylus, ὄστρον, stylus, ὄστρον, używano do pisania na metalach, drewnie i liściach.
 Otrzymał z twardego drewna, kości słoniowej, metalu i srebra, a dość wielki, między, jak
 Swetoniusz pisał Perar ranił nim kobylicę Nasymura, a mecenasi Kicianus według
 Plutarchusa rylcami do wycinania wizerunków i do lat rylcy. Tędy wchodzi dotąd jeszcze
 pisma rylcami na liściach palmowych i okładach.
3. Do papierni, drewna i innych materiałów używano pióra ze trzciny, ~~calamus~~ ~~calamus~~ ~~calamus~~, arundo,
 juncus. Najlepsze były z Knidus i Egiptu jak Pliniusz świadczy. U Aukoniusza zowie
 się fissipedes t.j. roztupane. Temperowano je scyrorythem i powochem. Cala-
 mus temperatus u Cicerona jest to trzcina do pisania przysposobiona. Na upho-
 dzie susza je w dymie, przez co piśmny blask i gładkość otrzymuje. Robiono je także
 z metalu. Podług Benedyktynów patryarchowie na wschodzie srebrnymi piórami po-
 pisywali. Onadrych piórach najdawniej używano w Trydone, a więc jak się
 zdaje już je w siódmym wieku znano. Leo Allatius grek 1600 w Trytonie żyjący,
 bardzo młody, używał 40 lat pióra, i żałował, że się nie zastąpił. (Beckmann's

Beiträge zur Geschichte der Erfindungen. D. W. M. L. S. 47. i. następane.)

4. Jedną używano do pisania na płótnie, szczególnie do malowania większych obrazów. Chłopców używano przede wszystkim do tych czasów, a wóże je z użyciem kółek. Inne narzędzia były pisarskie, były jeszcze inne jak np. krawiec otwierający (παρακοκδοτερος ποδιστος) do liniowania, pumex (μυρμηκία) do gładzenia pergaminu, papieru i piór lub do wycierania, Mrobania pisma, gąbka (spongia, σπογγία) do ratowania pomysłów, cyrkiel, ołówek, żółty do gładzenia, młotek, a także libri malowani, sepyoryth i linia.

Sezyoryth, πρυγγισον, πρυγγισον, scalpellum i scalprum także sicila i siciluncula, były to proste lub długie noże a służą one do temperowania tynku, bądź do obrywania papieru.

Linia narow, regula, norma, ~~linea~~ linea lub canon, a służą do liniowania. Linia zaś, na której lub w której której pismo eważa się πρυγγισον.

Trzeba uważać czasem liniowania, bo to może być ciekawe. Najpóźniej do XII w. liniowano sętystem lub innym ostrym narzędziem bez farby lub ołówka. Ołówkiem lub farbą liniowano od XIII w. Kradło od XII. prowadzono aż do końca (końca) świata, równoległe linie. ~~Linie~~ w których pismo. Jeżeli zaś tak daleko już pismo dochodziło oprócz podwójnych linii górnych i dolnych, które są do brzozy pergaminu dochodziło, to pismo miało być już nad IX w., bo w IX w. linie tak daleko dochodziły już pismo bez równoległych.

Do chowania narzędzi pisarskich, sętystów, piór etc. służą pióra. Hi tak zwane thecae graphiariae et calamariae.

Do pisania piórem używano atramentu, którego przechowywano w osobnym atramentarium, które bywało rozmaitego kształtu.

D. c. na str. 138 karykury od

, Atramenty etc.

zwyczaj czerwonego na pneumonii z niebieskim
wrywanym. Trzeba tu pamiętać, że często happens
należą do tej dyplomatki lub bulle, a nie to
nie wzmianki o piśmie, lecz o ztych gatchach
pomyślnych, m. in. ztych bulle Karo-
la IV, która była podstawą, Cesarstwa nie-
mieckiego (w Korymb. 1356 wstępn) w Korymb. (w gromadzie)
codziennie.

Podat. 11. *Prosemetologia*. Według Sanchez.
 nlatona. *Trist*, ~~1799~~ podług jednego ^{podług innych} *Marin*.

~~z Fenicji~~ Taut przeszedł z Fenicji do Egiptu,
tam przeniósł pismo, z którego później rozszedło
do Syrii, Arabii, Chaldei, Egiptu. Z Aten
Pelagowie przenieśli je na wyspy morza Egejskiego,
do Attyki i reszty Grecji tudzież Peloponezu.
Od Pelagów przejęli je Frankowie,
od tych Latynowie, dalej Rzymianie. Do Galijs
~~przejęli~~ od Phocejczyków, (Marsilia Graecorum
Phocensium foederata. Plin. Hist. nat. III.)

Do Niemiec przeszła do Rzymian. Łączy
rodzaj pisania, ^{łac.} *quadratus* /orbicularis/ pionowy
/perpendicularis/ poziomy /horizontalis/. Piono-
wy jest drzejani, z góry nados, ^{a tego używają} Chiny, Koria,
Japonizgowie, Tatańcy; drugi, zdodu do
góry, ten zwyczaj jeszcze używany na wyprawach
filipińskich. — Poziomy znówu drzejani: od
prawy do lewej /a dextra in sinistram/ i me-
cinnie. Ten, ten ^{dawniej używany} u Fenicjan, Egipcjan, He-
brajczyków i innych wschodnich narodów,
także u dawnych Greców i Etrusków. Ten
poziomijery, pisał na 500 lat przed Chr.
przeszło zaprowadzony, przyjęli potem Grecy,
Rzymianie, a od tych Sallowie, Niemcy itd.
Łacińskie pismo dzielono na capitales et

Mylnie utnymują, jakoby Przymuszenie
tylko kapitałów wzięli, bo to są na
przeszkodzie szybkiemu pisaniu. I u
dyplomatów nigdzie się same kapitały
nie zdają, ale tylko imię państwa i
podpisy na dyplomatach (Herwingach)

Grammatologia trzusi się iłedreniew pismo,
jaki się ono w różnył wielkoł, a różnył narodził
kreatykoł i umiemiatoł; tak wię i dyplomatoł, jalkoi
w ogółe rełlopiemoł są ję badanił prieduistoł.
Literatura do tej częłi grafiki jest: Matillon, de re
diplomatič. Montfaucon Palaeografič graeca. Berin-
gii: clavis diplomatič. Hammoer. 1784. Joh. Rudolphi
Waltheri Lexicon abreviationes syllabarum et vocum
in diplomatičis et codicibus exponens. Ulm. 1781.
Toussaint Tassin (dwaj Benedyktyni) beriniemił wydał
Lexicon oraciorum Dičto pod tytułem: Nouveau traité
de diplomatič. r. 1780-85 w 5 vol. z mnołstwił
tablic. Dičto to pmetorył na jęzýk niem. Doelling
pod tytułem Neues Lehrgebäude der Diplomatič. Göt-
tinger. Abriss der Diplomatič Göttingen 1798. Tu w pieworził
częłi cyłi diplomatič teoretýrnił autor traktuje
o piśmił (grafiki) glosellach, (grammatologia) o umiellach
pneestach, kowzyl, (stigmecologia) o lloocenciarł (brachy-
grafia) o semiotýce, o umiellach, o piewzciach. Jorch biblio-
tekkan w Bambedze wydał w r. 1835. wiele alfabetów
i wzorów piśm z rełlopiemioł znajdujacył się w Bamber-
dze i te w 4 zeszyłach opłosił. Scheffer: Ueber Bücher-
handschriften.

wyrażają; na Karolingskich zaś twardzie
i na niemieckich cały pierwszy wiek
zapomina, a niekiedy do trzeciej linii wz-
ciągają się.

Co do rodzaju pisma celniczego ser. me-
rovinglie ser. merovingica / króćmi duata.
mi gładkie wypracowane i dźwiękami zagłuszo-
nie potrzeczone, dla tego bardzo nieczytelne;
powstało z dawnego greckiego rzymskiego
i używane było w Galii i Niemczech.

Utrzymywano się ^{ono} od wieku V. do
czasów Pipina Króla około 752. pod
Merowincami, który potoczany przez swą
Hajkę z rzymskimi pod wodzą Aecy-
sa, króla Hunnów Attyllę zwyciężył
pod Chalons ~~(XV. stulecie)~~ ^{ser. Marne}

a granice państwa posunął aż do
Sieny. 481-751. ^{ar. do Pipina króla o. wiek 7. 752}

~~XXXXXX~~ / II. Carolin- ^{pisano Karolingskie (XV. st.)}

gica także z dawnego pisma rzymskie-
go powstała, a przez Pipina, Karola H.

i Ludwika poproszone; używane było
nie tylko we Francji ale też i w innych
krajach królestwa Karola H. podległych, utrzy-
mowano się do XI wieku. III. Kapetyngskie

(od linii z Hugona Kapeta od r. 98-1328 przerwane)

powstało z Karolingskiego, według którego,
kiedy to już prawi z użycia wyszło

pod ostatnimi Karolingami, i prawi-

szano, Hugo Capet je pozmienił do-

raz. Używane było we Włoszech, potem

zaprowadzone do Anglii i Hiszpanii, utrzy-
mowano się od X do XIII w. IV. Romana

corruptissima seu neogothica idem monachalis

albo też scholastica, powstała z sepu ^{ser.}

pisma rzymskiego (romano barbaro) Neute-

nica, normalniejszego smaku barbarzyńskich

wielkich przekształcając i sepu, uży-

wane było w całej niemal Europie i

utrzymywano się od XIII aż do XV wieku.

Nakoniec V. scriptura Romana renovata

powstała z antiqua, w której to

wezwiedzieli kunsztów odczytali; używane

jest w całej Europie od XV i XVII wieku.

Przypis III. O pisanii dyplomatów. Od

najdawniejszych czasów używane do dy-

plomatów pismo Tacitowskie, a od XVI w.

i niemieckiego ale głosami Tacitowskimi.

Najnowsze pisanie jest podobne

C. Orthografia, czyli o pisanii dyplomatów.

*И оскриваніи металности и хрипимовъ. По
до писани та и дипломатах быта не
вста і харос блѣна.*

Przy ortografii i dyplomatach są albo
2 - przysady /additio/, odnietne /subtractio/
i zamiany /permutatio/.

1. *Przydania* dyplomatach pierwszj; drugiej
familii we francyi panujacych Wolon
pser przydasnie powstaly: Chlothacarius,
Alidowicus, Chuonradus samiey
Lotharius, Ludovicus, Conradus. Tanc
ecclesia, praesbyter, inpraesensione, samiey
ecclesia, praesbyter ^{eta. 2.} *Donatus*^a; opusere-
no glorie, ktora wiez, nieta pod nazwa
reicit, (rejecit) amulz, poplo, in ditione,
vinasitus. ortus / hortus /.

Luc³. Zemiennia^a camieniano jidne sa-
mogtoski na druzje: np. Hildebald sa
Hildebaldus, Reginoldus, Arnoldus, sa
Arnaldus, cognositor sa cognoscitur,
tradedi
~~tradedi~~ (tradidi / ordinare / ordinare / scribi-
ficat / fecit).

Preregulnicj zaś na głoski ae, h, i, u, n, i y
umieszczenia. ae tak w francuskim jak
i w niemieckim nie pisano razem, ale wz-
tanie albo przez e poprzedzone. Ostatni
sposób pisania już na całym W niekiedy
widnieć się daje, w III jest powszechny
i trwa do XVI stulecia.

Glaske H. vladjano pred nysarom, lub
n nie stracano tem gorie neke byi nie
pod imo, n. p. kartium, heremita, habem
dare, to znova opuszerana ja, gozicki
stai pod imo n. p. ortus za kartium,
actenus za haetenus.

Glasno i do kralja J. H. bez imena,
najmils bez zasluge, potom da o rođni-
ma jif od M. N. U. vladarima nad njim
proseku, počinitelj imple.

Głaska u mająca nad sobą przycisk
ostrej / accentus acutus / jideu lub dwa
wskazując na III i IV do początku
XII. W XII i III n. u agito kłótnie
znaczone w dyplomatach i stało się
podstępem niemieckiego u.

Podwójne u za jednym dźwiękiem to jest W.
już u niego ix, częściej zaś u xii natra-
fiamy; podobnież i niegdyż partykuły
§ tak osobno ~~stojącej~~ stojącej, jakoteż u wy-
razie potwornej, np: ~~§~~ ~~va~~ v&end (retinet).

Podobniestwo między ~~znanymi~~ ^{znanymi}, które się
z ogólniem pisano, spramito i z od.
V i VI n. jedna kropka lub dwiema
na obu niemieckich bywało znane.
Te kropki nad y napisane były at
zwyczaj n. n. VII lub IX. A lubo pisano
w IX wieku głoskę te, oprami znano-
no, z tem wyjątkiem, n. kaksym wieku
i bez kropki na nie trafiamy.

Co się tyczy akcentów, te się bardzo
nadało n. dyplomatów trafiają, i to wtedy
tylko, kiedy mają wskazywać słowu
pisma n. p. adis sa assis, selsa sa sella.

Polonia ~~et~~ ^{et} distigmatologia czyli nauka
interpunkcyj.

Z Arystotelesa dowiadujemy się, że
jako starożytni. pewnych znaków prze-
stankowych lubo nie statecznie używali.
Tych znaków jest trzy: punctum, comma
(incisum), colon.

Punctum najdawniej używano w wyjątkach, znakach,
sygnalach w ławie, Arystofanes, białan-
tyński grammatyk, który za 200 lat żył
przed Chr. Ten znak podobno do wyjątku
inne zastępował, a to według twierdzenia
potwierdzenia smego. N. góry listy stoją zar-
czył kropkę, n. smoga średnia, na ławie
średniej. Ale stany przepisywacze (librarii)
w tym względzie bardzo różni i po-
tencja jego zmieniła, tudzież jego kształt
zmieniła. Jakiś czas jeden,
dwa to znano trzy a nawet cztery, to
piorono, to w kształcie kropki lub um-
robowu. Stąd, a niekiedy nawet aduenny
kształt to różny, to gwiazdki, krzyżki itd.
im nadawali. Punctum lubo później
do kropki podobnie jak w V i VI n.
tak w greckich i łacińskich
znajdują się w napisach. Podobnie
cola, które niekiedy ^{który} dyplomatów mylnie,
raczej do punktów się bierze.

Co się tyczy znaków przestankowych (in-
terpunctionis signa) szerególniej wglądnie-
na pismo n. którym se wzięte uszali-
mucha. Na publicznych pomnikach
tudzież piśmiennych wyrazów aż do VII wieku
oddzielnie słówko i szerególnie opisał
kolejnych punktami oddzielano. W gre-
ckich ani Grecy, ani dawał łaciń-
nicy, nie oddzielali wyrazów, lecz w
jednym ciągu całe zdanie pisał, tylko

jaka tutaj posiadamy.

Iside. o porządku, postępie i mianach in-
terprety; znajduje się in Chron. Goth.
Godefr. Bessel i w Waltheri Lexicon.

~~XXXXXXXXXX~~ Brachygrafia, jest sztuka
skrótów, tudzież siglów i znachów tyrolskich
wyjaśniania i czytania. Jak Grece
i Rzymianie używali skrótów także
główniej dla oszczędzenia miejsca.

Pomane tu w Waltheri Lexicon, Ba-
ringre Clavis Diplomatica.

Co do ksiąg tacińskich, to im starsze
tym mniej mają skrótów. Nigdzie nie
pomniamy się te skrótowania już od w.

VII tak iż w XII nie ma już prawie mian, a
w którychby kilka skrótów nie było. Ten

sposób skrótowania trwał aż do czasów
indunabur sztuki drukarskiej, tak
iż nawet w pierwszych drukach skrótowania

sie widziały. Podobnie ze skrótowaniem
widzi się i w dyplomatach, w których

w ogólności udaje się trzeba: że im starsze
dyplomata tym mniej mają skrótów.

Wszak pod Merovingami i Karolin-
gami nie wiele ich było, od IX i X co-

raz więcej a najwięcej od XIII wieku.

Właśnie tego też dyplomata późniejszego widzi-
my się do czytania. Od XV w. zostały w

dyplomatach a powstały w drzewach. ~~Te~~
skrótowania ze sobą miały powstać ^{gdzie} dypto-

manu brye. Są to zatem tak zwane scholastyczne skrótowania.

~~Właśnie są rodzaje skrótów. Tęskniące
głównie jest dyptotarie literae~~

~~1. wettmiegie (contignatio) np. do 2. wple-
cenia immisio 3. wettmiegie (insertio)~~

~~4. stupowanie (columnatio) w ogólności~~

~~5. Tak wlasnie emane skrótowania. 2.
Siglae cypli literae singulae Latine
iudicia. 3. notae~~

Trzy
~~Właśnie są~~ rodzaje skrótów: 1. Tak zwane
własności skrótowania 2. Siglae cypli literae
singulae, słowa i literowe. 3. Notae Tironis,
spojenia i opuszczenia.

1. Tak zwane własności skrótowania jest to ściśnię-
cie głosek i jest cyfrowe a) wettmiegie b) wple-
cenie c) wettmiegie d) stupowanie (columnatio).

Właściwych skrótowaniach niektóre
głoski to podawane, to dodane, to

koncom bez różnicy opuszczają się, tak
podobnie i pozostałym głoskom pod my-

dają się, ponieważ znak o opuszczeniu - głosek
ostreżający i przeni to szczególnie skrót-

owania od siglów odróżniany. Te znaki
opuszczenia ^{pisane są} albo przez jedną linijkę po-

przeczną, tuki, duki, kropki, średniki,
główki, brzoły i inne podobne dukty.

Co do linijek są: ~ ~ ~ ; kropki lub
średniki (b. b.) [g. g.] głoski nad wyrazem

po
właściwe
dyplom
w X.
do dru
meus
(Caja M

tytuł Arcykanclerzów: Mogunckich, tre-
wirskich i kolonickich, w ten sposób im-
mounckich dla Niemiec Kolonickich sta-
nach, a Trewirskich w Gali i królewstwie
orleañskiem, imię Arcykanclerza im-
nowali. Nie raz też jednak Arcykan-
clerze przekładali dyplomata i podpis-
wali je, ale czynili to rzadko na-
kancelary zdawali, jak się to pora-
zuje i formuły wzgłędnie najdłuższej
i. Notariusz i wice Arcykanclerz
ab Cancellarius ad vicem Archicancellarii.
Nie obecnie bowiem Archicancellarii
nie dawał, Cesarzom lub innemu
sprawianiu rąk i innych do zastępowania
sichu upoważniał i moc podpis-
wania i wydawania dyplomata im
nadawali.

Było to ugrzane na konie VII. a ra-
prowstau III wieku dla dyplomata Chit-
deberta i Karola II. u Abillonu siew-
tego się ponaruje, że Vicecancellarii
to jest Vicarii Archicancellariorum da-
barzo dawali, i że ci za Archican-
clery dyplomata podpisawali. Barzo
Vicecancellarius jest nowsze, gdyż się
dotyczy to czasów cesarza Tygryn-
mumy stygri dato, kiedy dotychczas
uigrana formuła, ad vicem Archican-
cellarii zupełnie zanikła i w po-
stach dyplomata Vicecancellarii im-
bez wzmianki o Kancelerze ugrana
się zaczęło. Wreszcie i podkanclerzego
podpis nie długo potem nie zanik-
nęło uigrane. Jakkolwiek dyplomatach Fry-
deszpa III. tylko formuła: ad manda-
tum proprium Domini Imperatoris, bez
wzmianki podkanclerzego.

W Polskiem królestwie było dwóch kan-
clerzy i dwóch podkanclerzy (procen-
cellarius) za Władysława Łokietka 1320
jest wzmianka o kancelerzu i podkan-
clerym, a jak się długość do-
myśla to pierwszy Łokietek, który
cały dech, prąd Maronca, po Wac-
mie królu cesarzu Władysławem (później Ły-
ta pod reitoria) pierwszy ustanowił dwóch
kancelerzy. Za Kazimierzem jest wzmian-
ka o Kancelerzu Krakowskim i Pro-
cancellarym, Kazimierz Krakowski
dawał się do Kancelerza z względu
na dostajność miejsca jako Kancelerz
Krakowski. W Litwie nie wiadomo
kiedy nastąpił. Niemiecki Kancelerz

Radziniłłowicza. Hujowadz Wileńskiego pod r. 1499. jako pierwszego kancelarza W. Litew.
 a *Eustachy* ¹⁵⁴⁹ *Wostowicka* r. 1549
 kancelarzem mianowanego jako naj-
 dawniejszego podkancelarza wronimie.
 Statut *Aleksi* ^{andra} *Kabacyn*, który Król na
 sejmie kancelary odierał; który w tym
 edania senatorów zastępował. Dla tego
 też, przed przystąpieniem do wyboru
 kancelarza, marszałkowie wybrali
 senatorów, którzy się zebrałi, ostatecznie
 dla objaśnienia swego zdania względem
 kandydatów. Po naradzeniu się z se-
 natorami mógł Król według swej woli
 obrać kancelarza, co się często w ten
 sposób i po mianowaniu go, oddawa-
 no mu przez.
 Z uwagom senatorów tylko kancelarstwo
 chodzilo na przemian między świecki-
 mi i duchownymi. W dawniejszych
 czasach było to po niżej, częściej,
 jednak kancelarzem byli duchowni
 do smieci ludzie mniej nauk possi-
 dali. Roku 1507. *dygumel* i na prośbę
 senatorów i sejmiku postanowili,
 żeby jeden kancelarz był świecki, drugi
 duchowny, ze względu na to, iż mogą
 się zdarzyć dygnosie, których duchowni
 nie powinni zastępować. Czasem
 jednak nie trzymano się ściśle tego
 porządku. 1509 duchowny po duchownym.
 1618 świecki po świeckim. kancelarzem
 1702 duchowny po duchownym. W literie
 prawie zawsze świeccy tylko bywali kan-
 celarzem i podkancelarzem. I duchownych bywali iurystę
 biskupi z mnijszemi dochodami.
 Kancelary nazywano też pisarzami
 od pierwej narodnej, którą brali od
 Króla przy nagrodzie i dostrzeżeniu jej
 wieli sekretarjów. Do nich należało
 wszelkie pismo, dyplomata, listy,
 ekspedycje i. t. d. od Króla podpisane
 respectue, kiedy do swego narady, pi-
 cęto, na publicznych zjazdach od
 domu mówić, materje do traktowania
 i sejmie od Króla podane. Stanom Rptej
 cęto, noty od pastów cudzoziemskich
 odbierać; na nie za decyzję Króla
 odpowiadać. Chyli prócz tego sądy
 asesorskie ultimae instancie
 imieniem królewskiem sprawowane,
 do których należały sprawy wyroczne
 jakimiśkolwiek sprawom prymitywów,
 dyplomata, nadanych tak królewskimi
 i niast tyżczas. Była na ten ko-
 nie przepisana osobna ordynacja erg-
 le procedura tych sądów. Chyli kancelary

Walerij w nich na trzy okoliczności mieć wypa-
dło rarys, circumductus 2. pole, arca, 3. pnapatek czyli
Dulit podniedry, appendix.

1. Rarys, utwóriony bowa albo głoska albo liniami t.j.
albo pnapatkiem głoski *e*, *t*, albo osobnymi liniami.
Jest albo pojedynczy albo złożony. Złożony rarys składa
się z rozmaitych linii, prostych i krzywych. Krzywe są
podobne to do drzewców, ramków, wierz lub do
następionych włości. I tak podział znaków
relogniczych na głoskowe i liniowe.

Linijowych zaś na drzewkowate, ramkowate, wierz-
kowate, ~~ramkowate~~ lolkowate czyli kędziorkowate.

2. Pole, znaków relogniczych, jest to wewnętrzny pro-
stokąt, który rarys otacza i jest albo: 1. podzielone
na kilka pól, lub niepodzielone czyli pojedyncze {dis-
tincta, indistincta seu simplex}, 2. albo prosta, albo
zapełniona a) polubowocemi znakami, które szerego-
nie kilkakrotnie powtarzane się przedstawiają, b) zna-
kami tyrowiskłymi c) kilka głoskami szeregowie i wy-
razów subscript si lub subscript d) datami wyprawami
subscript, franco praepositus ambasciator, Notka-
rius ambasciator.

3. Dulit podniedry, tworze rozmaite cięgi po bokach figu-
ry samej, szeregowie zaś po prawym lub na wierzchołku
umieszczone, Towarzyszą go w dyplomatach rozmaicie.
W głoskowych znakach relogniczych appendix two-
rzy linie niekiedy ukłosne lub krzywe, po policiu
poziome i wznoszące.

W Towarzyszą, szeregowie i dawanijnych cięgiach
wypisy na dyplomatach czy swoich, czy obcych,
które je poświęcałi kładli swój znak relogni-
czny razem z rarysem, dawniej nie samym tylko
notaryuszom służące i nie było ich wyjątkowo, pre-
rogatywą. Ale pod ostatniemi Merowingami a bar-
dziej jeszcze pod Karolingami zaczęto znak te
umierać jako notaryuszoś tyłko prerogatywą,
tak, że nie tyłko cesarowy i królowy ale i inni
notaryusze przyswili je do wypisanych osób piszący,
używali znaków relogniczych.

*) pod linia

Co do znaczenia tych znaków uważać trzeba, że Merowingcy najpopołniej własnoręcznie kładli podpisy.
używali to i inni, jako to Papieże, Biskupi, etc. także referen-
dary i sędziowie. Tępy tych podpisach napdyje się wyraz
subscript, lub subscript, lub podobny, ale zawsze
w skróceniu napisany, tak że oprócz pierwszich głoski
ostatniej pośrednia pner potrojenie i przeplatanie trudne
do rozpoznania i nie znaczą. Co do pozostałych zaś tego
znaku ~~znaku~~ uważać trzeba 1. że używano go do wy-
rażenia słowa subscript lub subscript 2. że i inne znaki
jako to noty tyrowiskłkie, wyrazy bene valate (najczęściej po pro-
wej stronie pizreci) w nich umieszczano 3. że nie był to znak
notaryusza Notaryusza lub kancelary, ale że go królowie, sędziowie
i inni używali. Ale pod Karolingami emianito się postać
znaku. Pijin bowiem pierwszy z Karolingów nie używał tego znaku,
ale zamiast niego kładł krzyż a Karol W. zaprowadził cięgi wy-
prawy monogrammów. Towem wypisy królowie i cesarze
nie używali takich znaków relogniczych, jak Merowingowie.
Ale też i podpisy sędziów tenaz najczęściej nie używane. Towisto-
wa więc przy samych znakach relogniczych notaryuszoś
czyli kancelary. Nadsza pod Karolingami upowszechnił się wyraz
za kancelary, czyli Notaryusz za arey kancelarya dyplomata
podpisywał, a znaki relognicze otrzymać pizreci
wypisy (miej. autora)

w której pod dozorem metrykantów sto-
żone były archiwa publiczne i prywatne.
Przy assessorii z urzędu do sądów kan-
clerskich z głoścem stanowiącym, były sa-
sekretnie, referendane i pisane miley
byli inni z głoścem doradczym jako
instygatorowie (fiscalis procurator regius)
i kustosz koronny. Przy tych obierano
juzza od sejmu do sejmu spozokem chęcy
konzyliarion rady, assessorami z głoścem
stanowiącym: dwóch z senatu, czterech z
stanu rycerskiego, z atosemi sprawy
sądowe kompletowi podpadające. W
sprawach judicii mieli przybirano
za reskryptem królewskim do sądu
dyscy dentów i nieumitów w rymu z
katoликami liardie. Wyprze sądów asse-
iorkich jako i innych jurysdykcij
ostatniej instancji były nieliczne,
chępa pizer stęny na sejmie zgroma-
dzone. Pizyga ^{była} 60.000 ryp, ale duchowny ty
pizygi nie brał. Według stanu krajowych
prymas i biskupi brankowi i kujawski
nie mogli być kancelerami.

Co też były znaki dawnych notaryuszoś
to w nich na okoliczności węgla
mili znaki 1. figura 2. ^{spółki} chochac 3. mija-
ce locas i 4. ~~znaczenie~~ significatio.

Co do kształtu ten znaki były rozmaite.

Dwie epoki tyłk znakon znaczą, signo-
rum recognitionis, uważać trzeba, że
najdawniejzych cesarów Merowingów do
Ottona II. czyli pranie do końca X wieku.
Druga od Ottona II do Henryka V. który
w 1125 r. w której znaków relogniczych.

Wynano, to je znaku opuszczone. W
chęcy seł było wyrażenie węgry forma-
ta relognicze a pizreci i to tak, iż
formata relogniczy i znak relogniczy
za pomocą spójnika et bywały potrojenie
nadko iż iś po pizreciach umieszczono.
Widzieć zdawa.

Pozostaje jest uranyh znaczenie. Je-
pizer to znaki signa i szeregowie wy-
ry kancelarie signori, subscripti vel
registri mają być rozumiane. Czyli
i resata cięgi znaki jako znaczenie.
Towisto i pizrecie oznaczają.

Symbolica. Symbolica. Inuestiturzeichen-
lekre. Inuestitura nie innego nie jest
jak tyłko przypuszczenie do posiadania
czegoś np. urzędu, gruntu, prawa jennego i.t.d.
Czyniono je nie tyłko słowy lub pisanymi.

matu jest najdawniejsze i powszechnie
używane. Monogrammata są zupełnie
niezrozumiałe: w tamtych wyjątkach imienia
były one zawarte, a tych było kilka -
krotnie powtarzane; a tych zaś tylko nie-
które są umieszczone. Powyższe niekiedy

ne i nader rozmaite, często dla handlu
i dla kłopotu pisanego, przybrały postać

Monogrammata to są: na kształt są:
krzyżowe / cruciformia /, czworoboczne / qua-
driformia /, i kołowe / circularia /; ze
zgodu na to co wyżej: imionowe
^{i wyrażone werbalnie} / nominalia /; tytułowe / titularia / - Należy
żone nazywać się, w których w im-
ieniu można znaleźć zamierzone imię
człowieka i imię boga. Niektóre
są złożone z dwóch części. Należy na końcu
linji są umieszczone. Czworoboczne to,
w których górną zasadniczą. Funda-
mentalis / ma kształt kwadratu, wyjątki
zawierają imię imienia lub tytuł górną
albo są w nich wpłycione, albo też
lub przez pietrovanie nazywane, / per
condignationem / są podyktowane. W
tym samym górnym są H. M. N. Kółko
są te, które w kole są zawarte. Nomina-
lia, kiedy samo imię króla lub cesarza
na zawieszają. Titularia zaś kiedy po-
imienia i tytuły w nich są umieszczone.
Z tych znów jedne są królewskie, drugie
cesarskie, / imperialia /.

Monogrammata od najdawniejszych
są były używane. Dowodem tego są
monogrammata greckie i rzymskie. Na
chorągwiach, a i na monetach mozaikowych
(in aperi... maseis) i obiciach (aulae
um) smigły, często są trafiają. W ty-
tułach później są używane. Pierwszym
go użył Theodoryk król Włochów przy
koncu Prokopa (493-526 r. w. w.) i Karol-
winygim niektórym je przyjęli; Karol W. u-
proszczył ich węgier i lewy im
kształt nadał. Użytko ich potem szer-
gólniej w Francji i w Hiszpanii, a Niem-
cach, na pogranicznych królestwach
Lotaryngii, Prohanii i Burgundii, tak,
i granica państwa francuskiego były
razem krancem, w którym się używanie
monogrammatów kończyło. Nie tylko panu-
jący, ale też i inni używali tego samowolnego
sposobu pisania. We Francji już z końca
I w. zaniedbywać go zaczęto, a po śmierci
S. Ludwika (+1270) prawie całkiem za-
puszczono; a Niemcach zaś później to
nastąpiło; tam bowiem król od czasu
Frederyka I (1152) rzadziej ich używano

z tem wyjątkiem do piersi i ciżymy.
Liana i ~~diploma~~ cartum je rancuono --
Najdańniejze monogrammata z kpg.
iane. Ludwik poboiny 814 pismy je
renewet, a wprowadził kradatam;
poseli- ca nim jego następy, oprócz
Karola Lepszego, Karola Ottyego, Arnolfa,
i Konrada I. który kragione ratymali.
Tytułowe do Ottona II. następy w kragi-
wanie, który do imienia swego tytuł
Imperator Augustus przybrał za csem
jego następy poseli. W Hiszpanji
różko i kragano monogrammata a
w Anglii wiele nie były w swyżajm.
Monogrammata podobnie jak: kragi-
je pisano pismem za pomocą patronimów
i kragiłow. daję się że nie panuję
ca ale ich notaryusze podpisawali te
monogrammata --

Nie było staty kragady co do miedzi
monogrammatów w dyplomacie, gdyż
te w różnych czasach w różnych miedziach
kragadono, swego lnicj zaś na koniuszku
monogrammy niekiedy podpis kragi-
Pod kragadinkami używano je w formuły
kragajęcej (formula indicationis) pozo-
licie po wyrazie signum, a to przed
imieniem [□] N. gloriosissimi regis.
W Niemczech przydad ten naitadonano,
to znów monogram przed formułą
i kragi, lub pod nią a niekiedy przy
kragi kragiono. A --

z monogramami z sponinowacoe
kragone nagruka, swego lnicj zaś kragatę
kragoni artyści, najpospolicij zaś
kragane i kragonicy przy kragi kragi
kragi. Takaj wygle niekiedy krago-
grammatami narysowy.

For doktadna zwajmote monogre
maton kragzo pomocna jest do wykrycia
kragowanych dyplomatach dlatego też
niektórzy używają stowami kragali je
od kragon Karola IV. i Vajcelnicz kragi
tego wdzejn są: Sebastjana Minstora
Mik. Tylliesiusa, Otonijusa Strady, Ka-
rola du Fresno. Dan. Papenbrocha. Godoff.
Bessela. J. Dav. Koelera, a swego lnicj
zaś God. deont. Baudis.

W badaniu monogrammatów używają
kragi:

1. kragi kragi dyplomata cesarskie, kragi
kragi ad Karola IV. aż do Fryderyka I
1152) a nas Bolet. kragi 1131) kragi. II najkragi-
kragi kragi + 1154. kragi 1146) kragi miedzi
kragi kragi i formuły monogrammatyke.
a kragi Fryderyka lub monogrammata

3. Umiejętność sztadni czyli stylu dyplomatów (*ars formularis*).

Nauka o dyplomatycznej formie podaje zasady tak oryginalnych, jak i kopiowanych dyplomatów według ich własności osnowy i całościowego wewnętrznego ich układu. Dzieli się na trzy części: 1) tych pierwsza (A.) traktuje o języku dyplomatów (*glottologia diplomatyca*), druga (B.) o stylu dyplomatycznym, trzecia wreszcie (C.) o częściach sztadnych dyplomatów i formach dyplomatycznych.

A. Dyplomatyczna glottologia.

Teraz wyegzstnie. Wraz europejskie. wzywają w układzie dokumentów ojczystego języka. W przedśrodku wieków, czasach, także i w wiekach średnich aż do XII w. język łaciński był wyłącznie w dyplomatach używany, proz i nicuinde greckich, które nas mniej obchodzi. Jakkolż i skromniej się chnieścianictwem orpneśtroniały się granice. Łaciny, zwłaszcza że duchowni, jako naówczas jedyni piśmieni ludzie wtedy Rann cenił i inne sprawowali. Była to tak zwana średniowieczna łacina ze wzyst. hianu. podłego języka bładami i złe. iisownię. Najgorra była od VII w. do XII w. tak, że wolny od błędów dyplomat i tych czasów za podziwiany może być uważany. (Schannat ze wzgledu na nieuotwo tych czasów to podaje zasady, że ten, raudriowsre sa dyplomaty, im więcej survivali wielku. i nieumiejętności rotarynsów dotrzymać się w nich daje. Co do ortografii przekraczamy: ~~W~~ kładac iedne głoski za drugie, "tradedi", za "tradidi", pnydajac je "temptare" zamiast "tentare".

*) J. F. Schannat *Nordischer Schen Hof. Sen de clientela* *Subditi, beneficiaria nobili et equestri tractatus hist.-jur.* Freyf. 1716. fol. C. figg. x rylipisimicimmi uogielmianu i huiwagau i.

dyploma
i kaza

involucry
ali jej stale.

Skręgotulij to widzieć się daje w imionach
 od L lub R zarygnajęcych się przed
 literami pospolicie R błędnie, np.
 Hraodpertus zamiast Rupertus.
 To znowa opuszczenia głośni potrzebne
 np. ortus za hortus.

Mnóstwo też błędów gramatycznych
 czyli solecyzmów (obecizmów)
 w dyplomatach dostrzegać się daje. Jakkor
 już za panowania ces. Justyniana
 majordze się taki podpis jednego dyjaka
 w Sawennie, "signum isti Gratiani
 literas nescientem et alia manu sit
 scripta." Niemal wszystkie dokumenty
 z VIII w. tak błędnie są pisane, czego
 dowodem służyć może adawa: pro remedium
 animae meae, apud cuncto populo
 ad illo loco in Christi nomen
 it. p. Nam III. w r. 805 w jednym
 ze swoich capitularia xmurowy
 był polecił pisaćym dokumenty,
 żeby się błędów wystrzegali.

Ignorancie wyrażać emuliano:
 advocare za causam agere, beneficium,
 maiestwo, Lehngut, causare za litigare,
 discretus za prudens lub modestus,
 homo, rebnik, parobek, Knecht, homo
 proprius, niewolnik, insinuare za
 significare, interesse za usurae,
 laudare za arbitrari. miles, szlachciz,
 mansio domi, pagus obłęg, processus
 zamiast vis, relaxare za dimittere, reputa-
 tio za fama, revidere za recognoscere,
 specificare za speciatim enumerare.

Barbaryzmy czyli obce wyrazy do łaciny
 wtrącać i tyłk z jej kaliońskiemu
 ujętym nie pomata łaciny język wymuszać.
 np. adressare, passagium, homagium, wergetum etc.

Z czasem język łaciński musiał ustąpić
 pierościsłemu mowie ojczystej. Już w III w.
 ces. grecki Phokas uchylił z kancelaryi
 język łaciński i w jego miejsce

grecki zaprowadził. Ten z czasem
w Hiszpanii i Sycylii po Kancelarych
już niejaki czas był w użyciu.

Anglii już od VIII. w. pierwsi w Eu-
ropie obok Łaciny i ojczystego języka
tak w księżkach jako też w dołu-
mencie używać zaczęli. Do r. 1066
Wilhelm Dobrywa, duc de Normau-
die, zaprowadził język francuski,
który panował w Anglii aż po r.

1362 później zaś od Edwarda III
t.j. od r. 1362 już panował język
królewski czyli angielski.

Dopiero po połowie XIII w. i w XIV w.
zaprowadzają także inne narody
w Europie w Kancelarych język
ojczysty.

Najdawniejszy przywilej francuski
jest z r. 1183, włoskie, hiszpańskie
i portugalskie są z lat 1243, 1240,
1246 i t.d.

Cozłowo były one kardzo nadnie,
z czasem coraz bardziej upowszechni-
ły się, aż nakoniec łacińskie przewyżyły.
Dopiero w XVI. w. królowie Ludwik XIII
i Franciszek I. 1512, 1529, 1539, wy-
wołali z ~~tego~~ Kancelaryj już

zylł łaciński i używanie
języka ojczystego nakazali.

Niemcy też z XIII. w. mogą wy-
stąpić oryginalne ^{niemieckie} dyplomy,
lub tłumaczenia dawniejszych
pisem z czasu Karola W. i nast.

Do tego. Najdawniejszy oryginal.
ny niemiecki dyplom jest
z r. 1231. t.j. Rudolfa I. a.

austryacki najdawniejszy jest
z r. 1254 Ottokars Landfriedu.

Trywatac uktady w jazyku
niemieckim są dawniejsze,
~~niemieckie~~ niż dyplomaty publiczne.
~~Przebieg~~ I ten, weryfikacjom
dyplomów niemieckich są w piernuskiej
półowie XIII. w. wielką nadtością.
Po połowie XIII. w. częściej się uktady
a z kardyni' dziesiętkiem lat
zwieksza się ich liczba.

Andolf I. postanowił w r. 1281.

żeby uktady prywatne w niemieckim
spisywano jazyku, ale w publicz-
nych do XIV. w. jazyk łaciński
był w użyciu.

Es. Fryderyk III (IV) postanowił
w 1440 na pniecie stano, ²
żeby notaryusze na prywatności
umowy w jazyku niemieckim
spisywali. Mimo to jednak
długo czas zachowywali notaryusze
dla siebie formule łacińskie
i aż do pięciu w XVI. w. i niemie-
ckich używali razem, a tak z czasem
łacinę wykluczyli.

C. Styl dyplomaty.

Styl dyplomaty uktady nazwane
sich uktady i formy w nich
używane. Co do uktady rozróżniamy
w dyplomacie kardynał ten głośnie
części: Prolog, tekst, i epilog. Stosowne
także formy używane były.

Z rozbiórki tak uktady jako też
i formuł używanych; poruci
możemy ~~używać~~ styl dyplo-
matyczny. A zatem poruci możemy
z następującej części.

[Tu obacz str. 170. Wtórny dilerz częż po odro-
czeniu tego arkusza.]

171. Formy dyplomata zachowane. Wt. 4
Adon II (936-943.) używał był porzecznej
formuły In. n. d. J. L. a. preciej sa
autentyki z jego panowania, w której
In nomine domini Dei et salvatoris
nostri Jesu Christi exaltatus.
Po roku XIII. wprowadzono imię i pamiątka
i porzeczne obejmujące formuły np.
Universis Christi fidelibus salutemⁱⁿ
auctore salutis. lub Gratiam suam et
omne bonum, lub ad perpetuam rei
memoriam.

Z tego co się dotąd powiedziało, że ogólnie
wyprowadzają się prawnie.

1) Późniejsze sa dyplomata cherowingów.
w których na trójce rozpisano Półna.
angli.

2) Karolingi dyplomata prawnie pod
Karolem IX. nie używali już, od formu-
ły: In. n. J. L. ind. J.

3) Rozucate i nie stale były pod ces-
nem: formuły wyznania. Półna

4) Wyższe Trójce Prejswiekszej orłowej
miałe inne w niemieckich dyplomatach
miałe się dale.

Stwierdził II I. Immorack i Imorack
Witold i Isarion w dyplomatach.

5) Sad trójna niezamiastania się
tu trzeba. I. formuły, które zwykle
pod imionami królewskimi królowi.

II jak pamiątka zrazem były trójce
zwiększali. III. darszytne nazwy, które
innym niższym co do godności używali.

Co do tego. Trójna królów families Me-
rowingich i Karolingich same bez-
pośredniego zaimka w liście pojedyn-
czej lub innych w dyplomatach pamiątka trójce

dużym, to sama widzieli w królów
niejwyższych dyplomatach królów niemieckich.

Początek używania w dyplomatach nie-
mieckich zaimka nos, które to wyrazi-
niektóry majestaticum nazywają od

królowia. zaczęła się t. j. od r. 1250.

Formuły: Dei gratia lub jak inni maja
per dei gratiam już od cesarza Grakus
seregulniej od Adona I (467) niektórzy
wyprowadz. Imięciata się ona oznacza

tak iż zamiast niej trójce: Divina
favente clementia, Dei miseratione,
divina concedente, audiente, inwante,
propitiante, disponen, disponante, mi-
serante, praeordinante clementia, aktory

cięż

pro odwró

172.
divina favente clementia najprzód
było używane. Nakoniec Dei gratia
we wszystkich tak cesarskich, jako
też królewskich, hiszpańskich,
angielskich, polskich i innych pań-
stwowych dyplomatach powzięte
użytkowane.

Na zachodzie pierwszy król miał
prawy formuły Dei gratia, a za-
nim jego następcy i inni królowie i
cesarze poszli. Z czasem i inni
niższej władzy książęta skoro ziemie
swoje przez dziedzictwo posiadali za-
częli, tej formuły używać. A gdy do
ich książęta inną formułę: Dei
et Apostolice sedis gratia, upo-
sobili naczynali się, de i Imper-
atoris gratia przed tytułami swoimi
klęskę zaczęli.

Pierwsi królowie, tak Karolowski
jak i Karoliński rodziny na pro-
stym tytule Reges Francorum nie
używali, lecz kasanych przydatków, jak
należnie u Hieronima III używa-
nia lub Allemannie przybrano. Tytuł
króla Germanorum przed Henrykiem II (1002)
nie był używany. Semper Augustus wy-
żenie ~~nie~~ jest bardzo starożytnie. Na-
koniec z czasu króla cesarstwa Rzymu
z królestwem germańskim połączone zo-
stało, przydano tytuł Imperatoris, w ten
sposób, że panujący przed naszym koro-
nacją i ~~nie~~ miały tylko się królami tytu-
łowali skoro zaś tytuł ~~króla~~ otrzymali,
nazywano Imperatoris Romanorum przy-
cisłali.

Karol IV pierwszy nazywał się królem
Longobardorum i przez okazywanie tytułu ce-
sarzkiego otrzymawszy używano, jego
następcy przybierali imię Augustus vel
Imperator nie od dnia namaszczenia
przez papieża ale od czasu śmierci ojca lub
gdy ten następca po sobie wyznał.

Poszli nazywać się przez tytuł, kiedy
u nich wygłaskano posiadanie królestwa.
Pierwszy miał to nazwisko Fryderyk II (1215)
za którym z następcami szeregowi poszli
Karol IV (1349), który się też pisał królem
Cesarii, który przybrał tytuł Hungariae, Dalmatiae Croatiae rex.
Podobnie i królowie Polscy wyżej wymieniali

u tytułach ~~provincie~~

Tytuły, które królowi nierzadko atakom
dają się następujące: biskupów i innych
duchownych venerabiles, honorabiles, re-
ligiosi, beati, devoti, sancti, dilecti, a
niekiedy fideles, lub Vestra Sanctimonie,
Beatitudo, Paternitas, Corona Apostolica,
i w nich imię przydane: nobiles, illustres,
excellentes, perfectissimi, lub Vestra Illu-
stritas, Tua sinceritas, industria, solli-
citudo, utilitas, prudencia, i. t. p. u

Palace zaś: magnifici, generosi, famati,
Domini. Grze zaś królowi atakom samych
wepominali, to do imion surgech dodawa-
li tytuły: majestatis, celsitudinis, su-
limitatis, excellentiae, mansuetudinis,
serenitatis, pietatis, albo tej regalis
iulminis, magnificentiae, altitudinis,
clementiae.

Magnifica iżigot krakow, baronia byty
ad ich palatium i zamki. Szlachta na-
zwnata się ministeriales lub milites. Co-
mites tytuły już od VI wieku byty wryta-
ny od tych, którzy miast byli regreami.

Karol IV. potwarył Margrafon (Marchia)
których granice państwa (hrabstwo). Palati-
ni Comites (Hofgraf) u palacach kró-
lewskich regreili. Baronon Dopiero po
XI wieku wrynać zaczęto. Tytuły Illustres
u Frankon byty tak okazy, iż sami kró-
lowie nim się tytułowali libili. Myraus
feudum przed VIII w. u prazdrinym dypla-
macie naproinsolys srekał.

Mokreć III. O formatach u tesce dypla-
menton.

Karol dyplom podawaie jax i inne or-
toralie wypracowania i a pociu wrycię
ekstada: wch. p. / edordium / kafoienia
/ propositio / dowadzenia / confirmatio / i
kafoienia / epilogus. Wch. bywa polu-
bowy, jednaki popoliac kariera ornej-
uencie, "instructionem" praz ktore się dypla-
ma do porrachnej wiadomosci padzie.

Orazuencie drzajako cagniono albo praz
gornute. Noverint omnes fideles tam
presentes, quam futuri; nam est sit
omnibus fidelibus tam praesentibus quam
futuris; lub też zapomaca neomnida
magnificencego. Noverit omnium tam
praesentium quam futurorum solertia,
sagacitas, industria etc. Regito też wrycię
do których dyploma kaliz bywały popliedni
np. Omnibus episcopis, abbatibus, Ducibus

Comitibus etc. lib. Dilectis fidelibus,
universis paribus, nobilibus, castellanis,
hominibus censualibus, et hominibus
omnibus cujuscunque conditionis.
W polskich dyplomatach traditio:
Significamus tenore praesentium,
quibus expedit, universis presentibus,
et futuris etc.

W kontestacji po należytym namy dyto.
Cennie następują imprekacje, czyli paster-
nawienia. Pierwsza to: atorem moc dyploma-
ty, kadawano pociąg ich gnawicielem.
Trójkie były trzy: I, nie tas ka panu igrago
(principis indignatio) II gnyony (multae pecuniariae). III tery duchonne,
jakato: anathema, excommunicatio,
bindicta divina, ira sanctorum et in-
fernalis ignis.

Epilogus czyli zamknięcie dyplomatu
zwane: I, klaurula wyprawajace podpis.
2, formuty monogrammatyczne, 3, zfr-
gostyżne. Formuty podpisowe datego
się dodają do dyplomatu, ażeby uczynić
podjętą rzecz gadsen i niekiedy mu wieze
kapennic. Pokazuje się to. zwanym
wyprawaj: np. it ut hoc verius crean-
tur ac inconvulsa permanent etc. lub

jak w naszych dyplomatach: In unius
rei testimonium firmissimum robor
praesentis litteras manu nostra pro-
pria subscripsimus. Takie klaurule
zawierają się zawajdują w dyplomatach prawi-
dranych. Tu też dla niekiedy wiezy wy-
żnana swiadków obcnych. Królowie fran-
koiszy już w swych dyplomatach mają
swiadków, niemiecy do piero w st. w. wy-
nie tego zawzgli. Henryk V. (1106) zaw-
gólniej ich wywnad. dotaryusz (1105)
zawzgli. By najpród duchanni
byli umieszczeni a potem swiecey (kle-
rici deinde laici) a potem ministeria
es. Swiadkowie pozpolicie krzyż czyli
Chrymon przed swymi naewidkami
kradli. Niekiedy tylko kanclerz czyli
szmiande swiadków.

Formuty monogrammatyczne są dwajaki:
commemorationis; indicationis, zaw-
napodnie tekstu dyplomatu uwnieszero
niejako ostnagaję czyli technika o umieszcze-
reni. Widaj monogrammatice reza kró-
lewskie lub na ich maaz przez notaryusza.

te zaś pośle stonach monogrammatu
pospolite pisane, wyrażnie wskazyja,
czyż jest monogramma. Obie te formuły
w dyplomatach cesarów i królów niemieckich
od Karola IV. do Fryderyka I. (1152) uży-
wane, później jak i same monogramma-
ta były używane.

Propter et ut hujus complacitationis
praeceptum firmiter stabileque perma-
neat manu nostra subter illud firmavi-
mus (form. Commemorat.) amulique
impressione sigillari fecimus. Signum
domini Conradi / locus monogr. / Ser-
vissimi Regis (form. indicat.). Solem na-
stępcę podpis krzyżanekom

Formuły sfragistyczne wskazyja o użyciu
cisnieni lub zaciśnięciu pieczęci i
nastąpieniu a formułą monogramma-
tyczną do potęgi. Je w rękopisach
crasach były nawiązałe i tak za czasów
Karolingów, jako wyjątkowo pierwiastek
królewski w dyplomatach, nie wiele jeździ
takich dyplomatach, w którychby się
formuły sfragistyczne znajdowały. Pie-
częcie zaś w dyplomatach Karolingów nade-
łdy wymiarku o użyciu pieczęci apu-
sterau. Formuły te były: Manu nostra
sigillari decrevimus, de amulo nostro subter
sigillare, lub manu nostra impressione
i signari fecimus. Latere Bulle nostre
fecimus insigniri. Ale najwyraźniej
w rękopisach od VIII w. była formuła: In
regis testimonium praesentes litteras
sigillo nostro fecimus roborari. Podobne
formuły znajdują się w rękopisach dyplomatach.
In quorum omnium testimonium
praesentes litteras fieri, et sigillorum
nostrorum munimine fecimus roborari.
Sigilla ad majorem evidentiam praesen-
tibus sunt appensa. In quorum omnium
praesentium fidem, robor et testi-
monium praesentes litteras fieri et
sigillo nostrae regiae celsitudinis feci-
mus communiti. Nostrae majestatis
sigillo praesentibus subappenso.

Propter et O oracyendu deum, in-
dignum h i innych znach chronologicznych.
Wskazuje jest w dochodzeniu prawniczym
dyplomatach wzmiankę ich daty. Wzrost
frankie daty chronologicznej króci się
w rękopisach dyplomatach. i. Rok i dzień

176.
II. Indykcyja. III. lata panowania.

Niemcy podobnie jak i inne narody nie mieli dawniej, swnego i stałego początku liczenia lat i zachowania roku. W najdawniejszych czasach rok liczono od 1. marca, a potem od urodzenia Pańskiego.

Ten sposób liczenia był też epoką rozpowszechnioną. /: epocha vulgaris :/, której twórcą był Dionysius exiguus, opat rymski w VI wieku który przysłał napis o pisaniu roczników (conditores annalium), a potem w VIII w. do dyplomatach wprowadzono ale tak, iż to dzień Pańskiego narodzenia, to pierwszy dzień roku liczono. W dyplomatach Ottoningów nie maż wzmianki lat od Pańskiego narodzenia, w Karolingach zaś częściej się czyta je. Idem. Dopiero Karol otty (876) (Carl der Dicke, Crassus) niejednokrotnie to ujednolicił.

Przydano też w dyplomatach miesiąc, w dawniejszych niedzię kalendarza rymskiego, potem od imion świętych, lub od imię świętych lub od miast, które na początku masy w kościele poświęcono, formacja nazywana. Zwykle ten po cesarzu Rudolfe Habsburskim (1273) niemal we wszystkich niemieckich dyplomatach był zachowany i w następnych wiekach zachowywano go. Tę samą czyniono i w naszych dyplomatach.

Formuły jakie używano są: Datum Gandavie sub die Kalend. Novembr. qui est dies Venerationis SS. SS. ann.

.MXXVI. Datum in crastino Lucae Evangelistae. Actum et datum in

eti. feria tertia proxima ante natiuitatem S. Mar. A. D. 1346. Datum et Actum in eti. A. D. 1297 proxima feria quarta post Dominicam qua cantatur: Gaudent in Domino. lub feria tertia post Inuocavit, ~~feria quarta~~

~~feria quinta~~

Joannes du Mont in suo corpore

diplomatico. To. Tac. Abbe in Ca-
 lendario festorum, dierumque mobilium
 tudrici Christ. Gotth. Hattaus in Ca-
 lendario medii aevi sive regulari w
 niemickim. wstawiają sposoby redakcyi
 tych dat do naszego kalendarza.
~~De calif. egyptiis ad calif. egyptiis~~
~~calif. egyptiis ad calif. egyptiis~~
 Obaaczenie roku według miesięcy i
 dni nie mogło od razu nastąpić.
 Taki Grecy chcieli zgodzić rachunek
 biegu słońca i księżyca. Liczyli różnicę
 12 1/2 obrotów księżyca około ziemi przez
 rok słoneczny, a dla umiarkowania dłu-
 lenia miesięcy wprowadzili rok o 12 i
 13 miesiącach na przemian. Według po-
 stanożeń księżyc na 29 1/2 dni i zapro-
 wadzili miesiące o 29 i 30 dniach.
 Meton i Eusemon przybrali precyzyj-
 ną 19 lat (cyklus) w którym wypadło
 do dawnego wracało podobnie, to jest
 wracały te same stosunki księżyca
 do słońca. Zaprowadzono to r. 433
 przed Chr. i stołami górkami na tablicy
 w Atenach wyrzeźbiono i słatego białego
 marmuru. ile lat w ciągu słonecznego
 19 letniego okresu upłynęło do tej białej
 narywa się. Ten okres był o 6 godzin
 za długi. Kalippus w 102 lat później
 ustawił temu kalendarz, jako nie dopro-
 wadził do tego żeby poruszyć pier roku
 w pierwszym dniu roku był oznaczony.
 u Rzymian Annulus danieli roku
 10 miesięcy o 30 i 31 dniach, oraz doda-
 wał tyle dni do jego dopełnienia, ile do
 początku przyszłego potrzeba było. Numa
 dodał 50 dni odciętych od 6 miesięcy 30
 dniowych [Wios. Czerw. sierp. weseł. list.
 grud. / po jednym dniu i ulnowy /
 56 dni dwa miesiące o 28 dniach (Jan. Febr.)
 i Febr. Był więc rok o 12 m. i 350 dniach
 który dla zrównania z biegiem słonecznym
 przez wtrącanie dopełniano jak u Greców,
 co było Kapłanom poruczone. A tej nie-
 dokładności wypadło, że za Cicerona porówna-
 nie wiosenne dnia z nocą w maju
 pierwsze nie było. Juliusz Cezar zastąpił
 dyktatorem i pontifex maximus, wzmocnił
 greckiego astronoma Sosigenesa do

Były Indictio Juliana, Constantiniana
: Pontificia.

Indyktne liczą się według następującego
wzoru:

Si per quindenos Romani diversis annos
his tribus adjunctis, Indictio certa patebit
Si nihil excedit, quindena indictio erit.

Dodaje się 3 lata starego ix chrystus Jan
wprowadził się w trzeciej indyktnej czyli

w czwartym roku podatkowej liczący

rymskiej. Przy tem trzeba uważać,

że ta indyktne liczą się od września.

Ogryzma, iż od tego miesiąca ten czas
liczone jest to, iż po abiorach łatwiej

było optować podatki. Obliczając indyk-

ne za cesarów rzymskich uważać

trzeba, iż lato państwa rzymskiego

nie liczą się od ~~zaczęcia~~ czasu, kiedy cesarz

wzdy objął, ale od chwili jego obrania.

W dyplomatach frankijskich przed
prokuratorem IX w. wcale nie używano

indyktnej lubo je wielkiedy w history-

kach rzymskiej i lubo przed tym

czasem w aktach Koncylia, tudzież

w innych pismach wielkiedy były

używane. Latem dopiero od panowa-

wania Karola W^g czyli od początku

wielkiego IX. upowszechnił się używać

uważania czasu przez indyktne.

Do Karolingów przeszli go Niemcy

i statecznie zachowali. A lubo

Frankowie to Konstantynopolitańscy

to rzymskiej indyktnej używali,

i Niemców tylko od 24 września

(ab VIII. Kal. Octobr.) czyli Konstan-

tyńskich indyktnej używano.

Niemcy wątpliwie iż indyktne

nie zapobiegają błędów w obliczaniu.

czasu i zapewnienia się tego le-
 pszego o prawdziwości lub fałszy-
 wości dyplomatów wynagłoszono.
 Do chronologii należą też przypisa-
 nia lat panowania [regni et impe-
 ri] które już w najdawniejszych
 dyplomatach królów Francuskiej
 następują. Dodawano to pano-
 wania królów. Otton III. który pierwszy
 z królów niemieckich został cesarzem
 rzymskim, lata królestwa i cesarstwa
 tak liczył: Anno regni Dei Ottonis
 III., Imperii III., Cesari Henrici III
 (1190.) Fryderyk II (1215) miał wprowadzić
 dzień zwyczaj wyznaczenia
 lat objęcia regni w różnych krajach
 chrześcijańskich.

Przed temi słowami należy się
Datum lub Actum. Datum oznacza
 czas wygotowania dyplomu lub
 wypisania; actum zaś wyraża czas
 wykonania i objawienia woli państwa.
 Datum nie potrzebuje obecności
 króla; actum zaś nie może być bez
 obecności króla dającego, którego wola
 i rozkaz do wydania dyplomu jest
 potrzebny.

Rozdział V. O miejscach, w których
 dyplomaty wydawano treścią osobną
 nauka t.j. geografia dyplomatyczna.
 To co do wieków średnich, opierają
 się na dyplomatach, wzbożali
 w Niemczech K. H. v. Lang, Leop.
 v. Ledebur i autorowie dzieła
 o archidiecezji kolonij
~~Antonia~~ Winterim i Moveru.

jni I. m. mały swoje pieczęcie, które dosta-
ły znać. Tymczasem europejskie używały
pieczęci i używają. Także u Turków ma-
ły pieczęcie, ale bez wizerunków bo ~~to~~ ~~to~~
oni z zasad religii Mahometu za bez-
bożności to uważają.

Pieczęcie nie zawsze bywały kornicznymi
warunkiem prawdziwości dyplomatu,
miewały same tylko kłopoty, świadectwa etc.
na to wyłączały.

Używanie pieczęci na long tedy opadło pod koniec
można I. od V. do VIII. wieku używano pieczęci
nieodrownie. Prawo samo dyplomatu pie-
częcią nie opatrzonego ~~nie~~ nie poręczywało
za wiarę. II. od VIII. wieku do połowy XII. uży-
wano pieczęci polubownie, tak jednak,
że ~~nie~~ one same braki innych formal-
ności zastępowały. III. od połowy XII. wieku
aż do XV. w. znowa nieodrownie własną je-
zakreślono. Dostał tak parujący, jako też biskupi
i opaci, ludzkiej szlachty a nawet i inni
zakreśli używali pieczęci, którym także
nadano wartość, że tylko pieczęcią opatru-
ne dyploma za wiarę poręczywano i same
pieczęcie zastępowały ~~nie~~ nie podpisów
i świadków. Na tego nie dziwne, że
miewały przy dyplomatach po kilka
lub kilkanaście pieczęci widzących. Jest
np. który przesł do soboru Konstantyńskiego
postali 30 pieczęciami był opatrując.

2. Materia pieczęci

Pieczęcie robione albo z metalu i także
zowię się rotacyjnie bulle, albo z
wosku a te bywają najpospolitsze i
rozmaitego koloru, białe, żółte, czerwone
niebieskie i
zielone i czarne.

Robione także pieczęcie z kredy (Siegelerde)
z ołtarzów, maszyn i na konie i różnej
mieszanki.

XV. w. nastat zwyczaj powołania, iie-
czni woskowych papierem. Teraz woskło.
we pierzcie w pustych drewnianych lub
metalowych chowaja się.

Salk jui w drugiej połowie XV. w. był używany
jako cera hispanica. ~~W 1568 r. 1568 r.~~ a wiadomości o Niemczech jui
około r. 1568. Stoli użyte lalka miał
Kupiec francuski Rousseau około
r. 1645 dopiero do Europy pierwszy wpro-
wadzić, nauczony się sposobu robienia
go w Indjach wchadził.

9. ~~Metale~~ Metale pierzcie czyli bulle.

Właściwe bywają albo z ołowiu, miedzi,
złoty, srebra i złota. Z tych złota są
najcenniejsze. Używali ich już się adaje
najpóźniej cesarz bizantyński, od którego
je Frankowie (a przed nimi III) i Węgrzy
wzięli. Także papieże i inni europejscy
księża i królowie oraz wielkopolski książę
używali złotych bull. wielkiedy.

Złota bulla składa się z dwóch blaszek, z których
brida jest szklana, wewnątrz iglicy, guma
lub woskiem bywają zapieczętowane. W Frankach
i złota obramowanie są opalone. Wielkość ich
i kształt bywa rozmaity. Najczęściej są talie,
które od 1 do 16 denarów awary. Istnie-
ją także jednobramne, których dokumentów więcej
pisano, natomiast tylko jeden miał
złota pierzcie, inne woskowe i zatwierdzone.
Tak złota bulla ces. Karola II. mającej się
w Frankach, w Norymberdze i
dokumentów tej samej osnowy tylko wosk
w pierzcie jest opatrzony. Wielkiedy, ale
i to od tych, którzy dypl. zatwierdzali,
iż pierzcie miał być zatwierdzone.

*) Cesary greccy używali ich pierwszy Justy-
nian 527-565 i następcy. Z Karolingów używali
Karol II 875-877. Z królów i cesarzy niem.
Otton III. 983. i jego następcy. Papierne złota
bulle są nader rzadkie. Istnieją są
bulle zatwierdzone cesarską pieczęcią
i wielkiedy i kardynałów. Bulla
Klementa VIII, która królowi angielskiemu
Henrykowi VIII nadała tytuł „defensor
fidei” jest talie złota.

Srebrne są bardzo rzadkie i to pospolicie
 bywają złotone. Najwięcej ich jest cesarzy
 bizantyjskich i niektórych biskupów.
 Ceterum zaś tylko króje się francuskich
 i niemieckich królów. Sami złoty, jako też srebrny, ale szczególnie złoty używano
 do bardzo rzadkich nalerz talizantów ^{(w wariancjach, tylko czynnoscach, w których tego}
^{dostojność majestatu wymagała.}
 rzadziej miedziane. Używali ich dawno
 królowie duńscy. Polowia rzadziej, a rzadziej i cynkowe.
 Najdawniej są i najpospolitsze.
 z metalowych pieczęci są ołowiane.
 Już od VIII. w. zaczęli używać do bull
 używać papieru. Przedtem były w użyciu
 woskowe. W VIII. w. już na początku to
 woskowych, do stawianych używali
 papieru, pieczęci. Gdy a tali stawiano
 w użyciu woskowy użył, woskowe
 pieczęci sturły tylko do stwierdzenia
 brzości papieskiej
 b. Woskowe pieczęci, były albo jednego
 koloru, albo mieszanych kolorów. Pierwsze
 zowią się niemieszane, drugie mieszane, sigilla pura i sigilla mixta
 z niemieszanych się białe najdawniej.
 z czerwienią czerwone lub różnobarwne.
 Do XIII. wieku są białe woskowe pieczęci.
 były we Francji i Anglii, ogółem coraz
 rzadziej. Jednocześnie tego czasu były
 gdzieś gdzie w użyciu. Te pieczęci
 woskowe nastaly a. XII. wieku a w XIII.
 i XIV. w. w pospolitości były one użyciu
 w Niemczech. W Węgry zaczęto z ręką
 nimi używać iótych. Czerwone pieczęci
 pojawiają się najpierw w cesarstwie bizantyjskim,
 na końcu XIII. w. zaś także w Niemczech i
 we Francji upowszechniły się, a w drugiej
 połowie XV. w. ograniczono użycie onych
 we Francji i Anglii. W Polsce upowszechniły
 się czerwone pieczęci w XVI. dopiero w.
 Otoli w Niemczech używał ich w tym
 czasie, kiedy się tylko bardzo rzadko
 pojawiały, już Fryderyk I (1152) ✕
 w Polsce zaś ✕ piastów: ~~Władysław I~~
~~Władysław II~~ ~~Władysław III~~ ~~Władysław IV~~
 Władysław II. Władysław Kędzierzawy,
 Władysław Stary, Karolien Sprawiedliwy,

Henryk, Leszko, Brat. Zielone pie-
częcie, które czasem ciemno brązowe
lub ciemny kolor przybrały, używane
przed wielki w Cesarstwie bizantyjskim
od cesarzy i patriarchów weszły w użycie
w Węgry, we Francji i w Niemczech.
A mianowicie we Francji nie zdana-
ję są one przed XII wiekiem, w Niemczech
są dopiero przy Karolu III w. Niebies-
kie i czerwone, używane wielkimi od
patriarchów greckich, ~~na~~ pospolitiej
od rządców Niemiec i Włochów.
go, także od wielkiej szlachty i książ-
ców, są jednak dość rzadkie.

Wierne pieczęcie woskowe, sigilla
mixta, nie przechodzą odawaniem Koń-
cusa po za XII wiek. Są one ciemnonie-
biste albo pieczęć jest innego a przeciwniejsi; ~~zatem~~
contrasigillum, innego koloru, albo na
czerwonym lub różowym wosku wytłoczona
a w bullę woskową, białego lub różowego
koloru włożona, najpospolitsze to pie-
częcie z XIV i XV wieku, albo bez wywierste-
go brzożu, sigilla non limbata, po obu
stronach różowego koloru, czerwone, zielone,
białe lub różowe, albo w różu pieczęć
po jednej stronie rozmaitego może być
koloru, jak np. pieczęć dwukolorowa
tęż, ale tego rodzaju pieczęcie są bar-
dzo rzadkie.

C. Pieczęcie i rozmaitej materji.

Z tych najstarsze może być woskowe
pieczęcie w ogóle są kredowe, cretacea
sigilla, bo już Egipcjanie je same
używali, także Grecy i Rzymianie.
Z innych najpospolitsze są z ciasta,
glutkowe tak zwane farinacea
sigilla.

3. Wielkość pieczęci.

Jeżeli rozglądać na wielkość rozróżnić wypadki

1. Pieczęcie większe, tak zwane sigilla
authantica, 2. Pieczęcie mniejsze tak
zwane sigilla secreta, i 3. na końcu
najmniejszych tak zwane signata.

Do większych^{ch} cyli tak zwanych; imitacji
 Noie należą pieczęcie majestatyczne,
 sigilla majestatica i tak zwane sigilla
 equestria. Do mniejszych cyli: taki
 zwanych sekretowych należą szeregółki
 pnieciopieczęcie cyli contrasigilla.

Majestatyczne pieczęcie powiększone
 z czołsem. Do Ottonów wprost one
 otłole i całe, później S. C. do 7^{tych} wii.

4. kształt pieczęci.

Pod względem kształtu są pieczęcie: bywały
 rozmaite: okrągłe, owalne, podługne,
 paraboliarne, sercowate, tarczowate,
 trójkątne, czworoboczne, wieloboczne.
 Z tych wszystkich jednak kształtów
 najdawniejszy okrągły, a w pospolitości
 używanym jest w duchownych: papieży
 biskupów, opatów.

5. Odciski.

Jeżeli weźmiemy odciski pieczęci dzielimy
 na jednostronne monochistia
 sigilla i na obustronne, amphisphe-
 ristia sigilla. Pierwsze mają odcisk
 pieczęci po jednej stronie, drugie zaś
 po obu stronach.

Obustronne pieczęcie znów dzielą się
 na dwójakie^{pieczęcie} albo równiej wielkości
 po obu stronach, na wzór monet, tak
 zwane amphisphegistia sigilla nummaria
 a takimi są wszystkie bulle tudeń
 i wosłowych majestatyczne pieczęcie
 i tak zwane sigilla equestria, albo pniecio
 pieczęcie, tak zwane contrasigilla, albo
 takie^{lub awersa} contrasigilla (Gegensigel), ~~na~~ ^{na} ~~których~~
 na odwróconej stronie widzi się umieszczone
 pieczęcie tak zwane sigillum secretum.

Pnieciopieczęci, cyli sekretowych, tajnych,
 używano dla nadania dyplomatom
 większej wiarygodności, bo dla uchronienia
 sfalshowanej pieczęci od sfałszowania.
 Jan Henryk III (1039-1056) używał

pnecio pierzei.

Jednostronne pierzeie mają zwyczaj odcisnąć na odwróconej stronie wielkimi palcami lub jaskłami ielaznym instrumencie robionym. Odciśnięte w kształcie dziurek są zwykłe i nie trzeba ich umierać za tożsamość z pnecio pierzei.

C. Osnowa pierzei.

Na pierzeiach, jakto się osnowę, umieszczają albo napisy albo jaskłki wzorunkowe.

Napisy są zwyczajnie albo też też osnowa pierzei zowie się w ogóle inscriptio.

Jaskłki to jest napis t.j. gloskowy, zowie się literalis inscriptio, jaskłki zaś to jest jaskłki wzorunkowe zowie się inscriptio realis.

Obrazy osób, których jest pierzei, umieszczają na pierzei zowie się inscriptiones propriae seu loquentes. Jaskłki zaś umieszczają wzorunkowe siewskie. Kopyce, korony, tony, głowy ziemskie, chorągwie, mace, szaty, rękawice, krawaty, rękawice.

Herby szlacheckie t.j. w ogóle obrazy odnoszące się do godności i pryncypów, jaskłki osób, których są pierzeie, były zazwyczajne, takie obrazy, wzorunkowe nawiązują się inscriptiones symbolicae.

Jeżeli to jednak napisy obrarowe tak jak i inne i drugie zwane także scriptura realis idiopragmatica lub scriptura realis symbolica.

Jeżeli tylko jedno lub drugie jest pierzei osnową, albo także oboje razem.

W starożytności pierzeie były prostsze, są napisy i krawaty. Obserwacje nasze nastąpiły w starożytności od XII w. a szczególnie bliżej w XIII w. wielkość.

Do XIV w. napisy w otoku zaczęły się od krawata.

W XV w. zaczęły się w gwieździste lub różowe. Po krawacie następują

Sigla. S. Głoski były najpospolitsze i najstarsze i to napisane są do

XIV. wiella. ~~Wielka~~
~~Wielka~~

Umieszczone bywały: lioba odróżniająca
cesarow i królów, sigla samego
imienia, rok, w którym pismo
było robione, (u nas w późniejszym
czasie pod koroną, rok urodzenia
posiadacza pisma umieszczone
na pismie), monogrammata, Wnys,
wyraz sigillam albo callicem wypisanym,
albo siglami S. Si. (sig. Sigill. S.
~~Wielka~~ Dopiero w I a więcej od III w.
przed napisem Wł.ś. zaczęto: Dei gratia,
misericordia, nra et. Pierwszy
tej formuły na pismach użył
Karol Łysy, a wszyscy Merowingowie
i wielu ^{późniejszych królów} Karolingów nie
używali jej. Cesarze rzymscy i
Karolingowie jednaki używali jej.
I księżta, hrabiowie, a nieliczni
i biskupi oraz od III w. także opaci
używali jej. I również III w. kiedy
wzrostła użycie, biskupi, jak się
zdaje za punktem księstwa swieckiego,
zaczęli na pismach używać przed
Dei gratia apostolicae sedis gratia
swieckiego zaś księstwa używali już
w II. wiella formuły Dei et Impera-
toris gratia.

Wszystkie jednak i tej samej osoby,
mają często odmienne napisy, bo
używano po kilka pism.

Wł.ś. pismo na bullach odmienne.
było od pisma. na pismach waskowych,
bo te S. arystów należały.

Pierwsze portretowe od czasów Merowingów
przedstawiają popiersia panujących.
później także tył głowy panujących.

uzyskane, pniec, do caragradzkiej
cesarzy, którzy kniezi oddali, i tego globi
crucigeri zwane, jéto godło najwyszej
cesarskiej władzy.

6. Kiepsze t.j. manus pistillae, rella
sprawiedliwosci, jéto godło najwyszej
władzy sprawiedliwosci królów i książąt.

7. Irony, i t.j. dawniejsza nie wznie-
sła od prostych szat, jéto godło
doslojnosci państwa.

8. Mierze jéto najdawniejsze godło
doslojnosci i szlachetnej sprawiedliwosci.
Mierzei odzwierciedla sie oraz księstwo,
jéto królowie berlińskie.

9. Tarcze jéto godło, opieki, która wielce swoim
poddańcem dawai winni, są rozmaitego
kształtu.

10. Chorożowie, jéto godło najwyszej władzy
wielkich państw, którzy je w rękę brzmiają.

W XII. i XIII. wieku znajdą się one w pieczęciach
wielu książąt i hrabiów.

11. Herby w pieczęciach, odzwierciedla się od końca
X. wieku i później XI. wieku, w XII. i XIII. wieku.

12. Suknie, rąk, i t.j. jéto godło doslojnosci
wzmacniają. Waleis one często do herbu
na pieczęci.

13. Włóczyska, bramy, odzwierciedla się
od XII. w. w pieczęciach wielkich państw
i sułtanów, gdzie, jeżeli nie są
obrazami do herbu należącymi, uważa
się mają jéto godło szlachetności i najwyszej
władzy.

14. Włóczyska, jéto oły, konie, jelenie, psy,
sokół.

Godło nie używane na pieczęci w państwie
niemieckim przed cesarzem Ludwikiem
Bawarskim (1314). On pierwszy określił
pieczęć orłem jedno głową. Zachował ten
zwyczaj następcy jego Karol IV. Węgierski.

on z powątku pojedynczego orła po obu
stronach pieczęci, potem zaprowadził
podwójnego orła. i był to więc pierwszy
sukces, to Zygmuntowi I. (1490-1548). Stali
cesarze niejednokrotnie to pojedynczego
to dwugłowego używali orła aż do czasów
Karola X. Pod nim dopiero jednostajnie
długo orła zaprowadzono, jako godło
cesarskie, jednostronny zaś onet pozostał
godłem króla niemieckiego. W Prusach
Ottokar II, zamieszkałszy w pińczycach
wizemunka św. Wacława i jednostronowego
orła w r. 1249 wprowadził srebrnego
łwa z podwójnym ogonem w polu
czerwonym.

Konie, na których księża, królowie
i inni moiści siedzący bywają
wyobrażeni, daty powstali nazwie
pięćsi konnych tak zwanych sigilla
equestris. Do XII. wieku, wyobrażenia
konie porządłowo bez wędzideł, siodeł
stencion. W XII. wieku stencion
cięższe nie były powszechne. W XIII. wieku
zaś, już widać konie z kapturami
i siodłami. Już w XII. wieku przedstawiają
stany jadące konie w sposób ruski
lub ziemski i trzymające w rękach nie
kiedy ptaka, wielkiedy, lilie lub inne
kwiaty.

seleucie, psy, sokoty jako godła polowa-
nia trafiają się także na pieczęciach.
Inakomiste dany nadto występowa-
ły publicznie, żeby nie miały trzymać
ptaków w rękach lub na ramionach
jako godła stawa.

15. Kwiaty, które różne osoby w rękach
trzymają, w klasztorach pieczęciach
mają być godłem kwitnącego stanu.

7. Sposób przytwierdzenia pieczęci
do pergaminu.

o względy na sposób przytwierdzenia

pieczęci do dokumentów różniane
pieczęcie wytłaczane i pieczęcie wiszące
także nowe sigilla impressa i sigilla
pendula.

Wieruszyły używali szczególnie Fran-
kowie, a od nich przeszedł ten użytek
do Niemców. Lecz gdy pieczęci utatunio-
to się oszczędziło, wprowadzono
używanie drugiego sposobu potwierdzania
pieczęci a mianowicie cerasio-
Florusa II (1190 r.)

Jeżeli wyciskano pieczęć na dyplomie,
wytłaczano ją albo na przedniej stronie,
lub obyczasem symetrycznie jej przeciw-
na odwrotnej stronie dyplomu na samym
środku. Na potwierdzanie masy,
robiono w papirusie lub pergaminie
wcięcia na kształt kłosa sio. Jeżeli
się natychmiast na nie wstąpiło. Niektórzy
wytłaczano pieczęcie na skrawkach
pergaminowych do dyplomu potwier-
dzonych. Czas trwania wytłaczanych
pieczęci rozmaity był i niepewny.

Do XII. wieku zaczęły wychodzić z użycia,
ale nie zupełnie były zanucione. Teraz
zaś znówu są powszechnie używane
i władze się je po lewej stronie podpisu.
Także z tyłu potwierdzane pieczęcie
dosyć późno się jeszcze trafiają.

Wiszące pieczęcie, sigilla pendula od
dawnych czasów były używane, a w An-
glii i we Francji wróciły one obnawienie
w używanie. Już w drugiej połowie
XII. wieku pojawiają się wiszące
pieczęcie, a najstarsze są biskupie.

W r. 961. pochodzi najdawniejsze dyplomy
z takimi pieczęciami. Upowszechnienie
tego użytku wawierania pieczęci odnosi się

nego pieczęci, której nigdy nie było, albo
5. przytwierdzone pieczęci na odwrotnej
stronie dyplomu przez pomysł, albo
albo

6. symetryczono pieczęci.

A choć prawdziwe pieczęcie od fałszu
wyszły w dyplomatach odróżnić, uważać
trzeba że:

1. Pieczęcie im się starsze, tym mniej
się wytworze.

2. Pieczęcie Karolingów. Są one i tacy.

Królewie cesarzy wybite na wosku.

innego koloru, nie białego, są podejmowane,

głównie te i te, w których wosk jest
miękkim i tłustym.

3. Pieczęcie woskowe wisiory przed XI
wiekiem są podejmowane.

4. podejmowane są także pieczęcie nie ma-
jące wizerunka króla lub cesarza,
zwłaszcza. Kiedy w dyplomie o tym
obrazie jest wzmianka. Takie, także,
które albo patronów jakich wizerunki,
albo przed XI wiekiem herby rodziny,
albo także według zasad heraldyki
wzniesione, albo natomiast przed panem
wzniecone Henryka II (1002) króla
w łonie siedzących wyobrażają.

5. Jeżeli na dawniejszej pieczęci

tytuł jest obszerniejszy, jeżeli imię

zwłasne, które nie było jeszcze w użyciu,

lub formuła jakiejś późniejszej zawiera,

o wiarygodności takiej pieczęci wątpić
nie należy.

6. Jeżeli wreszcie pieczęci przedstawia

portret osoby późniejszej, niezależnie
z daty dokumentu wnoszącej mocia,

takie pieczęci jest podejrzane.

B. *Tractatus sfragistylus.*

Ten wyżej wspomniany nie
mający prawa używania
pieczęci: i że to prawo pod Merowing-
ami i Karolingami wystrzeżo-
ny było i było strzeżone.

W tym czasie, Księstwo, hrabstwo
i inne słabe państwa ich czasu.
Najdawniejsza pieczęć hrabstwa dotąd
znana jest Arnolfa z Mandry z r. 944.

W XIII. wieku pieczęcie słabszych były już
pospolitsze, a w braku ich używano
różne Dokumenta podpisane lub
przekreślane: najczęściej ze skóry
lub pergaminu, w których czasem
obecni świadkowie często robili
i dla tego notatores ich zwano.

Dawniejsze są pieczęcie papieżów, biskupów
i klasztorów. Pierwszą wiadomą
niemiecką najdziej się od VII. wieku.

Słabsze pieczęcie nie mogą być
dawniejsze niż XIII. wiek.

Ołowiane bulle od VIII. wieku są powsze-
nie pieczętowane. Papierne.

Majestatyczne pieczęcie są albo cesar-
skie, albo królewskie, albo książęce.

Książęce pieczęcie są rycerskie,
tak zwane sigilla equestris. Takie

pieczęcie używali elektorowie branden-
burscy, Księstwo brunswick, elektro-
rowie i Księstwo Sasy, Księstwo
luwety i landygrafowie Hesji.

Władcy i ich tacy: magnaci i rycerze
w notwiedzeniach dyplomatów
Królewskich dawno już do XIII.

uznawali tych pieczęci także Królowie
następnego czasu, a nawet Królowie
sami, jako posiadający księstwa,
hrabstwa etc.

Miedziane bulle są wytworzone Królów
chrześcijańskich.

Złote woskowe pieczęcie przygotowywali
sobie we Francji Królowie.

Czerwone woskowe pieczęcie króla cesarza
bizantyjskiego w Węgrych
od Ludwika Andegawenckiego barona
i biskupa. Konstanty i miasta węgierskie
nabyły później prawo używania czerwonych
pieczęci a to w drugiej połowie XV. w.

Złote pieczęcie woskowe były używane
od cesarzy rzymskich i patriarchów
carogrodzkich.

Charakter woskowy, uznawali także
niekiedy patriarchowie carogrodzcy,
ale one niezgodnie były właściwie Wł.
mistrza Kallou Korynackiego w Prusach
i Kallou Malaiskiego. Hall świadomy
Dobner, uznawali także Księstwo cesarza
czerwonego wosku.

Dział III. Heraldyka.

A. Część ogólna.

1. przedmiot heraldyki i jej nazwa, pojęcia

Heraldyka (Wappenkunde) tałt nowa

od tego iż w dawniejszych wiekach
była Heraldów zatrudnieniem, jest
znajomością zasad i praw herbowych.

Zasadę wskazuje, jak herby objaśniać
lub opisywać (blasonować), lub nowo

udzielić się mające składać i wyobrazić
należy. To się tedy, praw herbowych

uważać to należy, kto może mieć prawo

uzyskania herbów i prawo używania

ich drugimi udzielać. Dłósta heraldyki:

szk. herby, dyplomata nobilitacyjne,

pieczęcie, medale, perły itd.

Heraldyka ściśle polska jest & genea-

logia, & historia, & dla historyka - jęz.

naucza pomieszczenia niedrobnie jest

potrzebna; jęz. & tego względu uważana

szeregów jej nazwy & nazwy.

(Abriss der Wappenkunde von Gatter-

ner kob. Wappenkalender auf das

Jahr 1765. 8.)

Heraldyka może być albo po prostu,

to jest obejmującą opisy herbów podług

kończących reguł, albo po prostu -

wszystkich reguł, na całym świecie

używanych, jęz. do tego nie może

albo reguł to jest jednego narodu,

albo jęz. tylko lub kilku państw.

W jęz. łacińskim nazwano się

heraldyka: „scientia herica vel armo-

rials, scutaria vel tesseraia, wreszcie

heraldica - we francuskim: „l'art du

blason la science du blason

niemieckim: „Heraldikunst Wappen-

kunde, Heraldik.

Herold, heraldus: poset do wydawania

wojny lub poszerzenia o pokój. Toż samo

mieli - początku enaczem, co i Frymian ~~zawołał~~
 góciates u u Grellów kryguęs. Wybie-
 rano do tego rzędu meżów zastawionych
 w wojsku, a z tąd herold (der im Heere
 alt geworden albo dem Heere hold, wojsku
 miły lub wierny). Heroldów tych we
 Francji i w Niemczech niktiedy "reges
 armorum" - "rois d'armes" - "Wappen
 kœnige" nazywano. Niekiedy są, tego
 dawna. że heroldowie a pomiędzy
 siebie królom swoim najadatusiejszego
 wybierali. a tlich królom śiętyłło
 cesare. królowie ale i inni księża
 na swoich dworach miewali. Koro-
 na, berto i sibiór królewski i adto
 pociągali, a tli "armiger" im pany
 dany, a doliwili ich ze innymi heroldów
 i nadawali więcej powagi tej istadę,
 jalliej im panujacy w średnich
 wiekach nadzielali. Uzywano ich
 szerególniej we Francji i w Niemczech.
 Obowiązkim herolda było. genus
 nobilitatem, decus principum, insignia
 que per gentes familiarum nosse.
 (Arnold Latanus ap. Doherum Scriptt. Her.
 Germ.) Byli nadto heroldowie rozjemcami
 sporów między szlachtą a powoź herbów,
 godności i obrażonego honora wzragna-
 nych. W czasach rycerskich bez obecności
 herolda za szrankami kaden a rycany
 o zwycięstwo dobijać się nie mogli.
 Oni wydawali wyroki o walewności
 potykających się, ogłaszali godności
 enaczem i herby do walli, i ygolo.
 wanych rycerzy. i tak wiec. Dzisiaj He-
 raldyka nazywają zbiór tych wszystkich
 wiadomości, które heroldowie mieć powinni.

199. 2. Marwa herb i jej znaczenie.

Wraslich: określa herb teni słowy:
inall ~~xxxxxxxx~~ osobliwy nadany
familion-ka pistno słabelectwa. Je-
zualli na tarczach rysowane były
herby, były zualliem napród ludzi
w służbie wojennej celięcych,
po tem ich potomstwa. Zualli te
z powrotem nie były dziedzicznymi i do-
piero je w ten czas herbami nazymni
zaczęto, kiedy je i potomstwa przyniosło.
Wraslich sam wyraz ten w słowianistwie
dyalektach używano i z których jedno
erb, erai, hrainy, erb, irb, dziedzic, kien-
dowie erbi, jerbi tyle co potomstwo, greckie
erga, zicinia, tylko w niektórych starożytnych
używane, skandelskie erue.) ~~xxxxxxxx~~
dziedzictwo lub potomstwo oznaczają.

3. Pochodzenie herbów i historia ich

Według tego, nim herby były w ten zna-
czenie, jakie im później nadano, zuall,
pięści. sygnet, miejsce herbów zastępo-
wały. Wiadomo kiedy i gdzie najpród
herbów używano zaczęto

Miasto greckie przypinowały za herby
symbole bóstw, od których pochodzą swój
wywodziły. Ołtany Minerva, lub wółta.
którego im Cokrops, ich założyciel, przy-
bywszy z Egiptu był udat. Koryntczycy
kowie Neptuna, Tebańczykowie Hefaja,
Spartańczykowie smoka lub orła za
zuall swój mieli

W Rzymianie, za konsulów i pod wojnie
z Pirrusem, wprowadzili jako zualli
manipularae (manipulus 1/4 części ko-
hordy) dwie regie, na chorągwiach
ich legionów orły, w których wiotku
rów, kowie dielli. Caius. Marius
skasował te zualli i wprowadził
orły do każdej legii. W ten sposób

był w wojnie w najwistszym potra-
 waniu, oddawano mu cześć religijną,
 świąt. poświęcał mu się przysięgał.
 Ten obyczaj rzymski naśladowali z czasem
 wojownicy z nimi barbarzyńcy. Już Gimbri-
 wie za Markusa, była, Markomansowie
 Drilla. używali. W wojownictwie, który
 zawieszają pług, pług dalej
 ten obyczaj z narodu. Taki bawienie
 może być powodem herbów narodowych
 Szwedów na sztach, którzy sposób
 używania teraz podobny, były już
 w starożytności znane.
 Niemcy, z następującego de moribus
 Germanorum, scuta tantum tulisse, is
 coloribus distinguunt, wnoszą, jakoby
 dawni Germanowie byli wynalazcami
 herbów, które według powołanego mni-
 enia z figurami noszeli na tarczach
 używanych powiaty. Alei wiersze
 Minervy in Greków z tarcz, na których była
 głowa Meduzy, wzmianka u
 Herodota, iż Karyjczycy jeszcze za cha-
 sos Minosa na swoich tarczach noszili
 obrazy malowali, ołolizność, że wojownicy
 ten przyjęto w całej Grecji i i Grecy
 europejscy go zachowali, opis tarczy Achilleusa
 przez Homera, tarczy Turnusa przez
 Virgiliusza (I. 7.). wspomnienia nabożne
 w różnych autorach greckich i rzymskich
 o obrazach i figurach, jakie na tarczach
 swoich stawiali w starożytności ludzie.
 używali, i takowe nawet na pierzgiach
 swoich używali; wreszcie
 wzmianka u Lucjana. w życiu Kati-
 guli (c. 35.) iż ten, vetera familiarum
 insignia nobilissimo cuique adeunt,
 Torquato torquem, Cincinnato crinem, —

wnoszą karcę, iż znali odróżniając
szeregów osoby znakomite, nie
tylko w wojadogłębiej starożytności
były używane, ale nadto, że już u
Rzymian dwudziestu bęwały i że
Rzymacy dawno i zwyciężają ten od Rzymian
poczęli.

Wynagrywał się ten zwyciężaj i u Gotów
wschodnich na Teodoryka, u Longobardów,
Franków, Burgundów, w ogóle
i narodów na rozwalinach państwa
rzymskiego osiadłych; ale nie były
one herby dwudziestu i często je miedzi
wie i księstwo zmieniła.

Na Karola W^{ty} starano się znakom
na tarczach używanych większe nadać
znaczenie; odróżniały one wojowników
od innych klas ludzi (pryncy samowładcy
i zbroje, to samo konie); ale nie było
w ów czas jeszcze takich praw lub zwycza-
jów miejsce. prawa następujących, jaskół
w wieku XI. wraz z wprowadzeniem
turniejów nastąpiły, a i w tym czasie
bardziej narodowi francuskiemu,
aurelii Niemcom pierwszeństwo przy-
świadczy należało.

Turnieje
Turnieje, ćwiczenie się w sile i odwadze
wojowania, na celu mające, zaprowadzone
zostały we Francji. Przypuszczano do nich
ludzi z wojownością kalety mających.
Wskazywano, aby znali na polu walki
naszemu dostojności to oznaczały u nich
większego do miłości i szlachy, iż u nich
tychże znaków potomstwo kapitulowało.
Jednakże w ten czas nie od woli Karola,
ale od woli i krewolencja państwa
zależało, tego lub owego używać znaku.
Istotnie Karolowi sagradano i doliczono
pozwolenia używania jaskół znaku
lub nowego przydaniem. U Rzymian nie

granicami wspólnoty.

Tędy w końcu III. wieku, herby na dawnej
świątyni cokolwiek traciły znaczenie. Wy-
nalezienie prochu w Niemczech około

r. 1355, zmieniło dawniejszy sposób wo-

jowania. *Lancano pulchre i tarce.*

d. herby *folskie i naxwiska.*

Miejszy dawniejszymi herbami polskimi

a nowymi to zachodzi, różnica, in-

stante najgłębiej mają naxwiska. W Polsce

coś w Krasicki, naxwiska pozostałe her-

bow, mianą, pismowy szereg, domów

skielnie od włoskiej etymologii wzięty.

Do tamtych należą: Soporowie, Skrenia-

wowie, Natzerowie, Korabitowie, Łodzio-

wie, Saterubergowie w Salsku o?

gwiaada, Korwinowie o? Krasna,

Sulima, Niemce, Sprodoma, Wau-

dalina i t.p. do tych Sencyrów,

Bpaliów etc.

Tu trzeba uważać, że w różnych gma-

lach jednostajność herbowych zna-

ków, jednostajność imion bez naxwisk

nie oznacza osoby; odmiana znaku

herbowego i inne tegoż imienia stwo-

wienie, przelatał naxwiska na inny

język, jedną osobę dwoić i w kilku

zamieniać mogą. Naxwiska i nie raz

zmieniały. Jeszcze w XIV. wieku w stanie

stałości nie było nie stałe, ale

i nie były powracające. Stawały zaś

od dóbr ziemskich, od używanych dóbr

dzikich herbów, od imienia kmanie-

nitego ojca lub nadziada, od pnerwa-

nia, pnymiotów lub ułomności, od kra-

ju lub miejsca, od zwierząt lub roślin i od

rozmaitych przypadkowych okoliczności.

W Polsce, Szwecji, Danii a pewnie i

we Włoszech nobilitacja wzmóc się zja-

wiła, nie w zachodnich królestwach.

Na tym jednak nie idą ani herby, ani

familijne nazwiska. Herby pojawiały się za panowania zachodniego rycerstwa. Jeszcze w XIV wieku nie były dość stałym znakiem familii, rycerzom je dowolnie, chociaż wiele domów po swych herbach umiawiać się mogło. W wieku XV. na sejmie w Horodle. litos na wzór polskiej szlachty poproszono o bierata herby. W tym też wieku i herby i nazwiska do niejakkiego przychodki przychodły.

4. Historja heraldyki.

Heraldyka, jako nauka wywodzi się z Niemiec swój początek. W XII wieku pierwsze wykształciło się herbarstwo (das Wappenwesen) a przed XIII wiekiem nie maż pewnego śladu herbów osobowych lub familijnych. Pierwszy Papież, który używał herbu był Bonifacy VIII (1294-1303) chociaż mówią o dawniejszych herbach, to wprawdzie ich ślad jest niepewny. Że heraldyka z Niemiec przeszła do Francji i tam ją wykształcono, dowodem tego wyraz blasonneur od blason pochodzący, tudzież wiele innych francuskich wyrazów technicznych w tej nauce używanych. Wyraz blasonneur znaczy herb opisać, czyli otrebić, winien swój początek wyrazowi na turniejach niemieckich używanemu, że tam herodowie herby rycezy tłumaczyli czyli opisywali i przy tym trąbili (in die Trompete stossen). Ktędy też dwa rogi na hełmach herbowych, które oznaczają, że herb, aratem i czynny uczestnika turniejów (Turniergast) przez rostrąbienie dostatecznie są znane. Herodowie tworzyli właściwie Collegium

i mieli pod sobą rękopisów, których
zasad, prawo i malowania herbów uczyli.
Zatrudnienie to trzymali w sekrecie, dla
tego też nie o nich nie napisali i do-
piero później rękopiśmienne zasady
heraldyki porządnie ułożyli i opłó-
sili.

Pierwszy pisarz o heraldyce jest Bartho-
lus de Saxe Tercato, radca tajny Karo-
la IV. Ces. (1313 - 1355) którego pociąganie
następnego mu sposobu do napisania
coś o heraldyce. Dopiero na końcu XVI. wie-
ku miał po sobie następcę w Cyrille Span-
genberg, predykancie (1548 - 1604), który
w drugiej części swego kwierciadła
składy (1591) o heraldyce traktuje. Po
nim nastąpił Teodor Möpplingh.
Ale właściwie ojcem tej nauki był
starożytny teolog Julius Jakob Spener
(1635 - 1705), który dwa obszernie dzieła
wydał o historii i teorii heraldyki.
W nowszych czasach (1766) Joh. Christoph
Gatterer, prof. hist. w Gettynburgu, wydał
również heraldyki, a później naukę prak-
tyczną heraldyki. Najnowsze dzieło o
tym przedmiocie jest wykaranie Krödel
heraldyki przez Heradta: Allgemeine
Schriftenkunde der gesammten Wappen-
wissenschaft.

§. Czw. szczegóły.

Heraldyka, (ans heraldica ab heraldis sive
secialibus, alias armorialis ab armis
seu insignibus, item scutaria vel tesse-
raria^{*)} a scutis et tessenis scutorum
dicta), traktuje o definicji herbów,
ich podziale i powstaniu, o tarczach, o no-
torach (tincturis), o postawach szarych =

^{*)} Tesserarius brat parol, hasło od wódzia.

nych i kwadratowych, o sześciokątnej i jego
okrągłych, o innych wreszcie sześciokątach
przy tarce najdziwniejszych się.

W herbie są trzy części istotne: tarcza,
pole i figura.

1. Insignia.

Insignia (alias etiam arma dicta)
są godła słuszone na broni lub tar-
ce wojennych, do których należą tarcza,
helm, jego ozdoby, tudzież Telamonowie
(Telamones) i inne przydatki.

Herby jednak, jakżeśmy wyżej mówili
od najdawniejszych czasów, drugie od
czasów Karola IV, z powodu wojen z Sa-
racenami, inni od Henryka Ptasz-
nika w wieku X. wraz z turniejami
wywodzą. Najpodobniejsze atoli do
prawdy jest mniemanie tych, którzy
pod Goltfr. Bullionem r. 1099, tudzież
cesarzem Fryderykiem Andobrodym

(Barbarossa) 1190 czynionym wypra-
wom krzyżowym stale używaniu
pewnych znaków, herbami kwadratowych,
przypisują.

2. Tarcza.

Tarcza dowodzi wojennego herbowi po-
czątku. Tarcza jest to miejsce, w którym pole
herbowe jest zamalowane i jego figura. Tarcza
jest znak pukała, który rycerze w gonitwach
użyli, obieg tarce znaczy opasanie miejsca
tego, kiedy się ubiegali (Jablonski, J. L. Alex.

Teratylle to jest osada klejnotów rycerskich.

Swob. S. 1752. 4). Forma albo kształt

kształt tarce jest rozmaity; są bowiem
czworokątne, okrągłe, jajkowate.

Włoskie są pospolicie jajkowate, hiszpańskie
najczęściej podług kształtu czworoboku, francuskie
i niemieckie odzwierają się różnymi wzorami

i u górg, a u dół ostryżawych, we irodła
Kostoryk jak języrek wywariony, wstawia
u tych domów, które z księgi przodków
ida.

W taray na pięć pół podzielonej tak
są herby szklują: w parmułi czyli
środkowej taray herb wtasay, wyżej
na lewo, matli herb, pod nim herb
babli, wyżej na prawo, matli oja herb,
pod nim jego babli. U Kanouikow w
trzeciej i czwartej, układzie się matli oja
i matli.

O polach taray.

Trzyty jest dno taray, to jest miejsce
ogólne, pole zaś taray, dla różności
kolorów i przedstawiania ich zwane
po łacinie tincturae herabicae, jest
siedemiorakie: złote, srebrne, czerwone,
niebieskie, zielone, purpurowe, czarne.
Na oznaczenie tych pól Tetra Santa i
Marcus Vulson de la Colombiere powy-
szelali sposoby. Są i inne, ale tych
się upowszechniły, mianowicie:

na oznaczenie koloru złotego

" " " czerwonego

" " " niebieskiego

" " " zielonego

" " " purpurowego

" " " czarnego

" " " srebrnego czyli białego.

Tak xowie się ~~wp~~ w tenczas abłog,
kiedy taray kilka wchodzi, dure, ctery
lub więcej, Rada z własnem swopiu polem

w jednem opasaniu rozsadowe.

Na tych polach wyrazaja różne figury herbowe.

e). Helm.

Helm, to jest apex, według fabtonowoskie-
go pochodzi od wyrazu gockiego heau
mc. W stowiańskim języku chetm, chotm,
tznacy wiezechotek

Helm zowie się cały wiezech herbu.

to jest: szyszał lub korona na min.
Tego szyszału nigdy u obcych na-
rodów nie xaniędbują, w Polsce zaś
najwięcej na hełmach xanakois używa-
ją. Jest to xbytemy i nas przydatok
na hełmie dawać też same herby
co i pod hełmem, który x też poszedł,
i są niektóre herby ze xanakois
różnemi na wiezech i xanakois
i xandy helm sadzwać i ~~xanakois~~
zapierać hełmami trzeba.

Często na hełmie jest inny herb,
aniżeli na tarczy: w taliiu xanie.
uwagać trzeba, że herb na hełmie
jest dawniejszy, że go wpróbowali
na węgry, a na Nowice na xanakois
na od króla. xanakois, lub dla xanakois,
ostatniej dziedziatki, jej własny
herb przyjął, dawny swój na
helm przeniosła.

Statk Staruchom czyli Sargusom,
Zamojskim, Nowskim, Ławuskim,
Gomulickim gdy Jagiello nadał
ten gród, Kołarogę w helm
przenieśli.

Podobnie i inne dawne xanakois.

Uwaga! potrzeba, że niektórzy dla dzie-
 dziełki jaskółki ostatniej z domu,
 po zowie zwoytki byli odnieniami mowa,
 jako to: Jordanowie, Spytthowie,
 iż Mikotaj Jordan Wasztelan
 woginicki, pojął był Łofiz ostat-
 niej Spyttha Melertyskiego
 Wojewody Wradowickiego córkę
 i z nią d. m. Spytthów Jordanów
 rozknewił.

Z liślanowca Kzierski, Kzierski
 się nazwał dla sukcesy, która
 po córce Janusza Bistego hetma-
 na wielkiego litewskiego osiągnął.
 Sabłanowski więcej takich przytła-
 dów przywodzi na str. 59.

Helim rowie się powieszony, kiedy
 się zwalci na nim pochyłone,
 albo podniesione, kiedy to zwalci
 się podniesione.

Helim godzi się opiewać, ale
 trzeba uważać na to, iż wtedy tylko
 nad koronę mniemującą się strasie
 pióra, kiedy pod nią jest szyszał.
 Samiej bowiem koronę nie można
 opiewać.

Szyszał daje się nad samą turkę,
 i jest kłębkiem prawdziwego szyszału.

Herabdylla osimionalla w szyszałach

uwaga. różnicę.

Szypraty nad herbami królów
i monarchów, lubo go dziś
nie mamy, dawniej bywał
wzrostek otwarty, czołem prosto
dany na hełmie.

Nad herbami wciąż srebrny, po-
dobnie stojący ale wprost otwarty.
Marszałków ramionisty w krat
jednocześnie, hrabiów dziwisi,
oba frontem. Baroniów o siedmiu
kratkach trochę na stronie obrocony.
Szlachty ródowitej o pięciu kratkach,
mniejszej ródowitej o trzech kratkach
profilu ułożenie, obadwa sta-
nie.

Mieszkanie lub kupcy na szla-
chectwo pasowaniu ramionistych
albo opuszczonego szypratu uwaga
wsi powinni być korony.

Nad szypratami umieszczają się
korony, kapelusze etc.

Bolki u ~~szlachty~~ herbów chcą dawać
trochę więcej uwagi na hełmie, a to
w ten sposób, że kiedy na hełmie
jest coś do ludzkiej osoby należące,
tę klasę nie można. Kwiecień,
ptaszków po bolkach i pnieknie.
Armatury pochodzą od dziedzina,
wzrostu, nadanych przywilejów
it. p.

Korony nad herbami są: cesarska
i królewska o osiemnastu esach.
Marszałków obrotu a ceterum

do góry, podniesionemi listami,
 między temi trzy sąbły i portami.
 Hrabstw- obrot na obrot sąbły
 i portami wielkimi majęta.
 Wilkomtoz obrot i ceterum.
 podwojone mi sąbłami portami
 sadzonemi.

Żarow- obrot przemiana
 sznurami perel.

Kardynałowie i Kapelusze
 czerwone, biskupie i arcybiskupie
 zielone, opatów czarne.

IV. Księga o chronologii.

Kłopot.

Kalendarium nazwamy wykładem dni roku na tygodnia i miesiące podziobanych, z oznaczeniem, które z nich ~~rozprawa~~ święcie należą, te dnie wiadomości o czasie zmian światła księżyca, węg, zaimienianach i t. p. Niektóre wyrażają kalendarz znaczy też samo, to obliczenie czasu, kiedy się rozp. urobi kalendarz rocznicowy, juliański i t. d.

Kalendarz romański nazwano. Pierwszemu mianowano go z arabskiego wziętym wyrazem ~~Tabula~~ t. j. *Tabulae*, później zaczęto używać nazwy *Calendarium* i *Almanach*. *Index Calendarium* rozumiano u dawnych, Przeważnie utwór, który przez artystów wykład przedstawia, które w geografii opłacało w pięknym, swoim miesiąca zwany kalendarz, a ten kalendarz dawny stał się *scriptum*, utwór. To, co my teraz kalendarzem nazywamy, wzięło się nazwę *fasti* a greckim *ἑρμηνεύς* oznaczał, lubo przedtem było historyczne drzewo: tak nazwano. Teraz przez *Ephemerydy* (z *ἡμέρα* i *ἑρμηνεύς* w jeden dzień) jedyną kalendarz astronomiczny nazywamy.

Wgląd w porządek nazwiska *Almanach* podzielić się zdania mówiących: jedni twierdzą, że wywodzi się z arabskiego, co upominieł ^{mo} *Almanach*, dla tego, że kalendarz, które Persowie na arabski *Almanach* nazwali, jakby upominieł, przez ułożenie i takim lub w skutek do niego były ułożone. Jeden z mówiących dopytywał, jak *Magazin für die Literatur des Auslandes* (1842, t. 40, str. 160.) powieści tego wyrażenia wywodzi od greckiego przymiotnika *ἡμερῆς* (miesięczny) i *ἡμέρα*, który później łacińszczyzną stał się *almanach*, a to u wyrażenia, które oznaczało wiersze, na miesiąc albo o innych najmniejszych astronomii wstawiając. Pierwszą nazwą wziętą z księgi co-ś było nie stanowisko planet ułożone. Teraz greckiego arabskiego przymiotnika *ἡμέρα*, wyraża się na *Almanach*, *almanaque*, *almanacco* *almanach* i t. d., i t. d.

Przybrał arabskie brzmienie.

wywód ten już dla tego niedostatecznym być się zdaje,
 że według świadectwa Porfiriusza (zob. Eusebii
 Praeparatio evang. III. 4.) wyraz ten już w łacińskim
 wieku po Chrystusie w Egipcie do oznaczania
 tablicy astrologicznej był używany. Lubi to
 nazwisko z nieprzystępnymi wyrazami, ale man iach
 i łomys'a, się (Christi Geburt schreibt also cöhlte)
 niedostatecznie chcą wprowadzić. Według Krumpholtza
 (Encyclop. J. 32. st. 444.) pierwszy Teubach
 ze swoim w r. 1460 na lat kilka obliczonym
 Almanachem wyraz ten upowszechnił.

Najdawniejsze Kalendarze, podobnie jak i te,
 które przed starcami bawiającymi umieszczano,
 nie razne ale wieloletnie bywały. Dla tego
 je, jak się zdaje na wiele lat ułtadano, i
 w porządkach upowszechniającego się drukarstwa
 na rowny ujętok na drapie bywały. Wszakże
 przez Hegiomonta w Lyonie wydane w r. 1496.
 w języku Francuzkim, stał lat 30 wspaniałym
 dziełem, do którego autor, nie mniej jak przybrał
 obliczony przez siebie bieg starca, księżycy i
 planet, kosztował 14 dukatów, i latine Chro-
 nika Nürnberg's. (Nürnberg 1790. st. 5.)

Do Kalendarzy czyli Almanachów odróżniamy
 niektóre szczególne, które wypłyły z konieczności
 potrzeb, i które służyły do upamiętnienia
 króli, zakonów, lekarstw i innych do trudności
 przypominających. Je za granią najczystszej
 wyrazem *Practica* oznaczano, a nas zaś *judo-*
icum, *prophetica* a w polski *nieowicie Minu-*
cyami od łacińskiego wyrazu *minutia* dla
 tego nazywano, że według powołanego rachu-
 nięcia, porównania na pomoc astrologii przy-
 stępnym wypadkom zapobiegać i to, je przysięga.
 mniej mniej okładowani nazywać mogli.
 Powyższemu osobno je drukowano, dopiero
 później Kalendarze niemi pługawie zaczęto.
 We Włoszech, Hieronymus de Hauffredis
 już w r. 1479 taki prognostyk wydał
 był w Bononii, ~~u nas~~ U nas
 w XV. i XVI. wieku Kalendarze po polsku Alma-
 nachami lub Efemerydami nazywano a
 odróżniano je od Władców od judicioru czyli prognostyków.

W uniwersytecie Wroclawskiej profesor
astronomii powinien był co rok Almana-
ch uktadać; pisanie zaś judiciorów cyf-
minucyj wistorskich dla Ulogizium wistorskiego
a cyfrowanie minucyj dla poroczeku, i
profesorowi astrologii było poruczone.

Żandkie w historycznej drukarni Wroclawskiej,
str. 171. - 211. a za nim Wierciowski w hist.
lot. pol. t. II. str. 171 i nast. Almanachy
i judicia cyfry prognostyki na jedno uwa-
żają. Wierciowski na str. 171 twierdzi,
żeby tam się tylko widziały, iż Sulo-
wane Kalendarze judiciami a pisanie
almanachów narywało. Jednakże
niektóre z nich uwarunków nie ze względu
na to czy Kalendarz był drukowany czy
pisany, ale z uwagi na jego użycie,
wynikające.

Widzimy, że Kalendarze odróżniają się i
nowy styl cyfry kalendarz. Ten styl
został w r. 1582 przez papieża Gregorzego
XIII. papieża w r. 1582 ułożony
i ujęty. Kalendarz nowy, cyfry grego-
ryjskiej, ten się różni od Juliuszowskiego
cyfry Juliuszowskiego, że lubo w nim rok,
i sposób interkalacji cyfry przyspieszenia
jednego dnia, tudzież alfabetyk minucyj nie-
zmienione zachowawczo, xtem weryfikacja
i powadzi, o których niżej wspomniemy,
co lat 400 ten dzień przyspieszenie wynosił
postawionym, a ten Kalendarz liczył ten
12 dni więcej niż dotychczasowy, i co wielką je-
dność względem gregoryjskiego cyfry no-
wego, co tyle zostawać będzie. Tylko wprawa
cyfry Kalendarz gregoryjskiego, tego Kalendarza
wymaga.

Porządek pierwszy

Opiszę raz i jego podzieli.

Nie pospolitego nad wyraz cras, a raz
nie trudniejszego nad rozsądne jego pojęcie

poconieję jest dzień. Kiedy bowiem inne
podzielić czas, różnym ulegają zmianom,
i powoda, iż je albo do upodatkowania oznaczono,
jak n.p. godziny i tygodnie; albo też nie dopiero
po długim umiarkowaniu należyćie mogły
być oznaczone. jak n.p. miesiące i rok;
sam tyłko dzień natura tak wyprawnie wy-
mierza; iż ten za pewną podstawę w obli-
czaniu wszystkich innych czasów może
być umiarkany. Stąd też tyłko, że, jako zbyt
krótki, do obliczenia wielkiego precyzyj-
nego czasu bez trudności mógł być nie może;
dla tego też umiarkano za potrzebę objęcia
wielu dni jednemu osobie na wiadomości.

Kieć dzieńowi ziemni około swego ośmi-
tyłko nie jest najstatorszyszym i najjedno-
znaczyszym w naturze, ale nadto jest on
dla wszystkich mieszkańców ziemni powolny-
wym; warty bowiem widzą codziennie jego
zmiany we wschodzących, zachodzących i ru-
chających się nad ich poziomem gwiazdach.
Jednostajności i powolności tego biegu po-
chwyta ludzkie do ujęcia go za miarę,
powolność w porównaniu trwałości wszyst-
kich spraw ludzkich. (Świadectwo: Geografia
t. 79. wydz. III.)

Nasizy czasu, w którym jallu przelatuje ziemni
po oświeceniu całego nieba wraca się umiarko-
wać do stolicy o którego swego bieg był zaczął,
dniem mierzany. Dniem różnie mierzany roz-
mianie mierzany. I tak Daymianie, według
Świadectwa Pliniusza, za przykładem Egipcjan
do północy go kierują; w czasie też ich nadla-
dujemy. Babilończykowie kierują go
ze wschodem stolicy, a Grecy i Marko-
meci nie, podobnie jak dawni Grecy,
poruszają dnia do zachodu stolicy umiarkują.
Ale tego, iż czas wielki według Ksefusa, którego
skrawek o czasie umiarkowania najprawdopodobniej
widziemy. Ale porażka, iż i w czasie, jako
ciągłym umiarkowaniem ulegają, nie mogą być sta-
torem i nie umiarkowanym dnia porażkami.

Normaite ludy, które czas według księżycowego
biega dzielili, daty swoje liczyły według nocy,
jak np. starzy Gallowie i Germanowie, co też
dotąd i u Arabów jest w użyciu.

Dzień dzielony na godziny, które u ludów staro-
żytnych zupełnie inne były w użyciu. Herodot
wiek Babilończykowie, Grecy i Rzym-
ianie Dzień cywilny rozmarili dzielili;
z tem wyjątkiem co do liczby godzin zupełnie
się z sobą zgadzali. Jakkolwiek w całym roku tak
dzień naturalny jak i noc na dwanaście godzin
dzielili, które od wschodu słońca do jego zachodu,
tędy od zachodu do wschodu liczyli; tak,
iż południe z początkiem siódmej godziny
dziennej, a północ z początkiem siódmej godziny
nocnej przypadły. Do tego też były wapo-
wane już zegary słoneczne, które co do wskazań,
całkiem się z naszymi różniły. Starożytny ten
podział czasu Grecy, według Herodota, przyjęli u
Babilończyków. Na tego zaś, jak się zdaje
obrało liczbę 12, iż tym sposobem podział
dnia odpowiada podziałowi roku, i że, jak
Ideler twierdzi (dehrc. der Chronol. str. 43.
w potocznym życiu najprzebieżniej trafiające się
czepi jednostki, pmer niż w liczbach całkowitych
wyrażać się daje.

Chrześcianie dzielą dzień na 24 godzin, godzinę
na 60 minut, a minutę na 60 sekund. I Turcy.
Lubo, jakżeśmy wyżej wspomnieli, od zachodu
dzień racynają, jednakiem dzielną go na 24 godzin,
a to podobnie jak i u nas po 12 godzin w dwóch
oddziałach, ale wielce niedogodnym sposobem
od zachodu słońca liczyć je racynają, tak, iż
godzinę po ^{min} ~~min~~ jednostkę oznaczają. Podobny
sposób liczenia godzin pmer długi czas utrzy-
mywał się we Włoszech, i dotąd jeszcze w niektórych
tautojszych okolicach jest w użyciu, z tą atoli
różnicą, że totosi nieprerwanie liczą od 1. do 24.
godzin, i to już od zachodu słońca racynają,
ale od nocy w półgodzinę później powstającej.
Tak więc południe u nich jest tak umienne jak
u nas wschód i zachód słońca. W Polsce

obudwóch sposobów oznaczania godzin daw-
niej używano, tylko że czasomiarzy o 12te go-
dzinach półregamami, o 24te godzinach zaś
regarami miano. Wszakże w Konstytucyi
z r. 1678. w. ostatniem ustępie artykułów
marchałkowskich (Voll. leg. I. str. 648.) wy-
stępu: „u synkanów w domach i piwnicach,
ani też w budach, żaden picia żadnego naj-
dalej godziny ósmiej na półregam, a na
całym regam do czwartej w ^{noc} ~~xxx~~ używa-
wać, ani ognia do tejże godziny kazywa-
nie ma”. Towarysz ustępu objaśnia to,
o o regarach picie w tymże czasie wyższy
śledzi, w swém dziele: Geometra polski
3.42. „Regary „mrowi on” - jękie wybijają,
12, tak od północy, jako też od południa,
i zowią się półregame, drugie od zachodu
aż do zachodu słońca 24. i to nazywamy
regarami całym, trzecie, które już ustępy,
do wschodu słońca”. W Włocławku przy
Kościółku XIII. wielkim, przy Kościele W. M. Młogi,
jako świadczą Kłauz w swjej Monumencie,
był regar cały, który po zachodzie słońca
tak w lecie jako i w zimie każdego czasu
24. wybił.

Wzrost.

Wzrost w biegu swoim około ziemi postępuje
je nam się w różnych stopniach, oświecony,
co odnawianiem jego światła / phases / nazy-
wamy. W każdym miesiącu po Kilkudzio-
wem wstąpieniu się wzrasta, co Arguianum
interlunium lub Silens luna nazywało,
czym po zachodzie słońca widzieliśmy naj-
pierw mały skrawek tarczy jego oświeco-
nej którego koniec ku lewej ręce się obróci.

D. W tym czasie skrawek ten w miarę,
jako się wzrasta od słońca ku wschodowi
oddala, coraz więcej spełnia się tak, że ko-
pietnie lub średnim dniem, połowa tarczy jego,
czyli czwarta część całej Kuli bywa oświecona.
D. W takim stanie w czasie zachodu słoń-
ca na południu się znajduje. Ten jego kształt
je wzięty za to, że wtedy czwarta część jego

Kuli bywa odwrócona pierwszą kwadrę narywaną.
Odtąd w następnych siedmiu dniach coraz więcej się
zaokrągla tak, iż na koniec cała tarcza, którą na-
głęboko słońca jest obrócony przez całą noc świeci,
a takli jego stan równie się pełni lub opporę.
Następnie jak przed tem zaokrąglał się, tak odtąd
w przeciwną stronę nieba światło jego coraz
bardziej się zmięsza, sam zaś coraz bardziej
zbliża się ku słońcu, aż na koniec w siedmiu dni
po pełni jako pośrodku świeci na południu przed
wzchodem słońca; a to jego ostatnią kwadrę
narywaną. W pięć lub sześć dni po pełni widzi-
my go po raz ostatni jako wężliki skrawek
w stronie wschodniej; rogami ku prawej
ręce obrócony. Potem coraz bardziej
zbliża się do słońca, tak iż na koniec całkiem
jest niewidzialny, a to nowicem czyli konjunktą
mianujemy.

Początek czasu od nowicy do nowicy równie
się liczący albo mianujemy synodycznym,
albo jak go Świddecki chce narywać peryodem
od nowicy księżycowej co do światła. Astrono-
mowie tego początek czasu także wielkiem
księżycowym narywają, i mówią, że księżyc
jest n.p. w trzecim, czwartym s.t.d. dnia
swojego wieku, co znaczy, że jest w trzecim,
czwartym s.t.d. dniu po nowicy.

Jak obrot ziemii około swej osi nieprer-
wane następstwo dni wskazuje, tak bieg
około niej księżycy i stałe zmiany
jego światła podał myśl wielkiego podziatu
czasu, któryby w sobie pewną liczbę dni zawierał.
Nat. A kiedy księżyc szczególniej czerwiec
po sobie następującym i od wężliki
widzialnym ulega odmianom, które pra-
wie co siedmiu dni jednostajnie przypadają,
ze względu więc na nie wprowadzono
podział czasu na tygodnie, które już w ka-
mienności starożytności w użyciu mają-
długim, lubo nie wzięcie liczby ich dni
do czasu księżycy było ściśle zastosowane;

worakie mają, tygodnie Chirackcy, Tirockcy
i Arabowie. Z religii chrześcijańskiej po-
dział ten ze wschodu i na zachód powoli
się upowolęknął, ale u Greków i Rzymian
aż do narodzenia Chrystusa Jaka tygodnia
nawet nie natrafiamy: tamci bowiem dzieląc
się na ośmiodniowego tygodnia, /i nundinae/
mówili. Nasz siedmiodniowy tydzień jest, jak
się zdaje, podziałem miedzya księżycowego,
bo zamiast dni $7\frac{3}{4}$, które czwórci miedzy
wynoszą, najbliższą liczbę to jest 7 dni przy-
jęto, a lubo się wkrótce przekonano, że ten
przez nas bynajmniej nie jest miedzya
spółmierzym, zatrzymano jednak tę liczbę.
Z której się może od dawna mystyczne kaja-
rezy pojęła:

Siedmiodniowy tydzień chrześcijanie od żydów
wzięli. Ten p. dzień czasu równie jak i sabbath
w państwie rzymskiem od powstania chrześ-
cijaństwa już powołeczenie był zwany, jak nas
o tem wspomnienia Horacego, Sybulla, Owi-
dyusza, Persyusza, Juwenalisa i Seneki do-
starczają przekonująco. Z doświadczenia w tym
dniu co mierzwiłowe uważano. Już filozof
Epikur w dziele *contra Opionem* (II. 39.) mówi
że nie maż ani jednego miasta być greckiego,
być niegreckiego, w ~~którym~~ którymby się obgry-
żowania dnia siódmego (sabbathu) już nie
upowolęknął.

Niektórzy mniemają, że do podziału tego
dnia na dni siódm najwięcej się przyczyniło,
czarodziejstwo i ciwias nie wiarygodności będąca -
astrologia, której w ciwiasie opierała się
na siedmiu starożytnych anach, planetach.
Dio Cassius w *historii* III. w. 10. Chrystusie
żyjącym, mówi o siedmiodniowym, jak i o
to czasu u Egipcjan (XXXVII. c. 11.) podaje,
że największa dni tygodnia z astrologii wy-
płynęły. Według niego astrologowie egipscy,
którzy co swym systemacie ziemskim
znanie sobie siedm planet w następstwie
względem ziemi (liczbami to oznaczonymi,

numeracji poniedziału:

5. Saturn
6. Jowisz
7. Mars
1. Słońce
2. Wenus
3. Merkury
4. Księżyc.

Każde godzinę dnia wpływowi jednego z tych planet poddawali. Pierwszą godziną sabbatu zostawiali pod wpływem Saturna, a gdy tak kolejno każda z 24^{ch} godzin jednego dnia innemu z siedmiu planet była poddana, idąc znów od początku wypadło, iż następnego dnia pierwszą godziną Słońca, trzecią Księżycowi, czwartą Marsowi, piątą Merkurui, szóstą Jowiszowi, a na koniec siódmą Wenusie przypadało. Do planety którego wpływowi podlegała pierwsza godzina dnia, nawiązano dni oznaczano. Dla tego

Sobota	zostaje	nawoim	diūs Saturni
niedziela	"	"	" Solis
poniedziałek	"	"	" Lunae
wtorek	"	"	" Martis
środa	"	"	" Mercurii
czwartek	"	"	" Jovis
piątek	"	"	" Veneris

Jedyną poniedział planety wskazyje też wtęśi: wego między cyfry państwa roku, którego wpływowi astrologowie cały rok poddawali. Cyfry bowiem roku dany przez J. podzielić, reszta 1. 2. 3. wskazuje, iż między drukany jest Słońce, Wenus, Merkury i t. d.

Je nawiązka w niektórych językach dotęd się utrzymywały jak n.p. w romańskich, tudzież i germańskich. Jakkolż Niemców opowie Mittwoch utworzonego słów, iż jest środkiem tygodnia, weryfikuje inne są tłumaczeniem nawiązek Tacituskich. Dienstag po szwedzku Tuesday nawiązuje ^{pochodzi} od Tuesday, boiska wojny lub też jak inni utrzymują, od ~~starym~~ starogermańskiego Ding się, iż w tym dniu

szczęśliwiej sądy odprawiano. Donnerstag po-
chodzi od saskiego boga gromotów (Donner-
gott), a Freitag, jak się zdaje od Freia, czyli
Friga t.j. niemieckiej bogini Wenery.
Polakom nazwiska dni, oprócz soboty i sabbatu
utworzonej, także są do wytlumaczenia.
Jaki pny koniec drugiego wieka po Chrystusie
według świadectwa Tertuliana w państwie
rymskiem sabbat świętował. Ale Chryś-
cijanie zamiast sabbatu pospolicie dzień
świąteczny obchodzili i do niego tygodniowy wy-
mierzali. Wzrostło go zaś i obchód, powołał,
że to był, jak mówi Justinus Mistrz
pierwszego wieku: święto święte, tudzież
że był dniem o martwych chrześcijańskich
Chrystusa i Pana; i stał się bardzo wrocznie-
ściwym państwu, dominicus albo domi-
nica oznacza go nazwa. W tym dniu
pierwsi Chryścijanie zgromadzali się
dla wzajemnego abudowania się i utwier-
dzenia w wytrwałości pryncipia pnie-
stwa. Ale świętowanie niedzieli
dopiero od r. 321 po Chr. ustawą pnie-
pisane zostało. Cesarz Konstantyn W.
w tym r. postanowił, żeby sądy tudzież
roboty niewolników w niedziela się
nie odbywały; jednakże mieszkający
po wsiach i w tym dniu pracowali porwo-
lono, aby tak korzystając z pomocy
porę, zapobiegali temu, żeby sposobność
mnie niebo do zbiorów następczo, morcie
nie usterka. (Baronii Annales ed. Ant. Fogii
Lucac 1739. T. I. s. 2.) On też postanowił,
żeby piątek świętował, jako dzień państwa
młotki państwa.

Dni tygodnia *feriae* nazywano, a lubo
ten wyraz u Rzymian święto oznaczał,
pnieciedł on jednak u Chryścjan na oznaczenie
dni powołanego, z tego, jak się zdaje, po-
woda, że pierwsi Chryścijanie, jak wpo-
mnia Clemens Aleksandryjski, prócz

niedzieli takie środy i piątki święte, jako
dni modlitwy i poety. Na odróżnienie obu-
dwóch tych dni pierwszy z nich, jako czwarty
w tygodniu feria quarta, to jest dzień święty,
który jest czwarty w tygodniu, drugi zaś
feria sexta nazywano. Juxta Tertulian tak
je wyponiewa (de jejuna. c. 2.) Tak więc
ze względu na te dwie ferie powoli nazywisk
feria secunda, tertia, quinta i septima
nazywani zaczęto; ale niedziela zawsze dłuży-
nica nazywano.

Siedmiodniowy tydzień Hebrajczyków Schebua.
Grecy εβδομας a Rzymianie późniój septimana,
według Tygerta i Kwikli, od septem nazywa-
nawali. Juxta i w Kodeksie Teodozjana
wyróż ten wyraz.

Niemieckie Woche pochodzi od gockiego
Wick, znającego poniedziałek, poniedziałek i mianu.
Po się tedy powstała nazwa tygodnia wpię-
ta polskiemu, nazywani naley, że jako na-
oznaczenie dwóch, trzech i więcej tygodni
wyróż niedziela nazywamy i mówimy,
dwie, trzy niedziela, tak pniez innych
siedmiu dni w tygodniu wyróżamy tydzień
oznaczamy, że tego, że po siedmiu upływie-
mych dniach wraca ten dzień o którym
mówimy np. od dziś, od wtorka, za tydzień.
Wyróż tydzień składa się z następującej formy
zaimka ty (ten) i dnia. Wszakże dawniej
pisano tygodnia i tygodnia.

Miesiąc i rok Księżycowy.

Donieważ naderazje rannym Księżycu
po upływie blisko 29½ dni znów się
powtarza, zatem ten pniez craso mie-
sięciem nazywano; wiele bowiem ludów
i Księżyc i miesiąc jednym i tem samem
oznacza imieniem; wszakże i nasz
gmin dotąd jeszcze tak planuje, jak i czas
jego obiega miesięciem nazywa; kiedy
znów w dawniejszych pisanach polskich
pny wyrażeniu daty wyróż Księżyc doś
często zamiast miesiąca wzięty znajduje.
Tam będzie ten Księżyc (miesiąc) (Biblia
Leopoldy wzd. 2te) „a po trzech Księżycach

jażdżaliśmy w olbrzymie" (taur. str. 691. w. 4.)
 Grecy księżyc i miesiąc przez spowinię-
 walone z sobą wyrażają $\gamma\eta\rho\eta$ (księżyc) i
 $\mu\eta\sigma\iota\varsigma$ (miesiąc) oznaczali. Od ostatniego $\mu\eta-$
 $\varsigma\iota\sigma\iota\varsigma$ mensis, a od tego położyli miesiąc
 pochodzi.

Pierwsze jeszcze niedokładne postrze-
 nia przechodziły, że w przeciągu czasu od
 jednej wsi do drugiej księżyc blisko
 dwa stołbrotwie przez właściwe sobie
 zmiany światła przechodzi. Na tej zasadzie
 w średnim wieku na 12 miesięcy ośmiu cykli
 w cyklu 12 miesięcy, podawano i to róllem
 księżycowym, nazywano. Także róllem włożym
 róllem księżycowym nazywano. Dla tego,
 że się uważa bez względu na bieżący czas
 około 12 miesięcy. Ale róllem księżycowym przez
 12 dni w 12 dni i jeszcze 8 godzin 48 minut
 36 sekund. Gdy atoli w słownikach towarzyskich
 tylko tyle że księżyc miesiąc, zatem róllem
 księżycowym nazywają i 12 dni nazywa-
 ją, a jeden dzień wtedy tylko przędzą, kiedy
 go wtórny przechodzi 89. 48 m. 36 s. Data
 o 12 dniach, czyli się porządkowi, że róllem
 12 dni mają przechodzi. Takiego róllem, któ-
 ry w starożytności byłby był prawie powo-
 nym tylko. Kuchnia róllem i w róllem i róllem
 tylko nazywają.

Niewieleśmy wyżej, że księżyc miesiąc
 12 dni i 12 godzin; że róllem w róllem
 róllem oznaczają się nie tylko, zatem dla
 róllem tej niedokładności chwycono się
 12 dni, że od księżyca róllem nazywano
 miesiąc odejmując się godzin dwadzieścia,
 które do godzin poprzedzających przędzą
 dni 10 nazywają. Tym sposobem miesiąc
 księżycowy, na 10 i 12 dni nazywano
 księżyc, i tak w róllem dwóch po sobie nastę-
 pujących miesiącach, które róllem 12 dni
 zawierają, dwa róllem przędzą aduniam
 światła księżycowego (phases lunae,

przypadają. Jest to pierwszy przykład przycy-
niania / intercalatio / które w chrono-
logiach wszystkich ludów znajdujemy w rozmaitych
sposób używane. Kiedy bowiem dla wygodniej-
szego liczenia jakiegoś okresu czasu, trzeba
tylko niektórych dni zawierać w sobie powtórnie,
a obroty ciał niebieskich wyznaczyć okłady,
dla swej regularności i widzialności do ozna-
czenia czasu szczególniej przydatne, i czę-
ściej, częściej zawierają, dla polepszenia istoty
obu dwóch korysów, między innymi niekiedy
z całych dni tak naprzemiennie utorować, iżby
jedna linia tych polubowanych oddziało-
wań odpowiadała całemu. Pierwszym przed-
stawiamy piersi obroty ciał niebieskich oznaczonych
okładami.

Wolny rok starożytny.

Epifanioś pierwszy według starożytnego
podania dostarczył, iż rok starożytny o 365^{tych}
dniach, a jedynakcie dni jest na dwadzieścia
i dla tego przyjęli rok 365 dni zawierający.
Jest bowiem tylko gwiazdy stałe są pewnymi
na wielkie punktami, niezmiennymi, i
i stała (razem z innymi okłami niego) w tych
obrotach swoich stała. Kiedy bowiem do tej
samej gwiazdy powróciło. Samotnie stała.
(znowu) do tej samej gwiazdy powróciła, i
rokiem gwiazdowym. Epifanioś nie ma-
jąc potrzebnych narzędzi do mierzenia, z tego
obrotu, że okres naturalny czasu, kiedy
niezmieniana przez siebie jakas gwiazda po-
wróciła się do tej samej gwiazdy, stała, i
znowu się przez siebie i stała, i znowu powróciła
do wczesniejszego roku gwiazdowego.
Do tych obserwacji obrali Epifanioś i
najpiękniejszą, z gwiazd stałych, którą się
u nas pojawia w miedziem marcu
w stronie południowej, i tym sposobem dostarczył,
iż rok 365 dni wynosi. Jakkiego roku przez
długi czas używali tak w rabinicznych,
cywilnych, jak i religijnych, lubo później

227.

przekonał się, iż ten rok o 10 godzin
jest za krótki. Dostrzegł bowiem,
że Syriusz na swoim szczyście
już o 25 dni wczesniej się ukazał, niż
do jego powrotu, i innych lat widać
widywać stało, iż po czterech latach
o 365 dniach, już nie w pierwszym, ale
już w drugim dniu tego roku po starciu
w trzecim po dwunastu latami, w czwartym
dniu pokazywał się s.t.d. Któż by przypu-
ścił, iż po 1460 latach, powrót słońca
w 365 dni to jest w pierwszym dniu
roku, jak w powrocie tego roku — że
za ten 1460 lat egipski rok o 365 dniach
od nowa się 1460 dni prawdziwego latu
stwierdził, czyli że prawdziwy rok
stwierdził, to jest 365. 1460, 365 dni
wynosi.

Według najnowszych obserwacji astro-
nomów, oraz w którymś z nich
obiega około słońca ze względu na to, że
swoy rok odnawia, rokiem zwrotni-
nowym nazwany, wynosi 365 dni, 5 godzin,
48 minut, 50 sekund, zblad wypada, że 365^{ty}
dniowy rok egipski był za krótki, i że już
w kilka wieków, już znaczenie od pierw. roku
odstępował. I tak, jeżeli np. na powrót 1460
lat, ten rok jest i u nas, wypadł
na powrót 1460, to po upływie 365 lat
zauważyć się już na powrót 1460, czyli
o 3 minuty. wczesniej a po drugim 365 latach
wrót z latem nastąpił s.t.d. Tę takiej
wzrost 365 dni roku nie, podobnie, było do
Kara, i by jego podział jednym z tych
samym porównaniu czasu starcia odnowia-
ł, co przecież w ułtadzie cywilizacji
czasu jest najpotrzebniejszą.

Rok zwrotnikowy okrestka, zwany, że bli-
żu krótko mierzący rok Tenebrae, i by
chneć raietkie, które go ujął, licząc, wia-
365 dni, do których po prostu co lat 4, 366
dniu przydaje. Ten rok dziel. się tak
na 12 miesięcy, których powrót byłby.

wa. okolicaności, i.e. kiedy zamieszkał rok
kiszycowego, od którego nie miał weryfikacji
ludy rachowały, rok stonczony wprowadzono,
trudno było odstąpić od dawnego zwyczaju
dzielenia roku na dwadzieście części.

Ponieważ liczba 16 miesięcy nie jest częścią
roku stonczony, dla tego też u ludów,
które w obliczaniu czasu iadnego względu
na kiszic nie miały, inną jakiegokolwiek liczby
miesięcy zastępczą być mogła. I tak
w czasie odkrycia Ameryki porównano u Me-
sykanów rok stonczony o 18^{ty} miesiące,
które po 20 dni, liczył. Do tych przydać
5 dni gwerykowskich, a co 52 lat jeden
miesiąc przybyłowy o 13^{ty} dniach; tak
że rok meksykański podobnie jak i nasz
w przecięciu składał się z 365 $\frac{1}{4}$ dni. Tak
długi rok narysowany rokkiem julia-
nowym, ponieważ przez Juliusza Cezara
w poprawie kalendarza rzymskiego na-
zadeczek użyty, do naszych obrotów czasu.

Rok juliański słuszny jest o 11' 18"
od roku nowotruskiego czyli tropowego;
ale wypada, że się rożniący i nowotruski
(solenne wende) co 4 lata o $\frac{3}{4}$ godziny,
a co 128 lat o jeden dzień ku powiększeniu
pomylają. Nie był to więc stonczony rok
stonczony, który dopiero za steraniem
Gregoria XIII. papieża w r. 1582. przez
wymiarony w kalendarza poprawę zmian:
nie został ustalony, lubo jeszcze i dotąd
dokładnie nie jest ustwierdzony.

Wzajemny rok kiszycowy.

Wzajemny rokkiem kiszycowym rowie-
sił ten, w którym i na bież kiszica
około siebie i na jej obrot około siebie -
czasem względem innych. Taki rok znajdujemy
u ludów, u których do obrotu oświeżającego
należy, żeby święta miały tylko w czasie
nowej lunary, ale też w tej samej po-
-

rothu były obchodzone. Nigdy Grecy i Israel-
ci takiego rothu używali; ostatni i teraz go
zachowują.

Porównujemy bieg Księżyca co do czasu:
czy i biegiem rownym ziemii znajdemy:
że dwanaście miesięcy synderyczny co-
myślają w sobie 354 $\frac{1}{2}$ dnia, a zatem blisko
o 11 dni mniej niż rok cyflicy perigoid
biegu ziemii około stoica. Jeżeli więc
up. w roku jaltim roku Księżyca
przypadł 18^{ty} stycznia, w roku nastę-
pnyemu temu roku przypadnie o 11 dni później
cyflicy przed 18^{ym} stycznia, w roku drugim
przypadnie roku o 11 dni, w roku 3^{im}
o 33 dni przed pierwszym stycznia: to jest
w każdym trzecim roku przybędzie jeden
cały miesiąc synderyczny i Księżyca
w tym trzecim roku nie 12 ale 13 czasu-
cyflicy mieć będzie. Jaki rok przybyłszy
używamy do tego, że w nim jeden wie-
szyć przybywa. Grecy, że nie wspom-
nę, dawniejszych prostych urównań, po-
używaniem lat 8^{mi} tego miesiąca, albo
po 19^{ty} latach Księżyca przydawali, aby
tym sposobem powrót roku w jedną
i tę samą porę utrzymać. Israelici
dość używają ostatniego sposobu, in-
terkalacji cyflicy periguanica, którą też
i Chrześcijanie przyjęli dla oznaczenia
lat. Wielkonoce której czas różni się
wiosenną i następującą po niej pełnią,
zatem wgląd na bieg Księżyca o stoica,
statownie obliczają.

Trzeci lat, po których się pewne zja-
wiła i stosunki rasów nowo
powstają cyklem lub okregiem rasowym
używamy. Najpowszechniej używane
są okragi stoicury, Księżcowy i indyffere-
ny, o których w szczegółności niżej mówić
będziemy.

Przedmiot drugi.

O okragach rasowych u Grelów używanych.
U Grelów, mówi Geninus (c. 6) panował dawny

prawaui i wyprawianui pniepisany obzrej,
 ie w peronych dniach, miesieczach i latach,
 ofiarę ofiarowania, to jest ie te same uroczys-
 tości: poduas tych samych amian siewiatła
 Księżycowego i w tych samych porach roku
 obchodzono. Tolla tego to Grecy dni i miesiące
 według Księżycy, a lata według stoiska Księżycy.
 A Księżyc 12 miesięcy Księżycowych tyłko 354 dni,
 8g. 49m. wynosi, braknie zatem jeszcze dni 10
 i 11 godzin do zrównania ich z rokiem Stoickim.
 Chęć więc, żeby porządek roku w tej samej
 porze przypaść, musiano od czasu do czasu
 przyskazywać miesiące trzynasty, a tak zwieszony
 rok przebiegany nazywano. Dla usunięcia
 w tym względzie wielkiej samowolaści,
 zaprowadzono określenie przyskazywania
 więcej całego roku obejmujące, w których porządku
 linie miesięcy, po pewnym przeciągu czasu
 przyskazywano. Te określenia cyfry cyfry powoli
 udoskonalały się. We względzie zaprowadzenia
 cyfry wersetów narody greckie i sobę się
 zgadzały: ale nie wersetów w jedną porę
~~roku~~ rok raczywały, oraz co do nazwiska
 miesięcy i różnych cyfry wersetów sobę
 znawnie się różniły.

Tetracthous co przez siebie różnicę przyskazywa-
 niano i dla tego ten przyskazywany charakteris-
 tykowany. Ale takie cyfry niedokładnie różniły
 rok Księżycowy ze Stoickim, albowiem
 25 miesięcy Księżycowych o 7 do 8 dni
 i 10 godzin od dwóch lat zwrotnikowych,
 co z równością czasu południowego ze-
 równało, tudzież ze wschodem i zachodem.
 gwiazd wkrótce się pokazało. Ptolemaeus
 wspomina też o czteroletnim cyfry ~~Stoickim~~
 Tetractheris nazywanym. Ale szczególnie
 zasługuje na uwagę osmioletni okrog
 (Octaeteris) składający się z 99 miesięcy,
 z których 3 przyskazywane, co razem 2922 dni
 wynosi. Ten ustanowiony w roku 594 przed Chr.
 porządek miesięcy miesięcy po 30 i 29 dni, które

przed tem w sposób niepełny, bo nie wzięty na
pierwszą uwagę siwiałe księżycu oznaczano,
założył podstałę do nowego i dokładniejszego
obliczenia czasu.

Geminus Octavienis opisuje w sposób nastę-
pujący: „Geminus rok stonczny 365 $\frac{1}{4}$ a
księżycowy około 354 dni zawiera, zatem prze-
wyższenie pierwszego nad drugim to jest $11\frac{1}{4}$ dni
osiemkrotnie powtórzone i stał 90 dni cykli-
tę miesiąc otrzymano. Skoro z tych trzech
miesięcy w osiemioletnim przeciągu po jednym
po roku 9^{ty}, 5^{ty} i 8^{ty} przydano, a inne
miesiące po 30 i 29 dni naprzemiennie liano,
miesiące po osiem latach urozeczyściły w tej
samię porze roku przypadły. Ten obraz lepiej
niż poprzednie stosował się do roku stoncz-
nego, albowiem 99 miesięcy tylko około $1\frac{1}{2}$ dnia
krótsze są od 8^{miu} lat stoncznych. Taki mały
różnica dopiero po wielokrotnym powtórzeniu
tego ~~cyklu~~ cyklu, niezgodności jego z rokiem
stoncznym wykazywała. ~~Wskazywała~~ Wskazywała
przez Kleostrata Octavienis w większej
części. Zwycię była nazywana. A lubo od
czasu do czasu astronomowie greccy ozo-
maile przypisywali śródziemiu
i jego niedokładności temu systemowi opie-
rzonemu, Metonowi blisko 100 lat po Kleo-
~~stracie~~ stracie i jego imię udało się
wskazać pierwsiemu, długo przypisy-
wanemu naprzemiennie 19 letniego cyklu
cykli obrotu (i w 1800 roku, 1815), w któ-
rym stonczny i księżycowy prawie do tego sa-
mego punktu wracają i niemal razem
od niego odchodzą. Do obliczenia czasu,
które w 400 Greccy naprowadzili, tak
maile było przypisane, iż je stonczni
głosili na tablicy w Atenach i w
craciu, dla tego też i liano wstać i zje-
ść i 19 lat nęptyma w bieżącym 19 let-
nim obrotu zstąpić się nazywa. Ale
kiedy 19 letni okres był jeszcze o $\frac{1}{2}$ godzin
na drugim, wynikało zatem, że po trzech

lub ceterothrotym powrocie, obrotu, odmia-
ny światła księżyca • jeden dzień
zawieszenie przypadały. Ale lubo tej mied-
okładności starał się zaradzić w 100 lat
później iżyży Kalippus, nie mógł jednak
do tego doprowadzić, żeby powrót roku
statecznie w jednym miejscu mógł
porość. Pomijając według Metonowego
określenie roku w przecięciu $365 \frac{1}{4}$ dni zawierał,
a tak porównany z $365 \frac{1}{4}$ dniami o $\frac{1}{4}$
dnia był za długi, zatem Kalippus to
początek wyznacit, wprowadziwszy
peryod czasu z czterech 19 letnich obrotów
metonowych czyli 76 lat stojony.

Z tablicy Kanonu metonowego przez
Tolclera w jego Lehrbuch der Chronologie
na str. 505. umieszczonej, pokazuję się iż
w tym obrotu kiedy pierwszy rok, zaczyna się

~~od drugiego, a kończy na pierwszym liwy~~
~~od drugiego, a kończy na pierwszym liwy~~
~~od drugiego, a kończy na pierwszym liwy~~

po 355 dni, zatem ----- $355 \cdot 4 = 1420$ dni
lata 2.4.7.9.12.14.17.18. po 354 dni zawierają, a tak ----- $354 \cdot 8 = 2832$ "
lata zaś 3.5.8.11.13.16.19. jako prostokątne, z dodaniem miesiącami mają po 384 dni, a więc $384 \cdot 7 = 2688$ "
a to wszystko razem ogółem ----- ~~6940~~ 6940 dni.

Jeżeli więc liwy dni obrotu metonowego po-
mnożymy przez 4, dla tego, iż się ten w 76 letnim
peryodzie Kalippa czterokrotnie powtórza, wy-
padnie $6940 \cdot 4 = 27760$ dni. Ale kiedy 76 lat
o $365 \frac{1}{4}$ dniach tylko 27759 dni wynosi, pnie-
także peryod o jeden dzień byłby za długi.

Z tego to powodu Kalipp w swym peryodzie
jeden dzień wyznacit, albowiem utworzył
go z 940 miesięcy, między któremi było 28
przebysrowych, co razem 27759 dni wynosi.

Jak więc peryod Kalippa o jeden dzień
był krótszy od 4^{tego} letniego obrotu metonowego.
Lepiej on się zgadzał z biegiem słońca
i księżyca jeżeli bowiem summa 27759
dni podzielimy przez 940, jako liwy powsta-
najmiej więcej w tym czasie lunaryj iżyż odwie-

Kilirycony, to na niedzie synodyczny
wypadnie po 29 dni 18 godzin 44 m. 26¹/₂ s.
a zatem tyłko o 22 s. za wiele, kiedy sym-
cratem z... obliczenia obregu...
wamy niedzie o 1^m. 54⁴ jest za długi. Tępi
roku stoncznego, którego Kalipp uziył
za zasadę w sym. peryodzie, jest 365¹/₄
dni, a wiec tak sama, jakiej przedtem wo-
mioletum obregu uziywano, a pozmiej
pocz. Juliusza Cezara w poprawie kalendarza
czuwarona została.

Ale przestaniemy na tej przestanki...
ce o obliczeniu czasu w przestanki, a przestanki
my do kalendarza synodycznego, którego ma-
pomoc jest dla nas tym potrzebniejsza, że
nie tyłko przez wiele wieków w Europie
chrześcijański czas według niego doko-
no, ale go też w ukladzie nowego kalendarza
dane za zasadę uziyła.

Kalendarz trojecki

Kalendarz trojecki

Przyimanie czasu cywilnego od potocznej
rachy, a kiedy nie na 18 godzin cześci-
li, zatem to do dwóch cywilnych dni nale-
żało, i od 18 godzin rachowała się. W
czetk dnia cywilnego porachowali, przez
umiaranie godzin lub za pomocą klepsydr,
których uziyła w sądach piemoncy wpro-
wadził L. Pompeius za trzeciego swego
konsulatu (702) aby tym sposobem ~~porach~~
porachowali sądliwości nowość. Ma-
tego też niektórzy odległ wprowadzenie
klepsydr w uziybie...
Cicero de Officiis Plinius de Senectute (Ep. 11. 12)
były one różnej wielkości, ale też i wielki-
mym miar czasu wyprawnym klepsydrze ozna-
cano. Uziywano ich w sądach w ten spo-
sób, że gdy w ciągu przerwania mowy,
świadków słuchano, lub alibi odrytywano,

4 = 1920 dni

8 = 2830 "

7 = 2688 "

6940 dni

naturas utrimque uero uolens, ut aby moria
in rathrosie uidebatur, sic etiam ad morie-
ria. inuenerunt, ut ponitur. Gdy jednego
z swych klesydra wyplynela, drugiemu
sobowei porowiano.

Noc dielili kyminiue na cetero, sowno:
trawie vigiliae, tak ze potnoc rarynata eis
z powatkiem trenij wigiliu. Idem natu-
ralay tak dielono, a accensi konsulow
storo w poudem miejscu (inter rostra
et graecostasin) stowic ugneli, a ras po-
turiuwy uicistowali, podobnie jak
dawniej pretorowie ewgen accensom,
kiedy eis ins to idawato, ~~stowic~~ obwoływali
karali, ze jest rano, potudnie i wiecior.

(Dzisiaj zaprowadzono godzinę, które
według Pliniusza i Cassorina nie wieszają
jak w ogłoszeniu XII. tablic weszły w użycie.
Zegar słoneczny (horologium solarium)
opisany w drugiej połowie I. wieku (Pappus
t.j. około r. 463) zaprowadzić miał S.
Papius Luror. Pliniusz na świadectwo
Warrona podaje, że M. Valerius Messala,
konsul, ubrany puer siebie w mieście.
Kiedy w Sykylis zegar słoneczny w r. 491.
przeniósł do Rzymu i na kolumnach przy
rostrach utwierdził: Ale lubo ze względu
na geograficzną szerokość Rzymu, bo Khatyna
bliżej o 4 stopnie bardziej niż potudniowi-
kato, wszelki tego zegar z godzinami
nowego miejsca wcale się nie zgadzał,
mimo to jednak puer 99 lat ius według
niego lirowo, si na koniec G. Marcins
Philippus, cesarz, nowy ~~do~~ obok zrobić
kato (r. 590). Stali gdy zegar taki w dniu
pożniuraych nie był dostateczny, zatem
Scipio Nasica w r. 595. pierwszy zegar
wodny zaprowadził i do podziatu pory
nowej i dziennie zastawiał. Dla tego też

zegary takie ze względu, iż gątkiny słonecz-
ne oznawały solaria nazywano. Zegar
Scypiona Nazył się sadij i wyrażał horo-
logium i horarium miały kłesydła,
ale właściwie zegarem wo dąm, którego
wzrost darek Titezybiuszowi przyznawano
Dopiero po wprowadzeniu zegarów do
użycia dzień na dwanaście i noc na
tylko godzin danieli zostało, dawniej bo-
wiew ~~dwanaście~~ kilkatorow, jak
już wyżej wspomnieliśmy czas ogła-
siali sług nazywano ter ku temu cło-
wi miewali kłesydła horarii zwanych, któ-
rych od czasu do czasu pożytkano być na
forum, być też gdzieś ~~na~~ się zegar
umieszczał, dla robienia, któryby było
gadzinia.

Jak właściwy podział dnia i nocy
dopiero po Rzymu przecięż czasu został
ustalony, tak też kilka wielkich upływno-
ści stalejnie obrotów roku w Italii
oprowadzono. Jeszcze na czasów Buridiusa
miejscowych okół Rzymu Albanowie,
Latiniowie, Cornetanowie i t. d. właści-
wie sobie obchodzili czas obliczali.
Pensariusi Sacerdzy, i Terentinowie,
Lavinowie, Albanowie i Arminowie
w różny sposób tak dzielili. Jakiś ~~in~~
709 r. R. a 45 przed narodzinami Chrystu-
susa Pana obliczanie czasu w Arminii
wielce było ciwilizowane.

Ze względu na umiar, jakie w Italii
dawa Augustus w swoich czasach po-
czynione, który obrosł w tym upływie
wielce rożna. Stosownie namierzał roku
Romulusa, Nuncy Decemwirus i fu-
ktura Perona oznaczano.

2. Pół Romulusa.

Kilka razy pisarzy nymellis
zgadza się na to, iż Arminowie na czasów

Nonulsa. obywateli albanickim, rok
na 10 miesięcy dzielili, czego same
ich nazwiska najjuwniej dowodzą.
Kiedy bowiem porządkowo rok od marca
zaczynać, w porządku ratem późniejszych
miesięcy *Quinctilis*, potem *Julius* zwany,
Sextius, później *Augustus* mianowany,
September, *October*, *November*, i *December*
zadają ich nazwiska skutki naley. Nazwiska
te, według *Varrona*, od Latynów pochodzi,
zjawnie rzymskim *Primum* były już używane.
I w umiarkowaniu politycznych i domowych
stosunków rymekich, tudzież w zwyczajach
narodowych, znajdując się wyrażenie
ślady, że Rzymianie rok na 10 miesięcy
~~dzieli~~ dzielili.

Subo według *Plutarcha*, rok *Nonulsa*,
mimo niejednostajności jego miesięcy,
a których jedne ledwie 30, drugie zaś 35
miesięcy dzieliły, na 360 dni dzielono,
a toli większa część pisanów rymekich
pospolicie przeważnie czasu do ~~304~~ 304 dni
ogranicza: taż bowiem liczba dni
na rok przypada, jeżeli, według *Censoria*,
Calpurnia i *Antystina*, w marcu,
maju, lipcu i październiku po 31,
w innych zaś miesiącach po 30 dni
liczą.

Wież w ten sposób w pisanach starożytnych
czyli o jakkim sposobie rok ten z rokiem
Stonerum równano. Czy Rzymianie
ta oznaczenia roku cywilnego zas-
tawili, (zadano się bowiem iż równo
na letnie miesiące przypadało i t. p.)
tylko nie, jak twierdzi *Macrobius*,
bez oznaczenia miesiąca ujmowali,
ile potrzeba było do zgodzenia porządku
z nazwiskiem słowianego jej miesiąca;

czy też, jak utrzymuje Servius zc.
względem na uwalnieniu niebieskie wyś. bieg
stosów /: propter rationem signorum anni /
do neuronych chrześcijańskich dwa
beximienne, które później od Janusa i Fe-
brausa nazwano, przysławiali, występowali,
jest rzecz. Licinius Macer Promulsus
na twórcę interkalacji uważa.

Że u Rzymian wprowadzony był rok
Księgicowy, najmocniej o tem przekonany
wa podział miesięcy na Calendas, Nonas
i Idus. A kiedy 10^{cie} miesiący rok nie zga-
dał się z biegiem Słońca, więc Księgicow-
ym, wypadła ratuna, iż te miesiące dale-
ko dłużej być musiały niż potem. We-
dług Censorina miesiące te u Rzymian
dów Italii różną ilość dni zawierają. Tak
mianem u Albanerzkois 36, maj 32, Sex-
tilis 18, September 16, u Tusculanów
 zaś Quintilis 36, October 32, a u Arici-
nów October 39 dni były. A że Plutarch
o tak nierównych liczbach dni miesięcy u Rzy-
mian wspomina, nie waha się ratunę
Podwell utrzymywać, w czym się też i
Ideler z nim zgadza, że rok rzymski
Księgicowiczy do Albanickiego był
podobny, i że myśleć nie można, żeby
by tylko 304 dni zawierał, i że wprost,
że do dalszych miesięcy późniejszych
liczb, iż dni zastawiano, kiedy już
Martius, Majus, Quintilis i Octo-
ber po 31, inne zaś po 30 dni były.
Dlatego uważa się podział tych miesię-
cy nie wynikał z odmian Księgicowych,
ale z względu na uwalnieniu ekliptyki,
bo się tak z biegiem Słońca, jak
i Księgicowym rokiem nie zgadzał,
ale że tylko wchód i zachód manych
gwiazd, które, jak świadczą starożytni
poeci i pisarze o solstycjach, wieszcia-

koń i żeglany mrowę, szczególniej rajmo-
wały, były pochopem do tańców w stone-
nym roku oddzielnym: wreszcie już
Hippokratēs z tego względu rok na siedm
pół podzielił, jakkolwiek: wiosnę od porównania
Ania z nocą, przednowek od wczesnego wejścia
Plejad, lato od wczesnego wejścia Syriusa,
jesień od wczesnego wejścia Arktura, czas siewu
od wczesnego zejścia Plejad, zimą od zwrotu
stonica, a czas sadzenia drzew od późnego wejścia
Arktura. Na tej to zasadzie wnosi Dodwell,
że Albańczykowie tudzież najdawniejsi Rzymianie
rok swój na sześć pół miesięcy, podobnie
jako Akarnanowie i Karyjczycy na sześć
dawni Egipcjanie na cztery, a Arkadowie
na trzy miesiące dzielili; lubo wrytkie
to były miały rok stonecy. Może być
że dźwiękiem miesiąca podział roku rzymskiego
był skutkiem głównych zatrudnień narodowych.
podobnie jak i u Karmadabów: tego względu
rok na 10 miesięcy ma być podzielony.
Ale daję o roku romulusowskim o którymś
jako się (Ideler wyraża, prawie nie nie wiem).

b. Prok. Kury.

Starożytni pisarze zgadzają się na to,
że porządkowo nazywano w Rzymianach
rok stonecy wreszcie zmieniony został
na księżycowy. Jedni z nich Mucius, inni
Tarkwiniuszowi staremu zaprowadzenie
tej zmiany przypisują, oraz jednego z nich
za wprowadziciela 18^{ty} miesiąca tudzież
podziału roku na 355 dni uważają.
Jakkolwiek z biegiem księżyca liczby
dni (obija on bowiem dwanaście razy więcej
w ciągu 354 dni 8 g. 48 m.) było przybywa-
nie albo niewiadomość albo jak Censorius
mniema, przesąd do liub nieprzyjętych
przywilejów, które według świadectwa
Wergiliusza, Pliniusza i Festusa są.

skutecznie uwarano. Dla tego też, kiedy
do dawniejszego roku teraz 51 dni przyda-
no, a te dwa miesiące nie były, o
czem 30^{ty} dniowy, Ptolemeusz miedzi-
cy po jednym dniu rejest. Te dni od po-
wstania 51^{ty} przydać i utworzyć
z nich dwa nowe miesiące Januarius
o 29 i Februarius o 28 dniach. Tak więc
wzrostkie miesiące nieparzyste, które
dwa zawierają, oprócz Februara, który
też dla tego, że mniej srebrzysty uwarano
Nunio, jak się zdaje, rok kalendarzowy
począł od greckich osadników w misji
Italii. Wtedy dla wspaniałości stali na wy-
stępie stopnia odwrócenia, aniżeli tu były.
Jemu też przypisuje urodzenie interkale-
ncy, przez które, 355 dniowy rok ze ston-
nem później równano. Czyniono to wtrę-
cając co rok miesiąc Mercedonius ewany,
w którym na przemian po 27 i 28 dni było.
Ale taki miesiąc bynajmniej się nie
gadza z charakterem roku kalendarzowego,
w którym, nie tylko jego miesiąc do obrotu
kalendarza powinien być zastawiany, ale
też kalendarz miesiąc porządek od pierw-
szego uwarania się składowa kalendarzowego
zaczynać się powinien. Jeżeli więc na te
okoliczności. Tożleż mniema że Merce-
donius daleko później wprowadzono,
i że Regimanie od czasów Nunio mieli
rok wieprawy, który obrotajem greckim
od czasu do czasu miesiąc wtręcali i tym
spodobem z rokiem stoncznym równali.

Miesiące Nunio były prawdziwe-
mi miesiącami kalendarzowymi, o czem
nie tylko z tego, że wyraz łaciński mens-
is od greckiego μην, podobnie jak nasz
miesiąc od greckiego pochodzący, według
Plarrona, równie jak i grecki μην, mie-
siąc kalendarzowy oznaczają; ale też z jego
głównego że Regimanie podzielił na dwa.

i się staradawnych narwiśk, o ustalo-
wanie podziela między do biegu
kiszycy najnowocześniejszej przetrwać się
mowa.

Idus dzielą między na dwie części
winnę długą, albo wiersz w niektórych
Nawę 31 dni najgłębszy, 15^{ty} w innych
raz 13^{ty} dzień ten narwiśkiem oznaczono.

Pierwszy zatem odzień 14 lub 12, drugi
raz 17 dni zawierał. Już to liście naprawa
draż, na donyś, że Calendae porządkowo
pierwotnie użyciu się strawka.

Kiszycowego, a Idus pełni odpowiadały.

Totwierdra to Mithrobisus, kiedy wypo-
mina, że przed r. R. 450. ~~pontifex~~ pontifex minor

winnę był piwni mwaraić pierwsze
użyciu się nowin, a skoro go użycie,

donosił o tem regi sacrificulo. To nowy:

użycie raz przez ^{niego} ~~sebie~~ i przez siebie ofiarę.

tenże pontifex minor, zwyczajny lud do Capitolium

/ calata i. e. vocate plebe / ileby było dni od

Calendae do Nonae to jest od nowin do

pierwszej kwadry, tym sposobem ogłaszał:

*) Skrawek kiszycy wedle rozmiaru tego pocięcia.

ekliptyki dzielony się po jednym, a między
dopiero we dwa lub trzy dni po nowin potłacz.

Kiedy więc nowy użycie w każdym razie musi

pontifex według dawnego użycia:

już miarkować, czyli Nonae 5^{ty}

lub 7^{my} dniowe być miały: tak

wiec Nonae w stronie pierwszej

kwadry, a w osiu dni później

następnie Idus w pełni przypadały.

ix jęreli ię, pięć upytęzi miało, pęć ię at
nie, a siedm Krotuie, jęreli po siedm
dniach przypadały, stowo Kędw wielkimi
głosem powtażał. Wywar ten znaczy: two-
tę, wywaru, zaprawu. Dla tego też
pierwszy z obwołanych dni (*qui calarese-
tur*) *Calendae* nazywano. Dzień ten
Junonie był poświęcony, który też w nim
ofiary czyniono. Arystoteles bowiem
według *Macrobiusa* pisał, że Junonę
Kisycę rozumieć (*Junam ac Junonem
eandem putantes.*).

Okoliczności, że Krymianie w swym
Kalendarzu nie uwzględniały na trzy epoki
miesięczne t.j. *Calendae*, *Noxae* i *Idus*,
zatem że uwzględniały na odległości czasu
następnej zmiany światła Księżyca
czas na wolną liczyli, który to obyczaj,
jak się już widać od Greków przejął,
najmocniej, zdaniem *Idelera* (*Handb.
II. st. 42.*), przemawia o tym, że Księży-
cowego roku używali. Z tego bowiem
wstępnego liżenia najwidoczniej się
pokazuje, że czas nadchodzącej zmia-
ny Księżyca na każdy dzień z pew-
nością oznaczyli chcieli, nawet o wtedy,
kiedyby jego pierwszą zmianę (fazy)
postrzegli jako dostrzedz im nie
dozwalało. Ażoli potójż te podzieliły
bieżący Księżyca, jako i ten swój podzielił
wzrost, siłę le nie odpowiadając.

Noxae według niektórych stał mając
swe nazwisko, iż w dzień, tym dniu
przed *Idus* przypadały. Je radnemu
bóstwa nie były poświęcone.

Idus, co etruskiego *idware* dźwięk,
tak zwane dla tego, iż miesiąc na dwie
części dzieliły. Towarowi były poświę-
cone, którego też *Lucolius* nazywano,
iż go sprawę światła był umiarkano.

Już wyżej mówiliśmy o roku księżycowym
 wolnym i wispanym. Wolnego roku porządek
 powoli cały rok słoneczny przebiega, to jest
 coraz w innym czasie ~~raz~~ raz na się; wispa-
 ny zaś od czasu do czasu ze słonecznym
 tym sposobem się równa, że pewne miesiące
 pewniej po roku odpowiadają. Rok
 Numa bez wątpienia był wispanym. Ze świad-
 omych do pewnego czasu przywiązanych,
 wiele było takich, które sięgały dalekiej
 starożytności, a których nomen wykładają,
 że do pewnych pór roku były przywiązane,
 jak np. Cerealia, Probulia (no cześ ~~z~~ bogini
 zboża od śmieci strzeżonej), Falilia na cześć
 Pales, bogini pastwisk. Ostatnie wiosenne
 święto wejście, które d. 19. kwietnia (XI. kal. Mai)
 przypadało, podobnie jak u nas sobótki obcho-
 dzone, skazał przez ogień ze stony rozmieszać.
 Ze odolirności wprowadzając, na domyśł, że
 Numa. musiał zaprowadzić interkalację
 dla równania swego roku ze słonecznym.
 Ale pisane rzeczy nie zdradzają, co do czasu,
 kiedy interkalacje nastąpiły: jedni bowiem zaprowa-
 dzanie ich Romulusowi, drudzy Nume,
 inni Terencjuszowi Tulliuszowi, a nawet
 i Decemuwiom przypisują. Według Walergusa
 Plutiusa Numa zaprowadził interkalację
 ze względu na uroczystości, to jest, żeby te
 w miedziennym po roku obchodzono. Takimby
 sposobem czyniono to wtroczenie, o tym się nie
 śladu nie znajdujemy. Plutarch twierdzi
 że Numa podwoił rok 11^{ty} dniową różnicą
 roku słonecznego od księżycowego, z powstałych
 tedy 22^{tych} dni utworzył miesiąc, który
 co 2 lata wtropiał, dla równania roku
 cywilnego ze słonecznym. Censorinus
 podaje, że to w lutym czyniono. Wtroczenie
 przez tworzenie roku księżycowego zaprowadzone,
 na tem tylko, według Idelera (t. 50.) zalecił

możło, iż co dwa lata sposobem greckim, bez stałej jednej zasady, jakta w Grecyi później była wprowadzona, aby miesiąc dla tego wtrącano, aby powrót roku zawsze w jednej porze mógł być zachowany. Istnieć bowiem tylko proste wtrącanie, mianowicie którego rok zachowywał charakter roku kresowego & wielkiego Niny i innych jego kalendarzskimi uogólnieniami zgadzać się mogło: wszakże Makrobiusz twierdzi, że niekiedy dla równania roku cywilnego ze słonecznym, tyle dni bez razowego miesiąca pomijano: tantum diebus sine nullo mensis nomine patitur absumi: / ile potrzeba było czasu do zblżenia się do porę roku, która by przypadającemu miesiącowi odpowiadała.

Pisane ugrupowy nie zgadzają się w oznaczeniu miesiąca, od którego rok dawniej zaczynało. Dopiero, od 601. r. R. konsulowie swe urządowanie & dniem 1^{ego} stycznia rozpoczynali; kiedy to przedtem w Rzymie 15 marca, a jeszcze dawniej w innych oprost następowało. W pierwszych wiekach m. R. Calendae Januariae nie były punktem, od którego rok zaczynało, bo lubo późniejsi pisarze utrzymują, że sama przodawała Januarius i Februarius do roku romulusowego, powrót roku Calendae Martiae a Januariae pnie- miot, & ten wyrostkiewicz sprowadza się do uogólnienia, że dopiero do 601. r. R. konsulowie od tego dnia swe urządowanie rozpoczynali. Że luty w najdawniejszych czasach był ostatnim miesiącem roku, co to nie tylko w Ciceronie, Warronie i Makrobiuszu ale nawet w jego osnowie najnowszego znajdują się dowody: jalloż skąd więc co nie było determinatua jalloż boikowi granic, miesiąc i pół poiwisc, było ostatnim w roku. Zawsze po tem świątce miesiąc Mercedonius a później bissextus wtrącano, i dla tego

radziej nie ulega wątpliwości, iż w roku
Kisijcowym miesiąc przynajmniej po lutym
następował. Zresztą na umieszczenie
pryncypu cykli interkalacji: zapewne
nie drugi, ale ostatni miesiąc roku obrano,
a mianem, iż tam tylko luty miał być
dwi paryż, i dlatego za mniej czerstwy
był uważany. Nadeb był on poświęcony
ofiarom zmarłych (*funeralia*) tudzież oczyszcza-
niu rzyż, i kęś też od sabinickiego wywaru
februarium (oczyszczanie) *februarius* został
nazwany. Z tego wyrytkiego jak i z podzi-
pisantów pokazuje się, iż luty nie drugi,
jak później, ale ostatnim był miesiącem
w roku. Według Cluveriusa. Numa zmienił
iż porządek i luty po styczniu umieścił.

Niektóre w czasie Kiedy (Przymianie) od
marca rok rarynalsi zaprowadzone i przez
wiele wieków zachowywane zwyczaję,
jako to: iż pierwszego marca ogień na otto-
nach Westy odnawiano, ażeby jak mówi
Mallrobins, *incipiente anno, cura domus
servandi novati ignis inciperet*, iż w tym
dniu w mieszkaniach flaminów stare
wiedze na nowe rarynians, siwiadca,
przez tym, którzy utrzymują, jakoby Numa
porządek roku odmienił. Nie podobna
bowiem, aby te zwyczaję zaprowadzone
w czasie Kiedy rok od marca rarynans,
przez tyle wieków w tym czasie zachowywane,
gdyby już Numa porządek roku był odmie-
nił. Skoro więc wyrytko naprowadza
na wniosek, iż luty przez wiele wieków
był ostatnim w roku miesiącem, i iż
od stycznia bardzo późno rok liński
zaczęło, i pewnością tedy twierdzić można,
iż rok raryński w cyklicznościach lud-
skich i obyczajach religijnych przez pierwsze
czasy wieków Przymia. od marca się
zaczynał.

c. Rok' Decemwirow.

Księgcowy rok Nuncy dopóty się utrzymy-
wał, póki Prymianie nie zaczęli używać
chrześcijańskiego przybyrowego, którego
nazwę, pnień, miejsce i formę prawną
wypada.

Oprócz Platarcha, który ten miesiąc Mercado-
nius nazywał, iaden a pisarstwo starożytnych
nie przywodzi jego nazwiska, ale go przepo-
siedzi mensis intercalaris lub intercalarius
nazywał. Jenoże autor twierdzi, że Numa
podwoił rok 11^{ty} dniową różnicą roku księ-
gowego i słonecznego utworzył z niego
miesiąc o 22^{ty} dniach, który co drugi rok
przydawał. Ale wiarygodniejsi w tym wzglę-
dzie Censorinus i Macrobius, zapewnia-
ją, iż miesiąc przybyrowy z 22 i 23 dnia-
mi przemian się składał. Wtrącamo go pro-
początku przy końcu lutego, w którym Terminalia
wyrażają 23 lutego obchodzone, w roku
przystępnym były dniem ostatnim, a wtedy
miesiąc ten składał tylko 23 dni; ostatnie bo-
wien pięć dni lutego do przybyrowego
miesiąca dołączano, który zatem 27 lub 28 dni
w ogóle wynosił. Nie pnieć dionego, że
kiedyż ten Censorinus i Macrobius
22 ~~XXXX~~ lub 23 dni nazywają, w Diges-
tach ~~XXXX~~ (1. d. lit. XVI. leg. 98) czytamy:
mensis intercalaris constat ex diebus
viginti octo. Egiptus Tuteanus w swoim
pisaniu de bissexto wyjaśnia jaskin
sposobem liczenia w czasie roku prze-
stępnego. Skoro w takim roku luty tylko
23 dni zawierał, zatem po Idus nie
kładać jaskin w roku zwykłym a. d.

XVI Calendas Martias, ale a. d. XI Calendas
intercalares; boi a. d. 13^{ty} lutego do 11^{ty} dnia
miesiąca przybyrowego 11 dni upływało;
a Terminalia, które w roku zwykłym
w a. d. VII. Calendas Martias przypadały,
~~zatem~~ w roku przystępnym w proclit Calen-
das intercalares obchodzone. Miesiąc
przybyrowy miał swoje Calendas, Noxas
i Idus i przydatkiem intercalares. ~~Idus~~

To Idus (d. 13) mówiono albo a.d. XV lub a.d. XVI kalendas Martias, a to według tego czy miesiąc luty 22 lub 23 dni.

Cyrnia miesiąc przybyłszyowy przydawano niekiedy dzień przybyłszyowy, bez względu na potrzebę zrównania roku księżycowego ze słonecznym, ale jedynie dla zapobieżenia żeby się Nundinae z Nonami, a więc i idibus z nowym rokiem, co za wielkie niebezpieczeństwo uważano, nie zbiegły. Umieszczenie go między Terminalia a miesiącem przybyłszywym; a wtedy po Idus luty liczone a.d. XII kalendas intercalares.

Koro wprowadzono miesiąc przybyłszyowy, rok Nymy nie mógł powstać księżycowy, z pierwszemu bowiem straceniem miesiąca przybyłszyowego kalendas z ostatnią Kwadrą, a za drugiem z pełnią się zbiegały. Utwierdzenie zatem porządku miesięcy przy nowiu, które pierwsi twórcy Kalendarza szerególniej mieli na uwadze, nie mogło od tam być zasadą jego układu, ale więcej o to chodziło, żeby przez niedostateczny sposób wtrącania, a niecierpiący swe miejsce porządek roku, przywrócić do stanu: wiadra roku słonecznego: cozałła Plinius pisał, że dla zrównania roku cywilnego ze słonecznym, co dwa lata miesiąc przybyłszywy dołączano, przez co dawny rok nymski, w którym liczbę 355 dni zachowano, przybrał potem charakter cykliczny, który według zamierzenia swych twórców przez dwukrotne przyrównanie ze słonecznym miał się orównać. Ale nigdy to przyrównanie na astronomicznych zasadach nie było oparte, pismo Kalendarz nymski nie było: chanie z czasem został zawikłany: i dla tego Jussieu Voltaire powiedział: „Les généraux Romains triomphaient toujours, mais ils ne savaient pas quel jour ils triomphaient.”

Z tego, cośmy dotąd mówili, pokazuje się

141-

247. —
ie w kalendarzu rzymskim co ośm lat 90 dni
przegrymano. A kiedy o' w greckiej Octoëteris
tróścianu kryształu wiadom był, że ratem słońce
można, że uktad ten sługił za zasadę popro-
wiacrom kalendarza rzymskiego. Atoli Pra-
miarie w innym sposobie uciarli Grecy
dusi te przegryniałi, ci lo ciera x 90 dni
po zwykłym try miesiąca o 10 dniach two-
rygli; tamci zaś ty kierz dusi na czterech
miesiące po 22 i 23 dni naprzemiann roz-
kładali.

[illegible]

subo pmer *Maurobius* *pygmaedrona*
Molitorii, et *Aes. sacrificulus*, litrogo

za kół w języcu nie było w Calendae wrar.
 i Pontifex minor ofiarę czynił, a potem
 iurę dui przed Nonae ~~ogłoszenia~~ ogłoszenia,
 wprowadza na wiosnę, jallobu i za Prury.
 proepolitej pmer dżugi erat rok księżycowy
 był niezmienny; atoli według Ideler'a (Haud. II. 84.)
 iurę to ratory, jallu języcu utrzymujący
 się czerp obywateli dla tego rachowywany,
 że lubo rok księżycowy już wyprzedził był
 i nęcia, jednolite, gdy lud języcu nie
 miał kalendarza, co do czasu Nonae
 obywateli dawny odwiecał go musiano.

Pier nowe ulepszenie przyręczenia
 pmerbustowcy son wyniesli po 377 i 378
 dui zapamięcia lięty, ^{dyonizje} ~~dyonizje~~ catom
 napamięcia 732 i 733 a interalei 1465
 dui wynosilo. I kiedy który lata juliansome
 tyłko 1461 dui ~~zapamięcia~~ zapamięcia
 i pmerbustowcy son wyniesli za dżugi
 był o jeden dzień, wstąpił o ten, który
 kuma, że względu na pmerbust do niepamięcia
 lięty przywrócić, do dawnego roku był
 pmerbust. Ktędy wyniesli, że z upływem
 czasu, powrót roku pmerbustowi jego
 i pory naprót się posuwał, a ratem i
 mierzę styrcie, a d którego rok cywilny
 pmerbust zapamięcia, w pmerbust 365 lat
 pmerbustowi pory roku pmerbust.
 Na zapamięcia tej niedogodności, języci
 pmerbustowi pmerbustowi (intercalary)
 w historii swojej miały być rachowane,
 nie było innego sposobu nad ogłaszanie
 od czasu do czasu mierzę pmerbustowego.
 I powrótka, jallu się adaje, wyniesli to bez
 pmerbust, czas, a pmerbustowi Conserians
 twierdzi, że zapamięcia temu mierzę,
 jallu ten, atę, intercalary, pmerbustowi
 swojej kumałości miały kumałości.

nie umyślony, ale o tem nie, ewentualnie
wiedząc, że powoda, że idzie nie tylko pro. Ma
Prabiosa (Jest w 10. miejscu o jego
umiedzeniu w. w. i. a. i. s. t. i. t. u. t. i. a. t. a. t. a.

28. by w 9m wie 24" latui był uster dla
gł. zaprowadzono wyśle. nie nie podob. a.

W tym czasie naszego pobytu w tej Krynicy
jakoś przed południem leżącemu tak nam się
przebiegło: woda, która woda woda, która
spadła, jej wstrząśnięcie, nie było tak gwałtowne,
jak ten który, który 2 tygodnie.

A. l. c. rubicunda Le. var.

[illegible]

Julian, lekarz, albo pontifex maximus,
ni tylko ten się widzi, mystyczny, i wyidealizowany
miesiąc do wolaściwego, in, do woli nowego
myślenia, ale też, i dla zapobieżenia, i aby
się w przyszłości ze swoimi miesiąc znowu
nie usuwały, bardzo prosty sposób przywrócenia
tych interkalacji w Kalendarium wprowadzić.
W czasie swego bawienia na wschodzie

personarum dies & noctes, ad diem 13 perdierunt
 inter 44 & 45 dies. Haec curricula mensium
 etiam notantur, quod, licet iam breviter astruimus
 inter, quod ponitur brevissima alexandryjensis
 etiam omnia in 4. claudens, tota tunc per
 mensium chronologia collata satisfacta.
 a. prior. habebat enim, unus confusiois ultimus
 nomen, in ten spem pervenit, id est
 perveniens in 13 diebus mensium
 perveniens, quod, licet iam breviter astruimus
 inter, quod ponitur brevissima alexandryjensis
 etiam omnia in 4. claudens, tota tunc per
 mensium chronologia collata satisfacta.
 a. prior. habebat enim, unus confusiois ultimus
 nomen, in ten spem pervenit, id est
 perveniens in 13 diebus mensium
 perveniens, quod, licet iam breviter astruimus
 inter, quod ponitur brevissima alexandryjensis
 etiam omnia in 4. claudens, tota tunc per
 mensium chronologia collata satisfacta.

...w tym roku ...

Wzrost ... 44 ...

... 28 ...

... 19 ...

... 19 ...

... 19 ...

... 19 ...

najwcześniejszy kres wielkanocny 21 marca, ta-
jako najpóźniejszy 18 kwietnia wstępuje. Kres
w sobotę jest 21 marca, natomiast 22^{ty} jest wielkanoc,
a jeżeli 18^{ty} kwietnia w niedzielę przypada, to
wielkanoc dopiero w niedzielę następującą, czyli
25^{ty} kwietnia bywa obchodzona. Tak więc czas
swięt wielkanocnych, czy w przeciągu 5^{tych} tygodni
wzrostle się zmienia...

Wielkanoc, jak się wyżej wspomniało
według postanowienia konsylium. więcej niż
tylko w niedzielę powinna być obchodzona.
Żeby więc zaprowadzić powyższą tablicę
z niedzielami oznaczającymi, trzeba wiedzieć
w którym dniu tygodnia przypada kres
wielkanocny. Do tego służą obok przydane
zastoski.

• sposób wyznaczenia głośki niedzielnej
i niedziel wielkanocnej.

Nasr rok cywilny, który składa się z
latka do nowego roku wstępuje czyli
liczący, zaczyna się tygodnia i jeden dzień,
czyli przestępny rok. Rok wyczerpuje
na dni 365 wstępując lat 366,

$$\text{lat } 365 = 52 \cdot 7 + 1$$

$$\text{lat } 366 = 52 \cdot 7 + 2$$

W ten sposób wypada, że kiedy 7 dni w tygodniu
liczymy, ten sam dzień roku wyczerpuje tygodnia,
co go zaczyna, a zatem powrót roku nie
zaczyna się od jednego dnia zaczyna. A z po-
wodu ~~roku~~ roku przestępnego, w różnych
latach ten sam dzień roku nie zawsze przypada
w jednym i tym samym dniu tygodnia. A zatem
wtedy np. powrót r. 1892 był w sobotę,
przewym dniem r. 1893. była niedziela
i t. d. Gdybyśmy tylko według lat wyczerpujących
liczyli, natomiastby się każdy rok co siedmiu
lat zaczynał od tego samego dnia w tygodniu,
od któregoś z siedmiu lat tygodnia. Ale
kiedy co drugi rok następuje przestępny rok
przestępny następuje, zatem dopiero po drugim roku

ten nowy kalendarz na miejsce starego czyli
juliuszowego wprowadzonym gregoryjańskim
poprawione nazywają, lubo go sturniej ta i owo
ci zarzeka poprawić juliuszowego mianują.
Na pomysłku tej poprawy wybito medal

W 15 października 1582 r. do 24 lutego 1700 r.
Kalendarz ten liczył 10, odczynał się do 24 lutego
1500 r. 11 dni więcej niż juliuszowy. Dotąd
różnica 11 dni wynosi, a z kardynałem pierwszym
rolkiem nowego stulecia, który się przez 4
dni reszty nie dzieł, jeden dzień przybywa,
a i dalece, że to co wiek zwyczajnie się
wzięty poprawionym a juliuszowym kalendarzem
stało się różnica z postępem czasu tak wielka.

Wiedząc, iż op. według kalendarza greckiego,
który dawne zasady rachowuje Boga-Narodzenia,
które u nas wyrażają w d. 24 grudnia
a w tym czasie u Greców d. 6 stycznia
przypada, u nich za kilka tysięcy lat
na wiosnę a po 11000 lat w czasie najdłuższej
dnia to jest na porządku lato przypadnie.

Ubyć znaleźć głosz, która i illiciem będną
rolka odpowiada, dzieł się przez 7 dni
dla i upłyniętych od porządku rolka
do dnia Janego, a reszta wstawia głosz,
czuła, kiedy

Map A, B, C, D, E, F, G.

przez 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, oznaczony.

Do łatwiejszego obliczenia dni upłynię-
tych sturij następujące tabliczka.

0 styczeń	0 dni
0 luty	31 "
0 marzec	59 "
0 kwiecień	90 "
0 maj	120 "
0 czerwiec	151 "
0 lipiec	181 "
0 sierpień	212 "
0 wrzesień	243 "
0 październik	273 "
0 listopad	304 "
0 grudzień	334 "

gdybyśmy up. znaleźć chciały głosz,

263.

15ma marca jalliego był rolle odpowiedzją,
bydzie

0 marca 59
15

74 : 7 = 10
4

W tym roku 4, w którym 2° głośno,
za tym w każdym roku 2° jest głośno,
15ma marca.

Jeżeli tablica w której powyżej, którego
w powyższym roku jest dany dzień, którego
miesiąca, jeżeli tylko w latach, przestępnych,
ostatnie dniowe liub, to jest po lewym
krawędzi o jednostkę, przestępny.

Tym sposobem 24 października t.

273
24

297^{ym} dniem w r. przestępnym

a 274
24

298^{ym} w r. przestępnym liubny.

W tabelce powyżej wskazany sposóbem
głośno, niedzielną, jalliego rolle, to jest
dojdzie do poniedziałku, następująco tablica,
w której tym sposobem przestępny dzień
miesiąca.

Wskazanie dnia	Wskazanie miesiąca	Wskazanie roku	Wskazanie dnia	Wskazanie miesiąca	Wskazanie roku	Wskazanie dnia
1	2	3	4	5	6	7
8	9	10	11	12	13	14
15	16	17	18	19	20	21
22	23	24	25	26	27	28
29	30	31				
A	B	C	D	E	F	G
poniedziałek	wtorek	środa	czwartek	piątek	sobota	niedziela

W tej tablicy - słowem jest zamiast
1 lipca -

Stale w roku 1843 w Kalendarzu Juliusza
jest gloska niedziela, a ten
w tym roku wszystkie ~~przez~~ ~~przez~~
miesiące liuby w tej tablicy uważali
oznaczają. Stale więc 1. 3. 15. 22. 29. Juliusza
starego kwietnia i lipca 2. 9. 16. 23. 30
Juliuszowego kwietnia i grudnia itd. są
czwartkami. Podobnie w kalendarzu gregoria-
nizacji gloska niedziela w tym roku
jest A, zatem wszystkie dni w powyższej
tablicy są sobotami i niedzielami, jałoto
1. 8. 15. gregoriańskiego kwietnia i lipca 7. 14. 21. 28.
stycznia i października itd.

Wiedząc gloskę niedziela, jednego dnia
najdźmy wszystkie inne lata wielkie
w tymże kalendarzu gloskę niedziela, a
wskazane są wszystkie lata wielkie. Stale
określone słowem. Stale w roku 1843
jest gloska niedziela, więc lata nie były
w r. 1815 roku będzie w r. 1871.

Mając więc daną gloskę niedziela, a
pierwszy rok wielki, najdźmy ją na wszystkich
inne lata sposobem następującym.

Do liuby lat a mianowicie, pierwszy pierwszy
rokiem wielka i rokiem drugim dodać się lata
przebiegane. Jeżeli ta sama dzieł się przez 7
reszty, na ten czas gloska wielka będzie ta sama
co na rok pierwszy, jeżeli zaś reszta ostanie
ta odejmij się od liuby odpowiadającej
glosce roku pierwszego, która jest gloska wielka
ilekroć reszta przewyższa liubę gloski wielkiej.
Gloska liuby pozostałej odpowiadająca, będzie
szukaną gloską niedziela. Tak więc wiemy
że jest gloska niedziela w rok 1840, uważam
że od roku 1801 w którym nie było 4
lat upłynęło, a między temi było 10 przebieganych.
Będzie zatem $42 + 10 = 52$, które przez 7 podzielić
długość porostanie 3. Gdy to reszta od liuby
4 gloski D odpowiadającej odejmijmy, porostanie 1 = A.

Gdyż jatk wiadomo, pierwszy dzień stycznia
znajduje się gloska C. Drugi gloska B. trzeci
C i t. d. zatem gloskowi tymi nazwami kłóty
odpowiadają. Podobnie i na inne lata te
gloski wyznaczają. Przybywszy zaś, chcieli
wiedzieć, jakie będzie gloska niedzielną w r.
1852. do kłóty 52 dodajemy 16 lat i 1
tygodnia, i sumę 68 przez 7 po dzielimy. Po-
mówiamy, czy nie i to reszta, zatem gloska
szóstka trzecia, co odpowiadamy roku
1852. W r. 1852 jest piątek, więc
wyjde się jeszcze druga gloska C. 1853
gloska 2, szóstka niedziela a 1854
do marca 2. C. 1855 do końca roku
tytuł spoczęło. Dojdziemy, że w r. 1898 gloska
będzie gloska 1, niedziela C. A. w r. 1899. E.
1899. D. 1899. I. 1908. E. D. 1924. I. E. 1926. C.
i t. d. Skoro wiemy, w jaki rok 1901 będzie
i t. d.

Opowiadka Willsanoy i dawniejszym sposobie jej obchodzenia.

W r. 1852 wspomnieliśmy, że pierwszy
obchodzenie święta niedzieli, rozpoczęły
parafie, zmartwychwstała w tym dniu
Jezusa Chrystusa. Naturalną było więc, że
iaby tak właśnie obchodzenie i na innych obchodach
na w czasie, w którym się odbywa, na polu
przeżyłoby i żeby tam świętem i znowu po-
wstała Jezusa Chrystusa. Upodobało się
jednego w tym względzie nie postanowili,
ale ~~z~~ obchodzenie i z i t. d. i t. d.
podobnie i t. d. i t. d. i t. d. i t. d.
działającego i t. d. i t. d. i t. d. i t. d.
te obchodzenie obchodzenia. Jakkolwiek Chłopek
i t. d. i t. d. i t. d. i t. d. i t. d. i t. d.
byli w styczniu, a zatem Chłopek i t. d.
kajęcy w Syrii, Mesopotamii i t. d. i t. d.
daj tak święto i t. d. i t. d. i t. d. i t. d.
i t. d. i t. d. i t. d. i t. d. i t. d. i t. d.
tako i Chłopek i t. d. i t. d. i t. d. i t. d.
Kiedy więc rozpoczęły w XIV. lutym
miesiąca Nisan (marca) w dzień pełni księ-
życa na dzień tygodnia paschę obchodzili.

nie ogłosiło tego jako ustawy duchownej (canon.)
z powodu, żeby wrac nary do przeszłości czasu.
czyli nie byli zgodni. Na tego też w kanona-
nych dotąd Kanonach Koncyljum nicejskiego
ustawy o Wschodniej nie znajdujemy.

Według świadectwa na tym soborze obecnych
Eusebiusza i Atanasjusza zgodzono się na to,
żeby paschę (wzrostuś emantogel, wstania)
zgromadzenia wschodnie, które je dotąd zora
z Egiptami obchodzili, napłynęło zgodzie z Egipt-
yptami w jedynej niedzieli świętej.

Przepisano wspaniały, że kolokwium w li-
cei względem święta Wschodniej w r. 341.
wysłano do jedności umiarkowanej.
ale je tylko węgry osiągnęło. Na tego też
Koncyljum antycheiście w r. 341. ponowili
to pytanie najgorzej nary postanowić
na tych, którzy wbrew postanowieniu
nicejskiemu z Egiptami paschę obchodzili.
Wład Katochów było, święci je w XII. dniu
i święta Emantogelwstania Taiskiego
w innych dniach a nie w niedzielę obchodzili.
Toteż najgorzej to postanowienie (partu
decimanauis, Eotopaschitauis też narywano,
Na tego, że propositia wrażeń, niż wście-
kaczem paschę świętej.

~~Jeżeli koncyljum nicejskie od początku
w tym względzie było postanowione, który nie był
tych narywani między koncyljum nicejskim
i basilejskim, które postanowiły przez siebie w r. 341.
zgodzić się na jedność i ustalić paschę w r. 341.
który oba to koncylja z r. 341. r. 341. r. 341.
które postanowienie było w r. 341. r. 341. r. 341.
obchodzili, a także nie ustalili to koncyljum
pozwolił Eusebiusz i Atanasjusz, ale w r. 341.
i to do dziś Wschodniej w r. 341. r. 341. r. 341.
i o nim innymi Wschodnimi w r. 341. r. 341. r. 341.
to postanowienie je ustalić było koncyljum pascha-
le, które je w r. 341. r. 341. r. 341. r. 341.
Na antycheiście. Toteż w r. 341. r. 341. r. 341.~~

Wielkanocny przepis.

Gdyby to zasada, która najpierw w Epifanii =
sta wyrażenie naponikniętą cyfry, przez
miejści sobor była zalecona, żeby nie było
tych porównań między Wielkimi greckimi
i łacińskimi które później przez kilka wielolet
zgodności w chrześcijaństwie ratyfikacji, kiedy
oba te Kościoły w różnych rzeczach wychodziły =
Wielkanoc często w różnych uroczystościach
obchodzili. Należy więc mieć to konceptum
powodu zlecenia Kościołowi alexandryjskiemu
żeby ten dzień wielkanocny corok obchodził
w tym samym Wielkimi obchodził, jak
się to przedstawia w litterae sub humilior
paschales, o których od połowy III° wieku
wzmiankę znajdujemy w zasadzie bocznej
czas wielkanocny im obchodzili cała i wielka
cyfry, która to święto w wielolet obcho
dziła postanowiono.

Wzmianka o Wielkimi (Oryg. T. II. p. 880
opis. benedikt. tudor. Dionizego Exiguus
zwane go im hist. cyc. Dionizego, p. 59.)
że sobor miejscowy w Antiochii święt Wiel
kanocny 19 letni okres przyjęł za podstawę.
Tyle tylko do cyfry się należy, że tenże w jallienus
regimionem piśmie swoim zwaną zasadę
za dobrą uważał; nie ulega bowiem wątpliwości,
że alexandryjskie prawo jest przedtem starsze
tego do obchodzenia Wielkanocy ujął.

Wzmianka o Wielkimi w Antiochii (Antiochia)
Antiochia alexandryjskiego w latach 248 do
250 w której tenże przepis nie ulega wą
tpliwości, że wielkanocny obchód był
ten obchód wielkanocy obchód przez cyfry
długo 19 letni, który w Antiochii
alexandryjskiej obchód r. 240 biskupem
Cyprianem obrany, pierwszy ujął do
obchodzenia święta wielkanocnego, a to
że to wiadomo w ukladzie tym nie
zależy wiary od d. Donarca, ale z wiary
wiary d. 19 marca umieścić. Zary.
akt on ten okres od r. 247.

Oto pierwszy połowy świątecznego wielka.

Wielki Taciński, co do swięta Wielkanocnego,
 przez długi czas różnił od święta greckiego
 i ztem wielkie spory z czasem wynikły.

Do niedzieli chronologowie mniemali, że
 Taciński podobnie jak i Alexandryjczycy
 już oddawna używali 19 letniego obrotu
 który się tyłko o 3 lata później zaczął,
 niż wyczerpał alexandryjski. Ale późniejsi
 chronologowie słuszniej twierdzą, że w święcie
 rymańskim przed wprowadzeniem 19 letniego
 obrótu alexandryjskiego, 84^{ty} letni cykl był
 używany, z tego wynikało, że wielki Wielkanoc
 o 8 dni później, a wielki nawet o 4 do 5
 tygodni, jak się to w r. 387. zdarzyło, wreszcie
 obchodził, aniżeli święto greckie, które
 się tyłko obrotu alexandryjskiego. To było
 powodem do długich sporów, szczególnie z otłolici
 którzy swięto w latach 449 i 455. tak i
 święto rymańskie po długich rozprawach powołał
 swe zasady ilepszał a na koniec w r. 451.
 wielki obrót alexandryjski sobie wprowadził.

W tym to nastąpiło wielkie porządkowanie, w czasie
 kiedy (w r. 465) zaczęły 84^{ty} letni obrót rymański,
 wprowadził nowy cykl Wielkanocny przez
 Victoriusa i Akrilana w r. 457 ułożony.
 Tworzył jego wieść na zasadę 19 letniego cyklu
 alexandryjskiego. Ale gdy ten obrót wielkanocny
 na to same dni wchodził, ale nie na tę samą
 drogę wprowadza, zatem dla otrzymania
 ostatecznego względuie zwracając się do tablicy
 Wielkanocnej 19 letniego cyklu kalendarzowego
 z 28^{miu} letnim cyklem słonecznym połączył,
 a tak ułożył 332 letni cykl wielkanocny, który
 od niego wiktoryjskim okresem nazwano.
 Widać z tego ułożenia od alexandryjskiego
 odstąpił, ponieważ z asynchronizacji,
 że wielki o 8 dni później wielkanoc
 na zachodzie niż na wschodzie obchodził.

Niepoślednio zatem przychylił się Kościółowi
rymskiemu w piśmie polowia VI w.
wyższy opat rymski Dionysius Exiguus zwa-
ny, kiedy arabiszami przez siebie układem
tablicy wielkanocnej, na zasadzie alexandryj-
skiej, opartym, jednoś co do tak ważnej
wzrostosis w Chrześcijaństwie zaprowa-
dził. ³¹ Kanon Dionysiusa w r. 526 na
papierze Bonifacego przyjęty, nie razak się
na zachodzie wprowadził. Wszakże jeszcze
około r. 550 tablicy Victoriana ~~na~~ we
Włoszech tu i owdzie i w Gallii jeszcze w u-
życiu używano. ³² W Hiszpanii dopiero p. o
r. 587. została wprowadzona. Na wyspach
brytańskich jeszcze w VI i VII w. tego się
o czas wielkanocy opiewano. Tam bowiem
dawne cykle czterdzielnic ³³ czas 84 ³⁴ lata
był w użyciu. Dopiero za czasów Karola
II. ustalił się kanon alexandryjski w ca-
łości w Europie, kanonem Dionysiusa
używany. ³⁵ Wiek 8 wielkim nastąpił
z powrotem ugodą cykliczną, co było
czasie wielkanocy zawsze tak do czasu
przebiegała radość i łzy. ³⁶ Do czasu
dopiero na budowa.

Alexandryjski Kanon wielkanocy zasa-
dza się na przypuszczeniu, iż rok tropowy
365 d. 6 g. a cykl z 285 synodów cyklicz-
nie 19 lat juliuszowskich spełnia za-
wierza. Ale właśnie tamten o Mon. 128.
ten zaś o 17. 13 m. 10 s. ³⁷ Wiek 9
próbowy. Stało się też w roku juliuszowskim
wielkanocy i roku 128. co raz wresz-
ciej przypada, tak, iż tamte co 128, to
raz co 310 lat o jeden dzień przypada.

³¹ Kiedy w r. 526 rzymski Kościół przyjął
głównie 75 ³² lata p. n. e. w r. 526. Alex.
w r. 531. ³³ ³⁴ ³⁵ ³⁶ ³⁷ ³⁸ ³⁹ ⁴⁰ ⁴¹ ⁴² ⁴³ ⁴⁴ ⁴⁵ ⁴⁶ ⁴⁷ ⁴⁸ ⁴⁹ ⁵⁰ ⁵¹ ⁵² ⁵³ ⁵⁴ ⁵⁵ ⁵⁶ ⁵⁷ ⁵⁸ ⁵⁹ ⁶⁰ ⁶¹ ⁶² ⁶³ ⁶⁴ ⁶⁵ ⁶⁶ ⁶⁷ ⁶⁸ ⁶⁹ ⁷⁰ ⁷¹ ⁷² ⁷³ ⁷⁴ ⁷⁵ ⁷⁶ ⁷⁷ ⁷⁸ ⁷⁹ ⁸⁰ ⁸¹ ⁸² ⁸³ ⁸⁴ ⁸⁵ ⁸⁶ ⁸⁷ ⁸⁸ ⁸⁹ ⁹⁰ ⁹¹ ⁹² ⁹³ ⁹⁴ ⁹⁵ ⁹⁶ ⁹⁷ ⁹⁸ ⁹⁹ ¹⁰⁰ ¹⁰¹ ¹⁰² ¹⁰³ ¹⁰⁴ ¹⁰⁵ ¹⁰⁶ ¹⁰⁷ ¹⁰⁸ ¹⁰⁹ ¹¹⁰ ¹¹¹ ¹¹² ¹¹³ ¹¹⁴ ¹¹⁵ ¹¹⁶ ¹¹⁷ ¹¹⁸ ¹¹⁹ ¹²⁰ ¹²¹ ¹²² ¹²³ ¹²⁴ ¹²⁵ ¹²⁶ ¹²⁷ ¹²⁸ ¹²⁹ ¹³⁰ ¹³¹ ¹³² ¹³³ ¹³⁴ ¹³⁵ ¹³⁶ ¹³⁷ ¹³⁸ ¹³⁹ ¹⁴⁰ ¹⁴¹ ¹⁴² ¹⁴³ ¹⁴⁴ ¹⁴⁵ ¹⁴⁶ ¹⁴⁷ ¹⁴⁸ ¹⁴⁹ ¹⁵⁰ ¹⁵¹ ¹⁵² ¹⁵³ ¹⁵⁴ ¹⁵⁵ ¹⁵⁶ ¹⁵⁷ ¹⁵⁸ ¹⁵⁹ ¹⁶⁰ ¹⁶¹ ¹⁶² ¹⁶³ ¹⁶⁴ ¹⁶⁵ ¹⁶⁶ ¹⁶⁷ ¹⁶⁸ ¹⁶⁹ ¹⁷⁰ ¹⁷¹ ¹⁷² ¹⁷³ ¹⁷⁴ ¹⁷⁵ ¹⁷⁶ ¹⁷⁷ ¹⁷⁸ ¹⁷⁹ ¹⁸⁰ ¹⁸¹ ¹⁸² ¹⁸³ ¹⁸⁴ ¹⁸⁵ ¹⁸⁶ ¹⁸⁷ ¹⁸⁸ ¹⁸⁹ ¹⁹⁰ ¹⁹¹ ¹⁹² ¹⁹³ ¹⁹⁴ ¹⁹⁵ ¹⁹⁶ ¹⁹⁷ ¹⁹⁸ ¹⁹⁹ ²⁰⁰ ²⁰¹ ²⁰² ²⁰³ ²⁰⁴ ²⁰⁵ ²⁰⁶ ²⁰⁷ ²⁰⁸ ²⁰⁹ ²¹⁰ ²¹¹ ²¹² ²¹³ ²¹⁴ ²¹⁵ ²¹⁶ ²¹⁷ ²¹⁸ ²¹⁹ ²²⁰ ²²¹ ²²² ²²³ ²²⁴ ²²⁵ ²²⁶ ²²⁷ ²²⁸ ²²⁹ ²³⁰ ²³¹ ²³² ²³³ ²³⁴ ²³⁵ ²³⁶ ²³⁷ ²³⁸ ²³⁹ ²⁴⁰ ²⁴¹ ²⁴² ²⁴³ ²⁴⁴ ²⁴⁵ ²⁴⁶ ²⁴⁷ ²⁴⁸ ²⁴⁹ ²⁵⁰ ²⁵¹ ²⁵² ²⁵³ ²⁵⁴ ²⁵⁵ ²⁵⁶ ²⁵⁷ ²⁵⁸ ²⁵⁹ ²⁶⁰ ²⁶¹ ²⁶² ²⁶³ ²⁶⁴ ²⁶⁵ ²⁶⁶ ²⁶⁷ ²⁶⁸ ²⁶⁹ ²⁷⁰ ²⁷¹ ²⁷² ²⁷³ ²⁷⁴ ²⁷⁵ ²⁷⁶ ²⁷⁷ ²⁷⁸ ²⁷⁹ ²⁸⁰ ²⁸¹ ²⁸² ²⁸³ ²⁸⁴ ²⁸⁵ ²⁸⁶ ²⁸⁷ ²⁸⁸ ²⁸⁹ ²⁹⁰ ²⁹¹ ²⁹² ²⁹³ ²⁹⁴ ²⁹⁵ ²⁹⁶ ²⁹⁷ ²⁹⁸ ²⁹⁹ ³⁰⁰ ³⁰¹ ³⁰² ³⁰³ ³⁰⁴ ³⁰⁵ ³⁰⁶ ³⁰⁷ ³⁰⁸ ³⁰⁹ ³¹⁰ ³¹¹ ³¹² ³¹³ ³¹⁴ ³¹⁵ ³¹⁶ ³¹⁷ ³¹⁸ ³¹⁹ ³²⁰ ³²¹ ³²² ³²³ ³²⁴ ³²⁵ ³²⁶ ³²⁷ ³²⁸ ³²⁹ ³³⁰ ³³¹ ³³² ³³³ ³³⁴ ³³⁵ ³³⁶ ³³⁷ ³³⁸ ³³⁹ ³⁴⁰ ³⁴¹ ³⁴² ³⁴³ ³⁴⁴ ³⁴⁵ ³⁴⁶ ³⁴⁷ ³⁴⁸ ³⁴⁹ ³⁵⁰ ³⁵¹ ³⁵² ³⁵³ ³⁵⁴ ³⁵⁵ ³⁵⁶ ³⁵⁷ ³⁵⁸ ³⁵⁹ ³⁶⁰ ³⁶¹ ³⁶² ³⁶³ ³⁶⁴ ³⁶⁵ ³⁶⁶ ³⁶⁷ ³⁶⁸ ³⁶⁹ ³⁷⁰ ³⁷¹ ³⁷² ³⁷³ ³⁷⁴ ³⁷⁵ ³⁷⁶ ³⁷⁷ ³⁷⁸ ³⁷⁹ ³⁸⁰ ³⁸¹ ³⁸² ³⁸³ ³⁸⁴ ³⁸⁵ ³⁸⁶ ³⁸⁷ ³⁸⁸ ³⁸⁹ ³⁹⁰ ³⁹¹ ³⁹² ³⁹³ ³⁹⁴ ³⁹⁵ ³⁹⁶ ³⁹⁷ ³⁹⁸ ³⁹⁹ ⁴⁰⁰ ⁴⁰¹ ⁴⁰² ⁴⁰³ ⁴⁰⁴ ⁴⁰⁵ ⁴⁰⁶ ⁴⁰⁷ ⁴⁰⁸ ⁴⁰⁹ ⁴¹⁰ ⁴¹¹ ⁴¹² ⁴¹³ ⁴¹⁴ ⁴¹⁵ ⁴¹⁶ ⁴¹⁷ ⁴¹⁸ ⁴¹⁹ ⁴²⁰ ⁴²¹ ⁴²² ⁴²³ ⁴²⁴ ⁴²⁵ ⁴²⁶ ⁴²⁷ ⁴²⁸ ⁴²⁹ ⁴³⁰ ⁴³¹ ⁴³² ⁴³³ ⁴³⁴ ⁴³⁵ ⁴³⁶ ⁴³⁷ ⁴³⁸ ⁴³⁹ ⁴⁴⁰ ⁴⁴¹ ⁴⁴² ⁴⁴³ ⁴⁴⁴ ⁴⁴⁵ ⁴⁴⁶ ⁴⁴⁷ ⁴⁴⁸ ⁴⁴⁹ ⁴⁵⁰ ⁴⁵¹ ⁴⁵² ⁴⁵³ ⁴⁵⁴ ⁴⁵⁵ ⁴⁵⁶ ⁴⁵⁷ ⁴⁵⁸ ⁴⁵⁹ ⁴⁶⁰ ⁴⁶¹ ⁴⁶² ⁴⁶³ ⁴⁶⁴ ⁴⁶⁵ ⁴⁶⁶ ⁴⁶⁷ ⁴⁶⁸ ⁴⁶⁹ ⁴⁷⁰ ⁴⁷¹ ⁴⁷² ⁴⁷³ ⁴⁷⁴ ⁴⁷⁵ ⁴⁷⁶ ⁴⁷⁷ ⁴⁷⁸ ⁴⁷⁹ ⁴⁸⁰ ⁴⁸¹ ⁴⁸² ⁴⁸³ ⁴⁸⁴ ⁴⁸⁵ ⁴⁸⁶ ⁴⁸⁷ ⁴⁸⁸ ⁴⁸⁹ ⁴⁹⁰ ⁴⁹¹ ⁴⁹² ⁴⁹³ ⁴⁹⁴ ⁴⁹⁵ ⁴⁹⁶ ⁴⁹⁷ ⁴⁹⁸ ⁴⁹⁹ ⁵⁰⁰ ⁵⁰¹ ⁵⁰² ⁵⁰³ ⁵⁰⁴ ⁵⁰⁵ ⁵⁰⁶ ⁵⁰⁷ ⁵⁰⁸ ⁵⁰⁹ ⁵¹⁰ ⁵¹¹ ⁵¹² ⁵¹³ ⁵¹⁴ ⁵¹⁵ ⁵¹⁶ ⁵¹⁷ ⁵¹⁸ ⁵¹⁹ ⁵²⁰ ⁵²¹ ⁵²² ⁵²³ ⁵²⁴ ⁵²⁵ ⁵²⁶ ⁵²⁷ ⁵²⁸ ⁵²⁹ ⁵³⁰ ⁵³¹ ⁵³² ⁵³³ ⁵³⁴ ⁵³⁵ ⁵³⁶ ⁵³⁷ ⁵³⁸ ⁵³⁹ ⁵⁴⁰ ⁵⁴¹ ⁵⁴² ⁵⁴³ ⁵⁴⁴ ⁵⁴⁵ ⁵⁴⁶ ⁵⁴⁷ ⁵⁴⁸ ⁵⁴⁹ ⁵⁵⁰ ⁵⁵¹ ⁵⁵² ⁵⁵³ ⁵⁵⁴ ⁵⁵⁵ ⁵⁵⁶ ⁵⁵⁷ ⁵⁵⁸ ⁵⁵⁹ ⁵⁶⁰ ⁵⁶¹ ⁵⁶² ⁵⁶³ ⁵⁶⁴ ⁵⁶⁵ ⁵⁶⁶ ⁵⁶⁷ ⁵⁶⁸ ⁵⁶⁹ ⁵⁷⁰ ⁵⁷¹ ⁵⁷² ⁵⁷³ ⁵⁷⁴ ⁵⁷⁵ ⁵⁷⁶ ⁵⁷⁷ ⁵⁷⁸ ⁵⁷⁹ ⁵⁸⁰ ⁵⁸¹ ⁵⁸² ⁵⁸³ ⁵⁸⁴ ⁵⁸⁵ ⁵⁸⁶ ⁵⁸⁷ ⁵⁸⁸ ⁵⁸⁹ ⁵⁹⁰ ⁵⁹¹ ⁵⁹² ⁵⁹³ ⁵⁹⁴ ⁵⁹⁵ ⁵⁹⁶ ⁵⁹⁷ ⁵⁹⁸ ⁵⁹⁹ ⁶⁰⁰ ⁶⁰¹ ⁶⁰² ⁶⁰³ ⁶⁰⁴ ⁶⁰⁵ ⁶⁰⁶ ⁶⁰⁷ ⁶⁰⁸ ⁶⁰⁹ ⁶¹⁰ ⁶¹¹ ⁶¹² ⁶¹³ ⁶¹⁴ ⁶¹⁵ ⁶¹⁶ ⁶¹⁷ ⁶¹⁸ ⁶¹⁹ ⁶²⁰ ⁶²¹ ⁶²² ⁶²³ ⁶²⁴ ⁶²⁵ ⁶²⁶ ⁶²⁷ ⁶²⁸ ⁶²⁹ ⁶³⁰ ⁶³¹ ⁶³² ⁶³³ ⁶³⁴ ⁶³⁵ ⁶³⁶ ⁶³⁷ ⁶³⁸ ⁶³⁹ ⁶⁴⁰ ⁶⁴¹ ⁶⁴² ⁶⁴³ ⁶⁴⁴ ⁶⁴⁵ ⁶⁴⁶ ⁶⁴⁷ ⁶⁴⁸ ⁶⁴⁹ ⁶⁵⁰ ⁶⁵¹ ⁶⁵² ⁶⁵³ ⁶⁵⁴ ⁶⁵⁵ ⁶⁵⁶ ⁶⁵⁷ ⁶⁵⁸ ⁶⁵⁹ ⁶⁶⁰ ⁶⁶¹ ⁶⁶² ⁶⁶³ ⁶⁶⁴ ⁶⁶⁵ ⁶⁶⁶ ⁶⁶⁷ ⁶⁶⁸ ⁶⁶⁹ ⁶⁷⁰ ⁶⁷¹ ⁶⁷² ⁶⁷³ ⁶⁷⁴ ⁶⁷⁵ ⁶⁷⁶ ⁶⁷⁷ ⁶⁷⁸ ⁶⁷⁹ ⁶⁸⁰ ⁶⁸¹ ⁶⁸² ⁶⁸³ ⁶⁸⁴ ⁶⁸⁵ ⁶⁸⁶ ⁶⁸⁷ ⁶⁸⁸ ⁶⁸⁹ ⁶⁹⁰ ⁶⁹¹ ⁶⁹² ⁶⁹³ ⁶⁹⁴ ⁶⁹⁵ ⁶⁹⁶ ⁶⁹⁷ ⁶⁹⁸ ⁶⁹⁹ ⁷⁰⁰ ⁷⁰¹ ⁷⁰² ⁷⁰³ ⁷⁰⁴ ⁷⁰⁵ ⁷⁰⁶ ⁷⁰⁷ ⁷⁰⁸ ⁷⁰⁹ ⁷¹⁰ ⁷¹¹ ⁷¹² ⁷¹³ ⁷¹⁴ ⁷¹⁵ ⁷¹⁶ ⁷¹⁷ ⁷¹⁸ ⁷¹⁹ ⁷²⁰ ⁷²¹ ⁷²² ⁷²³ ⁷²⁴ ⁷²⁵ ⁷²⁶ ⁷²⁷ ⁷²⁸ ⁷²⁹ ⁷³⁰ ⁷³¹ ⁷³² ⁷³³ ⁷³⁴ ⁷³⁵ ⁷³⁶ ⁷³⁷ ⁷³⁸ ⁷³⁹ ⁷⁴⁰ ⁷⁴¹ ⁷⁴² ⁷⁴³ ⁷⁴⁴ ⁷⁴⁵ ⁷⁴⁶ ⁷⁴⁷ ⁷⁴⁸ ⁷⁴⁹ ⁷⁵⁰ ⁷⁵¹ ⁷⁵² ⁷⁵³ ⁷⁵⁴ ⁷⁵⁵ ⁷⁵⁶ ⁷⁵⁷ ⁷⁵⁸ ⁷⁵⁹ ⁷⁶⁰ ⁷⁶¹ ⁷⁶² ⁷⁶³ ⁷⁶⁴ ⁷⁶⁵ ⁷⁶⁶ ⁷⁶⁷ ⁷⁶⁸ ⁷⁶⁹ ⁷⁷⁰ ⁷⁷¹ ⁷⁷² ⁷⁷³ ⁷⁷⁴ ⁷⁷⁵ ⁷⁷⁶ ⁷⁷⁷ ⁷⁷⁸ ⁷⁷⁹ ⁷⁸⁰ ⁷⁸¹ ⁷⁸² ⁷⁸³ ⁷⁸⁴ ⁷⁸⁵ ⁷⁸⁶ ⁷⁸⁷ ⁷⁸⁸ ⁷⁸⁹ ⁷⁹⁰ ⁷⁹¹ ⁷⁹² ⁷⁹³ ⁷⁹⁴ ⁷⁹⁵ ⁷⁹⁶ ⁷⁹⁷ ⁷⁹⁸ ⁷⁹⁹ ⁸⁰⁰ ⁸⁰¹ ⁸⁰² ⁸⁰³ ⁸⁰⁴ ⁸⁰⁵ ⁸⁰⁶ ⁸⁰⁷ ⁸⁰⁸ ⁸⁰⁹ ⁸¹⁰ ⁸¹¹ ⁸¹² ⁸¹³ ⁸¹⁴ ⁸¹⁵ ⁸¹⁶ ⁸¹⁷ ⁸¹⁸ ⁸¹⁹ ⁸²⁰ ⁸²¹ ⁸²² ⁸²³ ⁸²⁴ ⁸²⁵ ⁸²⁶ ⁸²⁷ ⁸²⁸ ⁸²⁹ ⁸³⁰ ⁸³¹ ⁸³² ⁸³³ ⁸³⁴ ⁸³⁵ ⁸³⁶ ⁸³⁷ ⁸³⁸ ⁸³⁹ ⁸⁴⁰ ⁸⁴¹ ⁸⁴² ⁸⁴³ ⁸⁴⁴ ⁸⁴⁵ ⁸⁴⁶ ⁸⁴⁷ ⁸⁴⁸ ⁸⁴⁹ ⁸⁵⁰ ⁸⁵¹ ⁸⁵² ⁸⁵³ ⁸⁵⁴ ⁸⁵⁵ ⁸⁵⁶ ⁸⁵⁷ ⁸⁵⁸ ⁸⁵⁹ ⁸⁶⁰ ⁸⁶¹ ⁸⁶² ⁸⁶³ ⁸⁶⁴ ⁸⁶⁵ ⁸⁶⁶ ⁸⁶⁷ ⁸⁶⁸ ⁸⁶⁹ ⁸⁷⁰ ⁸⁷¹ ⁸⁷² ⁸⁷³ ⁸⁷⁴ ⁸⁷⁵ ⁸⁷⁶ ⁸⁷⁷ ⁸⁷⁸ ⁸⁷⁹ ⁸⁸⁰ ⁸⁸¹ ⁸⁸² ⁸⁸³ ⁸⁸⁴ ⁸⁸⁵ ⁸⁸⁶ ⁸⁸⁷ ⁸⁸⁸ ⁸⁸⁹ ⁸⁹⁰ ⁸⁹¹ ⁸⁹² ⁸⁹³ ⁸⁹⁴ ⁸⁹⁵ ⁸⁹⁶ ⁸⁹⁷ ⁸⁹⁸ ⁸⁹⁹ ⁹⁰⁰ ⁹⁰¹ ⁹⁰² ⁹⁰³ ⁹⁰⁴ ⁹⁰⁵ ⁹⁰⁶ ⁹⁰⁷ ⁹⁰⁸ ⁹⁰⁹ ⁹¹⁰ ⁹¹¹ ⁹¹² ⁹¹³ ⁹¹⁴ ⁹¹⁵ ⁹¹⁶ ⁹¹⁷ ⁹¹⁸ ⁹¹⁹ ⁹²⁰ ⁹²¹ ⁹²² ⁹²³ ⁹²⁴ ⁹²⁵ ⁹²⁶ ⁹²⁷ ⁹²⁸ ⁹²⁹ ⁹³⁰ ⁹³¹ ⁹³² ⁹³³ ⁹³⁴ ⁹³⁵ ⁹³⁶ ⁹³⁷ ⁹³⁸ ⁹³⁹ ⁹⁴⁰ ⁹⁴¹ ⁹⁴² ⁹⁴³ ⁹⁴⁴ ⁹⁴⁵ ⁹⁴⁶ ⁹⁴⁷ ⁹⁴⁸ ⁹⁴⁹ ⁹⁵⁰ ⁹⁵¹ ⁹⁵² ⁹⁵³ ⁹⁵⁴ ⁹⁵⁵ ⁹⁵⁶ ⁹⁵⁷ ⁹⁵⁸ ⁹⁵⁹ ⁹⁶⁰ ⁹⁶¹ ⁹⁶² ⁹⁶³ ⁹⁶⁴ ⁹⁶⁵ ⁹⁶⁶ ⁹⁶⁷ ⁹⁶⁸ ⁹⁶⁹ ⁹⁷⁰ ⁹⁷¹ ⁹⁷² ⁹⁷³ ⁹⁷⁴ ⁹⁷⁵ ⁹⁷⁶ ⁹⁷⁷ ⁹⁷⁸ ⁹⁷⁹ ⁹⁸⁰ ⁹⁸¹ ⁹⁸² ⁹⁸³ ⁹⁸⁴ ⁹⁸⁵ ⁹⁸⁶ ⁹⁸⁷ ⁹⁸⁸ ⁹⁸⁹ ⁹⁹⁰ ⁹⁹¹ ⁹⁹² ⁹⁹³ ⁹⁹⁴ ⁹⁹⁵ ⁹⁹⁶ ⁹⁹⁷ ⁹⁹⁸ ⁹⁹⁹ ¹⁰⁰⁰

posuwają się. Ztąd wypada, że tak nie-
 ruchome jak i ruchome światła nie poruszają
 w miejscu, które im porządkowo oznaczono.
 Nie ruchome, które do pewnych dni, Juliusza-
 wego roku przywiązane, coraz dalej w rok
 tropiejący pomylkają się, ruchome zaś
 coraz ze światłem wielkanocnym od wiosennej
 pełni odlegają, coraz w krótszym czasie.
 Księżyca obchodzone bywają. Zatem więc
 zasada światła wielkanocnych z czasem
 utraci swoją pewność, kiedy to światło
 w sposób nierny, bo dopiero po kilku
 wiekach dostane się do tego tak o. wie-
 sennej równonocy, jak to też do pełni odskakuje.

Już około r. 700 rzymski i z rzymskiej nauki
 Eryk Bida w swoim piśmie: de emenda-
 tione temporum cyklicum ieliter błędy
 ówczesnego kalendarza, szczególnie zaś
 o bliższym się równonocy do porzątku roku,
 które za jego czasów o trzy dni w przód
 przysiadło. W piśmie wielkim później Roger
 Bacon, w projekcie de reformatione calendarum
 kardynał zgłosił to uchybienie i mianowicie
 zakonnik Isaacus Argyrus w r. 1372 ułożył
 zasady obliczania światła, w których o poprawie
 się równonocy wspominał. W XV. w. szwe-
 dzki kardynałowie Piotr d'Allilly (Petrus
 de Alliaco) i Mikołaj Casa, tamten na konstan-
 cyskim, ten zaś na bazylijskim soborze,
 przedstawiali swoje uwagi względem poprawy
 kalendarza. Oni to pierwsi radzili, żeby dla
 urodzenia równonocy na d. 21 marca do którego
 było tu porządkowi miesiąc pomknęło,
 nie było z kalendarza wygnane. Tędy
 (Petrus II. choć potrzebne, przeprowadzić poprawę
 kalendarza, uważał był w r. 1475 do Bazylii
 Stawczego wówczas w Europie astronoma
 Jana Regiomontana; ale ten przed docho-
 naniem tak ważnego dzieła już w następnym

rola rycie zaskarżyć, usiłowanie troskli-
wego o jedność w Kościele papieża pętało
na niczym.

Wtedy tak wkrótce, wkrótce, przedługim
o wieloletniej dawnej Kalendarza,
zatem w pierworządzie, XVI. w., bo na
Koncyljum laterańskiemu za Leona X
na nowo wzięto pod rozważenie jego popra-
wę, kiedy Janus z Middelburg, biskup Fossom-
bronski, potrzebę tego usilnie zalecał, a
szczególniej odrat poprawy tak zwanej
kibły złoty numer aurei, qui diurnitate
temporis jam factus est plumbeus, ~~in~~ który
i inni takie bieżące matematyki i astro-
nomowie w pierworządzie czwartej tego wielka-
zycia, przez pierwszą ~~maxima~~ szczególną
poprawę Kalendarza ustatkować, byłoby
wierawodnie do jego ulepszenia już temu
pomyśle, gdyby religijne w Kościele bógu
rozdwojenie bawności papieża ku inne-
mu celowi nie było odwracało. Na Koncyl-
sobor trydenckim poprawę Kalendarza catholickiego
papierowi poruczył, co też później za
staraniem Gregoria XIII. który na tym
soborze jako prawnik zasiadł w r.
1582. exegstliwie do skutku doprowadzio-
ne zostało.

Tęsi liane usiłowania uronnych mężów
nie były bezowocne, bo lubo iaden z pier-
wotnych o potrzebie poprawy Kalendarza nie wskazał
szczególniej i prostej drogi ku temu
celowi wiódzkiej, ztem wrytetkiewicz spotka-
nienia ich doprowadziły Ojczego Siliusza Na-
lebyjczyka, lemana i astronoma wernickiego,
okolo r. 1570, i w swem Compendium novae
rationis restituendi calendarii, papierowi
Gregoriusowi XIII. przedstawiając, latem, najtref-
nijszą wskazał sposób ustatkowania granie
Wielkanocnego, od którego swięta radosne
zawisły. Ten projekt uronnego astronoma,
któremu zawiesza śmierci, z pracy
swej, pomysłom skutkiem uwiecznionym,

ciężki i nie dozwolita, był gmer najbieglej-
szych matematyków rozbiierany i z matemi-
odmianami za najlepszy uznany. Papier
bowiem w r. 1577 nie tylko o francuzach
ale i o najstawniejszych uniwersytetów
europejskich rozciął ten projekt pod rozwa-
gą wyjadził ku temu celowi Komisarzy
 włoskich z Kardynała Sirleti, patriarchy
antycheńskiego, Antoniego Siliusza, brata
umarłego autora poprawy Kalendarza, Ignazio
Danti i hiszpana Piotra Ciaconius (Chacon)
kanonika sewileńskiego, tudzież Krzysztofa
Klawiusza Jernity, z których trzej ostatni
zrzęśliwie swą nauką i bystrością celowali.
Koro projekt roztrząsano i potrzebne
w nim miano odmiany uzmianono, tudzież
pisano wztuszczające jego zasady pod
tytułem *Canones in Calendarium Grego-
rianum perpetuum utriusque* *) papież
bulgą J. 24 lutego 1582 r. wydana "nakazał"
stanowem urywaniem nowego Kalendarza
oraz postacił, aby go o 15 października
zaczęto. Na tego też miesiąc przed imieniem
na powrót odmiany strano, iż nie
masz w nim świąt, gmer któreby przy
zaprowadzeniu tej poprawy zamieszanie
widocznie się okazało. Wzajem. o których
bulga poprawy Kalendarza zalecająca. w tak
krótkim czasie dojść nie mogła, tudzież
miesiąc październik w roku następnym.
lub w dalszych latach na powrót odmie-
ny przepisano.

Obszerniejszy i najwłaściwszy wykład zasad
nowego Kalendarza znajduje się w *Romani
calendarii a ~~Gregorio XIII.~~ Gregorio XIII. P. M.
restituti explicatio.* - Romae 1603. - fol."
Autorem tego ważnego dzieła jest Krzysztof
Klawiusz.

Tę szczególniej punkcie należy uwaga,
zwrócić na poprawę Kalendarza:

1.) Przywrócenie równowagi na dzień 21.
marca, w którym podraz Kalendarium nie
cejliwego przypadała, a od tej daty do r. 1582.
o dni diećmi t.j. na 10 marca po-
stać się.

2.) Określenie środka utrzymywania jej
całkowicie przy tym samym punkcie.

3.) Wyznaczenie sposobu, ~~z~~ za pomocą
którego, nowie każdego miesiąca z po-
nowicielem wyznaczyć można.

Aby równowagę wiążącą, zwrócić na
dzień 21. marca, ~~z~~ zawarto po 4 paź-
dziernika 1582., opuścić dni 10, liże
od 1582., a że 4 października był cwart-
kiem, a 1582 z poniedziałku na piątek
zmieniło. Tym sposobem owoce
miesiąca grzeszka G, na C przesła. Po-
nowicielem nastąpić żeby co 400 lat wyzna-
cano trzy dni, według następującej zasady:
lata ~~1600, 1700, 1800, 1900, 2000, 2100, 2200, 2300, 2400, 2500, 2600, 2700, 2800, 2900, 3000~~ 1600, 2000, 2400, stowa
każdy pierwszy rok nowego stulecia
poza 4 październik, ma pozostać sollem
piętnastym, ten zaś, który bez reszty
poza 4 październik się nie da, jak np. 1700,
1800, 1900, 2100 i t. d. za pospolity ma
być uważany.

Towż do tej zasady był następujący.
Rok juliuszowy, który w czasie soboru
nicejskiego był podstawą oznaczenia
święt Wielkanocnych, zawiera 365 d.
i 6 g. a zatem od roku awrystynowego,
który ma 365 d. 5 g. 48 m. 48 s. większy jest
o 11 m. i 11 s. wypadła zatem, iż ta mała
pewność o ciągu 134 lat jeden dzień
wznosi, poza co się równoważy w roku
cywilnym w taki sposób czasu przecię-
o dzień jeden a w ciągu 402 lat, o trzy
dni przed posunęło, a tak wiążące.
porównanie dnia z nocą o kilka
dni w kalendarzu dalej przypaść, a więc
poza sobor nicejski oznaczono. Sta

zapobieżenia tej niedogodności, a zatem dla utrzy-
mania wiśsej równowagi pny dnia
21 marca przez Honeglum niczejnie przepisano,
w Kairze 134 r. po 1600 r. wypadaloby
dnia przybyscow opuszczać. Za zaś ~~nie~~
Kair 134 r. nie jest pniepny, zatemby
to w r. 132 lub 136 cynti uleciato. Ale
Kier przytrudnem byłoby pniestanie iż
po 132 to równo po 136 latach, dnia przy-
byscow opuszczać się pnie, pnie
jako wydatniejszą i w Kairze Kairze
jubilensowi poświęcony, a tén saméu swego
wierzył bardziej na siebie wracając
pnie ról nowego stulecia na tén
pnie. Dla tego co 400 lat po
tén dni się wyraca, bo $134.3 = 402$,
a odrucione dwa lata, dla utworzenia odręglj
liczy lat 400, dopiero po upływie 26000
lat zatem jeden dzień wyraca, a wtedy
błęd ten przez nadwyczerpanie interkalary
nieunę będzie potrzebny, przywracając
jeden dzień przybyscow, który tym
spocobem uleci. A gdyby co 134 lat
a nie wreszcie, jeden dzień wyraca, a
zatemby się równowag wiśsej pny
Kair tej spoki pnie o jeden dzień t.j.
do 20 marca cofała, i loby się w ciągu
402 lat tén ról nadany: Kier pnie
opuszczenie jednego dnia co lat 400 najwiecej
o 18 godzin i to tylko raz w całym ^{tytu} pnie-
cią równowag od właściwego punktu
odstępuje.

Spocob zpuszczenia w 400 lat tén
dni, dla utrzymania równowagi pny d.
21 marca zgodny jest radto z układem
lat pniepny. Jest bowiem tutaj co 4 lata
pniepny ról pniepny, wyjąwszy niektóre
pnie ról nowego stulecia a wreszcie
inne są wyjątki, tak po ról 1600,

379.

bo przedtem dla całości dopiero przy bliższem
wielku (r. 1582), poprawy kalendarza -
nie było tego potrzeba, kładzie 4te stulecie
jest prostsze, wszystkie sąsiadujące
będą wyrażone. Wadze, jak w latach
stulecia nierównomiernych, to tylko są
prostsze, które 4te raz zostały dzielone,
tak podobnie po poprawie kalendarza
to tylko lato kładzie stulecia będą pro-
stszymi, które też 4te raz zostały dzielone.
Prostszymi więc będą 1600, 2000, 2400
a wyrażeniemi 1700, 1800, 1900, 2100 i t. d.

Epistola

Dla oznaczenia starożytności przez Wilhelma
morać, która się od czasu Koncyljum
nickiego (325 r.) do epoki poprawy
kalendarza o 4 dni pomniejsza, zamiesz-
tuję listy w powyższym kalendarzu
jakośkolwiek się wyrażą, wyrażają
i listy o innych epokach.

Epistolami o greckim mianem *Isagogis*
miejscowym! mogą być w kalendarzu
4 dni pomniejsza, czyli przy zmniejszeniu
do roku kalendarzowego jako pomniejsza,
roku słonecznego i do kalendarzowego dla roku
mian. go ze słonecznym roku i t. d.
wskazywać, o ile dni ostatni roku mian
nie wyprzedzi.

Wielki rok poprzednia 17ta stulecia
kalendarza dnia ten zawiera mian
za pierwszy dzień wielki kalendarzowy i
osiemnastego epoki I. obywateli dawnych
kalendarz kalendarz, który wielki kalendarz
według dni kalendarzowych obliczali. Albo ten
wielki kalendarz wzięty za Φ zero,
przy tym dniu epoki O kalendarzowy
i osiemnastego cyfry w kalendarzu gre-
goriańskim, gwiazdki $\times$ wzięty
i anaki ten pisał, przy czym nowiad
i oia, które się wyrażają i t. d.
po 20 i 29 dni na miesiąc.

W następnym roku Księga w dniu 1 stycznia
 jest już 11 dni wielka, ponieważ rok
 Księgowy w liście strzelisty o 11 dni krótszy
 jest od roku słonecznego. Pierwszy zatem
 rok w tym roku przypada 20 stycznia
 przy którym się liść XI kończy, dla oznacze-
 nia, że przy tej epactcie 20. stycznia jest
 dniem nowym. Ta liść epakt, znacząca
 przy wytykaniu innych nowic pisani
 się powinna. W trzecim bowiem roku
 jest epakt XXII, która się przy 9 stycznia
 kończy. Jeżeli tym sposobem w Kalendarz
 miesiąc przy Kalendarz dnia, na który
 now przypada oznaczamy właściwą
 epaktę czyli liść, wyrażając ilości
 dni miesiąca Księgowego przed pierwszym
 stycznia. Złoty, który oznaczamy
 tym sposobem wieczny Kalendarz. Złoty
 1920, który miesiąc przy Kalendarz.

Winną liść 30 liść epaktowych
 wraca się do początku w 1920, 1921
 dniowym przeszłego czasu. W 1920
 dniowych miesiącach przy jednym a tym dni
 dwie liść znajdować się muszą. Liść
 epakt XXIV, XXV na to przewidziane.

Z powyższego wynika, że
 ilosci jest znaleźć epaktę roku jakiego,
 a za jego pomocą wytyknie nowic i pójść
 tegoż roku będzie można oznaczyć.
 Jeżeli więc przypada 31. grudnia na-
 tenias 18. stycznia epaktę jest I. Ta
 epaktę przypada w czasie poprawy kalendarza
 dawną w pierwszym roku strzelisty
 Księgowego t.j. w r. 1577. Wówczas
 czasie 18. stycznia przypada epaktę

L. r.	Ep.	L. r.	Ep.	L. r.	Ep.
1	I	8	XVIII	15	V
2	XXII	9	XXIX	16	XVI
3	XXIII	10	X	17	XXVII
4	IV	11	XXI	18	VIII
5	XV	12	II	19	XIX
6	XXVI	13	XII	20	I
7	VII	14	XXIII		

które się wyznajdają, do kalendarja poprzedzającego epaktę dodaje II, albowiem rok słoneczny o dwa dni jest od księżycowego. Ile razy zaś dodawsz samą liczbę, nie przekraczając, natomiast ta liczba dni jako miesiąc przysporowy stanowiska, opuszcza się, a reszta epakt, roku następnego wskazuje. Tylko ostatniej epaktie 19^{tej} licząc od tej odpowiadającej dodaje się dwa dni, a to dla tego, żeby po odmierzeniu 30 od, ostatniej sumy tak samo przypadek padła, jakby była przy liczbie pierwszej. Wypisuje się to dla tego, aby ostatni miesiąc przysporowy, w ciągu 19 letniej liczby, od tej tylko 29 dni wynosił. Gdyby bowiem nadobnie jakieś inne przysporzenie miało 30 dni racierał, nowce po upływie 19 lat słonecznych nie przypadłyby w tych samych dniach, leczy się, że doświadczeni niedziela przyspłaly i o jeden dzień później bywały, a więc i niedziela dniem nastawnym. Metoda kalendarja gregoryańskiego opiera się dzień pierwszy, natomiast now przyspłaly się o jeden dzień do nastawnego, a kalendarja gregoryańskiego do kalendarja poprzedzającego o jeden dzień data kalendarja, jakkolwiek. Imięnia się tedy epakt o jeden i to w obliczeniu epakt zroównaniem słonecznemu sąrowany. Taki zroównanie w r. 1700 nastąpiło, a od tego do lat następnych stosowała się do tej noliowa tablica II. epakt.

St. l.	ep.	St. l.	ep.	St. l.	ep.	St. l.	ep.
1 - X	6	XXV	11	XX	16	XXV	
2 - XI	7	VI	12	I	17 - XXVI		
3 - XXII	8	XVII	13	XII	18 - VII		
4 - III	9	XXVIII	14	XXIII	19 - XVIII		
5 - XIV	10	IX	15	IV	1 - *		

Jeżeli zaś porządek roku zostaje w swoim miejscu, a nowce o dzień się cofają, natomiast epaktę powiększają się o jednostkę, a to zroównaniem księżycowemu sąrowany.

1. Lubo co 310 lat zrównanie tablic war-
 2. przypadać powinno, atoli do wielkiej łatwości
 3. już do 300 lat, a gdy się to siedemkrotnie
 4. powtórzy, jeszcze raz po 400 latach, a zatem
 5. co cztery 2500 lat tylko osiem razy kryje-
 6. się zupełne. Pierwszy raz było w r. 1800, a
 7. potem znów nastąpi w latach 2100, 2400,
 8. 2700, 3000, 3300 i t. d.
 9. Jeżeli się zaś oś zrównania obięgnę,
 10. jak to było w r. 1800, następuje się znów.
 11. Tak więc druga tablica stary do r. 1900,
 12. w której tylko stonczne zrównanie przypada.

Tablica III

St. L.	Ep.	St. L.	Ep.
1	XXIX	11	XIX
2	X	12	X
3	XXI	13	XI
4	II	14	XXII
5	XIII	15	III
6	XXIV	16	XIV
7	V	17	XXV
8	XVI	18	VI
9	XXVII	19	XVII
10	VIII	20	XXIX

1. W r. 2000 ani stoncznego, ani księżyc-
 2.owego nie będzie zrównania, a w r. 2100,
 3. ponieważ obadwa zrównania znowu przy-
 4.padają, pnie się też znów, a epaktę tąż sama.
 5. zostanie. Tak więc tablica III. stary będzie
 6. do r. 2200.

1. A kiedy epaktę w pierwszym roku obieg-
 2.u księżycowego, co raz inna być może, wypada-
 3. zatem, że w ogóle 30 tablic tablic być
 4. musi. Ponieważ zaś jasną jest rzeczą,
 5. według której zmieniają się stonczne
 6. i księżycowe zrównania i ponieważ
 7. epaktę w czasie pierwszego o jedność się
 8. zmieniają, w czasie drugiego zaś o jedność
 9. wracają, a gdy się obadwa schodzą
 10. lub kiedy żadnego z nich nie ma, też
 11. epaktę nie zmieniają, zatem zatem
 12. można między wszystkimi 30 tablic war-
 13.cić wiadomości do których należy.

8200 wyszłki 30 przypadają; ale dopiero po 300.000 lat znów ten sam nastąpi powrót, według którego się oba równania z należytą do nich epoką zmieniły. (Zob. Tabula Aequationis u. Kalendaria str. 134.)

Jest dalece dostrawym jest taki układ Kalendaria, w którym się stoi i księżyc, w którym następuje odświeżenie. W ciągu czterech lat wynosi się das przybywanie. Tym sposobem rok słoneczny na 365 d. 5 g. 49 m. 12 s. jest odświeżony. Ale rok równonocowy według najnowszego obliczenia o 24" jest krótszy. W ciągu 3600 lat jeden dzień wynosi się, a wtedy rok Kalendaria o jeden dzień nadto będzie. Ale aprostowanie tej pomyłki w układzie tego Kalendaria jest łatwe. Dla tego też Delambre radzi, aby tak 3600 rok, jak i inne, i by było lat słonecznych 7200, 10800 i t. d. które według Kalendaria przestępnymi latami być powinny, nie za przestępne, ale za proste uważano.

Tak się znajduje dzień Wreklanowy.

Chce w Kalendarium gregoryańskim znaleźć dzień w którym Wreklanowa, jakich roku przypada, szuka się najpierw liście stuleć. W maję w odpowiedniej tablicy epoki, a potem w liście innych wieków XIX, w tablicy II. można się znaleźć epoka odpowiadająca słonecznej liście stuleć. Znalazłszy ją tym sposobem, szuka się jej znów w wicerytych Kalendarium gregoryańskim między 8 marca a 5 kwietnia. Dzień przy którym się znajduje będzie nowym Wreklanowym, a którego jeżeli się 13 dni dalej posunie, znajdziemy XIV. lunę czyli pełnię wstąpi.

...iżes kres święta Wielkanocnego. Jereli
to w niedzieli przypada, co się po głosce
niedzieli pozmija; natenczas następują
po niej niedziela będzie dniem Wielkanocnym.
Także np. w tej liście 1. roku bieżącego (1893)
odpowiada spalte X, która w wierszonym
kalendarzu gregoriańskim w d. 36 marca
nós wielkanocy wskazuje. Jereli eis
odtąd o 13 dni pomknijemy, natenczas pełnia
d. 13 kwietnia, t.j. we czwartek a Wielka-
noc w piątek, po niej niedziela t.j.
16 przypadnie. Na towarzyszący wyznajdowanie
dnia Wielkanocy umieszczamy poniżej
tablicę kresy tego święta oznaczając, które
w tej wspomnianej tablicy II. odpowiadają.

St. l.	Kres Wielkan.	St. l.	Kres Wielkan.
1 —	13 kwiet. E.	11 —	24 marca F.
2 —	2 kwiet. A.	12 —	12 kwiet. D.
3 —	22 marca D.	13 —	1 kwiet. G.
4 —	10 kwiet. B.	14 —	21 marca C.
5 —	30 marca E.	15 —	9 kwiet. A.
6 —	18 kwiet. C.	16 —	29 marca D.
7 —	7 kwiet. F.	17 —	17 kwiet. B.
8 —	27 marca B.	18 —	6 kwiet. E.
9 —	15 kwiet. G.	19 —	26 marca A.
10 —	4 kwiet. C.	1 —	13 kwiet. E.

... tablica ma pierwsze wejście wskazuje
datę święta Wielkanocnego, skoro liśba
tota i głoska niedziela są wiadome. Jereli
np. przy tej liście 14, D jest głoska
niedziela to Wielkanoc przypadnie 22 marca,
jereli zaś przy liście 10, C jest głoska
niedziela to święto Wielkanocne dopiero
w drugi niedzieli czyli 25 kwietnia
będzie obchodzone. Są to najdalej
tego święta kresy, z których pierwszy
był w r. 1878, drugi zaś w r. 1886 przy-
padnie.

Na pomiar, powyższej tablicy dojdziemy

St. r.	Ep. jul.	St. r.	Ep. jul.
1	XI	11	I
2	XXII	12	XII
3	III	13	XXIII
4	XII	14	II
5	XXV	15	XI
6	IV	16	XXIV
7	XVIII	17	X
8	XXVIII	18	XXIIII
9	IX	19	XXIX
10	XX	20	VI

Łączy się potrzeba, że chcąc stać się julijowską
roka gregoryjskiego należy odpowiedzieć
mu epaktę julijowską, mnożąc się 12
liczbą przez 11, a od iloczynu, jeżeli większy
jest niż 30, tylekroć się 30 odejmuje,
dopóki reszta nie będzie mniejsza od 30.
Taki chcąc wiedzieć jaka jest epakta julij-
owska w 19 tym roku obrotu julijowskiego

$$19 \cdot 11 = 209$$

Od 209 odejmuje 6 razy, to 30 reszta 29
wskazuje, że XXIX jest w tym roku julijowską
epaktą.

Epaktę nie należy do czasu
w starym kalendarzu święta Wielkanocnego.
Tę się sposobem wyżej opisanym
wyznaje, ale tylko wyznaczenie epakt
gregoriańskich wielce ułatwiają. Dotyc
bowiem kalendarza różnicy gregoriańskiej
i julijowskiej epakt, która od r. 1582
do 1700 dzieści, od 1700 do 1900 11 a 2.

1900 do 2100 dwaście dni wynosi, odejmując
z epakt julijowskiej w razie potrzeb
30 jednostek powiększając, a reszta wskazuje
słuchając epakt gregoriańskich. Chcąc
np. wiedzieć jaka będzie epakta w r. 1894,
którego 2 jest liczbą 12, od 22 odejmuje
11 a pozostałe 11 wskazuje mi słuchając
epakt. Tym sposobem wiemy, że
r. 1895, 1896, 1897, 1898 ma 12 liczb
12 3 4 5 6 łatwo wyznaję
odpowiadając im epaktę, która w pierwszym

154.

varie do eparki 3 pmdam 30 = 33, a
do tej samej 11 oddzielną - reszta XXII.
Wydzie 12000 eparki r. 1895, podobnie
jak eparkami lat następnych będą
III XIV - XXV.

[illegible][illegible]

zdarzyło. W ostatnim roku Wicłmanow przepadł
na 2 kwietnia tej- na sobotę, a razem Wicłmanow
i Wicłmanow. Ten też dzień właśnie był
postrzeleniem iydowskiej paschy, albowiem ich
cyfliczny rachunek, co się nadto zdawa, iż nie
zgodził się z astronomiceznym, gdyż przewidziana
pascha przepadła w dniu 3° kwietnia.

Wiek lat.

Wpisanymy wiek po narodzeniu Chrystusa
nie, nie znano na zachodzie ciągłej ery, ale
ata od czasu wstąpienia na tron cesarstwa albo
zopolitacji od Konsulatu Licena. Po przeniesieniu
stolicy cesarskiej na wschód obierano jedynego
Konsula w Konstantynopolu. Różnego zaś
w Rzymie i do skutku, jaki dać miał
zaczynać. Ale o cesarstwie zachodnim już
w r. 434 a we wschodnim r. 566 przepadł
ten ostatni, a powoli od połowy IV. w. t. j.
w cesarstwo Konstantyna 1° indykego.
w państwie rzymskim zaczęły uchodzić
o rzymskiej

Indykego /i indictio/ nazwa się bieżący rok
15° i więcej przeszłego czasu. Wtedy to rządy
iż porównano. Wówczas to, mianowicie
w państwie rzymskim indykego było postawo
wiecie cesarskie, żeby co pięć lat pewne dawiny
śladać. Aby zaś karty z mieszkańców wiedział
kiedy i jakiej. Dawiny zaś przepadła, cesarz
Konstanty 1° postanowił żeby we wszystkich
dokumentach rzymskich, i w innych, co do r. 434
wznowił dat i indykego przepadła.

Indykego z czasem i w innych krajach tak
stało się rozpowszechnić, iż zaczęły się
IX w. nadsz jest dokument indykego indykego,
w którym i ten sposób ~~nie~~ oznaczania.
czasu przy innych datach się nie używano.

Trójakie były indykego: rzymska -
indictio romana i pontificia /najpospoli-
ciej używana i do niej z ciałem to jest
Konstantynopolitańska - constantinopolitana
i graeca i Konstantynowska - constantiniana
i imperialis. W r. 434 w Rzymie 1° t. j.

indykcyjnymy, i wzięty tyłko sam rok
 od narodzenia Chrystusa Pana Młodzieńca, o cieniu
 się z przywilejów z lat 1105, 1145, 1173 a' innych
 w Leksykonie porządku i prawodawstwie
 polskiem, tudzież z przywilejów 17 i 24
 w Straryńskiemu wzorach piśm dawnych
 pniełomai' moim. Co się tyczy sposobu oznaczania daty
 w dokumentach litewskich o tem zob. Raskiego
 o lit. i pol. prawach T. I. str. 79 i następnie.
~~Wskazywanie czasu ab incarnatione Domini,~~
~~wprowadził około r. 532 opat Dionysius~~
 Exiguus, który te daty do swych tablic wielka
 moimych dotychczas a tak ułatwił jej użycie
 i upowszechnienie. W średnim wieku już
 i po za Włochami: częściejmano a w VIII. w.
 szczególniej pnieł Bedę ^{tak} została upowszechniona
 i w w. I. to oznaczanie czasu w Niemczech
 i we Francji szczególniej jej używano.
 Istnieje i wiele za sobą mówiące dowody.
 według których tak i postmieni na wiecie
 jak i z dziejów okazyje się prawdziwy
 czas narodzenia Jezusa Chrystusa, który już
 się w Ktohosin Lebrune u L. Ideler's: histo.
 rische Untersuchungen ueber die astronomischen
 Beobachtungen der Alten - Berlin 1806 i: Lehrbuch
 der Chronologie - Berlin 1801 jako też i jego
 Kalendarium der Griechen und Römer. - Jalta
 1814 i: Handbuch der mathematischen und
 technischen Chronologie - Berlin 1826 2 tom.
 Z nich dowiadujemy się, że Chrystus Pan
 nie w 754 r. Rzym. jak Dionysius sądził,
 ale w 753 r. na świat przyszedł, i że zatem
 nasz tak zwany *era vulgaris* sui Diony
 siana *erę* lat za mało bierze.
 Jak Chreściana lata terypi.
 albo *tema* w Europie powszechnie
 od 18° styczenia zaczęła, który
 to sposób liczenia jak się nazywa
 wra z *Kalendarium julianum*.

do Annycaian został przyjęty, a ten wyrost-
 nie w średnich wiekach i inny sposób
 liczenia lat był używany. Jólko w pisa-
 niach z tych czasów często rozmaicie poro-
 zni lat najdłuższy. ~~Wskazywano~~
~~ab~~ ab annuntiatione lub conceptione,
 a natiuitate, a circumcissione i ~~resurrexione~~
 a resurrectione.

Storo doświód narodziu Chrystusa Pana
 d. 25. grudnia umiescił, także na świąde-
 twem ewangelii w 8 dni później t.j.
 d. 1. stycznia przypada obnawienie
 państwa a ten porządek roku, a circum-
 cissione u Chrześcian pewnego nabył
 znaczenia.

Wskazywano do annuntiatione, a ten wyrost-
 nie w średnich wiekach i inny sposób
 liczenia lat był używany. Jólko w pisa-
 niach z tych czasów często rozmaicie poro-
 zni lat najdłuższy. ~~Wskazywano~~
~~ab~~ ab annuntiatione lub conceptione,
 a natiuitate, a circumcissione i ~~resurrexione~~
 a resurrectione.

Storo doświód narodziu Chrystusa Pana
 d. 25. grudnia umiescił, także na świąde-
 twem ewangelii w 8 dni później t.j.
 d. 1. stycznia przypada obnawienie
 państwa a ten porządek roku, a circum-
 cissione u Chrześcian pewnego nabył
 znaczenia.

Wskazywano do annuntiatione, a ten wyrost-
 nie w średnich wiekach i inny sposób
 liczenia lat był używany. Jólko w pisa-
 niach z tych czasów często rozmaicie poro-
 zni lat najdłuższy. ~~Wskazywano~~
~~ab~~ ab annuntiatione lub conceptione,
 a natiuitate, a circumcissione i ~~resurrexione~~
 a resurrectione.

Storo doświód narodziu Chrystusa Pana
 d. 25. grudnia umiescił, także na świąde-
 twem ewangelii w 8 dni później t.j.
 d. 1. stycznia przypada obnawienie
 państwa a ten porządek roku, a circum-
 cissione u Chrześcian pewnego nabył
 znaczenia.

w r. 1749 gnia M. S. Franciszka I. uchylone
zostały. Ustawa, dnia 18^{go} stycznia r. 1750
za powrót roku wersetkim Toskańcyłom
przepisującą wyzniosła jest na tablicy miar
użytej na miarę florenckim na nowo Arno
stojącym zmierzona.

Formowanie roku a ~~resurrectione~~ resurrectione
było we Francji upowszechnione. W Włoszech
aż do upadku tej niewypowiedzianej w piśmie
niegdyszych rok z d. l. marcia zaznacza.

Francuzi od najdawniejszych czasów
od marcia roku zaczęli. Ale pod Karolingami
powrócił do Bożego Narodzenia z owego
roku lirowo, a ten wyraża długo się po tem
we Francji utrzymywał, szczególnie w pro-
wincjach, które były angielskimi
prowincjami. W innych częściach Francji
aż do czasu Wapylugów rok zaczęli
od Wielkanocy lirowo, co też datowaniem
stilo Franciae lub more gallico nazywano.
Te rozmaite w datowaniu były
aż do Karola IX z r. 1563, który dopiero
w r. 1564 wyznosił. Wtedy bowiem z dnia
18^{go} stycznia nowy rok lirowo zaczął,
ale tego też ostatni od Wielkanocy po-
magać się rok 1566 tylko 8 miesięcy
i 17 dni lirowo we Francji.

W Niderlandach to do Bożego Narodzenia
i to od wielkiego piątku to od Wielkanocy
1. powrót roku najdawniej, który dopiero
w r. 1577 Filip II. do 18^{go} stycznia ogłosił,
2. co też i odpade od Hiszpanii prowincje
uwręczyły.

3. W Aragonii król Józef w r. 1350 posta-
nowił żeby się rok zaczął z Bożim
narodzeniem, gdy go przedtem z dniem
25 marcia powożano. Do czasu posta-
nowity hiszpańskie Kortezy r. 1383. Król
Jan I. portugalski r. 1420. Ten wyraża
stylem hiszpańskim nazywany utr-
zymywał się jeszcze w r. 1526, bo prawie
wówczas w Hiszpanii i Portugalii;

295. - jak we Francji od dnia 18^{go} stycznia
rok zaczęto, lubo us to nie nasz wy-
raznego postanowienia.

Anglowie z dniem Bożego Narodzenia
rok zaczęli. Cesarz na brytyjskiej
wyspie trzy ~~po~~ porządku roku odróż-
niało t.j. historyczny, cywilny i litur-
giczny. Pierwszy od bardzo dawnych
czasów przypadał na 1^{szego} stycznia,
drugi do 11^{go} w. na 25 grudnia a trzeci
na 25 marca, tenczas na 1^{szym} niedzieli
adwentowa. W Szwajcarii porządek cywil-
nego roku jest w 1599 r. a w Anglii w 1752
t.j. w czasie wprowadzenia nowego ka-
lendaria, na dzień 18^{go} stycznia przenie-
siono.

W Niemczech jest od 11^{go} w. porządek
roku liturgicznego od Bożego Narodzenia,
atoli przedtem nie było porządku innego.
Tak w Kolonii jest a dawnych czasów
z Wittenberga, a w Trewirze z d. 25 marca
rok zaczęto. Dopiero od podłożu West-
falskiego istnieje ślad innego porządku
roku niż z d. 1 stycznia. Cesarze niemie-
cy byli Chrystusowe i swego panowania
w druku i tak swoich poddaniach
kazał od P. 25 grudnia a dopiero
w drugiej połowie 17^{go} stulecia dzień
1^{szego} stycznia za porządek roku oznaczono.

Katolicki różny epoki do ozna-
czenia porządku roku w wielkich średnich
wyznawo, zawsze jednaki nymeli. porządek
roku z dniem 1. stycznia jest i teraz
miał pierwszeństwo. Właściwie rzecz
jak i głoszą niedziela, od których
oznaczenie chrześcijańskiego świata
zawsze zależy, tylko z 1^{szym} stycznia
zaczęto. Astronomiczne i historyczne
astrologiczne tablice według kalendaria
Juliuszowego były różne.
Chalcyrologia i kalendarze popo-

linie a d. 18te stycznia wyrznięty się.
Zresztą dzień ten był rawnie uroczystym
dla ludu, bo w nim sobie obywateli
wymuskiem i zapominki i igremia
nawozajem szkodzą. Stądna więc
nie wyrzestnie nigdy do tej epoki
niekoniem wrócić, lubo probow
tema pomyślowi byli pociągami.

Przeprowadzeniu poprawionego
kalendarza Gregorjańskiego.

Wkrótce cesarz Włoch, tudzież Hiszpania
i Portugalia jmi w dniu bullę, pociągając
poprawioną kalendarz gregorjański zapro-
wadzić. We Francji dopiero dwa miesiące
później to uczyniono, kiedy według adyktu
Henryka III. z 9. grudnia do pociągnięcia.
Katolickie kantony w Szwajcaryi i Belgii
w r. 1583, Salska w r. 1586 a Węgry w 1587
wolały ten kalendarz przyjęty. W Niemczech
cesarz i stan katolicki od r. 1583 używai-
go zaczęły, ale ewangelicki niemiecki
i inni bądź z obawy, żeby się stały ry-
walizacji nie dawali, bądź dla tego,
że Józef Scaliger i inni niedostatek-
nieści tej poprawy dowodzili, długo się
zaprowadzenia poprawionego kalendarza
opraciwiali. Odległo to w przedwzrostu poci-
gnięcia dawny i nowy kalendarz części-
stym odróżnieniem zaczęto i w urzędach
nigdy katolikami a ewangelikami
data według obu kalendarzy trwać.

Ztak odwiecznego kłótnia czasu
wynikły wdrożenie między katolikami
a ewangelikami wielkie niepo-
rozumienia, które pod nazwą spo-
rois o kalendarz w dziejach są enane.
Te niesnaski do tego przyniosły ewan-
gelickie stan niemieckie, że te
na pociąganie staroniego filozofa

Leibniz i matematyka Erharda.

Weigle d. 23 września 1699. roku uchwycił, iżby a rokiem ~~1700~~ następnym poprawiony kalendarz został zaprowadzony. Jakkolż w r. 1700 w mieście lutyj opuszczył 11 dni z 19 lutego na 1st marca przekroczone. Ta ich przykładać wraż posłał Jania Wierlandy, a w r. 1701 ewangelickie kantory w Szwajcaryi, które 18^{go} stycznia nowy rok zaczęły. 11. lutego dopiero w r. 1752. a w Rzymie w r. 1753. nowy kalendarz zaprowadzono. Ale wyznawcy Kościoła greckiego, szczególnież zaś Rosyjanie jeszcze się dawnego kalendarza trzymają.

Alle kiedy ewangelicy uznawali tylko poprawiony rok przysięgli, a was świat Wierlandy nie według obliczenia słonecznego, ale według Keplerowsko matematycznych tabeli, które w ówczesną za najdokładniejszą uważano, stocownie do oznaczonych w nich porównania dnia z nocą, i pełni obchodzili, wypadło zatem, iż niektórzy nie w tym samym czasie, co katolicy, Wierlandę obchodzili. Jakkolż było to w r. 1724 iż według obliczenia astronomicznego pełnia w sobotę d. 8. a według rachunku słonecznego w niedzielę d. 9. kwietnia przypadła; Sta tego ewangelicy 9 a katolicy 16 kwietnia Wierlandę obchodzili. Podobnie w r. 1744 ewangelicy 29 marca a katolicy 5 kwietnia Wierlandę święcili. In różnica byłaby się w latach 1778 i 1798 jeszcze przytrafiła, gdyby nie przeobrażenie kalendarza.

Fryderyk II. Corpus evangelicorum
w d. 13 grudnia 1775 r. nie był posta-
nowił, że według cyklicznego obliczenia
utworzył kalendarz pod nazwą
Allgemeiner Reichskalender ma-
był służyć niemieckim. Tenże
przyjął też królestwo sasko-
dania i Szwecja.

O kalendarzu neupros-
polityj francuskiej.

Na dopełnienie wiadomości o sposobie
obliczenia czasu u narodu europejskich
wypada podać krótką wiadomość
o kalendarzu neuprospolityj francuskiej.

W roku 1793 Republikańska
Konwent narodowy naprowadził
zapełnić nowy podział czasu na
dziesiętny i ośmiu oparty.

W ten sposób na 10 godzin, godzinę
na 100 minut, minutę na 100 sekund
podzieleno.

Tenże widział i nowego typ dnia
wprowadzono dziesiętną i grecką
dekadę, dekadę zwana, w której sze-
ść dni narysowano, jak następuje:

1. Primidi, pierwszy dzień dekady
2. Duodi, drugi " "
3. Triodi, trzeci " "
4. Kwartidi, czwarty " "
5. Kwintidi, piąty " "
6. Sekstidi, szósty " "
7. Septidi, siódmy " "
8. Oktidi, ósmy " "
9. Nonidi, dziewiąty " "
10. Decidi, dziesiąty " "

Tenże dekady składają się z trzech

nowego wykładu miesiąc
rozciąga się, że każde trzy mie-
siece jednej pracy roku waleśnie
jednolicie mają, ułożenie.
Sata licono ad powitanie.
miejscowości francuskiej
w r. 1792.

Wzięty podział dnia nigdy
nie mógł wejść w użycie, bo
nie podobna było jakby czułością
sposobem użycia prędkości
regulacji. Do Rady tak w pismach
mających, jako też i w dziennikach
utrzymywali się przez lat kilka.
Najlepiej w tym kalendarzu był podział
miesięcy na dni 30, które tym sposo-
bem i porami roku są równo
prawie podzieleny. Sposób inter-
kalacji przez 4 lata i przez 100 lat
ganił. Nie było bowiem w tym użyciu
żadnej stałej zasady, a zatem dni miesięcy
w kalendarzu republikańskim nie zawsze
jednej i tej samej dacie odpowiadały w kalendarzu
gregoryjańskim.

W skutek uchwały senatu na wniosek
Napoleona w d. 9 września 1805 fran-
cuzi z d. 1 stycznia 1806, a według nowego
roku 14. r. przywrócili kalendarz
gregoryjański.

W różnych dziełach znajduje się tablica
porównania kalendarza republikańskiego
z gregoryjańskim od 1. września 1792 do
31 grudnia 1805 r.

Składowa dyplomatyka uwyższonieniu, oznaczona
wycia dyplomatorów i re wogledu na te oznaczonosci
na trzy dzieli się oddzielną.

1. Oddział : o rozumieniu dyplomatorów

Aby zrozumieć dyplomator, trzeba go rozpoznać a dyplomator
Dyplomator ustatwiona obznajomienie się z rozumieniem
historii glosów i skróceniami wyrazów np.
nr. (noster) vr. (vester) Is. (deus) Das (dominus)
Di. (dei) Dno (domino) itp.

Jeżeli zachodzi potrzeba opisanie dyplomatu, należy
czas opisać się to według zasad teoretycznej dyplo-
matyki. Tak opisać się go graficznie, semiotycznie
(semiotologicznie) i według rozumienia form.

Opisując graficznie, mówi się : 1/ o formie dyplomu,
2/ o większym piśmie tytułowym na początku dyplomu
~~dyplomatu~~ dyplomatu (Di Fraktur in den Anfangs-
zeilen) 3/ o kształcie pisma 4/ o liście skrócen
i powrocie używanych do tego znakach
5/ o spójniku et, glosa i lub o innych se-
miotach. Semiotycznie czyli semiotologicznie
opisując dyplomator : wspomina się, czy jest
Chrismon i jeśli ? toż samo rozumie się o mono-
gramie, znaku relogniczym, pismie
i wogledu na jej materję, kolor, wielkość,
sposób pomyślenia i na koniec
o innych ~~znakach~~ oznaczonych znakach.
Je wogledu na formę nadmieniam się o jej dy-
plomata i jego ~~znaczeniu~~ właściwościach, opor-
matach wstępnych, osnowy i zamknięcia, a to
według ich osnowy.

Temat opisanie : ~~dyplom~~ Dyplom dotora II.
z r. 1134.

Granicie : jest dluższy i cięższy trięć jedy-
twa pisaną ; pismo, kursywa pomniejszona i mi-
nuta. Ma znaki pnestankowe, wiele skroce-
i relogie i relogie. Spójnik et wogledu na
zany a gloska S i relogie na koniec dluższy, pism-
statuiny gloski nad które relogie S i relogie relogie
gloska i nie ma żadnego znaku tj. ani gloski
ani relogie. Za dwugloską ae wogledu na S i relogie.
Sematologicznie czyli semiotycznie. Na początku
dyplomu jest pojedyncze Chrismon czyli C.
Towiewar dyplom jest bez podpisu, nie wiadomo
również czyli ten miedował się pny znaku relo-
giczym. Jest bez daty. Nie ma monogramu.

to dyplomy nie jest podpisany, inaczej bowiem
mają dowód na jego. Dla tego też i nie ma enaku-
reloguicyjnego. Pierwszy jest najszlachetniejsza jedno-
stronna, odraża wronowa i wizerunkiem i
napisem majestatu, Kapitalikami i wycyjo-
likami.

według formuły. Pierwszy w języku łacińskim. Co do
formuły, znajdują się w nim wstępne: wstawia
J. n. S. et ind. J. Formuła imienia i tytułu.
Formuła raportowania ogólna, wstępny brakt.
Formuły tekstu: formuła główna cesarski Reichs-
ministerial Bevo von Grüne daruje 2 młodsze
Reichslehen klasztorowi Burisfeld. Formuła
formuła Bevo i Gerungus polecać się, modłom.
Zatwierdzenia formuły Krótkie i dobre. For-
muła monogramatycznych nie ma. Formuła
pierwsza Bierua kancleńczy brakt i inia.
Kół. Formuła daty zawiera się od Data etc.
Formuła alba. Formuła kanclejska i zyczenia
(Schlusswunschformel) feliciter Amen.

To tłumaczenia dyplomatów potoczne są
glossaria; są zaś łacińskie i niemieckie.
Do łacińskich: Despresne, Carpentier, Adlung.
Do niemieckich: Vächter, Hallaus, Frischen,
Schilte, Schenz; Bremisch niedersächsisches
Wörterbuch; inne.

2. Oznaki: Ocenienie dyplomatów.

Ocenienie dyplomatów jest to wzmianka o czy to
są pierwotne czyli odpisy, czyli nie są obciążone
lub czy nie mają jakich przydatków, czy są
prawdziwe lub podrobione, szczególnie zaś
czyli zatwierdzające dyplomatów, zjadają się
i pierwotnym czyli oryginalnym.

Pierwotny odróżnia się od odpisu tem, iż 1°
ma pierze, 2° jeżeli nie ma pierze to się
widzi jej śladu tak wyłobowij i odwrócony
jak i zawieszony 3° I bez pierze i ich śladu
można być prawdziwe oryginalne; jeżeli w formie
pionowej na kamieniu, drewnianym, meta-
lowym lub woskowych tablicach, są pisane
(1) posobem kanclejskim pisane (2) cyro-
graficzne (chirographa), których autem
tytuł na tem zależy, iż na jednej
karcie wpisano dwukrotnie ten sam ob-
rument obok siebie a w ustępie woskowych

Wzrost lub głocho umieszczono i obs te dypla-
my w tym ustępie w linii prostej lub w gzygga-
ki (wellenförmig) odręto. Taki sposób pisania
odp. do 15. wieku. Cóżo był w wiecie niemal
wielki Europe d. j. Pariclae lub Pariculae
(par) odpis ~~z~~ dwóch równoległych
dyplomów bez cyrograficznej formy. Były
w wiecie przed wprowadzeniem cyrografów.

Odpisy dyplomów są albo abstraktem druko-
wane (codices diplomatici): Dugiel, Rarytati,
Rysorewalli, albo pisane (Copialbücher,
hartularia s. diplomataria). Tamte najdu-
ją się w wyprawach, Redaktionen i dziełach,
te w wielu archiwach. Siggaję 10^{tych} wieku.

z wiarygodne, jeżeli pisanie wiarygodną osobę
z oryginalu i donadnie odpisane zostają.
Szczegółowe odpisy (transsumpta, apographa
diplaria etc) są albo a. j. poświadczane
[wizytowane] a wtedy tyle wazę, co oryginaly.
Tę samo rozumie się o starych odpisach z archi-
wów, szczególnie jeżeli rękę odpisującego jest
znana. Ale niedostateczny jest poświadczony
odpis, kiedy idzie o legalne znajdowanie się org-
ginalu b. j. niepoświadczane czyli nie widza-
wane, które pospolicie w dowodach sądowych
i t. d. na wiele nie zastępują.

Lubo w dawniejszych czasach surowo uważano
fałszerstwo dyplomów (w Niemczech crisi d. i. r.,
rękę, wielki pole a nawet życie i fałszerstwo
tracono) rtem wiekowiec najdują się i powo-
robione dyplomaty. Wiek II. i następnie w których
niemal całem nautki upadły najobficiej wyda-
ły fałszywe dyplomaty. Wasi najwięcej się do tego
przyłożyli mieli.

O fałszywych polskich (ob. Konst. z r. 1649 art. 4
§. 172) podrobienie nadania i przywileje klas-
torów i prywatnych, szczególnie w czasie
niepokojów Szwedzkiej 1645-1652. ~~Wiek III.~~
~~Wiek III.~~ Nat na orde Stenzel,
Vasikowski ob. r. i. i. promowski, Wasyt,
Unger który pismo podrobił i Wright, co
podrobił pierwiec. Do czasu Mittersheim
miało być pisanie Janinowskiego z r. 1659.
Wynalezienie. Skrypcja z dyplomatem.
Fałszerstwo stare dyplomy (castrixen)

usuwanie z dyplomu *salutative* dla interesu-
rowanego wyraz (*herauspracticiren*) lub
głoski i linij pincerabiję. *Interpolowan-
us* (*interpoliren, einschieben, einschieseln*)
wtrącając nowe, usuwając lub zmniejsza-
jąc linij. Toraż się pner porównanie
z oryginałem. Ale i te nielichy bywają
falszowane. Ciężkość w tym miejscu
papieru lub drzewa nie zmyca wisioci
i starości powetala wskazuje sfalszowanie
dyplomu *rotasura*, jeżeli ta jest w miejscu,
gdzie ważny wyraz przypadał. Tak samo rozu-
mie się o odświeżeniu wyblakłych wyrazów.

Falszowanie dyplomatu wykrywa się za
pomocą *itinerarium* dającego dyplom. Jeżeli
z pewnych dokumentów odkaże się *negativa loci*,
dyplom będzie falszowy. Trasady semiotyone
czyli *sematologiczne* ułatwiają sposoby rozpo-
znawania falszowego dyplomatu. Trudniej
jest rozpoznać fałsz za pomocą grafiki,
t.j. porównywanie kształtów głosek dyplomu
z postacią alfabetu wieku do którego dyplom
należy. Według formuł możnaby też
wykrywać falszowanie dyplomatu, gdybyśmy
posiadali dostatek historyczną wywetkist for-
mule, ze wskazaniami czasu ich wprowadzenia,
zanużenia i pner kogo były używane. Aby
materijie ocenić dyplom czy się to graficznie,
semiotyone i ze względem na formułę.

Dyplomy potwierdzające są bardzo liczne
i często oryginalny zastępują. Są zaś 1.) historyczne
dyplomy potwierdzające, gdy w nich opowiadane
wypadki zbijają lub potwierdzają. Ostatnie nazy-
wają się *certyfikujące* 2.) jurystyczne czyli prawne
a są trojaki: a.) *ratyfikujące* (*diplomata con-
sensualia*) b.) *dopełniające* (*d. suppletiva*) dopeł-
niają *acceptione* pner kogoś nadania *conuole-*
mien tych, do których to prawa należy, lub
retracune dyplomy nowego wynagradzają.
3.) *przywracające* (*d. restitutoria*) nadają się
przy wprowadzeniu do odzyskanej własności
lub *panchartae* (przypadkiem ^{Włose} utracione

wszystkie przywileje, zastępują. Wskazywać
takie dyplomy powoływano wszystkie osoby inte-
resowane, aby umiślnie błędn. Często wydawano
dyplomy powołujące sumarycznie lub in extenso.
Takiemi są potwierdzenia księgi w czasie ich holdu
i t. p.

Potwierdzenie zaś dyplomy a) wzniósłuję
o pierwotne nadanie (Grundurkunde) ~~dyploma~~
b) umniejszając je obok siebie, gdy obok potwie-
rzenia pierwotne nadanie całe lub częściowo
na tej samej karcie jest pisane. c) obejm-
ując potwierdzeniem główne nadanie, albo
wskazując d) tytuł oryginalny i potwierdzeniem
za pomocą senuwka lub nennicis, który się
nie zmienia.

3. oddział. o rodzaju dyplomatoś.

Wszystkie jest ujęte dyploma : 1) prawny
2) historyczny 3) filologiczny 4) do ujęcia
specyalnej dyplomatyki.

Ważną się prawnie dyplomy w procesach, do
potwierdzenia prawu i sporu będącego lub do uchy-
lenia go. W historycznej dyploma jest ona ujęta i ujęta
dane miejsc i czasu i to ujęte co do las-
te nawet i co do obrotu i ujęte co do las-
pomocnych. W historycznej, szczególnie zaś w genea-
logii i heraldyce dyplomy są ujęte ujęte.
Historyczna za pomocą dyplomatoś ujęte dane
dotąd za prawdziwe uważane wypadki historycz-
ne i protyż, ale też z tego obfitego ujęte nowe
rozwoja zdaniem i tak ujęte, twory historycz-
ne same dyplomy historycznie obrabiane by-
wają, kiedy się z nich ujęte dzieje dyplo-
matyki, albo też ujęte ujęte ujęte ujęte,
co szczególnie w Niemczech na uwagę zasła-
je, opisuje t. j. ujęte itinciarie które
do badania prawdziwości dyplomatoś ujęte
są pomocne i wypadki różne ujęte.
Filologiczne ujęte się dyplomatoś wory-
ginalne do oznaczenia wielki ujęte,
do badania rozwoju języka ujęte
specyalne dyplomatoś ujęte się.
Wskazywać wszystkie dyplomy do tego
głównie odwołuje się i przepisuje je.

i dyplomatyczną ścisłością, które na osobę ca-
 łości. Potem układają się chronologicznie,
 a następnie obrabiają się według zasad pisania,
 rysunku i formuły. 2.) Wyłącznie się wy-
 kład dyplomatów pragmatycznie wypadli.
 w nich znajdują się, a tak układają się najwa-
 żniejsza część, t.j. praktyczna dyplomatyka
 Specjalna. 3.) Nakoniec według okoliczności
 przypadają się Nadeży cesarza, Króla, książę i t.d.
 systemu dyplomacji.

Dodatek.

Praktyczna rekonstrukcja.

Rekonstrukcja (Handschrietenkunde) nie
 jest teorią, a to ścisłością i dokładnością
 obróbki, co dyplomatyka. Trzytyła wyraża,
 której i historia literatury uduchowiała się
 za jego pośrednictwem. Rekonstrukcja powinna
 być, wrośnie to, co sobie dotychczas krytycy i dyploma-
 tyzy i niego przygotowywali, pierwsi, to jest krytycy,
 nie zawsze pojmowali, że rekonstrukcja
 i niedość posiadali znajomości paleograficznych.
 Dyplomatyzy, lubo im wiele, chociaż z przypadku
 winno rekonstrukcję i ich celów nie
 wchodzące, powiększyć części prawicy i praktycy
 (practische Geschäftsmänner) nie mogli mieć tych
 rozmiarów, szczególnie naukowych, wiadomości,
 które do rekonstrukcji są potrzebne, a toli-
 potogli oni niezapamiętane zastęgi, co nietylko
 pod względem merytorycznym ściśle, postrzeżenia
 wprowadzili, ale też swojej umiejętności je
 o dawna wewnętrzny zwyczaj i praktyczny
 kierunek nadali, które nam za wiele sturze
 mogą. O archiwizację dla dyplomatyki niegdyś
 to bibliotekę dla rekonstrukcji a raczej
 powinni.

Tak dyplomatyka różni się od dyplomacji, tak
 rekonstrukcja bibliografią niegdyś by należało,
 ale w ten sposób trzeba by wprowadzić różnicę między
 bibliografią i bibliografią.
 Tak paleografię podzielić można na trzy rodzaje:
 epigrafikę, dyplomatykę, rekonstrukcję.

zwrota obejmując napisy na kamieniu, metalu
lub drewnie bez względu czy to rylce, ławo, wyrywane
lub innymi sposobem wykonane. Jest ono samowolne,
często paleografii i daleko niekiedy barok
osobne i dla tego jest wątpliwym ob nich, ale
w obrabianiu ich nie ma już nic ułamek.
Kryptogramy natomiast jest umiejętnością czytania
kryptogramów, oznaczania ich według ich wzorów
i wzorów formy i według okoliczności histo-
rycznego ich objaśniania. Prawa kryptogramów
do innych nauk należy.

Dyplomatyka, nawiązuje formuły i osnowy dypla-
mów, co kryptogramy nie obchodzi, ale
należy i tymczasem niektóre trudności ma
do walenia.

Zatrudnienie kryptogramów i dyploma-
tyki. W tym jest wątpliwe, że obydwa zajmu-
ją się składowaniem wzorów formy, o ile to
tych się materjały pisane i innych wzorów
osobne, ale wzorów formy kryptogramów i nich
pod innymi względami nawiązuje, i pytania jej
dotyczy się kryptogramów w inny sposób i według
innych zasad rozstrzygnięć.

Kryptogramy trudno oznaczyć, co nie
zawiera mają datę, choć to w obłędach
popołudnia znajdujemy. Pierwi i mają datę,
to to rachunki wpływów, czyli nie ma
głównie pisarskiej lub spierowania, lub
czy to do kryptogramów, których nawiązuje, należy.

Jeżeli natomiast jest składowaniem wzorów
formy kryptogramów: Czy do tego samego autora
który czy ma prawdziwy tytuł, który w krypto-
gramie oznaczono, czy text jest pierwotny,
interpolowany, lub przerobiony. Jeżeli jest
kilka przerobów, do którego to należy. Czy to
dziś jest drukowane i gdzie? Jeżeli tak jest,
czyli text drukowany jest z tego kryptogramu
i czy go doładowanie i uzupełnienie było. Jeżeli
kryptogram ten nie był jeszcze użyty, czyli zawiera
nowe poprawy i przydatki. Względem to,
lub kryptogram sobie przydatny do kryptogramu
do kryptogramu oznaczono prawdziwego, jeżeli
to jako umiejętności obywateli i uzupełnia całość
ma być uwarunkowane.

z kartakto pierwsza uwypetniać trzeba.
Często też w widokach, rysunkach Datajetero-
wano albo później dodawano, co szczegółniej
zdawa się do rękopisów, które wyszły a ręk.
holenderskich spallulantów w porzątku Lactego
~~roku~~ wielka. Mammert i Ebert zięć zastano-
wiali się ^{także} nad filigranami cyflicznymi
wodnymi. *)

1. Najstarsze rękopisy

Nadaniem znanym dotąd rękopisów nie pniech-
dalekko epoki narodzenia Chrystusa Pana. Ponie-
waż najdawniejsze rękopisy na papyrusie
pisano, nie mogły się zatem przez tyle
wieków zachować, gdyż ta materia nie
jest trwała. Największą część w rozwalinach
Heraklanum (79) znalezione rękopisy
jest podobno z czasu cesarza Augusta. Tytuł
kilka z nich może być wziętych; większa
bowiem część albo się całkiem spaliła, albo
przez wilgoć tak dalece została uszkodzona,
że przy wydobyciu ich na powietrze w pył się
zanieciały. Kilka z nich, lubo prawie na-
względnie spalonych, które jednak jeszcze mogą być
użyte, składa się z klejonego papieru papyru-
sowego. J. Antonio Diaghi i jego uczeń Vin-
centio Morli, z niewypowiedzianą cierpliwością
i pracą rękopisy te kartki po kartce
rozwijali. Do r. 1844. dopiero wtedy takich
zwojów bliżej poznano i któryś z nich pisany
greckim jest napisany. Pierwszy z tych ręk-
pisów traktuje o filozofii Epikura, drugi
jest ośnowy moralnej, trzeci ~~jest~~ traktuje o wy-
mowie a czwarty jest poematem Philodemo-
sowiego murcy.

To rękopisy w Heraklanum znalezione,
najdawniejszym jak się zdaje jest najdłuższy
się w bibliotece w Cambridge; rękopis czterech
ewangelij po grecku i po łacinie spisanych.
Dostał on się tam przez Teodora Berx który go
od klasztoru St. Trencus w Lyonie kupił.
Wriston mniema, że ten rękopis w 30 lat
po śmierci S. Jana był pisany; atoli nie jest
on bynajmniej tak dawny, ale jak się zdaje
pochodzi on z 3^{go} wieku.

*) Gottlieb Fischer: Versuch die Papiereichen
als Kennzeichen der Altertumskunde anzuwenden.

510.
Tętem ~~montani~~ ~~na~~ rękopisem ewangelii S. Marka
w Wenecyi, pnes swoją starożytności szczególnie
różni się na uwagę. Jest on papyrusowy,
a pnes ciekawość, że litery prawie
wypełzły i że tylko część jego pozostała. Utrzy-
mywano, jakoby ten rękopis był ręką S. Marka
ewangelisty pisany, ale Montfaucon dowiódł,
że najdalej do 47= wielka liniję go można.

Najdawniejsze z rękopisów łacińskich
jakto Rodera są: Florencki Wergiliusz i trzy
watykańskie, watykański Terencyusz i Floren-
cki Pandenty. Są one z początku II. w. a jak
pozpolicie utrzymują z II. a nawet z końca III. wieku.
Późny rękopis w Mabilbouie.

Ł greckiś najdawniejergo jest rękopisem
drut Platonu in folio na pergaminie pisany,
który lord Clarke w r. 1803. z wyspy Patmos
do Anglii przywiózł. Pisany on jest w r. 896
po Chr. przez niejakiego pisaną Jana Sta
Aretasa, jednego z najstarszych w Patmos.

Codex Alexandrinus novi et veteris foederis,
pmer Cyrylla Lucaris, patriarchae aegypti Alexand:
dyjskiego a potem Konstantynopolitańskiego
do Londynu darowany królowi Angielskiemu
Karolowi I. r. 1626. Skłopiśm ten miał być
pisany w Egipcie ~~po~~ pmer niezabieg' Tenta,
znakomita, niewiasta, około III. wieku po Chr.
w krótce po Concylum nicejskiem. ~~Wskazywa~~
Ta tytm Biblia i watykańska pisane są literis
quadratis.

2. Prawie relapsy w ogóle według języ-
ków unwarane.

Hebrajskie rękopisma: i tych niewiele zmieściło się
za 400 lat. Najstarszym jest ten, który
jest Pentateuchus Dominicaeus w Brucis, który
był generatorem rękopisu około r. 1308, jako
starożytności darował.

Najlepiej rotopisima hebrajskie są te, które
znajdują na wschodzie, dokąd się hiszpańscy
żydzi schronili:

Greckie są najdawniejsze i Kowca V i VI.
wielka. Tallicci są 26 Kart in fol. wznoszący
słownik 1. Ks. Moji., neapolitański i Konstan-
tynopoliński Dioscorides w Bibliotece cesarskiej
w Wiedniu oraz watykańska i londyńska biblia.

Głaski w tych rękopismach są uncjale, częścią ciworobocane, częścią okrągłe jak je na napisach i pieczędach widzieć można. Wyrazy i zdania nie są rozstrzone, bez akcentów, przydechów i znaków pisarskich. Poźniej nastat uoyraz iwerszowego pisania, t.j. że Karły iwersz tworzący ~~wypraszanie~~ kapot-mięore zdania (kłodov) lub nie uzupełniając (koyf-a) od nowego wiersza zaczęli. To u starożytnych nazywało się iuster = punctatio, dopóki Christophanes grammatyk z Byzancjum za czasów Ptolomeusza Epifanesa zjijny niewprowadził kropki; która nad ostatnią literą ΤΕΛΟΣ bryppiz, podnieś i obryppiz, pny niej feby bryppiz nazywano. W III. wieku wprowadzono akcenty i spiritus, a to częściej dla nauki uczniów i murykoiw, a niekiedy i dawniejsze kodexa późniejsza ręką niemi oknaogła. W VII i IX. wieku, litery uncjale są nieco dłuższe i węższe, a w niektórych rękopismach pochylają się ku prawej ręce pisanego. Głaski pownatthowe są zwalowane i wyobrażają różne osoby i zwierzęta. Nie przestano na tem. Kaligrafowie wiedlii częścią zysku i zbyt mudożcem dlużiem pisaniem wprowadzili pnykry zwyczaj tachygrafis czyli notaryusów, t.j. zwyczaj ściągania czyli tyrcia wielu liter w jedną, tak że z czasem litery uncjale tyllko do napisów ksiąg, rozdziałów i t.p. były używane. Atoli to pomniejsze więzane pisanie aż do XII. wieku dość niemiennie pozostało, ale prótem coraz nowie cięży i skracania wynajdywano, przydechy i akcenty w jedno tyrcio, pergaminowe kodexa wyskrobywano, aby na nich co imę napisai, co częstokroć gorzej było od wyskrobanego. Od tego czasu kodexa bawetniane stały się powszechniejsze i od wieku XII. aż do wynalazku druku pisma greckie prawie niemiennie się różniły. Wzory pisanie najdziej

w Montfaucon Palaeographia graeca i
Glos. Blanchinus w Evangeliarium.

Łacinskie rękopisma. Tytuł najstarsze
są te, których charakter w krotkiej swoim
do napisów na kamieniach i piwnicach
najwięcej się zbliża. Do takich pism nymans
okrągłych, uncjalnych, kubicznych, kubicznych
i kwadratowych, które potem przy imieniu
pisma tytuły i więcej porzątkowe pisma.

Jednakże Rzymianie mieli proste tego
pismy, a nawet bardzo mało okryte
pisma, które się co do krotki od tamtego
różniło. Co do znaków pismy łacinskiej podobnie
drzeło się u Rzymian jak i u Greków. Porzątkowo
i dłużej nie było, albo też kropka po Rzymian
wyparła, potem wprowadzono ten wypis
wspomnianą kropki jak u Greków, a
na koniec z ręką Karola W. Alcuin
i Warnefried wprowadzili dotychczasowe
znaki pismy łacinskiej.

Czyste wielkie pisma rymskie utrzymywały
się tylko do V. wieku, w tym bowiem czasie
z powodu napadów obcych ludów pisma się
zmieniło. Nie wiele nam z niego pozostało, a wrog
jego wskazuje Mabillon in re dipl. i Glat
Bessel in Chron. Gotwic. Jednakże aż do
VIII. wieku adanaję się rękopisma, nazywają
się rękopisma, w których ten charakter nado-
brano. Mniejszego pisma autorowie drzeło
Monvau traité de dipl. daleko później
cebrali pismy. Cechy ich starożytności,
jakie też uncjalnego i półuncjalnego
pisma są: ae, oe nie ~~ae~~ ~~oe~~ ~~ae~~ ~~oe~~
Q, Q; później E i e; y i kropka w środku,
lub z dwiema; i bez kropki aż do końca wieku
XIII., w którym zaczęto je zanęcać a dopiero
w wieku XV. kropkowanie wprowadzono.

Greckie rękopisma. Z małego rymskiego
pisma, powstały pisma greckie, longobardskie,
frankois i anglosaskie. Narodziły się albo
nauczyły się pisma od Rzymian, albo go się
później po osiedzeniu się na posiadłościach
rymskich, zaczęły. W rozprawie pro-

wincyj przegrupa zmianą charakteru pisma.
 gotowie nie wprowadzili w zdobytych krajach
 ani starego pisma runicznego, ani nowego
 Wulfilasa, którego charakterem prócz Eod. xii
 Argent. nie jak się zdaje nie ma pisanego.
 (Wzór charakteru zob. Mabillon i Chronicon
 Gottvic.) Tę samo runiczne, jak się zdaje powstało
 z wielkiego pisma rymńskiego i podobne jest
 do anglosaskiego. W krajach północnych naj-
 dź się kodexa runiczne (zob. Denis I. 232.)
 we Włoszech Ostrogoci nie wiele mieli czasu
 do pisania rękopismów, albowiem wkrótce
 po nich Longobardowie nastąpili; ale zato Wry-
 gotowie w Hiszpanii więcej mieli sposobności.
 Osiedli oni tam w II. wieku, kiedy pisma
 rymnskie upadać zaczęły. Z III. wiekiem
 zaczęły się ich rękopisma. F. Terreros S. J.
 rozróżnia trzy charakterystyki: kierską, caw-
 rograciaty i obłąkły: ostatni najłatwiejszy
 jest do czytania (zob. Terreros: Paleografia
 hiszpańska {Paleogr. Española} i tablice próby w
 Nouveau traité I. III. p. 34 et. Wskazuje się tych
 rękopismów jest osnowy liturgicznej i nalez-
 do obrazu murarabskiego) Ten charakter
 nazywają, niekiedy toledańskim dla tego, że
 ciot katedrały w Toledo wiele takich rękopi-
 smów posiada. R. 1091 na koncylium leonickim
 postanowiono wprowadzenie charakteru frankon-
 skiego, ale to pismo dopiero w XV. wieku zupełnie
 zniknęło.

W VI. wieku Longobardowie przesiadli Italię,
 w której przeszło 200 lat zostawali. Z tego wszyst-
 kiem wiele rękopismów wstąpiło aż do początku
 VIII. wieku longobardzi nie nazywają. Głównie
 początkowe są wziete z rymnskich, podobnie
 i małe głośli z małej rymnskiej. Wzory
 utworzone, pniekstat ciwery je pmer różne ryp-
 dadathowc.

galko kriterio wielku podaje Struc:

dla VIII. w. kilka ręk

IX i X. w. wielka czystość pisma

XI. grubsze głośli i skrócenia np. *bracta*
 w poprost *mad* *m* i *n*, *q*; zamiast *que*,
q zamiast *ais*

XII. jeszcze więcej skrócen, wielkie i grube
 głośli i małe skrócone, którego
 przed tem nie widzi.

Frankowie zdobywszy Gallię, zastali tam

większy i mniejszy charakter nymski, który od V. aż do VIII. wieku w rękopismach nazywa się merowingiskim od pierwszych królów francuskich i jest szczególniej w małym piśmie i kursywie bardzo nieczytelny i nie kształtny, tak że sami Francuzi barbarzyńskiem nazywali go pismem. Karol W. zajął się poprawą pisma. Niewygodnie interpretację i ortografię poprawił, ale też zachęcał szczególnie klasztor do pięknego pisania. Stąd to wiele pięknych rękopismów bieżących bibliotek ozdoby. Włoszy i Hiszpania korzystali z tej poprawy, która na wzór głosek drukowych postawiła.

W Brytanii Anglosasowie zastali w VI. wieku nymski charakter, podobnie jak nymskim był charakter, który im w wieku następującym wydał od Gregora W. niż nawróceni z sobą przynieśli. W VIII. wieku już był stworzony charakter anglosaski i panował aż do X. wieku; zaczął zaś upadać od czasu, kiedy Normanowie Anglię zdobyli, którzy z sobą poprawioną charakter nymski czyli karoliński przynieśli. Anglosaskie rękopisma prawie się znajdują w Anglii, są też i w Niemczech (zob. Chron. Gottr.).

Do XIII. wieku wszędzie już się charakter i nauki upadły. Kapitałki ~~zastąpiono~~ zastąpiono i wraz z mianami przez oddawanie wielkich błędów, przedmian i skracanie sacro. Niemalsko przyłożyli się do tego scholastyki, jureści i lellarze przez swoje szkolne dyktata, które były pełne polubawnych skrótów. Poprawiane smutne na końcu XV. wieku pisma te bez powodu ograniczaniem mianem gockiego czyli mnichowskiego charakteru nazywać zaczęli. Od tej pory Niemców i Rosyan wszystkie narody europejskie przyjęły pismo nymskie.

3. Kewuśma ~~zastąpiono~~ postać rękopismów i ich ozdoby

Najstarsze rękopisma nie są, oprawione, tylko niemni ujęte a te, które o rzeczach świętych traktują, najczęściej w czerwonej materji jedwabnej obwinięte. Późniejsze z nich mają na okładkach

wizerunki Pana Jezusa, Najświętszej Panny
Maryi, Apostołów. złote, ze stoniodziej Mosi. lub
malowane. W wiekku XII. i XIII. drzewiane
okładki pergaminem powłócone i w środku
i na rogach mosiężnymi gątkami obijano,
żeby się oprawa nie ocierała.

Znajomości rękopisów nabiera się z katalo-
gów. Najcelniejsze są: Vamberk; Kollar
cesarskiej, Bandini florenckiej, Casini
estrenskiej biblioteki. Do tych przydaj: Bi-
bliotheca libror. mss. Jezuicy Phil. Labbe
i Bibliotheca bibliothecarum mss. Bern. Mont-
faucon i przedmowy d'riet z rękopisów wy-
danych.

Wieloletnie obchodzenie się z rękopisami, pilne
uwaga przy kartach i wielkość liter, pisownia,
skróty, zwyczaj pisarskich, porównanie
niepewnych z rękopisami daty oznaczonych;
pilne śledzenie podpisów i przypisków na-
toku, nadaje, wprawdy w ocenianiu ręk-
opisów, które późniejsi^{si},
nawet już po wynalezieniu druku sta-
ranie nasładowali co do starożytności
dla oszukania młodszych.

Wielkość pisma, zwyczaj wielkości głosek,
okrycia i poprawności tekstu, lub są nieodro-
dzalne warunki starożytności rękopisów, nie
czynie go jednak jeszcze piśmym i korr-
towym. To starano się nadawać rękopis-
mów pnie rozmaite osoby. Staroży-
tnym, jak się zdaje, jest wyrażać, że tak
początkowe głoski, tytuły, podpis nazwiska
autora, lub pisarza, a wielki i iroke-
gólne wyrazy, w rękopisach czerwono
pisano, do czego po prostu miniam lub
cyfrowo używano. Już bowiem na egipskim
papiernie tego rodzaju odwień używano.

Z Egiptu, jak się domyślać można, wy-
chodzą też pisma do Grecji i Syrii, gdzie
Ptolemeusz napisał (Hist. I. 17.) „nec
titulus minio, nec cedro charta notetur.”
Używanie złota i srebra do tych celów,

prochodis tē, jak siē xdaje ze wschodu, t kż do
 Grecy pnesło, gdzie ten ruycaj, pōmij tak
 byt upowierchmiony, iż piōrny sōtēm osobnā,
 klas, tam shtōdnē mieli. Łe zā rasōw S. Hiero-
 nima. wjō to w ruycaj, sōwiderj jōg
 pnedmowa do księz Joba, gdzie crytamy: ha-
 beant qui volent veteres libros, auro argentoque
 descriptos. Nadto farbowano pergamen czerwono,
 z powiatku tyłko na pisanie księz świętych
 późnij i na inne. Wrenie tak dalek
 zbytek ten posunięto, iż pypne mōwōw
 w rēhopismach umieszczano.

4. Rōżne cechy wielku rēho- pismow.

Wartōt i cena rēhopism^u nie tyłko od jōg
 zachowania i pisknośc: pisma, ale tē i od jōg
 wielku raterj. Im starszy jest rēhopism tēm
 jest cenniejszy. Wainz ratem jest nena, rōjōnōw
 cech charakterystycznych, wedtūg ktōrych ocenia
 siē wielk rēhopisma a ktōre pner wiela urōnych,
 seregōlūnj rōt pner Trombellego i Gatterera
 skresłone zostātj.

W ogōlnośc: na stare uwaraję siē rēhopisma,
 w ktōrych metaliczny atrament, bład tyłko
 ślad porostawit, tādziej i tē, w ktōrych powrāt-
 nowe litery bez scturanych ozdōb i dodatkwōw
 i niedbale sę pisane; wresucie worystkie,
 w ktōrych kōzdy rōdxiat racyna siē od dwoch
 lub trzech wierzy czerwono napisanych. Nadto
 stare rēhopisma maję po większej cressi
 kwadrat prawie kwadratowy, ktōry siē rādij
 w późnijszych widnieć daję. Tādurne
 folio nie pnedchadzi XII. wielku.

W starych rēhopismach aż do VIII. wielku-
 wyrary sę potōrzone, a linie bez pnedziētōw.
 Kropki albo wcale nie masz, albo tē nie
 na linii ale wysoko sę umieszczane. Niciu:
 ka dopiero pny kōwca X. w. użjwai reryto.

Do kōwca X. w. w rēhopismach na perga-
 minie purpurowym lub fioletowym pisanych
 majdūj sę złote lub srebrne litery; późnij

Zas' tyllko. złotych głošek na pergaminie
wyrzynanego koloru wrywanu. Do XII. wieku
ustat' wyrzynania całych stron lub dzieł
złotem lub srebrnem głoškami, ale za to
nastaly miniatury i nadbrzeżne listewki,
które też i w pierwszych drukach zachowano.

W rękopismach przed XII. w. pisanych bardzo
nadh' zdawaja się skrócenia, które za to
oficiej trafiają się w trzech następnych
wiekach.

Regularną cechą starożytności rękopi-
sna biblij^{pp.} jest, ~~która~~ kiedy czwarta księga
Mojszowa przed trzecią jest numerowana.

W ogólności nie łatwo jest z pewnością
oznaczyć wiek rękopismów; trzeba do tego
wielkiej wyprawy. Którą nabyć można
tylko przez oglądanie wielu rękopismów.
Aby zaś z pewnością coś to wyree można
w wątpliwym razie, rękopisem, którego wiek
dochodzący, trzeba porównać z innymi, których
wiek jest wiadomy.

a. Charaktery pisma.

Rękopisma do VIII. wieku dochodzą się naj-
bardziej nadhością.

Prócz charakterów pisma, zwanych Carolingica
i Papictingica scriptura, zwały się Merowing-
ski, (Merovingica scr.) Anglosaski, (Anglosa-
xonica scr.) Wizygocki, (Visigothica scr.)
i Longobardzki. (Longobardica scr.) w
V. i VI. wieku i trwały przez rozmaite
przebiegi czasu, aż na koniec przez nowe
pismo wyparte zostały. W rękopisach atoli
w rękopismach są nader nadkie, w których
aż do czasu Karola W. najpospoliej
pomniejszej minuty z uncjalnem pismem
wrywano, jak to stać się z niewielkimi
liściami porostłych rękopismów wnosić
możemy. W tak pomniejszane pismo wcis-
nęły się jednak zmiany. Długość w niektórych
głoškach, tak, że przeciw merowingkiej,
saskiej, gockiej i longobardzkiej pismo
odróżnić można. W późniejszych
miejscach rękopismach, jak się domyślić można,

te narodowe drukty z porządku nie ze wszyst-
kiem ustaly. W Niemczech najwiecej uwage
zajmuje w rękopismach piśmo Karolińskie.
Czesny piśm trudno oznaczyć różnicą dla tego,
ze rękopiśma ich są zbyt nadkie i znajdują
się tylko w celniejszych bibliotekach.

Jakką nie można z pewnością oznaczyć począt-
ku i końca trwania Karolowego z powyższych
charakterów, tak też i geograficznie granice
ich nie mogą być określone.

W piśmach tych najbardziej uważać trzeba głoski
a, e, f, g, i, p, r, s, u, szczególnież kiedy się
tęczą z innymi głoskami. A pamiętać należy
ze wszystkie dawne niemieckie kursywy powstały,
od których się tylko różniły różnicą i kształtem,
~~nie~~ oraz że prościej stoją, lubo przez to piśmo
nie występuje na jasności dla tego iż bardziej
jedne w drugie wpadają, nadto głoski jedne
względem drugich nie mają należytego stosunku.

Nazwa scriptura Carolingica i Capetingica
pochodzi od dyplomatyków francuskich. Dla
tego też niemieckie piśmo wzywają poprawnie
nazwą Carolingica, ale piśmo Capetingie.
nazwą, częściej prościej minuskuty oznaczają,
dla tego, że to jest ~~jego~~ jego główną cechą.

Już i Karolińskie piśmo zbliża się do tej
minuskuty, lubo jeszcze nie zupełnie ostrości
się porby ~~to~~. Takie litery nabierają nieco propor-

cy, wkręcając jednych liter w drugie ustaje
i głoski wyrażenie są krótsze. Ta piśma

wyrażała się do IX. wieku, oraz bardziej się

zwiększa, atoli w pewnych okresach można
uważać niektóre ulubione rzeczy, przez co jedna

spółka od drugiej odróżnić się daje. Jednakże

w porównaniu charakterów do wieku IX. do

XII. zupełnie do siebie są podobne, czego już

Mannert uważa, najgłówniejsze przyrępy

były, smutna liczba osób używających się piśm,

powracając w klasztorach kształcić się

i to, że nie było potrzeby wielu szkół, przy

małej używających się liter. Ponieważ nie wiele

rękopismów pochodzi z czasów przed Karolem

Wielkim, zatem wszystkie niemało są do siebie podobne.

...tak stwierdzać to, cośmy wyżej powiedzieli.
Jeszcze w XII. wieku zaczęto coraz bardziej wi-
stać proste minuskule tolli, coraz bardziej
zaokrąglone je, które na koniec według charakteru
wielka mocno i prosto kończą. Tę samą to
podobną jest do niemieckiej fraktury i po-
wołanie goickiem lub münchowskim jest na-
zwane. Ale i to niebawem swą pierwotną postać
zachowało, a bawem je przez ściszenie (spycha-
nie) głosek osłabiono. Ale trudno ich rozróżnić
charakter piśmem określić. Najbardziej
wymyśli to. Maunert i Schönemann. Mo-
billon podaje obstatkowe próby.

Ta gotycka czyli ostrokończasta minus-
kula ukształtowała się czyli ukształtowała w wieku
XIV. a w XV. w. do fraktury niemieckiej jest
najpodobniejsza. W XIV. wieku księgi we
włoskich krajach, europejskich, oprócz
Włoch, były nadzwyczajnie ładne, ale
i we Włoszech były niemiernie drogie
i powodem częstego przepisywania nader
nieodkryte. Wskazywał się na to Petrarca,
kiedy mówił, iż zmarłych zostali auto-
rowie klasycy Cicerona, Liwiusza a swo-
go bliźniaka Pliniusza nie poznali swych
dzieł. Musiane, prawi dalej, Chace i inni
reprodukcję swą składowali w praktyce
swojego sposobu a przepisywanie
nie miało żadnych prawideł i przepisów.
I przeciw osławieniu łazy dla tych barbarzyń-
skich nieuczonych; trzeba im drogo opłacić
to, żeby wreszcie dobre księgi zniszczyli.

Obojętne pisma gockiego czyli ostrokończaste.
~~W~~ tej minuskule kształtowała się zwyczajna
niemiecka kursywa od czasów Fryderyka II.
cesarza. Ostrokończasta znajduje się dopiero
w XII. wieku. Powstała ona już się zdaje z naj-
niejszego ciągu głosek i w XIV i XV wieku już to
dla oszczędzenia miejsca które fraktura
zajmowała, już to dla gospiedka była używana.
W czasie swego kształtowania się w tych dwóch
wiekach ma nader różny widok przez co różne
pisma są prawie niezróżnialne. Na pierwszy
rzut oka można z tych ostrokończastych pism
się,

ze pismo to i minuskuły powitało. Ale przyję-
musiła trzeba, że werytthil pisane w nich traktaty
albo są oryginalnymi i konceptami, albo dla pamięci
na przedzie napisane rozprawę, albowiem do
samych dzieł używano pisma lepiej uformowanego.

Tyż tych werytthil pmiemianach małego pisma
(minuskula i kursywa) kapitaliki ratowały
swoją kształt pierwotną i tylko to że były uiegrabue-
i nieproste niekiedy, dioną inną formę nadawali.
Uncyathi zaś w wieku XII i XIII były daleko
prościej i prosturane.

Dobry werytthil głosek, nie zaś wyrazów,
oraz ich połączenie jest rozumiałe, atoli nie
można to sturzi za cechę czas otworu ogłospisane
wytrzymaję. Kapitaliki i uncyathi pisało
i pisał jeśnue bez żadnego połączenia. Minus-
kuły rozumiały tak kształtem, że jedna głoska
i druga się stykała, a nawet ani do następnej
głoski była rozróżniana. Atoli nie można tego
nazwać połączeniem głosek, które od jednego
razu głosek raństwo. Jestto raczej tylko stykanie
się ich. Połączenie w seisciein znaczeniu tego
wyrazu tylko w kursywie. i niejsze mieć
można. I w niej to używano w najdawniejszych
czasach różnych spojów, o których wyżej mō-
widziemy. Czysta, piękna minuskuła III, X,
i XI. wieku ma ich bardzo mało. W niej
głoski stoją najczęściej oddzielone. To jest
połączenie wypływa z uogólnienia pisma
merowingckiego, longobardzkiego i innych
dawniejszych, w których minuskuły ~~nie~~
sięgano ~~o~~ i ile możliwości tworono. Pismo
w dyplomatach pnie to połączenie i sięganie
jest bardziej uogólnione niż pismo książkowe.
W tym bowiem od XI. do XIII wieku prawie
pozwolanie czysta i bez połączenia używano
była minuskuła. I później nawet w dokumentach
gochich w minuskule sięganie nie są
były proste. W kursywie z czasem pnie-
żano nie, i kędy umiastem skrótów i trudności
powstało.

To szczególniej odnosi się do ogłospisania
pisanym gochami Pamięci.

6. *Intencje i przedziałanie
wyrażeń.*

Skieruj na uwagę następujące przesady:
nie pośredniczyć w sprawach.

W dawniejszych inskrypcjach pisano bez
przedziata wyparów, bez zmian męstarho-
wogich, bez cięziat obroszcio. (continua serie
contigua scripta nary tridy gloski soba,
sa, polozoue.)

[illegible][illegible]

treba odrovnice' odzvanie wyprawo' ciekawych
nych, straconie ich na rzecz cienia i inter-
punkcyj. Nie masz im to powodu aby starzy
wyprawy odzwanali.

c. *Łuki przestankowe.*
(Interpunctio)

(Interpunkcyjna jest dwójna: oratorska, która ma na celu dobre wymówienie rzeczy napisanej i gramatyczna. Arystoteles. *Etyka*, *Arta* mówią o interpunkcji oratorskiej. Którą albo wcale nie oznaczano, albo je-
dytako wskazywano przez kropkę na końcu zdania, albo przez nowe zdanie od nowa.

Atoli Gyceron mówi o finestachach pisarskich,
które od oratorskich odróżnia. Ale jallie te
były, o tém z powrotem mówić nie można.
Jall sie zdaje były one zapewne na wzór
grecki porządkowo kropki, nadziej potém
kreski czyli przecinki, które nie są tak nowe
jall niektórym umiemieli. Według nauki
dyplomatyków mają się znajdować w rękopismach
z wieku IV. Ale jall sie zdaje, nadto ich
pierwsi przepisywacze urywali i dopiero je
później w czasie pnerabiania drist pnydawano.
Dla tego Svetoniusz chwali gramatyka
Trobusa, że multa exemplaria contracta
emendare ac distinguere et adnotare cura-
vit. W paudektach florenckich nie ma ich,
i kąd wypadła, że nie były powszechnie urywane,
ale w Wirgiliu watykańskiem częściej się
pner późniejszą rękę dodane znajdują.

Pospolitej jednak auxili interpunkcyj urywano
oddzielania peryodów, albo pner kreskie do
nowej linii albo pnygnajmniej pner nicjallis
ustęp. Wiekne oddziały już w najdawniejszych drastach
musiały być urywane. Terenans pnumożono
je dla wyrazistosci. Podziały wierszy w Nowym
Testamencie już pmed IV. wiekiem były urywaniem,
jall nas o tém pmedmowa S. Hieronima do
pnektach Oracisza pnelonywa. Dla tego też
w dawniejszych wydaniach Nowego Testamentu
często na końcu lirowo wieniec, t.j. te pmediały.
Ze względu to na nie mógł Justynian mówić,
że księgi dawnych prawników jego wielka
300.000 wierszy wynosiły. Cassiodor rzyjący
w II. wieku nakładem wprowadzone pner
S. Hieronima dystyktige. W J. Martiney
Vallars zachowali je z rękopisami w ich
wypau drist S. Hieronima.

W średnich wiekach ustalo stychnie
pisanie a interpunkcja staje się nadarem.
Jestto dowodem wzmagającej się niewiadomości,
kiedy mało pisanie a jeszcze mniej się
uciono. Braknoć materiału pismicznego

brak umięjętych pisać, pozaradanie naukowców, którzy ani ręką ani piórem nie spłynęli, lewistów umiarkowanych i inne otłoczenia sprawili zupełną zmianę pisma = mianem ad VI. wieka. W rękopisach ówczesnych, znajdując się wprawdzie czasem kropki jakto też przecinki, ale ich nieregularność ugięta. Na to atoli ad VI. wieka zwolna wchodziło w zwyczaj rozłożenie szeregujących wyrazów, powrotem ledwo dostarczając się do jego właściwych, ari natomiast w IX. wieku wprost nie wyrażano. Wogółem rękopisy nie mają żadnego stwa rozłożenia lub z nadzwyczajnie ledwo dostarczając się do jego właściwych pisanie, jeżeli się temu inne otłoczenia nie sprowadzi, sąpóźniej do VII. wieku odnosić można. Interpunkcja nie może być uważana za szereg, a, cechy wieku rękopisów, albowiem pisarzy nie zawsze stosowali się już do drugich.

Do wieku IX. oddzielanie wyrazów szeregujących się upowolowało, z którego Karol W. pewien rodzaj interpunkcji potężył, którą przez diakonów Warnefrieda i Alcuina przywrócił. Interpunkcja, to stała nowa powrotem rozmaicie składający punkt, wielokropek, oboje rozmaicie pisanie. Do punkt, to jako krzyż, to wielokropek, to kropka, to potrojęny był to podwójny. Kreska pisaną jako jaskółka, jaskółka, koma (i), znów prosto (i), to dąga, to kropka, ugięta lub ugięta, a jedyną lub z dwoma punktami (i, j). Mianem Karol pisanie miał swoje właściwe znaki.

To znakowanie (punctatio) nie miało pewnych prawideł i stało się nie można go porównywać z późniejszą interpunkcją, która dopiero z powrotem w XII. wieku

* Walth. str. 453. 454. Gruber Diplom. Taf. 1. 2. Taf. 60.

Imię Stawczyńskiego Manuscypsu opis i sygnatura
miała być wprowadzona. Dla tego też pierwsze
drukki nie mają słusznej interpretacji.

Kropki (·) i kreski (—), nielki i śred-
ki (i) stwarzają też raz znaki skrótowe,
szczególniej po sylbach. Jakkol pisano upo-
B; zamiast Bernhardus, b; zamiast bus,
q; zamiast que i imie. W ogólności
widzieliśmy, że tam, gdzie nie ma
jakiegoś bodźca, nie ma też skrótów.

(Kazogólniej zaś, uważać trzeba na alient
i kropkę nad i w minuskule i kursywie.
Wersyę paleografowie zalecają, że głoskę
jako pierwszy znak różnicy wielkós. Głoska
ta w minuskule i kursywie na początku
XI. wieku a nawet na końcu X (według
Gatterera) była już alientem emacrona.
Łacynthowo wstawiono go tylko intercas,
kiedy się dwójce i zbijało, a w XII i XIII wieku
już nim kaside i emacraio. kkk, że tylko
niekiedy pmer prospiech lub opieszałości
pierwszego jest opuszczone. W XIV i XV.
wieku alient ten bywa nieco skrzywiony
i często umniejszono go na krzywą, teraz
kropkę, która się w XVI. wieku upowszech-
niła. Kolej ~~ty~~ tej przemiany była bardzo
prosta. Dopóki kapitalski uncjath i półu-
ncjath były w użyciu w tedy nie trudno
było odróżnić skazogólnie kortalny głoski
i, j. Ale skoro Longobardowie Merowingowie
i inni ścisza głoski kasrepi i wyżej wspom-
nione pismo wychodziło ze użycia
i w minuskule i kursywie je raumieniano,
natenczas trudno było odróżnić i, kortalera
kiedy się też i innych głosek wersy umienić,
a tak od głosek t, m, n, r, nie dość się
różniło. Tak wystawny sobie wypras.
inictura charakterem. G i 10 wieku
pisarzy, a natenczas tylko z ciężu myśli
dorożumieć się go będzie można. Gdy zaś

w wieku X i następujących cypła Karoling-
ska minucula już powiększona była; za-
tem trudności odróżnienia i' coram się
wzrostła. Nawet udawaję się niekiedy
spuścić przedurzenie j' lub y zamiast
u nie drzyi to różnicę wykazywało. Dla
tego też najpród nad podwojeniem i' p. ap.
hii alient stasioneo, który zrasa, jakos'
my mówili i' na pojedyncze i' p. enciesione.

I z tych to względów głaska ta szczególniej
maga, nasa, zajmować powinna, przy czym
i' na to względem nieci ludo, że niekiedy
allient lub p. uakt p. n. p. oiniej s. r. s. r.
mógł być p. n. d. a. n. y i' nie p. i. s. a. n. e. XI. XII
i' następujących wielkość niekiedy je samyśkie
niekiedy p. n. e. o. p. i. e. s. a. t. o. i. i' m. o. g. i. o. p. u. s. u. a. t.
Ila d. g. l. a. s. k. a. y. b. a. r. d. o. n. a. d. o. b. r. a. s. i. z. b. r. o. p. k. a
p. n. e. d. XII. wielkim, aby je, szczególniej kiedy
prostej kreski, w nim nie bardzo p. n. a. t. i.
iano lub kiedy ją rozrywano, od głaski
i' odróżnić można. Dotąd ~~Wzrostła~~ rzęci
się trafia i' utrzymuje się ad do XII wielku -
Dla kiedy tego nie zachowywano powiększenie,
i' w niektórych piśmie jak p. i. s. t. i. c. i. e. n.
miej było powoda obawy o zamianę tej
głaski, i' dla tego t. a. t. u. i. j. o. p. u. s. e. r. a. i. j. e. i' c. i. a.
było: ratem kropka ta nad y nie może być
pewną cechą wielka niekropismu. Inne
znaki z r. a. s. a. i. o. S. e. y. d. o. r. a. u. y. w. a. n. e.
p. n. y. w. o. d. z. i. T. l. u. g. o.

Znak paragrafu, oznaczający do pewnego stopnia
podobny, i' p. o. i. n. i. j. s. i. e. z. g. r. i. e. z. y. m. t. r. o. i. t. e. s. t.
p. n. e. s. i. e. t. p. i. s. a. n. o. z. e. t. e. i' q. j. e. t. e. y. y. t. o. s. t. a.
q. a. p. o. t. u. i. o. n. a. i. s. r. e. g. o. l. n. i. j. i' p. i. e. r. w. s. y. e. l.
b. u. l. l. a. d. y. i' r. a. k. o. n. i. e. p. n. e. k. u. l. t. a. t. i. o. n. o. z. e.
w. p. o. s. t. a. i. j. a. k. a. d. r. i. s. t. i. n. a. i. k. t. o. r. y. d. o. p. i. e. r. o.
w. XV. wielku powstet. Paragraf był
w. a. g. o. l. n. o. s. i. s. m. a. l. l. i. e. m. o. z. t. e. c. e. n. i. a.
i. n. a. t. e. r. y. i. d. a. t. e. y. t. e. i. d. a. w. a. i. p. r. a. w. i. n. i. j.
p. n. e. z. t. e. y. w. y. r. a. z. o. z. n. a. c. z. a. j. s. s. r. e. g. o. l. n. e.
i. d. r. i. a. t. y. s. y. k. i. w. i. e. r. e. p. r. a. w. a.

Rozdzielnik i jednej lub dwóch poprzedzających
linii składający się na końcu wiersza
przy rozdzielaniu wyrazu sąwany, z trudnoś-
cią spostrzeżenia można przed XI. wiekiem.
Skrawano bowiem raryj wyraz, lub wijało
litery, pisano drobniej, albo reszte wyrazu
nad nim lub pod ~~nim~~ nim, albo walcuście sa-
bucy pisano.

Przy takich niestatkowości i dowolności
sąwanis znaków pnestankowych, jallotci
i innych głotkami teryny, trudno jest
powszechnie i pewnie wyznaczyć wiersz. Jednakże
następujące zasady są nie mylne są uznane.

1. Przed VIII. wiekiem rzadko się trafia in-
terpunkcja.
2. Jaki po jej wprowadzeniu rękopisma z wieku
VIII i następujących mogą być bez interpunkcji,
ale wyrazy w nich są oddzielone.
3. Rękopisma nie mające ustępów rozdziel-
onych lub innych oddziałów, rzadko są stare.
4. Kiedy oddziały oraz napisy nie są wisk
srewni głotkami, niż text pisane, albo kiedy
te głotki są, niezgłotkami, naturalnie pisane
jest starze od VIII. wieku. Jeżeli zaś kapitałkami
są pisane, rękopisma są daty do VIII. wieku
adnoszą można.
5. Jak nazwany custos kryje powstanie.
pierwszego wyrazu następującej strony
na dole w poprzedzającej, należy do XI.
i późniejszych wieków. Jeżeli zaś napisane
na końcu pierwszego reszty poprzedzającej
wyrazu i z powtarzając się, naturalnie nie
mał kustora, a rękopisem starszym
być może.
6. Signatury ilości reszty ornamencie
nader rzadko się trafiają na pierwszych
karcie. Zwykle ostatnia strona
oznaczona jest głotką lub liczbą.
Tam więc signatura stoi przy wyrazach
text, które starszym musi być rękopisem.
Człowiek nie jest to pierwszym i naturalnym.

Stwierdził, że relapsy i z wyjątkiem „a”
na inne objawy relapsu a. - może
być mylące.

A. Inaki meryana.

Znaki muryane szeregluiej w rektorysmach
 liturgicznych natrafiamy. Hebrajstkie alitery
 jak się zdaje, miały murykalne znaczenie.
 atoli te nie są starsze niż II. wiek. Grek
 używał głosek. Podobnie też cyfry hebraj-
 skie w księgach liturgicznych używają
 15 porządkowych liter, które to po prawej
 to po lewej stronie pisano, a i na odwrót.
 Pierwszy Gregorius Wiliński w wieku VI. do 7 porząd-
 kowych zredukował. W XI. wieku odnoto-
 w. 1018 wystąpił Guido z Arezzo cyfry
 Arctinus ze swoją Solmisacją, które
 liniami, kwadrantami na nich po ul. ta-
 i innymi znakami wyrażał. Potem mistrz
 Scholastik w Lüttich, Franco, około 1083.
 i jego, nowego talit muryany wynaleźli,
 który Jan. a Morris harmonik w Farym-
 Dalej okazywał odnoto. r. 1330. a według
 tego talit. nuty wciśnięto na linie, ale
 też w innych miejscach kwadrantów. Tamże
 i kwadranty, bardzo małe cyfry, które
 już to kwadranty kwadranty, już to równo-
 ległe, półkoła to cyfry, to nie, to z kreskami
 to bez kresek dla oznaczenia. Tęgości lub
 krótkości tonu pisało. Ale kwadranty wyst-
 ło wyjaśnić bez zgłębiania zasad muryki.
 Do tej chwili nie raz się historycy mu-
 zyki wyrażają, rozwijając się nut, a i
 ich obecnego kształtu. Takie cyfry talit
 zwane Tonleiter nie znajdują się przed
 XII. wiekiem a nuty przez kwadranty wyra-
 żane, nie idą dalej niż przed drugą połowę
 XIV. wieku.

Stoli nie moim na kodesu, co. Margu-
sz soluiszaga Archia kuajdzi Stla
togo ka dawonijery ussiai; wiadomo

bowiem, że nawet w czasie reformacji
i po niej nowa metoda nie wzięła
przytępnieństwa.

Źródła do historii o nutach muzycznych
pogodzi: Pfeiffer w dziele: Ueber Bücher-
Handschriften überhaupt str. 197 i następ.

e. Skrócenia.

Najbardziej skrócen jest ważną pomocą
w czytaniu starych rękopisów. Skrócenia
dzielą się na

- α, Sigle
- β, Monocondylia
- γ, Lirby
- δ, właściwe skrócenia
- ε, noty tyronskie.

α. Sigle [siglum, sigla], jak się zdaje od sin-
gula tak nazwana, tem się różni od skrócenia,
że się tylko z jednej głoski składa. Jest to skrócenie
spółb pisania, kiedy abbrewiatury są pisanym
pismem. Najobrzędniej o nich traktuje:

Joh. Nicolai tractatus de siglis veterum.

Augd. 1703. 4. Joh. Gerrard Siglarium Romanum.

Lond. 1793. i. (Schönb. J.V. str. 46.

Sigle są w użyciu u wrytych pisań
ludów. Bypolnie nawet w piśmie minus-
kula, pisanem, kapitalikami lub uncialikami
się pisane. A zaś sigle pojedyncze lub złożone.

Pojedyncze jedną głoską wyrażają się, złożone
zaś kilkoma literami ozdobionymi np. M. J. lxx. -

Aug. Na oznaczenia lirobymnogijskie powstano
w tej głosce, szczególniej ostatnie, np. Paest.

Clagg. Libb. Szczególniej zaś zastępują za.

nową piewocone sigle, puer co imiona.

niewiast ozdobione p = pupillus, d = pupilla.

Urząd sigłów Izraelici, Grecy i Rzymianie.

Cesar Justynian (527) zabronił ich, omnia

enim per consequentias literarum volumus

non per sigla et per compendia manifestari.

Toż samo uczynił Bazyli. Na przykład

hebrajskiego sigla może sturyci imię Jehova 88 86 88.

Najpóźniej. Jakiśkolwiek sigle są, według
nie ma one. Średniogóra są, średniogóra i ma
stępnym wielkowie, które jednak niewielki
cięż myśli wyślada; atoli te a niech 16.
Wielkowie wyśladać ulegają, razore
są trudne do odgadnięcia. Takie AD może
mniegi ante diem, ad diem, rursus domini.
Sigle były do XVI. wieku. w wyprawie
i tomie, które przez nie imiona oznaczają.

F (od *provo* i *nord*. *hior* vel *nord*. *hior*,
calamus vel *penicillus pictorius*)

S. Monocondylia Fą. Staje nieporównanie
i wątpliwie liter potępienia. (peritexi litero-
rum nexus) przez które imiona, całe linie
a wielkości i więcej jednego ciążenia, wyrażają.
francuski narysować, je trait de plume.
Początkowo wyprawo ich w dołku, ułaski
i w nich są bardzo dawne, do których wypr-
wadzono je około X. wieku a później tak
je pomnożono, że rzadko ustronie ogromny
był tom stanożyły.

p. lixby i w wielu wyprawach. mają
wiele podobieństwa i ogólnie i często się
w nich podobieństwa znajdują. Znaczenie i podobieństwo
tablicy wyprawli zamiast lixby głośno i po-
miedzi alfabetu. Głosy tej jeliu sposobem
lixbu wyprawli. Albo wyprawli głośno według
stosunku ich alfabetu. początku, albo
tak, że przez wtręcenie stępnym, kopka i ich.
Przez wielkie podobieństwo i podobieństwo alfa-
betu przyporządkują, albo nakłonić, że wypra-
ją ogólnie i znaków I. II. III. IIII. II IIIE.
Δ Σ Ϟ α, Η ι κ λ ο ν, Χ ψ ϑ ρ σ, zamiast G
wyprawli S. O tym traktuje gramatyka a
obserwacji. Montfaucon i Ed. Corsinus i
notis ~~graeis~~ graecis. Krymianie wyprawli
swoje lixbu idę za naturalnym podobieństwem
palej przy lixciu. Tak I - IIII i naoczna
srebrzysta pale V catę ogłą X dnie ogłą
na dnie podobne, L jest piętna i pięć
inaczej podobne, C jest parę podobną głośno
centum. II głośno parę podobną, mille u
często też zamiast niej M i dziesięć i 100.

Liczb nymickich używano w rekopismach
 do XI. wieku a w dyplomatach jeszcze dalej.
 Wpływy. Wskazano Krestę z p. 1111. Czysta
 w oznaczaniu liczb rolnu opiewano
 tysiące, rzadziej sta.
 Wypisywane liczby, przysły do nas od Arabów
 przez Maurów i Hiszpanię. Ale są one
 ich własności ale ci nauczyli się ich
 Tudyż, a do tych może się z Egiptu dostały.
 Isidz po arabskim i percku mały zero,
 ale się też używa mowić o wszytkich
 liczbach. Ale kiedyby te liczby na zachodzie
 się zjawily, o tem wspomnielić tutaj
 nie można, bo co Kęstner podaje w swojej
 historii matematyki, idzie do Jacobi
 Wallis w jego Algebrze. w XIII. wieku po zwycięstwie
 a potem po Tarcie wydranej jallaby Jorbert,
 biskupem w Reims a 998 pod biskupem
 rylwestro II. papieżem a. 1003 umarł, liczby
 arabskie wprowadził, bo małe precie
 temu czynią wytylności. Będz jak bądź,
 zdaje się, że nie wzięli, jak w X. wieku
 te znaki w rekopismach używamy
 a. Wierzenie bowiem, jallaby się o dystrybucję
 Boecyusza (ur. 470. 754) uvaždowały, jui dla
 tego miała iadną wagę, że trudno znaleźć reko
 piem, któryby sięgał do czasów Boecyusza. Dostaliśmy
 jak się widzi, używali ich tylko arytmetycy
 i matematycy. Fischer twierdzi, że Hiszpania
 w XIII. wieku przejala je od Arabów; Dapetroich
 zdaje się do czasów Kruget, a Mabillon
 mówi że przed XIV. wiekiem były nadko
 nione. W ogólności wieku XIII. pierwsze
 plotosy nowości na sposób wprowadzenia
 liczb arabskich. Itali i Bertz odkrył, że ich
 jui w XIII wieku używano i wiadomości
 o tem wrac z facsimile umieścić w piśmie.
 Wskazano Frankfurt. We własnych
 indyjskich arytmetykach jui w końcu
 XII. wieku była znana (Neue Allgemeine
 Deutsche Bibliothek XXXII. Bd. 1. f. 3.)

I liczbę, podobnie jak głoski zmieniły
swoją postać, szczególnie 4. 5. 7. Dwie-
siestki odległe t.j. zero, przez punkt
wyróżniono. 1. 2. 3.

Najstarsze skrócenia. Skrócenia wy-
znają tu się różnie od siglów, że pierwsi
wyróżniali ortograficznie umiarkowanie
się w nich znajdują; opuszczono zaś gło-
ski albo przez jakiegoś miłośnika albo
też przez miłośnika ciężej wyrażane bywają.
Też w skróceniach opuszczają się głoski.
Których opuszczenia uważano lub ciężej
miedzy pewnych przyjętych zasad oznaczano.
Jakiś się zdaje, weryfikacja pisarzy narodzi-
ły w skróceniu, ale mało pozostało z
starożytnych piśmiennych zabiegów z któ-
rychbyśmy dawniej wzięte skrócenia
poznali mogli. Rękopisowne skrócenia
sądzają dopiero V. lub VI. wieku.
W rękopisach późniejszych aż do VIII. i
IX. wieku bardzo mało znajdują się skrócenia
i to są, jednostajne. Najpopularniejszą wzię-
tą skrócenie jest kreska po prostu
nad wyrazem, lub nad nim po prostu
głoska, t.j. że jaka, dwie i t. d. głoski do
skrócenego wyrazu należące wzięły pisowny.
Zaprawdzenia nowego pisma, jak się
zdaje Karol W. wykonał ~~skrócenia~~ ^{skrócenia} nad-
wzięcia, jakie w VIII wieku powstały, a
przynajmniej w IX i X wieku jest skrócenie
mało. Ale zato w XI. wieku namnożyło się
użytki, że zaledwie niektóre wiersze bez
skrócenia spotnieć się mogą i całością
wypisane wyrazy, w których się mogą
uleże skróceniu głoski znajdują, że tylko
wypisaniem nawet w czysto i anachronicznie
pisanych rękopisach. Te dyktanda
wzięto skrócenie, ale nie tak używane
jako w rękopisach. W XI i XII wieku
zaprowadzono pewne znaki skrócenia, ale
pisane XIII. wieku i następnych, dają nam
tych powolniejszych znaków, przez

352.

wieściu
co ~~nie~~ ^{wieściu} się wiele nieurzędniczo
i samowolności do czego się także niedaleko pisane
rozmaite kartały głosek nie mało przyczyniły.
Ale nie trzeba tu sądzić o reskrypcjach
pilnie. Kostronice pisanych. Dobra rapla-
ta przepisywania wazną była podzieta do piś-
nego pisania. Tęż temu uważać tej trzeba,
że dawniejsze kodexy po bibliotekach za-
chowane mogą być i tych, które ~~przez~~ ^{przez} starannie
pisano i że na tego, jeżeli nie zupełnie,
to przynajmniej w części skrócenie uniknu.
Ale kiedy reskrypcja przeznaczona do przywet-
nego urzędu lub do nauki, kiedy o spieranie
jej wyłożenie chodzi, albo kiedy na konie
opierano do tego się przystępuje, wtedy czas
częściej używano skrócenia. Jeżeli pisanie
jest wielkie i wyrażne, wtedy nie ma
trudności w odgadnięciu skrócenia, ale kiedy
jest dobre, wtedy wielkiej trzeba wyprawy do
ich odgadnięcia, albowiem w dobrych rzeczach
najprościej jest namyślić. Długość kartały przysięgi.
Na tego też kodex o teologicznej teologii
traktujące, wyjaśnienie zdań i samych
objętych, oraz komentary do filozofii
Aristotelesa zawierające, rapchane i skrócenia...

Ugólnie to jest prawidło: że nie mniej
skrócenia kodex zawiera i im te są prostsze
tym dawniejszy jest reskrypcja. Skrócenia
bowiem, lubo nie według widzieli się pisanego
przejść, jednakże nie dadzą się wyryć
pod pewne podzięgi prawidła, a tym
weryfikację niektóre powołane podać
można. Nadto pewien rodzaj skrócenia
w jednym wieku więcej jest używany
niż w drugim. Podany obrot reskrypcji
ze skróceniami obserwowany być powinien.

A tych skrócenia wprowadzonych, niektóre są
charakterystyczne, bo służą do oznaczenia
wieku, w którym ich używać zaczęto.

9 na hońca wyprawy za aś, ~~na~~ na.
powstanie na ust.

10 I na powstanie za con, popolicie dypiero
w III. wieku.

11 3 3 na hońca zastępuje xgłoshi: et, um,
aś, que, ur. ap. oibz = omnibus

12 4 4 liuba dawa a posturing linijke, xamiasz rum.

13 ~ circumflex nad wygrawu jest bardo
popolicie ap. xpis

14 7 7 siódemka sama lub pnieślona
xamiasz et ap. 7c = et contra

= xamiasz esse

= nt xamiasz essent

~ , e , 3 = est

Skraus lei dregatnij głoshi m.

n. r. s. ie. st. tallie xgłoshi xgłoshi

it. ar. re. ri. ir. or. ro. rae. ra. ur.

us. is. um. et. rum. orar. con. cum.

medo po q xgłoshi ui, ue, ua, ap.

q. q = qui, q = quae. Podobnie t. = trio,

t. = trade, g. = gratia; v. = veritatis,

investig. = ~~investigare~~ investigare i. t. d.

Uwaga! trzeba p. p. per, p. pro,

p. = pro, p. = sic missane. do raj-

damu jacyz skroci ci ualeis.

p. p. = post.

ppt. = propter i. o. p. p. p.

p. p. p.

q = qui, q = quae, q. q. q. = quod

u. = uero, u. = uel

i. = aliqui, i. = iis, i. = iis

i. = igitur, q. = ergo

h. = hic, haec, hoc h. = huius

X Christus Xps Christus (z greckiego)

IHS upiute skroci ci i IHS OS

Do = Deus, Dns. dominus ee = esse i niektore inne p. podobnie postawile.

Wskazanie ntatwiazę cyfrowe kodexu

rozpatnienie sie w nim i porzucenie jęz

osnowy, bo lubo niektory minus to nie

lutow moza pnieślona niektore trudności.

W Medyolanie i Taryjcu znajduję się rękop.
pisma Luisi Anthonii strassone. W Anglii
i we Francji używają ich do pisania
obrad i t. p. Sta też ten Thom. Shelton wydał
swoją Tachygraphia Lond. 1655 i 1660 8.
tallie Jam. Weston Heganography completed
Lond. 1717. 4.

Carpentier wydał alphabetum tironianum
seu notas tironias explicandi methodus
Lut. Paris. 1747 f. najlepsze w tym względzie
dało. T. Tapis w I. tomie réloges. wiele
cennie radat pracy w ich użyciu. Krotką
wiadomości o nich i próbkami podał Gatterer
(Abriss der Dipl.) i Schönsmann (Eigt.
des Dipl.). Najm. rada L. C. Richtenberg
o gąszo zrobił bardzo dokładny spis
całych i wyjętych, którego próbkę w Gatterera
Allg. histor. Biblioth. T. III. str. 1. znajdujemy.
Dało to miało się składać z 400 tablic
in fol. maj. Ale od r. 1769 nie było już
sprowadzić do ich opowiadania.

Na koniec nie trzeba pomijać pisowni
jaka się w rękopismach znajduje. Trwie-
dzenie jest prawdziwe, że od najdawniejszych
czasów przepisywacze nigdy poprawiać
nie pisali, że ratem i trafiając się
się pisowni nie jednego wnoszą nie zmieniać.
Wstatecznie pisowni w rękopismach
może być skutkiem różnego wyobrażenia
i różnicy miejsc, w których rękopism
pisano (ae - e, e - michi, sebtentrio,
bia zamiast via etc.)

Najlepszą tu wskazówką Cellarii Orthographia
latina Alterb. 1768. 8° promocię p. n. r.
Heumanna Longoliusa i Karlesa (I. 846-503)
i Schönsmann. Jakiś Ces. Augustus chciał,
aby tak pisało, jak się wymawia.

Wymawie b za v np. bel = vel, bia = via,
bolueris = volueris p. n. r. d. u. p. b. d. u.
było wprowadzone i znajduje się w rękopismach
hispanijskich. Karol W. usiłował wprowadzić
to jedności, ale to się od razu nie udało.

Ola też ani do X. wieku ciągle nie sta-
ła a często i fatergwa było pisownia.
Późniejsze rękopisma (X-XIII w.)
po większej części wolniejsze są od
tych błędów lubo i rękopismach XIII.
wieku błędy mogą się znajdować.
Ale nie należy tego liczyć na karę
opieszałości, o jakto skutek wyucowy
narodowej w jaskrawym rękopiśmie
nie raz się trafia, ~~ale~~ jest powszechny.
Tak np. m. i. h. i, nichil nie jest
błędem, ale ~~nie~~ wyucowy, która
samogłoski w niemieckich rękopisach
natrafiamy

4. o Malowidła

Tylko najczystsze dzieła malarstwa
i bieżące w rękopisach ~~malowidła~~
może dokładnie podać ~~malowidła~~ ^{uwagi} o malowid-
łach w rękopisach. Historia malar-
stwa średnich wieków nie jest dokładnie
wyśledzona, i aby o niej samą wysł. -
dzić można jej daty i stałego o wy-
dawania. wielkie i miejscowości rysun-
ka wiele się badanie na ten ce i ~~względy~~
na pismo i inne okoliczności może
przytężyć.

Stedzenie charakterystycznych ma-
lowideł może być też interesować.
Bardziej tego, co w pewnych erach
lub w różnych miejscach statemnie było
używane, do ważnych może postawić
wniosków. W pierwszych okresach wielkich
wyobrażeń Chrystusa Pana z Aposto-
łami i Świąt. byli malowani białymi
złoty mieszczałka okolo głowy. Zaprowa-
dzenie podwójnej paprości, który po-
szło się od Bonifacjusza VIII. (1294-1303)
z Holandii do (Lobans. 1308-1311),
i dalej w rękopisach XIV. wieku
tylko się podwójna znajduje, potrójna
i wejścia na ewangelickie pomniki,

Do czepli jest podobna. Używanie w ma-
 1) lestwie figur osób z kartkami z ust
 2) napisy zawierające podług spowiedzenia
 3) Büschinga (Münsterblatt 1869 Nr. 48 str. 192)
 4) szczegółniej od czasu Karola ~~III~~ IV. w Niem-
 5) czech zaczęło się.
 6) Nad malowidłami w relikwiarzach często
 7) widać się Bert między innymi.

9. Ogólne zasady tworzą się
 1) cech wielka relikwiarzów.

2) Kodyks również jak dyplomaty są historycz-
 3) nymi pomnikami, które krytyka również tak
 4) rozporządza, jak inne źródła historyczne.

5) To krytyczne rozporządzanie robi się albo
 6) historycznie albo charakterystycznie kryt.

7) Technicznie, gdyż teni tylko dogmaty

8) o autentyczności historycznych źródeł

9) zapewnieniu się można. Jak kodyks datowane, jak i nie datowane po prostu
 10) historycznie rozważa się, kiedy się nie ściśle w ten sposób być może.

osnowy kodyksu o jego wiarygodności Holjau

zpli losów, jeżeli ten jest nam wiadomy,

11) Restaurowaniu. Ta rolniczość wiele pomaga

12) do ścisłego oznaczenia czasu powstania

relikwiarza.

13) Charakterystycznie rozważa się, kiedy

14) użytych pism i malowań według

15) graficznych spostrzeżeń. To rozważanie

16) wszelkie uwagi nad kodyksami dawnych

17) krytyce, stąd, tylko do tego, że rozporządza-

18) wane charakterystycznie jestna kodyksów

19) zawsze zapewnić mogą, że kodyks nie jest

20) od tego lub owego wieku dawniejszy, ale

21) nie mogą dość zabezpieczyć krytyce

22) jest odholców późniejszy. Także jednak

23) ściśle szczegółów charakterystycznych

24) według grafiki: rozważanie z wielką

25) pewnością wyjaśnia wiek, a czasem

26) i częściej wiek, w którym kodyks był pisany.

27) Główne oznaki wieka, które najczęściej

u rękopisach w oile wypadają są:

Wielk. IX. 1. Wyrazy ściślejsze pisane są niż
później. 2. r mianowicie gdy a albo e na-
stępuje jest więcej pod linią przeciągnięte,
także do greckiego γ jest podobne. 3. Dół
często niezgodnie głośki mieszają się między
mimiskami, mianowicie na końcu linii.
4. s podobnie z dwoma cięgami złożone, dolny
od poprzedniej wychodzi literą, a górny łączy
się z następującą. 5. m, n u dół więcej
na lewej stronie wprowadzone b, a tak-
otwarte u góry, że do u podobne f, d,
h, l, mają górne łaski wyciągnięte. 6. h
now przedziałowych nie ma 7. linie
tylko sedyflem kresłone ll. mało skró-
ciło ll. i ber akcentu i ber punkt 12. ll
niezgodnie lub kapitalnie: głośkami
jest czyste.

Wielk. X. W powiększeniu piśmne, staranne,
mało okazyte do naszego druku podobne
pisano 2. m, n mają przeciętne ramiona.
3. r nie tyle pod linią przeciągnięte 4. ae
lub q zarówno wznoszące 5. s macone.
podobnie, tylko nie tyle wydane na literę
następnie 6. skróciło cokolwiek 7. podwójne
linie u dół i u góry sedyflem aż do brzojsza
kart przeciągnięte. 8. f macone nie ma
zwałów oddzielających 9. i f macone bez
akcentu 10. y łączy się z kropką
wieńcem 11. pisano niezgodnie i kapital-
nie: głośkami, iera. czyste.

Wielk. XI. 1. Literę m wyjęte i podobnie.
2. Cięgi więcej wspaniałe wyjęte niż u góry.
3. u macone i skróciło, mianowicie q
ramiast us. 4. con jeżeli jest skrócone
to przez c z kreską u góry. 5. q po spo-
litore więcej ae 6. ll obok stojące
i niepolicie bywają akcentowane a
nadto i pojedyncze ll z u akcen-
tem pojedynczym lub podwójnym.

8. znak przedmiotu / ułożony się już 9. pis-
mo unyabuceni lub Kapituluceni staje się
unicrypte.

Wiek XIII. 1. litery w powiększeniu: dłuższe
a pękate, po rogach zaokrąglone, częściej jednak
okrągławe i ostrem ukośnym ciętą linią
zakończonem. 2. i z akcentem jeszcze dość
małkie 3. Creste skrócenia 4. 3 albo 9
na początku wyrazów zamiast *con, com*
ad śródka tego wieku wezwyczaj, wcho-
dzić zaczęła. 5. *e* albo *e* zamiast *ae*.
6. liniowane to stygłone, to otowkione
lub czarnej farby. 7. r cresta w kształcie
francuskiego 8. S litery na końcu
wyrazów postaci litery 5. 9. u z kół-
kiem na wierzchu 10. Kapitulne litery
niekiedy, a unyabucene mają nie-
naturalne i nie stosowne wygięcia, a nadto
i końce spajane *e*.

Wiek XIII. 1. początkowe litery szczególniej
powszechne tak, że cresta nie można roz-
różnić ich głównych cięć. To widać
widać się w wieku XIV. i XV. 2. *e* zamiast
ae, tak *te* i *ie* wcale się nie trafia.

3. litery lubo się stykają, ~~nie~~ nie są jednak
spajane, tak że nadto widać kropki
wygięte. 4. i najpospoliej z akcentem
ale bez kropki 5. r podobne do francuskiego
6. *st* i *u* tak jak w poprzednim wieku XIV.
7. et powszechnie w postaci 7 wyrażane.

Wiek XIV i XV. 1. Litus słodczy 2. nie-
sta zupełnie w podobie pisano kamicionna.
3. Górne i dolne końce liter w różnym
mierunku tak stają, że ciętą albo
kratką by się wydają. Pisano w wieku XIV.
wciąż okrągłe i w XV stają i zaokrąglone.
4. papier płócienny 5. liniowane czerwone.
6. i z kropką w XIV. wieku miernie
z akcentem, w XV. już tylko kropkowane.
7. Zamiast et bardzo pospolite 77. 8. i

w wieku XV. zazwyczaj kropki lub akcenty
na niemożność.

Ważną należy, że najwięcej jest rękopi-
sów z r. XII. i XV. i że te dwa wieki
najtrudniej rozróżnić; w pisaniu bo-
wieważ mało, a prawie żadna nie posiada
różnica; tylko że z XII. wieka mniej
papierowych kodeksów a poproszono
z XV., a zatem w tym wieku mniej
pergaminiowych.

5. Intytulacja rękopisów.

Do ocenienia wartości tytułów i podania
autorów dopomagają wspomnienia
innych współczesnych pisarzy, lubo i za
tych nie zawsze z pewnością polegać można.
Bardzo użyteczny byłby dla doładowania
brakujących lub pomyślanych nazwisk
~~autorów~~ autorów systematyczny wykaz
równ. średnich wieków, w którym by
była spójność treści, które były spójne
z dodanym był alfabetyczny wykaz
pozwolający być list. Właściwie jest
i starogrecki niekiedy w tym względzie
z niedostatkami z tego powodu
połoga na sugerujących katalogach
rękopisów. Najlepsze jeszcze katalogi
rękopisów, które nawet jako wzór służy-
ły, ~~z~~ opisał Bandini i. Morelli.

A. M. Bandini. Catalogus codicum
ms. bibliothecae Mediceae-Laurentianae,
Vol. 1. f. Florentiae 1764-1778
(3 vol. ms. greckie, 4 vol. ms. łacińskie
1 vol. ms. włoskie) Tę samą drugą
katalog: Bibliotheca Leopoldina-Lauren-
tiana, sive catalogus mss. qui jussu
Petri Leopoldi in Laurentianam

8. *Translati sunt* 3 vol. *fr. ibid.* 1791-1793.

in. Morelli: „Codices mss. latini biblio-

theae Nanianae. 2 vol. 4to Venetiae 1776.

Wła. Nie śleby było żeby autorai mware, na

a) upowazecznioue juu albo neuzwiesia

all mylna albo polubownie uzywane tytuly,

za bo i te niekiedy na porzucenie lub odwrzcie

one prowadziwyl naprowadzaja.

ad Cesto intytulacye sq falszowe, co eis

te zdawa, albo z niewiadomosci przepisywaczy

6. albo ter z ocrustwa ~~zawieszonych~~

luc mych i ksigary, jak to wyznit Andr.

fo Januarius we Włoszech, wedy, świadectwo

wy Muratorego.

Dołtadze zadoiczenie manuskryptu

zawiera wzmiawke czasu, miejsca.

i imienia przepisywacza a niekiedy

14 i tytul dzieła zoznawcy radzici x jige

uklonicenie up. Finis uest vere, scrip-

tor vult potam habere albo Detur

u pro penne scriptori pulera puella.

a Niekiedy w ~~z~~nowiczeniach wryto krypt-
stografii.

8. Przywodzenie nazwisk autorais, jest

a niekiedy mylna, niekiedy ukryte, a nie.

a kiedy wcale go niemasz. Zpuszczenie

6. je albo. z niedbalstwa, albo ze wzowros,

8. ~~był~~ ~~prose~~ kiedy manuskrypt był pisany,

2 ~~był~~ ~~był~~ autor powierzenie u nany, z.

8. Szerególniej kiedy kilka różnyh autorais

8. Nawatkois w jedną catość łączono; aby

8. tym sposobem ja microstylus robił up.

i ponuile na wyrostkie wielkie soka,

8. Komutane. bielijne etc. Cesto ruzj-

8. duje sq) w kontencie prologu, albo

8. w glosach marginesowych ktore.

8. w ogolności do literatury.

średnich wieków niejedną dotąd niewydo-
były szczegóły zawierają. Niektórych trzeba
go szukać w Albrostichach na prosta-
ku lub na koiścu drzewa. Często w do-
koiścu znowu się znajduje, się narwana.

C. Wzrostek rekonstrukcji.

Wzrostek rekonstrukcji z wielu
względów jest wielki. Jeżeli reko-
nstrukcja jest jeszcze nieograniczoną dra-
mą lub miedzią, natomiast choćby
osnowa jego mniej była ciekawą,
drzewo może być ważne ze względu
na autora lub charakter.

Jeżeli chodzi o rekonstrukcję drzewa,
niejedną rzecz po nowości ich przebie-
gu wysłuchiwać można, szczególnie
kiedy jest sposobność porównywania
wielu rekonstrukcji.

Najciekawszym bowiem wzajem, który
rekonstrukcja awantura z krytyką, który
jest mianem krytyki rekonstrukcji we-
względnie wewnętrznej, gdzie się
z drzewami tekstami lub innymi
rekonstrukcjami tego samego drzewa.

Praktyczny sposób, jakże dawno
wielu, w średnich wiekach robiono
w tekstach adwokatów, claudii a
niektórych zupełnie je przekształcano
całkowicie drzewa historyczne.
ale historyczne miedzi. Kiedy
niektóre rekonstrukcje po ogólnym
ich drzewie przez samobranie
Cetracoro.

Najcenniejsze są rękopisy:
 najcenniejsze, jedynaki, niewydatne
 i wazy przedmiot wykładajce.
 Rękopisy, które kartałem do
 kwadratu się zbliżają i psie.
 Wybowaty pergaminy mają, są,
 bardzo stare i cenne bardzo.
 Greckie rękopisy od Talmudów.
 Pergaminowe rękopisy od
 papierowych. Dalej rękopisy
 są. ~~A~~ Kłótnie czasu wielku autora.
 od późniejszych, im bowiem więcej
 kopiowano, tem bardziej tekst
 przekracza.
 Kłótnie stworzonej piśmi,
 srebrnej, czarnej lub srebrnej
 podnosi cenę rękopisów, które
 bardziej jeździ wiskraj, ozdoby,
 oprawa, rytmu w kółcu,
 takie stawa właściciela, porównanie
 z innymi.
 Ale we wszystkich stawi pnie
 takie składowe nawałów i
 mitosów.

I. Numizmatyka

Wstęp.

Numizmatyka (od greckiego wyrazu νομισμα znaczącego weryetko, co przez wrywanie, wycieraj, obcierać lub prawo cościło przyjęte, użycie, wprowadzenie, także w kraju obieg mające pieniężne) kasterawia się nad poczynaniem, emisyą i rozmaitością tak monet, jak i medali w różnych krajach. Monety ze względu technicznego należą do dziejów sztuki i zasad estetyki, ze względu na materię i jego obrobienie zajmują się historią chemii i handlu a jako pamiątki ze względu historyczną i wiarne monety i medale, tylko swymi wizerunkami i napisami zajmują, badana i w tym względzie stanowią one odrębną część epigrafiki. Numizmatyka jest bardzo przyjemną, dla historyi najthonystniejszą, ale też najkierowniczą nauką, i dla tego też nie wiele się nią zajmowało.

Numizmatyka dzieli się prosiolice na naukę trudnią się monetami i medalami. Do ostatniej liczą się teraz monety starożytnych narodów.

Tak w medalach jak i monetach uważa się treść na ich istocie czyli materię i formę.

Materia wraza z wagą w ogólności srebrną i żelazną (Schrot, Kora) nazywają. Schrot od wyrazu schrotten, z kąd naje siotować, ścielić, znaczy toż samo co pondus t.j. waga, ciężar lub wielkość monety. Kora znaczy dobroć monety czyli ilość złota lub srebra w monecie, w stosunku do innego metalu. W złocie liczą to według Karstena $\frac{1}{24}$ i granów ~~XXX~~ $\frac{1}{12}$ Kar., a w srebrze

według tutej $\frac{1}{16}$ i granów $\frac{1}{18}$, odnosząc
do grywy. Grywa zaś Holenderska ma
8 uncji czyli 16 tutej, 64 karatów.

To oboje t.j. waga (Schrot) i dobroć
(Korn) w każdym kraju prawami jest
określone, co Niemcy die Beschickung
lub Schrot und Korn zusammensetzen
nazywają.

Historja numizmatyki,
owaz drożdża

Nie podobna z pewnością okazać czas
początku bicia monety. Już około 2080
lat przed erą chrz. wspomina pismo św.
Abraham za 400 srebrnych pieniężników
w Kanaan w obieg będących kupił
od Efrona jaskinię na grób Jsa (Izaj).
Przed tem nie ma śladu srebrnej monety,
ale tak te pieniądze jak i owe, które
w czasie drożyzny synowie Jakkuba do
Egiptu w swych worach przynieśli stens.
wity zapewne nieodbita kawałek metalu.
Starożytny Tybernowi król...
Egiptu przypisuje wynalazek bicia
monety. W Grecji najprzód królowie
macedoński zaczęli bić monety, a w
Rzymie Scwiusz Tullius (578 p.d.).
Israelici aż do czasów niewoli Babilońskiej
nie mieli bityj monety.

Stoła numizmatyka, jako nauka
bardzo późno zaczęła się rozwijać. Wywołano
jej potrzebę zajmowanie się literaturą
klasyczną. Papież Leon X a dom
medyceusów, polecił kardynałowi
Sadoletusowi czyli też J. Sadoletowi
napisanie dzieła o numizmatyce, czego
ten dopełnił a J. Marachi wydał
je 1517 r. Było to hasłem do tego
zawodu, a Alfons, król Aragoński, Medyceuszowie
we Florencji i ces. Maksymilian I.

i Karol V. szczególniej opiekowali się najetyczniej tą nauką. W tym mieście w czasie Jan Flutich w Strasburgu (1526) stał się przez to głośniejszy. Do niego nastąpił we Włoszech Hen. Vico (1555). We Włoszech najznakomitszy pod owe czasy był abis Petrarca.

Kształcił się w owych czasach Niemcy we Włoszech uczyładowali to a Konrad Peutinger był pierwszy, który w swojej ojczyźnie obudził pamięć o starożytności. Kształcił się w Padwie i Rzymie i przed koncem 15^{tych} wieków dał się poznać jako bieżący znawca starożytności, szczególnież zaś jako numizmatyk. Zbierał napisy i monety, przez co przysłużył się szczególnie ces. Maksymilianowi.

Do Peutingerów nastąpił Adolf Oeco, który się w Terence kształcił. Wszyscy Oeconowie byli mądrymi hellenami i grekami i starożytną literaturę czytali szczególnież zaś przez Oeco, pracował w takim poświęceniu około numizmatyki iż ces. Maksymilian II. wznosił go za to szlachcicem.

We Francji de Strada 1553 a w Hiszpanii arcybiskup Antoni August 1575 pisali o numizmatyce i przyczynili się do jej wzrostu.

Alle najwięcej na jej odnowienie się wpłynął Niderlandczyk Hubert Goltz 1580. który razem był kustoszem i starożytności i w ~~15~~ pięciu foliantowych woluminach wydał dzieło numizmatyczne. Do niego wiele w tym zawołanie pracowało,

ale o tych szczególniej odznaczili się Włosz
Bonami, Holender Birot, Francuz
le Blanc i Luck.

Seb. Erizzo już w r. 1568 szczególnie
ułożył teorię numizmatyki, a po nim
później Joubert (1692), którego dzieło a fran-
cuskiego na język niemiecki jest tłumaczone.
Jmni opisywali szczególne monety, jak
Laurenz Beger (1685) i J. Foy Varillant
już w początku 18^{tych} wieku a po nich
Lieber, Brenner i inni. Ezechiel Span-
heim (1717), Baudouin (1719), J. J. Frölich
(1733). ^{Włosz} ~~Włosz~~ ^{Włosz} ~~Włosz~~ o numizmatyce
~~praca~~ a Gruter (1707), Chishull (1728)
i Muratori (1739-1742) szczególniej pracowali
nad epigrafiką.

Najznakomitsi piarze o numizma-
tyce w Niemczech są: Joh. David Köhler
(1729-1750) i Lahner (1737-1744).

W nowszych czasach nad numizmatyką
w ogólności lub też nad jej szczególnymi
częściami t.j. pewnymi gatunkami
monet lub pewnych zbiorów i gabinetów
starannie pracowali von Wiedner
i Zimmermann (1784.) Kraske i Heyne
(1785), Józef Eckhel - Niemcy, Francuz
Eunerg a wreszcie Lapp (1786), hrabia
Bentink (1787) i angielski Pinkerton
(1795) i inni.

O epigrafice pisali Wenecyanie
Laccaria (1770-1783), Ernesti i inni.

Z reszty dzieła numizmatyczne

wylicza Eckhel w dziełach swoich

1. Doctrina numorum veterum.

Vindobonae 1792 et seqq. 4.to 8 vol.

2. Kurzgefasste Anfangsgründe zur
~~Numismatik~~ alten Numismatik. Wien 1807.

i Narmur w dziele swoim Bibliographie
paleographique - diplomatique - bibliologique
générale. Liège. 1838.

A. L. Millin Introduction à l'étude des médailles. 8e Paris. 1796.

J. L. Rasche: Lexicon ~~specimen~~ universae rei nummariae veterum et praecipue Graecorum et Romanorum; cum observationibus antiquariis, geographicis, chronologicis, historicis, criticis et passim cum explicatione monogrammatum, edidit C. F. Heyne. 7 tomes en 14 vol. 8e Lipsiae 1785-1805.

Eckhel drwi się ogromowi Rascha pracy przedsięwziętej i takowej wytrwałości i jego wiek, ale ~~nie~~ ubolewa nad tem, że Rasche wiele poumieszczał marek i uchybił dawnych Numizmatyków i nie konystał z casytęk i ródet Pelleriniego (francuza) i jego w reszty wieka, którego numizmatycznych prac quoad arti nostrae honos erit, nulla poterit posteritas satis depraedicare. Cóż nie drwie ośnowy numizmatycznej wydał Pellerin w r. 1788. już porbacony wiek i 95 lat życia, o którym ten Eckhel mówi: non potuit vir aeternus vetus suum studiorum curriculum illustriori praecurio finire.

I. Numizmatyka starożytna

1. Ciem cis trudni dawna numizmatyka.

Dawna numizmatyka zatrudnia się monetą, którą starożytnie narodzi, erzególniej Grecy i Rzymianie bili, a które teraz kiedyś niekiedy w ziemi enajdujemy. Dostaje się ona w ziemi albo przypadkiem, albo przez rabunek, kiedy pieniądze z umorzeniem do grobów lub w popielnicę kładzie, albo przez ostrożność przed chciwością obcy je gniebano. Ostatniej okoliczności najwięcej winniśmy odkryć w różnych czasach. Około r. 1760 niedaleko Pirei w Grecji znalaziono w gliniancu nazywanym okoko 30.000 sztuk monety.

Jang rare, valerionis w hrabstwie elois
 60000 monet ces. nym. w starej beanie
 zachowanych. Za panowania Ferdynanda I.
 ces. valerionis w siedmiogrodzie wiecej
 przeszło 40000 sztuk takich monet, z których
 wiele miało napis grecki traskiego króla
 Sargmacha. Kiedy tym sposobem nader
 wielką ilość dawnej monety do nas dostał,
 która mimo to jednak mało znacząca jest
 w porównaniu do dawnej obfitości pieniężnej,
 a skoro przedziw 100 sztuk numismatów
 z czasów Augusta lub Nerona albo
 niekiedy znacznego w starożytności
 illyryjskiego miasta Dyrrachium,
 przedtem Eridapros, teraz Durazzo
 zwanego, znaleść można, niż jakaś
 ilość monet z czasów Karola W., Ottona,
 Henryka lub innych cesarzy niemieckich
 z wieków średnich, zatem widoczne jest
 niewątpliwe, że nie tylko nader obwity jest
 przedmiot dawnej numizmatyki, ale też
 że w przyszłości znacznie się ten rasób
 powiększy, kiedy niemal codziennie
 nowe numismaty nieznanej dotąd
 treści z ziemi wykopują.

2. Twór dawnej numizmatyki.

Początkowo zamianą odbywano handel,
 ale wynikające z tego trudności były
 powodem że zaczęto myśleć o innych
 środkach, któreby przez polubowne od
 wzajemności postanowione znaki,
 nabycie wszelkich towarów ułatwiały.
 Do tego najdogodniejszy był kruszec
 jako podzielną, trwałą, wewnątrz war-
 tości mającą i różne formy przez łanie
 lub bicie przybrać mogącą. Z tego
 powstał bita moneta, którą wynalazek
 dla jej nader łatwych korzyści zdawał się

przechodzić dołowi ludzka i sta tego
go Saturnowi, Janusowi i innym
bożstwom przypisywano. Mówiono
kiedy wzięte monety zaprowadzono.
Ze czasu Homera jeszcze przez ten
handel prowadzono i ceny dzieł sztuki
do tego stosowano. Mp. wielki miedziany
trójnożnik wartat 12 woltów. Kobieta
umiejętne wiele robót artystycznych oby-
wało za 4 wolt. ^{*)}

Najstarsze piśmiotki, których staroży-
tnością i pewnością oznaczają moim,
są niektóre królów macedońskich,
a których Alexander I. i Archelaus I.
do pierwszego wielkiego pła należą. Atoli
znajduje się wiele piśmiotek miast,
szczególniej z wielkiej Grecji i Sy-
lii, których stępel i napis o ich wielkiej
starożytności wnoszą kare. Do tych należą
numismat z wyobrażeniem wół po
jednej stronie wypukłej a po drugiej
wklęsłej. Także bawiam sposób bicia
monet w najdawniejszych czasach w
Grecji W. był używany. Napis VM
wskazuje czas, kiedy M zamiast E a
V zamiast Y pisano i kiedy jeszcze
starożytny sposób pisania od prawej
ku lewej rze ze wschodu przyjęty
był zachowany. VM albowiem tożsame
oznaczyło EV, a te głoski powrotkowe
oznaczały, miasto Eὐδαίης w
W. Grecji. ^{**)} Ale prócz tego nie więcej
o takich numismatach powiedzieć nie
można, bo nie masz na nich dat
chronologicznych, za których pomocą

^{*)} Homer Il. VIII. 472. Odys. I. 430.

Horacy Lib. I. Ep. II. v. 36.

^{**)} Sybaris miasto ratorione w Lukanii 720
zburzone przez Kartagińczyków w 210 lat później.

ich wiek dokładniej oznaczyć można:
 Wtedy pokazuje się, że dawna numizma-
 tyka uwarząca się wstec ku jej powst.
 Nowi nie ma granic oznaczonych.
 Idąc zaś na dat numizmatyka sterczy:
 na cieżnie się do upadku cesarstwa
 zachodniego w r. 476 pod Romulussem
 Augustulussem. Z Karolem W. powią-
 są numizmatyka wieków średnich
 a z cesarzem Maksymilianem I. czasów
 nowszych.

3. Materia cennej monety.

Suidas twierdzi, że Rzymianie przed Numą
 skonałych a za jego panowania kłanęj monety
 ugiwali. Najdawniejszą atoli monetą rymian
 jest miedzianna. R. 485. po rat. Str. bity srebrna
 a 547 złota.

Złoto i srebro było u Greków i Rzymian
 w najlepszym gatunku. Monety złote były
 w szerszego złota, które obryzum lub obrussum
 nazywano a greckiego χρυσός ὀβρυσος (gelauterter
 Gold, Probiergold). Ze srebrem zaś zachodziły
 w Rzymie zmiany. Zogawerato się bowiem
 według tego, jak stały we wstrętnie się
 państwa. Od czasu cesarza Septimia Sewera
 (193 r.) już znacznie przyspieszono do-
 imnego Rzymian. Od Alexandra Sewera
 (222 r.) zaczęły być w monecie już więcej
 miedzi niż srebra, są to, jak się zdaje,
 pieniądze bite z miedzianym potis, a nie:
 który numizmatyzy utrzymuje, że w takich
 monetach było nieco srebra, i stały
 je numas aereos nazywano. Lwa-
 je także numas incoctiles, jakoby jałmu-
 metalem polewane. powtarzane. Od Klau-
 dyusza (z prz. Gothicus) (268 r.) aż do
 Dyoklecjana (284 r.) nie ma prawie

Srebrzysty piemięty, ale miedziącem
nadawanu srebrną barwą przez powłócenie
bardo cienką blachą srebrną, albo nawet
cynową. Były to tak nazywane numi-
tuncti.

Miedziącem moneta była albo z wystę-
miedzi albo przydawano do niej inny jelli
brąz i dla tego miała pstrę wyjście.
Tęgi czas mówiono o piemiętych i miedzi
Korynckiej. Według świadectwa Pliniusza
i Luciusa Stora zjyszego za czasów Trajana
powstała ona przypadkowym sposobem,
gdy w czasie pożaru Koryntu stopione
złoto srebro i miedź w jedno spłynęły,
z której to masy potem najpiękniejszą
posagi i wazy, trójnóżki i kandelabry robiono.
Ale kiedy po chemicznym rozkładzie mo-
net, o których mniemano że są z miedzi
Korynckiej, wydobyto ślady złota i
miedzi, ranużoś, zatem to podanie.

Do miszanej miedzi piemiętyj należy
ta masa od francuzkich numizmatyków
potin (Gelbkupfer) nazywana, z miedzi, ołowiu
i cyny składająca się. Jej nazwa (której pochodni,
że we Francji z talijj miszanej brązowej
robią nazywa ją potin). Ponieważ rdza złota
złodzić nie może, zatem piemięty z tego
brązu są najpiękniej zachowane. Srebro
dosyć srebrne a miedź z czasem miedzią.
Zdania, że jednak numizmaty, które
w tak Korynckim miejscu w ziemi
leżały, że tylko lekko zostały rdzą po-
wlecone, tak i najdelikatniejszy nut
włosów i najcięższe kreski liter bez
uszkodzenia zachowane zostały. Są
powłótki cypli patyna, której sztuka
wcale nalaadować nie umie, ma
rozmaite kolory: ciemno brązowy, albo
najczerniej zielonocci, fioletowoniebies-
ki lub turkusowy. Za ras przy tem

ma lusto do podosta podobay, zatem-
tade, powstale podobnem /: patina :/
uzywano. Takie numismaty ~~byly~~ w bardzo
wielkiej sz. cenie.

Zwiskiej lub mniejszej ilosci złotych
numismatow, ktore do nas doszly, albo
z zupełnego ich braku mozna wnosić
o przeszlej ramoziności jelliego państwa.
Z czasow ubogich królów w Macedonii,
nie masz ani jednej sztuki złotej, kiedy
tymczasem z czasow Filipsa II. który pierwszy
Macedonia, do groźnej przywiódł potęgi,
i jego syna Alexandra, znajduje się
mnóstwo złotych monet. Podobnie z czasow
potężnego króla Tracji Daryusza.
Ten też wielki zasób świadczy o bogactwie
miast greckich: Syrakus, Tarento,
Cyreny. Ale ta zasada w wielu okolicznościach
ulega wyjątkom. Tak królów syryjskich,
których wielkość jest wiadoma bardzo
malo znajduje się złotych pieniędzy a
Atencijskich, najpotężniejszego państwa
między Grecami, ani jednego a pewności
okazać nie możemy. Z potężnego a wielkiego
Rzymu aż do czasow cesarzy, ~~nie~~
nie prawie nie masz złota, które
potem w obfitości natrafiamy. Najwięk-
szą korbę woredzie składaly srebro
i miedź. [Dziwną jest rzecz, że miasta
greckie zaczęły od bicia monety złotej
i srebrnej i późno dopiero miedzi
wprowadzily. W głębokiej steroizności
nie cierpiano miedzianych pieniędzy, a gdy
je jeden demagog w Atenach w czasie
wojny peloponeskiej wprowadził, wkrótce
je potem wywołano. W Rzymie zaś
przeciwnie od miedzi zaczęto i stopniowo

do srebra i złota przechodzous. Właści-
wa tego pomyślna jest to zapewne,
że miasta greckie wtedy dopiero pie-
niężne bić zaczęły, kiedy w świątyni-
stanie rostewały, a nakoniec w chw-
li upadku koniecznie przejść musia-
ły do tego co gorze było. Ale krzy-
żny swoim niedostatku pod Scyri-
ussem Tullianem zaczął bić pieniądze,
które ^{dopiero} ulepszył z czasem w miarę wzros-
tającej państwa potrzeby.

Wypuszczał też wielkie ołowiane
monety do wyprajanych podobne.
Eicoroni albrat ich z dubletami 1200
sztuk i w r. 1740. wydał o nich w krzy-
żu sprawę. Wskazywał na wy-
prajane monety, ale bezasadnie, bo krzy-
żanie, lubo nie mieli podstawki
srebra i złota, jednak nie schodzili
im na umysł, a zatem nie potrzebo-
wali ugiąć na pieniądze tak wiel-
kiego i nieczystego kruszcu, jakim
jest ołów. W niedostatku miedzi,
zaniechali, jak świadczy Plinius
waga monet. Gdyby i ołów na monety
był używany, to by tryjmurwowie
monetarii w swym tytule o tem wspom-
nieli byli. Były to więc, jak się zdaje,
wrocy monet, lub marki stające za znak
do wujścia na widowiska, lub też
jako znaki przy publicznym występie.
Niektóre z narwiskami lub wixenmka-
mi cesarów ozdobione i w kawałkach
marmurowych lub śpiędy zachowane
stwierdza dowód, że te cesarstwo były
własnością, i jako takie odcienie nie
ulegały. Jeżeli zaś w wyżej wymienionych ka-
mieniacz lub kwadratowych bryłach
zauważymy, naturalne minierowane na

niekiedy uważano, kto ten gmały wstąpił.
 • Najer w dziele swym: „Einführung in die
 alte römische Numismatik“, stwierdza, że
 wiele z tych słowianych pienięży było zawie-
 szonych przy dyplomatach cesarskich jako pie-
 czele. Musiałoby ich wiele posiadać i monet
 powiększonych. Kiedy je złoty, srebrny lub
 brązowy, białe pokrywano i potem wy-
 tłaczano, odbit się na nich słowian
 stempel, a gdy powtórnie was mierzono,
 porostat sam rdzeń. Ładzi się także,
 że wielka część tych słowianych pienięży
 służyła za amulety (z anabskiego „hamata“
 nożi), jakto Fickowski pisał: „jeden
 taki pieniążek z wizerunkiem Serapisa“
 a na drugiej stronie z napisem: „Obrouiciel“.
 Że to mogą być także falerowane pieniężki
 cynowe i słowiane, naprowadza na ten
 wniosek wspomniany poeta o falerowaniu
 i ustęp u Ulpiana z lex Cornelia
 zabraniający tej fabrykacji. „Eadem
 lege exprimitur, ne quis numos stameos,
 plumbeos emere, vendere otolo malo
 vellet.“ L. XLVIII. Digest. tit. 10.

4. Czyli dawne numizmaty były prawdziwą monetą.

Seb. Eixro, Wenezjanin w swojej
 rozprawie o numizmatach starożytnych
 w r. 1783. w Krakowie wydanej utrzymuje,
 że dawne numizmaty nie były monetą
 w starożytności, ale tylko służyły do
 uwiecznienia wizerunków załomionych
 osób i ich czynów /: Denkmünzen,
 Medailles, jettons: / Jan Harduin
 podziela jego zdanie. Nie ulga wątpli-
 wości, że nie wszystkie zane nam
 starożytne numizmaty były monetą.
 Z tych atoli te, które przez wiele lat,
 były monetą

wielu krajach, a wielkiewy i pnie wiele
wielkość w równiej masywności się
cenie, które mają leżącą wagę i pny-
najmiej obliczają się, ten sam typ,
ten sam sposób ich bicia, tylko nie-
pnie wzrost lub upadek sztuki mie-
niouy, które w wielkiej obfitości bity,
za których oznaczenia jest wartość ma-
kami, jak na monetae italickej i
konsularnej, lub pismem ϕ σ ρ σ ,
 χ σ ρ σ , jeżeli tedy te obliczenia,
a pny najmiej kilka i nie ma pie-
niędzy, spotykamy, takie na monetae
obiegowej, uważać należy. Wzrosty
inne, nie mające powyżej wyszczegół-
ionych wiadomości nie były prawdziwą
monetą.

5. Waga, wartość i wielkość dawnej monety.

Wzrosty świadectwa Pliniusza dopiero
pod Severusem Tulliuszem zaczęły w Ar-
mie być pieniężne i to jedne miedziane.
Je pierwsze rzymskie podobnie jak
ich waga były podzielone. Waga sta-
dała się 12 fantów, po łacinie „as”, „libra”,
który 12 uncji zawierał. Takie as za-
rzucał się „aes grave” a nie wybite „aes
rude”, „aes infectum”. Tę fantę ~~zawierał~~

*) As to jest jednostka, którą to wyraz łaciński
nawet as wymawiali. Tę fantę zwano się semis.
Jedna trzecia części asa zwano się triens. Jedna
czwarta quadrans. Jedna szósta sextans. Jedna
dziesiąta ^{stips uncialis albo} uncia. As zawierał w sobie zatem
12 uncji. Terminy po odkryciu rzymskiej
towarów a przed wprowadzeniem bicia monety,
ważono metal który w rzymskiej za miary dawano,
zatem as i pondus lub pondus równe były, uważano.
Tę to wyrażenie dupondius, tripondius, 2, 3 asy ozna-
czające. A kiedy powstał as, ważył 12 uncji a zatem
zawierał się fantowi libra, 12 tego też miedziak zamiast 1/12.

as, nazwy libra używano. Asy mające porost-
kowo zupełną wagę, używano aes grave. As wy-
rażnie przedstawiał głowę Janusa, femis Janusa,
triens i uncja głowę Minery, quadrans Teraklesa, sextans Merkurego. Przede wszystkim, się zbiorzenia od tego.

nazywano *semiss*. Takim funtem na
początku była prosta linijka (1). półfunta
5, jako pociętkowa głołka od wyznacza *semiss*,
a drugi naskiem miała kulka. Jereli zaś
ortuka 1. 2. 3. 4. 5 drugi zawieszona, to
tylko na niej było kulek.

W pierwszych pociętkach: Długo po tem
as, jako funt lub jako moneta inwarian
równą, miał wagę, ale z czasem as zmniejszono
bardzo co do wagi. Na asie było po jednej
stronie głowa Janusa, po drugiej zaś okret
dla oznaczenia, że Janus jako cudzoziemiec
przebył na okęcie do Lacyn.

Rebra monety na kilka lat przed pierw-
szą wojną punicką, zaczęło być w Rzymie.
Młoda się z *Denarius*, *Quinarius*, i *Sestertius*.
Denarius tak nazywano atp, że *denos*
asses, czyli 10 funtów miedzianych wart, a
zatem *Quinarius* wartat ich pięć, a jego
połowa *sestertius* 2½ funta, a to według
Tacińskiego tego wyznacza oznaczenia, które
dwa i pół oznaczają. *Sestertius* również bawien
z *semiss* i *tertius*. Inak denara był X,
quinarii V, a *sestertii* II S, a to na ozna-
czeniu ile *asses* kładła ortuka w sobie
zawierała. Latem *Sestertius* jest awer-
ty, czyli denara, a więc *quaternos sestertios*
i *singulos denarios* (Cic. Verr. III. 89. 85)
wzięto jako nazwę.

W dawniejszych czasach wzięto
trzy gatunki srebrnej monety miały
teraz same wizerunki na awersie, t. j.
skrzydlatą głowę *Pallady*, na rewersie
jądzących *dioskurów*, czyli *Kastora* i
Polluxa.

Od niej miewiano przedmioty według
upodobania, jak się to na monecie
rymskiej familij podobają. Na

quinariach powszechnie ktadriens
 boginie wyzisztwa i dla tego nazywano
 je victoriati. Sestertius nazywano
 w polownej mowie numus i oznaczono
 go albo **LLS** (L = libra) albo **HS** albo
HS. Kiedy co razie drugiej wojny pu-
 nickiej za Dyktatorz Q. Fabiusa waga
 sła a XII uncji do jednej uncji zmie-
 szano, denar rowniał 16, quinar 8,
 a sestertius 4 assy: dla tego też naj-
 dują się denary z tej epoki z literą
XVI zamiast **X**.

Przyjmując powyższe summy
 według sestertiów lirgi, ale sposób
 liczenia był nieco rowny, który nastę-
 pujące pravidła wyjaśnia:

1. Jeżeli stoi sestertius (i.e. numus) w
 rodzaju myślim, np. trecenti sester-
 ti, przy którym wyrazie stoi numus
 lub go się domyslaemy, to znaczy
 tysiąc sestercyów.
2. Jeżeli stoi w rodzaju nijakim, lirbie
 pojedynczej, a przy tém znajduje się
 przysłówek lirbowy na ies rakkowony,
 to znaczy sto tysięcy sestercyów np.
 Decies sestertium milion.
3. Jeżeli stoi w rodzaju nijakim, lirbie
 mnogiej, to znaczy tysiąc sestercyów
 np. trecenta sestertia trykroistotysię.

W piśmie lirby te tak wyrażano
HS trecenti lub **HS trecenta** lub **HS decies**.
 Ale kiedy lirbunk gloskami lirbowe-
 mi jest oznaczony, wtedy czas mi kiedy
 bardzo trudno zgodzić lirbę. Kiedy
 np. stoi **HS CCC** może znaczyć sestertii
 trecenti, sestertia trecenta, sestertium
 trecenties. Na tej to wątpliwości
 opierał się podstęp pnie który cesar
 Tyberjusz Galbie wywrót wielkie dzie-
 łstwo. Cuius bonum Roma Augusta

~~2 1/2 denara, a wartaj 1/2 denara
czyli 100 sesteracyj. Wpóźniej
ciężko zmniejsza się bardzo ich waga.~~

Srebrne pieniądze „Grellów” były drach-
mami i z tego numi didrachmami, tridrach-
mami, tetradrachmami etc. kiedy 2, 3, 4, etc.
drachmami ważyły.

Drachma w rachunkach w ogólności z de-
narem rzymskim w równiej cenie uważa-
no, lubo go nieco przeważała.

Mniejsze pieniądze srebrne były: obolus,
diobolus, triobolus, semiobolus.

Grecy w wielkich sumach na talenty i miny
liczyli. Talent zawierał 60 min, mina
100 drachm, zatem talent 6000 drachm.

Ale drachma grecka w równiej cenie z de-
narem rzymskim uważano, zatem talent
zawierał 6000 denarów czyli 24000
sesteracyj t.j. około 64000 złp.

Spawidło potwierdza myślenie o Gelliusie.
Wowi on o bucefale (I. 1.2.) emptum
Chares scripsit talentis XIII. aeris nostri
summa est MCCCCXII. A 13 talentów
czyli 78000 drachm albo 312000 awierc.
drachm. Tasi 118 trecenta duodecim exquis
312000 sesteracyj.

Sillus rzymski wynosił 4 drachmy.

Pieniądze złote (numi aurei) zaczęły
być w Rzymie w 62 lat po wprowadzeniu
srebrnej monety. Na czasów Przekypoko-
pity bardzo mało była ich ~~liczba~~ liczba,
ale temu obfitość podaruje się od Juliusza
Cezara, aż do upadku monarchii i śród-
czy o wielkości Rzymu. [Tęto sztuka
jedna aureus rzymski, ma wartości prze-
 około 2 zł i wynosiło 25 denarów, zatem
100 sesteracyj. Waga jej równała się około
2 1/2 denara, w późniejszej chwili zaś coraz
zmniejszała się bardzo.]

O wewnętrznych stosunkach greckich
pieniędzy złotych nie z pewnością powie-
dzieć nie można.

Jeżeli weźmiemy na wielkość, wiadome pi-
niędzy

Wzięty się aureus, lub numus aureus,
a później wielki solidus. F

362.

dzielną popolicie na 3 klasy, t.j. 1^{sz},
2^{gą} i 3^{ią} wielkości. To łacińskie nazywano
je numi I. II. III. formae lub moduli. Te
które następnie przechodziły pierwszą wielkość
nazywają się medalami (numi maxime
formae ~~III~~ lub moduli). Takie srebro
i złoto zwykle podobnie dzielono.

6. Wyraby techniczne i nazwiska.

Przymianie pieniędza nazywali nummus
lub numisma od gr. νόμος prawo, dla tego
że pnie prawo wartości pieniędza jest obojętne.
Niektórzy chcą odróżniać nummus od
numisma.

Drugie nazwisko było moneta. Nazwa ta
pochodzi od Junony, która tej miszce imienia
przydomkiem Moneta - przypomnielka -
nazywano, a to dla tego, że w czasie wielkiego
tężnienia pieni, gdy jej o radę Przymianie-
błagali, ostrożnie ich miało, żeby ofiarą
prośnej świni Bogu niebłagali. Luidas
znowa pisze, że Przymianie podał wojnę
z Fyrhusem i Tarcentynami, będąc w nieob-
statku pieniędzy, radził się Junonie, jakby
tężnia rozpędzić można, w odpowiedzi otrzy-
mali, żeby rawnie tylko sprawiedliwie
prowadzili wojnę, a na pieniędzech ochodzić
im nie będzie. Chwyceno się tej rady
a skutek ją uwiecznili i dla tego z nową
pobożnością czceno Junonę i postanowiono,
aby w przyszłości pieniędze w jej świętyni
bito. Z tego jej nazwę oznaczają jej czcota.
Tak jest prostopółny wykład powstania tej
nazwy. ~~Niektórzy~~ Niektórzy wywodzą ją
od monere prosić, albowiem stępe, wielkości
lub inne przydane znaki ~~XXV~~ wartości
pieniędza oznaczają.

Trzecie nazwisko pecunia od pecus pochodzące,
albowiem według Thinsora na najdawniejszych
pieniędzech znajdował się wizerunek wola
lub owcy. (Hist. Nat. XVIII. XXXIII.) Niektórzy

nie zgodzą się z Pliniusem na wywołanie tej narwy, albowiem najdawniejszą pienną rymuskie według jego podania tudzież turindrenis Ovidiusa i Macrobiusza nie wienęto, ale głowę Janusa i pnodeu obrotu pnedito wija. Mniemają, atoli iinni że narwa pecunia i tąd powsta, iż póżniej wynalazione pienną rymuskie zastąpiły dawniej. Oraz towarów wymiana, ewtaszera pny kupnie bytła.

Nazywały się pienną rymuskie także argentum signatum, aes.

Argentum signatum ^{a wickiary tyłko argentum} nazywano srebrno pniebite na pienną rymuskie i pewnemu znakom. To narwa z srebra na pienną rymuskie i wija, bite pnieuicous. I dla tego ~~złoto~~ złoto lub Roszt na co pner argentum wywarano. Ktąd argentum calcarium w wojchu ptaco na obuwie, argentum multatitium, kara pienną rymuska, która Cenxorowie ad ~~Maccharangh~~ Maccharangh, na wiez do starba wacieli.

Aes nazywano pienną rymuskie dla tego, że ~~to~~ najdawniejszą rymuska najpospolitsza moneta, rymuska, jest moneta niedzianna. Aes circumforaneum ^{nazywa się} od lichwian, około foram, pny porty kach, swe budę mających, poicyerone pienną rymuska. To rymuska tego celu także, na jelli pnieuicrone bytła pienną rymuska, zwano się aes albo hordearium, militare, aesorium, ~~apocryphum~~ i t. d. To także upowszechnienie narwy pienną rymuska aes, powsta aerarium i aes alieum.

Nadto starożytni rymuskaitym gatur kowa pienną rymuska, i powoda rymuska sollicitudo rymuskaite uadeuati narwy. Których wiele Julius Tullus ^{*)} zachował. i tąd pnywie-dzienny tyłko narwiska pner saue

^{*)} Z Nautratu iqt 180 cy Chr. zapisat Oasmas-ticon lib. X. rbiós synonymon.

numismaty potwierdzić się mogące.

Nazywano je od wircunhois, od pierwszego stanowiciela jakkiego gatunku monety, lub
1. od wircunhois pochodzą narwy. od innój jakkiejś odolicności.

Steinckie monety nazywano sową, bo na
nich na rewersie pospolicie sowę umieszczano.

I tak przystawie o ukrytych pod dachem pie-

niędrach: multae nocturnae sub ceramicis

cubant. W peloponencie iótus był us moneta,

i tak przystawie virtutem et sapientiam

vincunt testudines. Perseus wielki

na swych pienniędrach Turnika. Gdy Agesi-

laus król spartański mocno niechętny

persom w Azji, ci za pomocą pienniędr

skłonił miasto greckie do wojny przeciw

Spartańczykom. Zmuszony Agesilaus do

odwrótu wrócił się, że go 30000 turników

zmiewało do opuszczenia Azji. W Azji

mnijściej, jedną monetę srebrną nazywano

cistophorus (skrynionos) ponieważ na niej

zajdowała się tajemnicza skrynia Bacchusa.

U Krymian były Victoriati od wircunhois

~~Victori~~ Wircunhois, ratiti od ratis, bijati,

quadrigati od parokonnego lub czworokonnego

wozu.

2. Narwy pochodzące od pierwszego stano-

wiciela jakkiego gatunku monety.

Filip II. król macedoński wprowadził

stotę monet, a Dargud król perski,

krót na srebrne i złote bity pomienionych

Purników. Do nich tedy pochodzą narwiska

Philippici, darejsi.

3. Narwy pochodzące od innój jakkiejś

odolicności.

Numi serrati, tak zwane Karbowice, były

to srebrne pienniędra u Krymian Karbowance.

Umieszczano, że Karbowano je dla zabezpieczenia

ich przed fałtrowaniem t.j. żeby nie tak

łatwo wiedzi w nich ukryto. Ale wiecie

był, że to było tylko miedź przez czas niezbyt

u Krymian używano się, albowiem i

w Syrii przez długi czas było miedziane

Karbowice. —

Numi incusi, które po obu stronach ten-
sam wizerunek przedstawiają, ale z jednej
strony wklęsły, a z drugiej wypukły. Są
czasem dwójakiego gatunku. Albo na umyśle-
nie bity są wklęsłe, co szczególniej
w wielu miastach W. Grecji w najdaw-
niejszych czasach było w użyciu, albo
donato się, że wielkiemu puer nieawaga
mniejszego tak zostały wybite, kiedy
blaszka na wybitym piensieku przytożyt,
którego wypukłości w nowym piensieku
wyodrębenie robiła.

~~Numi incusi~~ Contorniaty są miedzi-
kute medale; tak nazywane od wsta-
łego contornus, obwód, ponieważ mają
na brzoze głęboką, obwódkę. Wyrzute
są ~~z~~ miedziane, wielkie i płaskie,
niebale i niegustowane bity. Albo
je wyrzute w późniejszych czasach
w Rzymie bity, z temi wyrzutekmi orygi-
nali zamiast wizerunków cesarskich,
mają wyobrażenia królów zagranicznych,
np. Aleksandra W. lub Stawartę w sto-
roizgności mejiów np. Homera, Hom-
eryusa, Sallustyusa etc. Strona
odwrotna rozmaicie ma adwicia,
najczęściej są takie, które się do go-
nitio ściągają. Jakkoby było prus-
canie tych szczególnych numismatów
dotąd nie wiadomo. Między one, jak się
widać, jakiegoś użycie w goniłowach cyr-
ceiśkich, ponieważ z nich najwzajem-
niej wizerunków na tych numismatach
widzieć można.

7. Co się na dawnych numis- matach znajduje.

Dawne numismaty zawierają wizerunki
i napisy które się na awersie i rewersie
znajdują. Często trafiają się numismaty
mające rewers gładki. Często na rewersie

widać niejednostajne wydrążenie, a to zawsze
jest dowodem wielkiej starożytności; kiedy
jeżeli po obu stronach pianaży białe nie
mianu, podobnie jak w pierwiastkach
drukarstwa tylko po jednej stronie drallo.
mano. Wydrążenie ono kwadratowe lub
małe, ściągłe, czyste tylko na pianażach
wiedziały i brązowych a to dla tego,
iż ten metal, jako twierdy, pod młotkiem
nie ułamwał się. Srebrne i złote, jako
miękkiejsze nie wymagały tego.

Na głównej stronie numismatu znajduję
się wszelkie wizerunki: typy, najbogatsze
iż to ikonologii, także nazwiska królów,
miast, tytuły i daty chronologiczne.

a. Wizerunki

Przednia strona numismatu najczęściej
wyobraża głowę jakiegoś bóstwa, króla,
cesarza i t. p. Stronę odwrotną przedsta-
wiają później także najwzrostę wzmastosi,
wołus, od tej toisamoci, monstou, jako
przedstawia moneta obiegowa wielkimi sre-
nisk i późniejszych, lubo i w starożytności
wielkimi miastami i wielkimi królami
pewnych małych statecznie wywali:
np. Ateny Pallady i sowy, Apollonia
i ~~Dionizos~~ Dionizos i sowy, Sybaris
Sybaris oglądającego się w lustrze, Alexander
stojący bóg i sowy, lub siedzącego
Jowiera, Lixymach król traktujący
Pallady, Stobomachowie w Egipcie orła.
Tu też należą pewne wizerunki narodowe.
I tak Sycylijczycy wywali trzech nóg
ludzkich stojących; Beozjczycy wina-
są, tarce, Macedonczycy w wieniec
ulożonych jajdowatych tarce. Tanc niosły
Władcy na monecie płód swojego kraju np.

Egipt Krokodyla, Fenigia drzewo pal-
mowe, Cyrena Korkową roślinę Laser-
picium. Grecy wzywali też wirerusków,
które się do narwiska miasta stosowały.
I tak Karora w Chersonesie trachim
obraca sobie serce, Sida w Pausgile
granat, owoc po grecku tridy zwany,
wypis Korus róż, pódor. Dla tego też
niekiedy nie masz narwiska miasta
wymarzonego, bo na nie samo gado napro-
wadza. Takie mimiamaty mówiący,
tak, jak w heraklece takie herby mówią-
cy herbanu nazywamy. Inymianie
powali ze tym wyrażeniem. Publicias Mallo-
olus wzywał na moniecie swojej młotka,
Valerius Asculus wzywał rożniaki sielki-
wy ciemelski do Pameis Kaniemina,
który się po Pameis asculus nazywał,
Aquilus Florus kwiata, Furus Tur-
pures siliakka dajęcy farbę, schar-
tata, Furus Crassipes grubiej nagi-
ludziej; Lucretius Trio siedmiu gwiazd
północnych, które od trio, wsta wstaj
wypiszonego, triones narwano dla tego,
że te gwiazdy, jak mniemano miały
nieś podobieństwo do woru puer wstaj
cigunowego.

Alle najulubieńszemu przedmiotem na pie-
niędzy greckich były bożstwa, które i na-
imych dietach służyły najczęściej umies-
czali, jeżeli też i to werytka, oholowik
do religii się odnosiło. Do obzędów reli-
gijnych waleraty też ignoratka, w których
czerególniej mieli upodobanie. Wy-
obrażają je często na muniamentach puer
nazywie z którego wypłodzi roślina
palmowa, jeżeli nagraża wyćiszy,
a przy tem znajduje się wyrażony rodzaj

ignyska up. Odyssosa, Perda, Aktid.
 myślad tego przedstawia numismat miedzi
 Terinthos w Tracji nad propontydą, por. ujęć
 Heraklea zwane.

Przebiegiem ~~antycznych~~ u krzymian było więcej
 historycznych i symbolicznych wierzeń.
 Historyczne przytady więcej wellaremy.
 Symbolizacja ich na tem zakresie, że
 wyrażenie cnoty i woliwiek szczęśliwości
 ludzkiej, pomiaru, uosabiali i pnie imie
 znaki przydatkowe oznaczali i sta tego
 zbiór numismatów rzymskich bardzo
 wiele wierzeń przedstawia.

A ponieważ symbole prawie wyłącznie
 do zakresu numizmatycznego należą,
 zatem o nich należy wskazać szczegóły
 nie ich znaczenie.

Bezpieczeństwo - Securitas - drzewica.
 swobodnie w kleszcze węża lub na
 słupie opierająca się. Wielekrotnie spotykane
 głowę na rękę opiera. Na monecie M.
 Aureliusza (161-180.) stoi ona przy drze-
 wie palmowcem i trzyma w prawicy
 wieńiec a jego górną część uchwyt.

Ciepłota - Patientia - znajduje się na
 niektórych Hadryana (117-138.) monetach
 przedstawiona jako postać drzewica
 w rękę drżącą i rękę ofiarującą trzymającą.

Cześć - Honor - to jako młodzieniec
 do Apollina podobny, to jako drzewica
 opromieniona lub blaskorównym wieńcem
 okryta głowę mająca a drżącą i rękę ofiarującą
 w rękę. Wielekrotnie potężnym jest a cnotę -
 virtus - bo to do cwi drogę toruje.

Dobroć - Clementia - drzewica
 z drżącą i rozdręką oliwą lub ofiarującą cnotę.

Wojność - Liberalitas drzewica
 w rękę swój obfitości i cugines, nasycone,
 które podras publiczne dawno, zboże
 wino i oliwę mienione.

Młodzie - juvenus - dziewczica w jedynym
razie tryzna czerstwiejsza a druga, sygnie
na otwartym mieniu.

Moneta - moneta - dziewczica z rogiem
obfitej i swatkiem w rękę. Tęsknie
umieszczono trzy dziewczice, jedno godła
trojakię monetę. Na niektórych mone-
tach widzi obok dziewczic kupkę metalu
lub miano albo też kowadło.

Nadzieja spes - wyobrażenia bywa
przez wolno idące dziewczice, jedną ręką
suknię uginającą a w drugiej paciorki -
jaka, lilię trzymającą. Mają nadzieję
nie posiadać jęczmienia upragnioną mienią
i niby ku niej zwrócić. Kwiat nie jest
jęczmieniem, ale jest nadzieją, że mien
w krótko będzie.

Waga - virtus - dziewczica lub młodzieniec
w odzieniu marcowym. Na jej
nieg i motek Gordyana widzi Herkula
leżącego i napisem virtuti Augusti.

Obwitość - abundantia - dziewczica
z pochylonego obwitości rogiem pociąg-
ającą lub owocem wysypującą. Tęsknie
siedzi na krześle z dwiema obfitej
rogiem archionem.

Opatroszenie Bozka - providentia Deo -
rem - dziewczica, dla osnutej w ręce -
mochy wplywu laski nad kulą
ziemską, trzymającą.

Opatroszenie Cesarza - providentia Augusti
as znak i pamiątka w rywalizacji zapa-
tnych, trzymająca dziewczica kluczy nad ciwienią,
dla ożarcia rasi, że kraj przez twier-
dza ~~może~~ ubezpieczyć, znajdując
się niekiedy na monumencie warowne-
wiera.

Podróż - fecunditas - wstawia, dziewczica
na rękę swatki znajdujące się i przy
niej stojące.

Pobożność - pietas - jako bogomoddanie.
wstawia, spieszność ofiarne lub oświeczone

dziewica z wzmiesionemi ku niebu rękoma
albo też na ołtarzu ofiarę czyniąca. Jereli' się
raz' do ludzi ona pietas odnosi i miłowanie
się przedstawia, naturas wyobraża je dziewczica
przytulająca się dzieciom obok stojącym
i ma miłki przy sobie baciom, jako kre-
gólni o swych rodziców starannego
płaka.

Spokój - pax - dziewczica z rozłożoną oliwą,
drzewo lub rogiem okryta. Miłki przed-
stawia ją, jako palącą spłoty wojenne.

Donyśhnośi - bonus eventus - wyobraża
urodzinami w kapeluszu podwójnym bez
skrzydeł, w prawej stronę a w lewej kłoty
i malkowską dziewczę - albo też dziewczica
w drugiej stronie a owocami w ręku i kłotami.

Radzi - laetitia - dziewczica z wieńcem
z kwiatów i kosa w ręku. Argymanie
bowiem w radosnych chwilach przywodził
wieńce z kwiatów, a kiedy wiesniak zbiera
kosi, naturas lud jest wesół i śpiewa
te godła.

Opatrność - prudentia - lewa ręka,
na małym stopniu opierająca się dziewczica,
a prawa z opatrnością zgodna.

Własciwość - nobilitas - stojąca dzie-
wica w lewej drzewo bez zielara a w pra-
wej trzymająca figurkę, która jedzi na
Minerwy, drzewo ze znaków porządku
mówią. Drzewo bez zielara, tak mówią
hasło pury - mają weryfikację bóstwa,
prima Merca - jako godła Tagorrego sposobu
panowania.

Stwierdzenie - aequitas - dziewczica z rogiem
okryta lub drzewo albo laskę w jednej
a wagę w drugiej ręce. Miłki siedzi
na dwukolumnowym rydwanie i dziewczę leży,
albowiem stwierdzenie jest szczególną dziewczyną
stosunków ludzi i krajów.

Spokój - quies - ukazuje się na monetach
cesarza Maksymiana, które po jego ustąpieniu z tronu

bito, jako drzewica ber troski obwijająca się w swą szatę. Ta postać jest woskawa, bo cztowiek zatrudniony nie może być chława. Symboliczna. *Quies* - miało swoją świątynię za miastem przed bramą kolumnicką.

Spokojność - tranquillitas - siedząca, lub na piętach marmurowych stupie, albo też na stercie opierająca się a w rękę której trzymająca drzewica. W spokojnych czasach mieszkanicy, dalecy od wojennych wrzaw, siedzą przy domowych ogniskach, ortełki piśkne, voluictos i pueriegluzę oigwioną handel, kwitną. Stąd to także spokojności godło. Na niektórych monetach leżąca na stupie kula jest spokojności godłem.

Prawa wierność - iustitia - podobnie jak *Stusność* bywa przedstawiana. Wielki nocobiona jest w postaci dziewczyny z creną, ofiarą i drida.

Stość - constantia - popołinie, jako *Tallas* bywa przedstawiana.

Strach-pavor - na jednej monecie rodu *Hostilia* ukazuje się z twarzą pneraioną i sajerauceni wtosami.

Srepcie - fortuna - drzewica trzymająca ster, bo jak ten okrętu, tak srepcie cztowiekiem kieruje. Wielki widzi i pntin Noto, jako ruinności godło.

Szczęśliwość - felicitas - drzewica z okultosis rogic i Stugim kaduciem. Caduceus jest godłem rządów Bockich, która wlekaruje moc, wepe mędrości, a ermydetka szybkości w spetacim się ich postanowien. Za res tam, gdzie bogowie lub ludie, jellby bogowie, nędrę, szczęśliwość pnerieszkuje, za tem drida w rękę dziewczyny na caduceus racunions. Na wielu też monetach okręst a luczym portem majtków jest szczęśliwości godłem, Statego, ie sreps-

który ertowick spoddajnie swój rywet prowadzi,
jaki okret na spoddajnie moneu.

Uboistwienie - ~~consecratio~~ consecratio -

wyobraza onet z Kuli ziemskiej wzbijający się, takie onet lub paw, który uboistwionego cesarza lub cesarową do Olympu wznosi. Wielki wyobraza to pnie rastony na głowie lub korony rastawy naty dla bogów lub pnie skramek Księżycy na głowie i pachadnis w ręce osoby uboistwionej. Na jednej moneie Konstantyna W. uboistwiony cesarz stoi z wyciągniętą ręką, ku wychylającej się z ~~z~~ obłoków ręce.

Wesołość - hilaritas - jako dziewczyna trzymająca w jednej ręce drąg, gąszcz palmowy, a przy niej znajduje się kilku dzieci. Palmowe gąszcze noszone podnosi wesołość młodości a dzieci są rewers wesołości.

Wierność - aeternitas - stojąca dziewczyna trzyma w jednej ręce stolicę a w drugiej księżycę. Wielki ma ona w ręku Kule, samą lub z fenixem. Wielki wyobraza ją ~~z~~ nagi młodzieniec z promienistą głową i Kule lub biczem w ręku, a razem jako noszący wół wielony Phoebus. Rydwan z zaprzęgiem stonien, ze względu na drąg był był rycie, wskazuje, że siedząca na rydwanie osoba mieszkońca sreszliwością ryci. Na monetach Maxymina (sobr.) Diokletianowie wyobrażają wierność, albowiem Fallus przypuścić Klastora do nadanej sobie nieśmiertelności.

Wierność - fides - wyobraża ścisłe się ręce z wznoszącym się kaducejem i z obwisłymi skrzydłami. Tępoście wyobraza ją dziewczyna przy jednej lub między kilkoma chorągiewami wojennymi stojąca.

Na niektórych monetach przedstawia się ją jako dziewczica trzymająca w ręku miseczkę owocami napełnioną.

Wolności - libertas - dziewczica w jednej ręce łaskę w drugiej kapelusz mająca. Kiedy bowiem u Rzymian niewolników wyzwolano, trziano ich łaskę w głowę i w swistym Terenii kapeluszem odznaczano, który odstęp nosili na głowie, przedtem zawsze odkrytej. Terencja Teronia, bogini lasów i drzew owocowych, wyobrażona ich wewnątrz, nosi i dzieło wydawania owoców stąd, jak się zdaje, dopełniano w jej świątyni obzęd wyzwolania, bo wolności jest ta siła wewnętrzna w człowieku jego ulepszenie i chęć wywołująca, czyli rodzaje.

Wzwyżności - pudicitia - siedząca dziewczica z nieskrytą, ręką z głową trochę podnoszącą.

Względności - indulgentia - niemal zupełnie do dobroci podobna.

Zabawy publiczne - munificentia - przedstawiają wyobrażenia nadludzi, wieniec, które podnoszą urozmaitych zabaw w amfiteatrze do walki, lub dla przyjemności się im wypuszczano.

Zdrowie - salus - wyobraża dziewczica harmoniją węża, który pospolicie zółta, na się wspina, a niekiedy ołtę ramienia bogini jest obwinięty.

Lgoda - concordia - niekiedy przez dwie lub trzy ręce iterrone, to znów przez dwie osoby podające sobie ręce i razem przez dziewczę z drzewem i rogiem obławienia bywa wyobrażona. Jeżeli wyobraża zgodę cesarza z wojskiem, to jest cześć wyobraża dziewczica mająca na ręku porębek awocizstwa, które bywa skutkiem trwałego miłowania.

Victorialis - victoria - ozuacra pistina
skrzydlata drzewica z wieńcem i palmową
gąszczą. Niekiedy kreśli odniesione wycięstwo
i ozuacra pokonany naród, a nadzieję publiczną
ofiary, na zwyciężonej tarczy. Niekiedy stoi
na progu okrest. Na niektórych monetach
widać wycięszy na głowę wieńcem.

Annalis - annona - drzewica z kłosami
w ręku i rogami okwintois. Przy niej
stoi miara zbożowa, z której kłosa
wychodzą. Na znak, że zboże monem
było sprowadzone, widai niekiedy z gębi
obrazu pistiny okrest. Na monecie Gallienus
(259r.) Annona trzyma pług w lewej ręce.

Libertatis - dostatek - libertas - drzewica
trzymająca napełniony ~~workiem~~ woreczek
z jednym lub dwoma okwintois rogami.

b. Napisy.

Napisy ozdabiają numizmaty, które tym
sposobem w tém się różnią od innych dzieł
sztuki starożytnych, że nie tylko siebie i swoją
osnowę obrazem przedstawiają, ale przy tém
opowiadają, gdzie, kiedy i na czyją cześć zostały
wypite, a nawet swoją treść słowem wyrażają,
ponieważ co wiele rzeczy ciemnych i niejasnych
ze starożytności wyjaśnione i oznaczone
bywa. Bywają one skrócone i niekiedy
ponieważ ^{tylko} jedną słówką wyrażone. Tak np. zamiast:

Imperator Caesar Divus felix Augustus,
pontifex maximus, tribunitia potestate
consul, pater patriae - pisano Imp. Caes.
D. F. Aug. P. M. Tr. p. Cos. P. P., zamiast
Senatus populusque Romanus - SPQR.,

zamiast: Sacra moneta Alexandria secunda,
pisano: S M A L D. Monogramaty znajdują
się na pańskich monetach i na
nummi contrasignati.

Zbyt wiele trzeba by czasu i miejsca, gdybyśmy
wypisali rozmaite napisy wypisali
chcieli. Prześniemy tylko na porpoliterach.

i ważniejszych

Nazwiska grom. — Itak na moneia cesarza Hadryana, Hadrianus Augustus, króla Demetriusza, Δεμήτριος Δ' ἡγεστου, Homera Ὅμηρος itd. Iner te wszystkie okoliczności otrzymujemy albo prawdziwe albo przynajmniej idealne wzorunki wielkich ludzi w starożytności. ~~Nie~~ Nie ma bowiem żadnej wątpliwości, że wzorunki królów i filozofów z rąk starożytności, jak np. Midasa, Minosa, Romulusa, Homera, Pytagorasa i t. d. równie są umiarkowane jak wzorunki Jowisza, Apollina i innych. Starożytni bóstwa swoje i wielkich swych przedków, grom pewne ideały kreśliłi, których się podobnie trzymali, jak i my Chrystusa Pana i Św. Apostołów, których wzorunków nie znamy, grom pewne ideały przedstawiamy. I reszta, lubo to są ideały, są jednak zawiera starożytne i od starożytnych ~~konstans~~ Kunstmeisterów wprowadzone.

Nazwiska krajów i miast, w których było piękniej np. Μακεδονία, Συρία, Κορίνθ etc. Istnienie miast grom polistickich, lub gór, lub w inny sposób bywa oznaczane. Jest to bardzo pomocne szczególnie wtedy, kiedy się znajduje więcej miast jednego nazwiska. Np. Laodicea. Latini domyślali się że nunciaty z napisem Λαοδικεων. ταν. πρὸς. Ἰδ. Λαοδ. do Laodiceji w Syrii należały. Tytuły miast. Tu szczególnie objawia się próżność miast greckich. Wielki z powodu mało- znaczącego pierwszeństwa o tytuł, który całe wygrały a nie istotnego nie zawierają, najwęższe erudyty skargi i były sobie wręcz nieprzyjemne. Μεγιστοπολις nazywało miasto, od którego inne pochodziły. Itak Tyrus był metro-

polis Kartaginy; Korynt Syrakus etc.

W tym znaczeniu Heraklea, moine miasto
nad morzem czarnym, na pienizkach w dy-
lekcie doryckim nazywata sie: $\phi\epsilon\alpha\tau\rho\omicron\varsigma$
 $\alpha\pi\omicron\kappa\omega\nu$ podryw matka miast osadniczych.

Przeciwnie nowa osady przez to oznaczaly
swoje pochodzenie, ze na swych pienizkach
symbole miast rodzinnych umieszczaly.

Tak Syrakusy ktady na swojej monecie
pegaza, który byl symbolem Koryntu. Pozniej
przez metropolie rozumiano miasto, które
w jakiej okolicy przed innymi miasto pierwszenstwo⁴⁴
i pewien rodzaj rotacy sądowej nad niemi
posiadalo, jak np. Antiochia w Syrii,
Cezarea w Kapadocyi, Nikomedya w Bitynii.

Niektóre nazywaly tytulo $\pi\rho\omega\tau\eta$.

$\kappa\epsilon\omega\kappa\omicron\varsigma$, tym tytułem szerególniej chlubily sie
niektóre miasto Argi mniejszej, a co w tym
osobliwora, to to, ze dotąd nie wiemy z pewnością,
czy ten ~~tytuł~~ tytuł oznaczal. Wyraz
bowiem grecki $\kappa\epsilon\omega\kappa\omicron\varsigma$, nie wiecj nie
znaczy, jak tytko osoba, któryj powinnośc
jest utrzymywanie ochejastwa w swiętyni.

Ala jak sie zdaje, tytuł ten musiał mieć
wielkie znaczenie, poniewaz go czesto z wielką
okazaloscią powtarzali. Jedni niektóre
z nich chlubily sie napisem $\delta\iota\varsigma$, $\tau\rho\iota\varsigma$ $\kappa\epsilon\omega\kappa\omicron\varsigma\omega\nu$,
ze tyle razy neokhorat mieli. Eferjczytko-
wie jeszcze wiecj o sobie pisali $\epsilon\gamma\epsilon\beta\iota\omega\nu$.
 $\phi\iota\omicron\rho\omega\nu$, $\lambda\omicron\tau\alpha\beta\omega\nu$, $\tau\epsilon\tau\rho\alpha\kappa\iota\varsigma$, $\kappa\epsilon\omega\kappa\omicron\varsigma\omega\nu$.

Prócz tego czesto między tytułami miast
trafiaja sie $\alpha\upsilon\tau\omicron\nu\omicron\phi\omicron\varsigma$, kiedy miasto miasto
wolności rotacjami wykazy sie prawami.

$\alpha\upsilon\tau\omicron\nu\omicron\phi\omicron\varsigma$ nazywaja numizmaty pienizke,
które przeto jak lub miasto jakie w ten sposób
wybijalo, ze na nich nie widzi żadnego znaku
nievoli lub podleglosci. Dopóki miasto greckie
bylo prawdziwie wolne i swych praw uzywalo,
nawet czes nie mialo, tytko talie byly pienizka.

Alte Rindz pōimij, ery to dōrowo lūin, ery-
li gwaitem uległy pñemocy, urnawaty
swo, uległoi pñer umieszczenie na
numismatach, albo wizeranka, albo
imienna lub obojga c. takie pñemij, de
nie autonomos, ale pñemijde miast
miast i ludōw, regios vel imperatorias,
albo w ogólnoci officiosos narywany,
~~albo regios~~ propter publicum delati offi-
cii documentum.

Były miasta greckie, które lubo cesarowi
rymskiemu podlegały, wiele pñemijde bez
wizeranków i nazwisk cesarzy były - auto-
nomos - ; były też między niemi znane
np. Ateny, Tyrus, które tyłko autonomos
nigdy zaś imperatorias nie były.

Miasta w których Krymianie osady załła-
dali, według powszechnego zwyczaju umies-
czały na pñemijdach głowę cesarską, ale
niekiedy i bez niej z wstawiennictwem były je zna-
kami i dla tego także monety autonomos
coloniarum nazywai moina. Podobnego
rodzaju pñemijde wiele wybit Kongrat.

Ελευθερα nwało się także miasto, które
od Krymian wolności od danin uzyskało.

Τερα lub Τερα καὶ ἄβυδος nazywały się
także niektóre miasta. Świątyn nazywa-

no jełkieś miasto z obywatelami, Rindz w nich
jełkie bóstwo szeregōłnij czerona i Rindz to

w wielkiej było wprostoci. Itak Nikopolis
w Epine : Νικοπολις ἱερα z powodu świąty-

ni Apollina i obchadconych tam uro-
czystości. Także Jerasalem na swoich

hebrajskich monetach świątyn się nazy-
wało. Asylum było miasto dla swojej świą-

tości mające prawo dawania pñetka
zbrodniarom. Z czasem tak dalece tego

radziowano, że Tyberjusz według świątoci
Tacyta, musiał je ograniczyć.

Ναυαρχijs nazywały się miasta, w których
flota rzymska miała swoje stanowisko.

Wiele miast greckich, szeregōłnij w Azji

*Testini w swójem dziele: „Classes generales, seu moneta vetus urbium, populorum et regum ordine geogr. et chronol. descripta. Florentiae. 1821. — wy-
liza te miejsca.*

Miasto memmiera za wielki sobie za-
sadyt porzytywał, kiedy im wolno było
„spod monet na stronie odwrotnej
ktaś swoje nazwy, które będą jedna, gloszą,
będą też kilkoma oznaczali ap. M. =
Mediolanum, Ag. = Aquileja etc.

Często na monetach po imię erych wielkich,
opócz nazwy miasta memmiego znajda-
ją się też liuby mincarii, w których, a
jak się udaje i stopła, którym je bito.

Inakże te atoli nie liurbanii ale popolinii
Taciushkieni lub greckieni gloskami wy-
mianu. Tak P. J. znaczy „Romae
Tertia” (in officina) — ~~SMASB~~ SMASB
znaczy „Sacra moneta alexandriae secun-
da” — ASIRAM znaczy „prima Sirmii” —
BSIRAM „secunda Sirmii”, — TESB „Thes-
salonicae secunda”, — TESΔ „Thessalonicae
quarta”, — SAMAQT „Sacra moneta
Aquilejae tertia” — CONSPTA., Constanti-
nopolis percussa tertia (in officina) pri-
ma (matrice), — CORNOB „Constantino-
poli Romae novae officina secunda.” —
SAMST „Sacra moneta Treviris signata
tertia.”

Latynskie osady i miasta, które na
ceci cesarów były monety, kładły na
nich rozmaite swe tytuły, jakoi nazy-
wały się: Colonia Augusta, Patricia, Fia,
Victrix lub od imienia swych rządców
albo też ubóstwianych pańszczy, Colo-
nia Agrippina (Kolonia), Claudia, Commo-
diana etc.

Najwyższa ras w tym względzie dokmai-
tosi znajduje się na monetach greckich.
Na nich bowiem miasta bijące monety,
nazywały się: wielkie, świetne, pierwsze,
święte, w łasaceni prawami nadaje się,
metropolijani itp. Niektóre od cesarini

lub cesarowych, którym szczególną uległości
 oddawali chwały, przybierali nazwiska. Nosili
 więc miana: Tiberiuse, Nerone, Antonine etc. Najpospolitszy
 tytuł jest *Neurokos*. Z powstaniem utrzymywania
 ożytości w świątyniach były niektóre
 zasady potrzebne. Materiał bowiem
 do mieszkań tych miast, zachowywania
 składanych Bogom ofiar, powracanie
 przybywających do świątyni względem
 sposobu zachowywania się podczas uroczystego
 obchodu, przygotowanie rzeczy do uroczystości
 potrzebnych, skrapianie wody ~~z~~ wężatki
 do świątyni wchodzących i darów cesarowi
 zastawianych. Tak więc miasta ten tytuł
 noszące uważały gromadzić, że w świątyni
 pnie cesarza wystawionej lub stać poświę-
 conej, wężatkę jej potrzebę ratowały
 i że to zatrudnienie za nieposłedi-
 ła siebie uważały zasługę. Tytuł tego
 udzielał senat pnie swą uchwałą, która
 że królowa nowo wstępującego cesarza, lub
 gdy ten nową wybudował świątynię, albo ter-
 gdy ma nową świątynię poświęconą, powołał
 materiały. Dla tego też niektóre miasta
 nazywały się po druzi i tenci naraz niekorowi
 a Eferjirjowie ze swych monetach zachowali
 pamiętkę, że ze wężatki samej pnie
 czterechrogi byli niekorowi.

Często napisy munierych miast greckich
 zawierają nazwy w ich okręgu sprawujących
 unędy z oznaczeniem lub bez wzmianki o właści-
 wcu ich powstaniu.

Nazwiska i tytuły munierych miast
~~greckich~~ greckich często stoją w genitywie
 liaby pojedynczej albo najpospolitszej
 w genitywie liaby mnogiej, ale wtedy nie odnoszą się
 do miasta, jeno do jego mieszkańców.

Tytuły ungodne x czaśóm Rzeczypospolitej.
 Na monetach x czaśóm Rzeczypospolitej, M.
 re. bito x nazwaniami pewnych osób, znajdują
 się rozmaite tytuły, albo od ich ungodno reli-
 gijnych, albo zwyczajnych lub nadzwyczaj-
 nych ungodno politycznych, albo też od ich sta-
 trudzeń poza Rzymem wzięte. Wyrażano
 je pner skrócenia.

Tytuły religijne są: P. M. lub Pont. Max.
 lub Pontif. Max. t.j. Pontifex Maximus,
 naczelnik Kapłanów i w rzeczach religijnych,
 szerególniej co do obyczajów Wsoty pierwszym
 radzono, i sędzia. Wreszcie religijne
 uroczyście wielkiej wagi, up. Składanie
 Ślubów publicznych, poświęcenie świątyń,
 tudzież wybory Kapłanów pod jego wpływem
 i przewodnictwem odbywały się. Porządkowo
 z pomiędzy Kapłanów (pontifices) patrycyu-
 sów był wybierany, ale w czasie 1^{szej} wojny
 punickiej, za wpływem Trybuna Oguleni-
 usa zakazano ich od r. R. 500 t.j. 253
 p.d. i z plebejów wybierać.

A. lub Aug. Augur. Augurowie przepowia-
 dali z lotu, spiewu ptaków, z błądzenia
 i innych zjawisk w przyszłość. Tak w po-
 choje jak i na wojnie, w domu i in dziej-
 nie ważniejszego nie rozporządzano bez
 zasięgnięcia tej wróżby. Latem wielce
 ich poważano, a wpływ ich na sprawy
 państwa był największy. Mieli szczególne
 odzieni tudzież ktrywe, laski, ad capienda
 templa, ad inaugurandum. Porządkowo by-
 ło ich trzech, Sulla pomniejszył ich liczbę
 do 15^{tych}.

XV. Vir. Sac. Fac. Quinddecimviri sacris fa-
 ciendis. Kolegium to nazwę otrzymało
 miało nadzor nad sybilliśskimi księga-
 mi. Porządkowo było ich tylko dwóch.

Później 300 p.d. trzech, następnie 15,
 a pod cesarstwem 80 ich liczbę. W wiel-
 kich niebezpieczeństwach państwa, lub gdy
 ze szczególnych wypadków niesłychanie
 wzrosła wojna, powinnosć ich
 było

Ładai tajemnicze księgi, czyniły wyjaśnienia
i potrzebne ofiary przebłagania. Oni nakazywali
także nadzwyczajne uroczystości. Wszakże
był dozwolony i tak od staroby wojennej jak i od
innych przepisów byli wolni.

Flam. Mart., flamen martialis. Flamen
znaczy w ogólności kapłan ułtadze bóstwa
jakkiego oddany. I tak dialis, Quirinalis,
Martialis. Flaminioś mianował lud, a pontifex
Maximus poświęcał ich. Było ich 15^{tych}. I tych
trzech, dialis, martialis, quirinalis obierani
byli tylko z senatorialnego stanu i nawali się
maiores flamines, reserwasi, minores,
i plebejuszów.

VIII. vir lub VIIIR Epul. Septemvir Epulonum.

Porównaj pontifices dla umiastowania bóstwa
nie mogli się zatrudniać wyprawianiem urocz.
dla bogów poświęconych, zatem wybierano
epulonów, napmiód trzech, triumwiri epulonum,
a podobas na dyktaturę Sulli Septemviri
Epulonum. podobnie jak pontifices nosili
zwierzknię sulknię purpurę, obrętkę i mieli
tę swobodę, że ich córki nie Westalki nie mogły
być wybierane.

Wszystkie urzędy cywilne były:

Cos = Consul. Było ich dwóch, porządkowo patrycjusza,
poimniej i plebeja. Wszyscy urzędnicy, prócz
trybunów byli im podlegli. Do nich, jak do Greków
od archontów rola narywało. Ubraniu ich
składało się z toga praetexta i sandałów bra-
mowanych; zasiadali na sella curulis i dier-
ygli. berta ze słoniowej skóry; 12 lichtorów
i fascis towarzyszyło im. a kłody schodziły
im z dróg; odtrącano głowy, zasiadano
z koni, porostawano, skoro się konsul ułtadał.

Ce. lub Cens. censor. Censorowie spisywali
ludność i jej majątki oraz cenzowali nad
obyczajnością. Wydzierżawiali publiczne
ziemie i dochody.

P. Praetor, najpierwszy po Konsule i szeregowej
roguiciareu sprawiedliwości trudniący się.

Porządkowo był jeden, później dwóch urbanus i peregrinus, ostatni zastępował sprawę Rzymian z obywatelami. Pożniej bywało ich po 6, z których dwaj w mieście zostawali a czterech na prowincje wyjeżdżało.

Za dyktatury Sulli przybyło ich jeszcze dwóch. Cezar powiększył ich liczbę do 10. Po jego śmierci znowa ich do 8 zmniejszono.

Aed. Cur. Edyl Kurulny, był wyjątkiem niedmichem z tego tak nazwanym, że jemu nadzor nad gmachami publicznymi był powierzony. Wład ten ustanowiono 366 p.d.l. a było edylów porządkowo 2, później znowa 2 dodano. Do nich należała także poliza, czuwanie nad miarami i wagami, pogrzeby, ustawy ogniowe, także ignyella ich kościołom wyprawiane. Obok nich byli Aediles plebei. Cezar ustanowił nadto dwóch aediles cereales, którzy nad publicznymi expichlenami i wreszcie cywnościami czuwali. Takie municipia miały swoich edylów, którzy u nich jedyną bywały władzę.

Q. Urb. ~~Quaestor~~ Quaestor urbanus, trudnił się poborem publicznych dochodów i ich rozkładem. Ur. R. 303 przydano do 2 miejskich, dwóch innych, którzyby konsulów na wojnie wspierali. Gdy Krucianin cati Wrochy owtadnęli, przydano 4. Salla do 20 a Cezar do 40 powiększył ich liczbę. Za Cesarskich liczb ich było nieornaczona. Urbani czuwali nad publ. Marbemi w świątku Saturna stóronym, ścigali kary pieniężne pmer nęz ustalone. Po ich nadrokiem zostawały srebrne i złote chorągwie, które konsulowie na wojnie brali. Zajmowali się też utrzymywaniem postów granicznych i wozowali im punkty od nęz dane. Do nich należało też rajcie się pogrzebem zastarogich w kraju osób, kościołom publ. odbyć się mającym. Ined kwoestorem musiał także wódz po wojnie, choćy tryumf odprawiać,

zapomnieli, że dał netelną sprawę o liście
pobitych nieprzyjaciół i pokętych Prymian.

III Vir A.S.Aff. Triumvir auro argento
aeri flando feriundo byt wierzchniemi mennie.

II vir A.S.Aff. Quatuorvir etc., tytuł ten
znajduje się na monetach za czasów Cezara
bitych, bo on ich pierwszy wprowadził.

Atoli cesarz August ograniczył ich nowa-
do dawniejszej liście, i do tego wrócił
nowy tytuł dawniejszy.

Cur. X. fl. Curator denariorum flandorum.

Na monecie rodziny Cornelii znajduje
się napis: Lent. Cur. X. fl. Ten Lentulus,
którego pamiątka ta moneta uwiecznia,
był tryumwirem ~~z~~ najważniejszym nad
przeprawami płac do bicia i miedzi denarów.

III Vir Valetu. Triumvir Valetudinis. Ten
tytuł znajduje się tylko na jednej srebrnej
monecie rodziny Acilia. Na str. głównej
znajduje się głowa uwieczniona z napisem
salutis. Revers: Hygieia z napisem

M. Acilius III vir Valetu. Marcus Acilius
członek rady zdrowia z Bertoulloń i rodziną;
a jako taki służył pod opieką Hygiei.

Nadzwyczajnie unieży był:

Dict. Dyktator, nazywał się także Magister
populi i praetor maximus. Miał władzę
nieograniczoną. Czas urzędowania był do 6
miesięcy ograniczony. Tytuł Sulla i Cezar
użyli się dożywotnie. Dyktatora
mianował jeden z konsulów z polecenia
senatu i wybierał go z grona mężów konsularnych.
Wielkiż wskazywał lud osobę, którą miał
konsul powołać.

III vir. P. P. C. Triumviri rei publicae
constituendae. Tytuł ten nosili Antonius,
Pompeian i Lepidus, gdy wyucogli na
Prymianach, że ich władzę za Senat uznali.

III vir. ad fru. Emn. Triumviri ad fru-
ctum emendam. W czasie najgorszego
lub panującego głodu, wyznaczał senat

tniej, ceryloń, lub kwestorów, którzyby
się skupowaniem i gwałtem zajęli
i do Rzymu sprowadzili.

Krzyżownicy po za Rzymem wypływali następ-
ujące tytuły:

I. lub Imp. Imperator, powzięto na-
zywać się Karły od senatu do przewożenia
armii powołany. Pojmij tym tylko stary,
który po odwołaniu swegoż wójtko Im-
peratorem obywatelską a umiarkowaną uchwałę se-
nata ten tytuł im przyznano. Według Appiana
powinien być wódz najmniejszej 10 tysięcznej
armii pobli, aby ten zaszczyt uzyskał. Nie-
ktoś ciwiał odwołanie wódz zwycięstwa, tyle-
ktoś to obywatelskie powołanie a senat
mowa je potwierdzał. Stąd na monetach
Imp. II. - Imp III. - Imp IV. - tj. secundum
tertium, quartum etc.

Proc. lub Procos. Proconsul. To upływie
czasu umiarkowania, konsulowie, gdy im
winnym przewożono, otrzymywali ten tytuł.
Ale właściwie narwa to oznacza nadzwor-
czajnych umiarkowań, czyli namiestników
provincji, którzy niekiedy zarządzali, spra-
wiedliwości w nich wyucinali i w innych
konsulów zagranicą będących wojskami
dowodzili. Byli oni też na prowincjach,
cóż konsulowie w Rzymie. Miewali
najmniejszej po 3^{ci} legatów ku pomocy
przez senat pozbawienie wyznaczonych a nie-
kiedy przez siebie wybieranych. Czas pro-
konsulatu ograniczał się właściwie do roku,
niekiedy go jednak do 2, 3, i więcej lat
przewożono. Brzmienie ich godności było 12
kilkotkrotno, który przed nimi chodzili.

Pr. P. lub Pro. P. lub Pr. Pr. Propractor
bywał pretorowi pomagający do pomocy.
Propretorem nazywano także zastępcę
bezwzględnie nad armią pretorską. Po-
miej oznaczano te narwa, byłych pretorów
do zarządzania prowincjami wyznacz-
nych. W prowincjach, gdzie nie było obywateli
wojny nadzili propretorowie, prokonsulowie

w zagrożonych wojnie.

Leg. Legatus, pomocnik wodza, prokonsula lub propretora. Pierwszym był dla pomocy w wojnie, drugim zastępował w wywieraniu sprawiedliwości pomagając. Wśród jego obowiązków ten, któregoś był przydany.

Leg. F. P. Legatus pro praetore, był pretora pomocnikiem, podobnie jak Legatus provincie wodza lub prokonsula.

Pr. Q. praepositor sprawował w zastępstwie innych kwestora.

Præf. Clas. Et Oræ Marit. albo Præf. Oræ Marit. Et Class. znaczy Praefectus Classi et oræ maritimæ albo praefectus oræ maritimæ et classi. Był to podojony nad marynarkę i podojansiani. Bywał ich dwóch i dla tego ich też ~~duumviri~~ nazwano Duumviri navales classis orandae. Później ten tytuł ornał admirała całej floty.

Tytuły cesarskie. Na monetach i łacińskim napisami nazywali cesarza tytuł Imperator a greckimi αυτοκρατορ. ~~Imperator~~ Tytuł „imperator” stał się, po upadku Republiki, własnością cesarza i ornał najwyżej, ich wtadł w państwie nieprzerwannie trwając. Dla tego to tytuł ten znajduje się na wszystkich publicznych pomnikach i monetach bez żadnego wyjątku.

Jeżeli zaś tytuł ten, po innych tytułach, powtórną jeździł potrojoną & liorobę secundum, tertium, quartum etc. podobnie jak za Republiki, wtakim razie ornała on, że cesarz ~~całkowicie~~ przez wojnę, za adwiesione świętne zwycięstwo, imperatorem został obwołany, który to tytuł senat układał, swoje przyznawiał ^{mu.} ~~senatowi~~ Itak to cesarz mają tak na pomnikach jak i na monetach opisał ogólniej nazwą Imp. przydane wyrażenie Imperator secundum, tertium, quartum etc. Np. na monecie Marka Aureliusza (161 - 180 r.)

crystany Imp. Aurel. Antoninus Aug. Armenianus a za Reversie Tr. Pot XVIII Imp. III. Cos.

Podojona lub potrojona zastąpiła głoska w Imp. ~~imp~~ t.j. Imp. Imp. Imp. ornała liorobę cesarza.

Drugi cesarski tytuł jest Caesar pnie
C lub Caes, a kiedy nie kille było, po-wo-
juna lub potrojona ostatnie gloski, owa-
rony. W greckim języku tytuł ten jest
καὶ βασις.

Do cesarów Nerona była to nazwa państwa.
Rzymianie przybrali ją jako tytuł honorowy,
którym też swoim synom, wnukom, sro-
gólnym i asy przyzobionym następcom
nadawali. Sam pierwszy wziął
go po śmierci Temp., imię zaś po imieniu
go raras Mladzi. Dlatego też na monetach
Trajana (98 - 117 r.) czytamy: Temp. Caes. Tra-
janus, a na monetach młodszego Filipa,

(następcy po Gordianie w r. 244.)

zanim został współrządcą, oja: M. Jul.
Philippus Caes. Na monetach Germanika
czytamy: Germanicus Caesar S. Aug. J.
Do cesarów Filipa młodszego, po wygnaniu
Caesar, najdłuższym ci na monetach
następców i najbliższych państwa
krewnych, często przyjmowali nobilis
lub nobilissimus jest przydany, a je-
go polskie tytuły pnie powożone gloski:
nob. C. lub N. C. wyrażony. Nawet nie-
którzy cesarze zachowali ten przydatek.
Augustus, ΕΕΒΑΚΤΟC. Nazwę tę wziął
to od przedmiotów i unieję, które sta-
ły się regentem, były święte. Czu-
ra więc ten tytuł, że sakralna nim
osoba jest święta, święta, nieżyła,
jakkby ci bóstwo nieszczęśliwe. Pierwszy
Młodziak otrzymał go z postanowienia
Senatu i obywateli ludowe. Następny
dowiedział go. Na monetach wyraża-
no go pnie A. Au. lub AUG a gdy
wizyj było cesarzy pnie ostatnie
gloski Augg. Auggg.

Imieniem cesarskim, ich siostrom i imię
z nimi spokrewnionych dawano tytuł
Augusta.

Młodzi Cesarz nazywa się Semper Augus-
tus lub Perpetuus Augustus.

Trzy Augustus stoi prospolnie P. F.

t.j. *Pius, Felix*. Pierwszy tytuł nadat
senat Antoninuszowi (138-161) jako
nader łagodnego i łaskawego charakteru
cesarowi. Nawiązuje *Felix* nadat senat cesarowi
Kommodowi, kiedy *Perennia*, dowódca
pretoriańskiego stróżnictwa zginął. Następny
Antonina i Kommoda obu tytułów wzięli,
lubu ani łagodnego^{ym} charakteru^{em} ani też
stróżniczym panowaniem bynajmniej się
nie odznawali.

P. M., Pont. Max., lub *Pontif. Max.* *Pontifex*
Maximus a po grecku *Ἀρχιερεύς* *πρωτεύς*
lub *πρεσβύτερος*. August po śmierci depick
przybrał na siebie najwypierzący pontyfikat,
ponieważ co we względzie religijnym podobnie
jako jemu i w politycznym naczelnie w państwie
najmował miejsce. Następny poerli na jego
przykładem. Są jednak monety niektórych
cesarzy bez tej nazwy mianowicie z czasów
Carusa (282-283) *Carinusa*, *Numerianusa*
(284) *Maximina*, *Maxentiusa*, *Liciniusa*
wielu po r. 300. Ale znova użycie się
na monetach Konstantyna do 6^{tych} jego
Nouulato t.j. do r. 311. odstęguje.

Cyacki Trib. Pot. lub *T. P.* (*tribunitia*
potestas) najdroższe się na cesarskich
monetach widzą, że to władzę z czasów
Rzplłtyj panujący sobie przywłaszczali, że to
oznacza, że się nie do samego Pryma i as odk
ale na cały kraj i przez wszystkie lata ich
panowania rozciągają. Dla zachowania
ludowi jakiegoś władzy powołali się cesarze
corocznie i dla tego na monetach najdroższym
napisy *Tr. P. II.* *Tr. P. III.* *Tr. P. IV.* i t.d.
czemu właściwie oznaczono są lata panowania.

Widoczne zatem w którym roku cesarz jakiś
objął urząd i dodawany do tego ~~roku~~ data
trib. potes. otrzymanej rok panowania
urządku. Istotnie na monecie Antonina
Piusa stoi *Tr. P. XXI*, a że wstąpił
w tron 138. dodawany XXI otrzymanej r. 159.

Niektórzy Cezare i po sobie wyścążonym
następcom tej władzy węgwałi dorwałili.
Ta młoga wyjął na niektóre udenaję
epneunosii. Tak na jednę monecie Sy-
berquera (pasierba Augusta 14 r. ~~po~~ po C.)
mądrze się r. 38 Tr. p. lubo on tytko
23 lat panował. ~~W tym czasie~~
Cos. Consul, ~~ἐπίτροπος~~, władza najwyższy.
Iz gadnośi przywłaszcyli sobie cesare,
ieby rai mnię rarito karid, przybierali
drugię Konsula, który prier czeręgo tytuł
nie nie znany. Senat musiał im nadawie-
te władzę. Dawnię Konsulów obierano
z Koncem lipca cępli na powrętku sierpnia,
ale cesare karali się obierai, kiedy im się
podobało, najpospoliej jidrak w cwaręcy
okolicznosciach. Według wielkrotności
uręgnionych wyborów, Konsulat ~~był~~
linbami okuawano i sta tego Cos II. III. IV.
na monetach cętanę. Objęcie tej władzy
rozporękało się z dniem 1. ~~stycznia~~ stycznia
a prieras miedzy następnym wybo-
rem a objęciem władzy nęgwali się
Consul designatus, i stędo napisy na
monetach: Cos III. Des. IV. t.j. Consul
tertium, designatus quartum.

Taler patriae prier F. P. okuawano.
2a Pręptij Furins Camillus, po radanij
Gallom Nlepe i Cicero po stęmieniu
ypiska Katyliny naręwani byli patres
patriae. Po upadku Pręptij senat i lud
nadał to zasęrgtne imię Cexarowi Izh-
tatorowi a po nim Augustowi. Niektórzy
cesare skrouni nie uęgwali tego udrę-
lonego im tytułu. Niektóre rai cesarowe
otory mały tytuł Mater Castrorum, Mater
Senatus, Mater Patriae.

D. N. na niektórych monetach pojawia-
jęre się znany Dominus noster, ~~atoli~~
le węgłda ie to naręwa nie mogła by-
mitę naradowi, nie uęgwali ję jidrak
a drudzy ponijali ję prier układę poli-
tykę. Tytko greckie miasta prier
mikerunę podłosi umieszczały tytuł ten
na monetach a siebie bitych.

Itak Antonius mago na antiochejskiej
monecie, M. Aurelius na monecie meopotamskiej,
Caracalla, Geta, Gordian na kolonialnych monetach
Antiochii, Gabienus na Alexandryjskiej. Aureliani
pierwszy uził go na monetach rzymskich, gdzie
czytamy Deo et Domino nostro ~~et~~ Aurelianus
Aug. - Carus, Dyoklejan, Maximian i następny
nasładowali go. Na greckich monetach maj-
duje się często tytuł πατρις, który Dominus
noster zastępuje.

La Praple i rangdali prokonsulowie prowinc-
jami i dowodzili wojskami, byli oni na
Argemem tén, créus w Argumie konsalowie.
Cesare przybrali i ten tytuł dla tén rozległości
władzy, a to bez ograniczenia czasu i miejsca.
Augustowi oddano uchwałę senatu prokonsulat
na zawsze. Na monetach żywia się ten
tytuł dopiero za czasów Dyoklejana. Wyra-
żano go łacińskimi procos. a po grecku
διδύματος (διπλός).

I Censorów tytuły przybierali cesarze,
jak się potrafiło z monet Vespasiana
i jego synów Tytusa i Domicyana. Ostatni
nawiany na nich jest Censor perpetuus.
Wyraz ten na monetach głosiłami C. lub
Cens. ornawano.

Divus lub Diva mawia się cesarz i cesarowa
po śmierci ubóstwień zostali; w późniejszych
czasach atoli wyraz ten ornawali tyłko, że cesarz
już nie żył, ale bynajmniej ubóstwienia jego
nie wyrażał, albowiem nawet chrześcijanie
cesarce dodawali ten wyraz na medalach ~~na~~ bitych na cześć
pamięci zmarłych poprzedników. ~~tytuł~~

Władztwo teri na monetach przybrał
nadawane cesarom ce węgły na odniesione
poczciwość wojewstwa lub podbite narody:
jakkto: Parthicus, Dacicus, Armeniacus,
Britannicus, Gothicus, ~~Sarmaticus~~ Sarmaticus.

Najczęściej powtarzano Germanicus, który to
przybrał najdużej się nawet przy narwiskach
tytuł panujących, którzy z Germanami nie mieli
nic do czynienia, a bynajmniej nie przeciw nim nie walczyli.

Na niektórych monetach znajduje się wyraz
 Princ. J. lub Princ. Juvent. t. j. Princeps
 juventutis. Był to właściwie tytuł mło-
 dzieńca stanu rycerskiego, na czele mło-
 dzieży w spisie puer Censora zapisanego,
 oraz na ignysshach przewodniczącego. Później
 przybierali ten tytuł synowie i wnukowie
 cesarzy. Nie wiadomo, który z cesarzy pier-
 szą razą go użył. W gabinetach wia-
 deńskim znajduje się moneta Gordjana
 III. 238. z napisem na str. odw. Princeps
 juventutis.

Przez wywreżalnionych wyżej tytułów
 użyciemu pooblebsta przydawano cesa-
 rowi przydawki: Beatissimus, Felicis-
 simus, Invictus, Pater senatus, Pater
 exercitus, Semper Victoriosus, Deus,
 a cesarskich Jupiter crescent, Jupiter
 juvenis; ale te przydawki
 nie upowszechniły się.

c. Chronologiczne daty.

Wiele konyści onoina, bo wiele wstę-
 pliwości w historii prostuje. Zatem one
 w ogólności na oznaczeniu lat jaskrawej
 epoki, lub panowania jaskrawego cesarza
 lub króla.

Epoki: Epoka eryli era jest przyjęty czas
 liczenia, któryj początek odnosi się do
 jaskrawego zwanego tego i interesującego
 zdarzenia upr. Era Chrześcijańska, Nępi-
 ra ad b. n. eryli od chwili ucięcia
 Machometa. Ciceron w iarcie ~~o~~ narywa
 epokę dzień, w którym P. Klorius był u-
 bity, albowiem śmierć jego głównego nieprzy-
 jaciela była mu powodem wielkiej radości.
 Po dalszym liście do littyka dodaje: Post
 leucetricam pugnam die 765, gdzie
 puer leucetryckę bitwę rozumie walkę
 Klorusa z Mitonem.

Przez Olimpiadę, które się na numizma-
 tach nie wdanaja, między wschodnimi

Greccami najinaczejszą była epoka Seleucydów. Seleukus najemnikomitarski & wódzów króla Aleksandra W. opanował Babilon w 12 lat po zgonie Aleksandra. Do r. 312 p.d.C. Kiedy się to stało, zaczęło wiele Greków na wschodzie liczyć czas, a nawet ojcowie s.s. zaczęli liczyć tego sposobem liczenia czasu. Gdy niemal cały świat w ówczesnym czasie musiał ulegnąć potęgze rzymskiej, zatem nie jeden ważny wypadek w państwie rzymskim był Grekom do nowej epoki prowadem np. bitwa pod Pharsalus, gdzie Cesarz pokonał Pompejusza r. 48 p.d.C. - bitwa pod Aktyum, w której Oktawian zwyciężył Antoniusza i Kleopatry 31 r. p.d.C. - Obie dwie te bitwy spowodowały wiele zmian i od tych lat nowe epoki liczyć.

A do liczenia używali Grecy, według starożytnego wyobrażenia na wschodzie, głosów alfabetu, których monady, dekady i centenarye w następujący sposób tworzyli:

Monady A B Γ Δ Ε Σ Ζ Η Θ
1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9.

Dekady Ι Κ Λ Μ Ν Ξ Ο Π Ϡ
10. 20. 30. 40. 50. 60. 70. 80. 90.

Centenarye Ρ Σ Τ Υ Φ Χ Ψ Ω Δ
100. 200. 300. 400. 500. 600. 700. 800. 900.

Tylko liczba 6, 90, 900 nie mają w dotychczasowym alfabecie. Ponieważ każda liczba sama przez się być jednostki, być dziesiątki, być setki oznaczona, przeto te trzy rodzaje liczb według upodobania mogą być umieszczane. Chcąc więc np. wyrazić liczbę 237, można napisać ΕΙΝΖ lub ΖΛΞ. Był głoszący liczbę wgraniczających na umieszczonych dodawali często εἶρους, które przed liczbami kładli, albo zamiast tego używali gloski Ιε, jak porządkowej wyraża Ιουλιανός, który ten rok oznacz. W tym celu rzymskimi najdawniejszą postacią greckiego lambda, ponieważ nowemu Α do oznaczania liczby 30 była przeznaczona. Tak więc

ΕΤΟΥΣ lub L. E. znaczy r. 5. - ~~XXXX~~
L. AB. 32. L. M. 5. 46. L. PNO. 159.

Krymianie mieli wprowadzić wstępu epoki t. j. do Złotocenia Krymu 753 p.d.C. ale wtedy jeden się tylko numizmat znajduje, na którym ja umieszczono. Na przedniej stronie wyobraża on głowę ces. Hadriana, na odwrotnej niewiastę na rękach siedzącą, w prawej ręce, w lewej trzy obeliski obejmujące z napisem: Anno DCCC LXX VIII natali urbis primam circenses constituti. Obeliski znaczy circus, których po trzy po obu stronach drogi stały i za kres stały, około których wozy szeregano. Tęto oznaczał wóz. Trzeci Krymianie lata najwcześniej po narwiskach konsulów oznaczali, jak Ateucyflowie według archontów.

Na moneta dacyjskiej i osady Viminacium zaprowadzona tam epoka w której jest wyrażona: Anno V - Anno XI i t. p. Provinciae Moesiae sup. colonia Viminacium. Małostwo takich pienników znajduje się szczególnie w Thymie.

Lata panowania cesarskiego lub króla. Lata panowania cesarskiego nymuski nie są bezpośrednie przez annos I. II. III. i t. p. oznaczane, ale przez czas ~~XXXXXX~~ tribunicia potestas, którą cesarze co rok powiększali. Wszakże za jedno to wychodzi. Bo kiedy na numizmatach jaśniego cesarskiego trybunału Tr. pot. XX., to znaczy że nie więcej niż 20.5 rok panowania cesarza. Ale o tym więcej przy numizmatach cesarskich więcej mówić będziemy.

Co się tyczy Greków, ci czas panowania cesarskiego lub króla prosto przez lata wyrażali np. ΕΤΟΥΣ lub L. E., L. I. albo lat. ~~XXXX~~ wypisywali: L. ΤΡΙΤΟΝ, ΣΕΝΑΤΟΝ. Tęto rodzaj jest piękny i znaczy zbior

monet cesarskich, które bity w Alexandryi
w Egipcie od cesarza Augusta aż do Dyoklegiana.
Z cesarów cesary zdawali, się także monety
mające powtórnego stopła odrick na jednej
stronie. Iny czynią idają się być to, że pnieci
obiej monety w kraju dowalano obiega.
Tune monety mają, równo po obu stronach
nowe stopła, a dawniejsze pnieją, to i ostatek,
albowiem stopła tyłko na wypitnicze czepi-
działat. Wano się to za cesarów cesary,
kiedy w państwie chiano być pieniężne, a
brakło materjału lub nie przysposobiono się
do stateczności. Takie numismaty zowią się numi-
recudi a dety, na nich często są niewyrażane.

8 Języki na dawnych numismatach.

Co do języków na dawnych numismatach wzywanych,
różni się szczególniej na uwagę: fenicki,
grecki i łaciński, a to nie tylko dla tego, że się
w nich na najwzkiejszej ilości monet staroży-
tnych napisy znajdują, ale też, że ich nawet
w obecnych krajach wzywano. Zatem na obserwacji-
są wgląd różni.

Język fenickiego wzywają na swojej monety
miasto fenickie, dopóki pod następcami
Alexandra W. i później pnie grecki nie został
zastąpiony. Że zaś fenicyanie od najdawniej szły
cesarstwo rozległy handel prowadzili i w sąsied-
nych krajach swoje składy handlowe, ready mieli,
zatem język ich był w wzywaniu na wiele wy-
bierany mowa śródziemnego. Jakkż znajdują się
numismaty wielu miast hiszpańskich, szczegó-
lniej rzymskiego pnie uis miasto Gades (Kadix),
za których się fenickie napisy znajdują.

Język punicki, którym mówiono w fenickiej
osadzie, Kartaginie, pochodził od fenickiego,
który się znajduje na piśmiej monety
srebrnej i srebrnej bity w tej części Syce-
lii do Kartaginy należało. Co się do tego języka.

wyjaśnieniu napisów w obu tych językach, to
dotąd nie wiele uległo i nie może ulegić;
aby je kiedy należyć do wyświeśconych.

Język grecki. Grecy, porzuciwszy małą część,
którego rożni się od ojczystego do północy uleg-
nęła się z Tessalią, a na południu z Pelopo-
nensem się koczowała, cudnie dostrzegła i roz-
szerzeniem swego plebsu. Kalużyli na-
pród w wyświeśconych wyspach Archipelagu,
potem udali się dalej; osiedlili Sycylię,
wybrzeża niżej Italii ze wyświeśconych stron,
także wybrzeża Epiru, Ilirii, Tracji
Arzy niżej i do Pontu Euxyńskiego
aż do Tauryki i Kolchidy. W Afryce
założyli obozowiska w Cyrene wyświeśconych przys-
tęży okolicy 11 tysięcy Kretów od morza, w Sali
Masylii, a z tamtąd w Hiszpanii Emporiae
i Rhodae. Wśród nich praca religii zaprowadza-
li cywilizację, sztukę i mowę grecką, a ~~z~~
z tych osad w najdawniejszych czasach było
pięćdziesiąt państw. Dotąd, jakimiśś mowami,
Grecy trzymali się tylko wybrzeży. Ale Alexan-
der W. z czasem, do wnętrza krajów udał się
a w swój szlachetny wyprawie aż do Indji
zaszedł. Macedoński wódzowie, którzy się
po jego śmierci państwem podzieli, wreszcie
zaprowadzili język grecki, a odtąd dardy,
Frygia, Kapadocya, Syrya, Fenicya, Egipt
a nawet niektóre kraje z tamtej strony
Eufratu, jak i Syryya, na pięćdziesiąt
swój język grecki wzięli.

Greckie pismo od czasu, jak Kladmus al-
fabet fenicki do Grecji przyniósł, aż do
Alexandra W. ~~Wszystko~~ wielkim uległo
odmianom. Wto ich nie zna, ten często
myśli o napisach na numismatach sądzić
będzie. Takie wyraz np. HIMEPA, któ-
ry się na najdawniejszej monecie znajduje
Thierzy w Sycylii niedługo daje, że tam-
si nie może być, lubo to niewątpliwie
jest prawdziwie grecki ale starogrecki.

W dawnych bowiem Greckich gloskach H, mian
 przeto na E dźwięk, podobnie jak i u Latini-
 ników była pnydeschem, a dawne greckie
 ro miało zupełnie kształt łacińskiego r.
 Łatem późniejszy sposób pisania $\epsilon\sigma\epsilon\sigma\alpha$
 jest nowogrecki. Mnóstwo podobnych przykładów
 trafia się na pieniądzach, a przez nie
 przekonywamy się, że prawdziwem jest
 twierdzenie Pliniana, kiedy mówi, iż najdawniejsze
 gloski greckie były tego kształtu, co i łacińskie.
 Ale żeby sobie w takim razie porządek
 można było się oberwać z paleografii greckiej.
 Język łaciński, powróćmy tylko do nymickiej
 monety wzywamy, w miarę szerzej się
 Krymian język, stał się państwowym językiem.
 Tak w Koryncie, skoro ten p. Jul. Cezar
 na Kolonie został przeważony, było pieniądze
 z łacińskimi napisami. Oprócz tej okoliczności
 wolno było grekom wzywać ożrytego języka
 na swój monet. Kiedy zaś pod cesarzem
 Gallienem i po nim wzięto się państwie
 nymickie znowu, miasta greckie zaprzęły
 bić monety, a wkrótce potem w całym państwie
 pewne miasta zaczęły wypuszczać,
 w których tylko potrzebne pieniądze dla pro-
 wincy i na zół i to tylko z łacińskimi
 napisami wypisano.
 Napotykaamy proci powyższych języków, na
 monetach dawnych jeszcze inne, a mianowicie:
 w Europie: język starohispański,
 który na monetach ma swój rotacyjny, dotąd
 nie odkryty alfabet. Starogallijski,
 którego alfabet składa się z łacińskich
 glosek, niekiedy z greckimi pomniejszonymi,
 które od Krymian i od Koryncj w Galii
 Massylii przybrało. W Azji: język
 hebrajski na pieniądzach Judei, które
 się z Syklów i ich poddziałów składają.
 Napisy atoli brzo i alfabetu samarytańskiego,

~~W~~ ~~Monety~~ moneta zaś ma na jednej stronie wyobrażenie naryżnie z napisem Shekel Israel (Sykl izraelski) a na drugiej wyobrażenie gąszczu z kwiatami, w obu-
drze ~~z~~ napis: Jerosaleim Kied schach (Świątynia Jerosaleim). Wsygnatki synte-
maję napisy hebrajskie, gdałłami
assyryjskimi, jaskimi dotąd biblie
drukkaja, są faterowe i utworom
czasów późniejszych. Język partyjski
na monecie królów Partyi, perelli-
na monecie królów perelli, ale oba
dotąd nie są wyjaśnione. W Afryce
mają się do numismatycz język
numidyjski, który może z siedmiu
puniickim jest spowinowacony.

G. Faterowane numis- maty.

Faterowane numismaty są te, które albo
według oryginalnego robione, albo zmięcone,
mają pozór prawdziwości. Mogą, zaś być daw-
jaskie, jako ptoły starożytne, albo w nowszych
czasach faterowane. Kiedyś były one były
faterowe, monety, teraz niemal zawsze robie-
je wiele podstępnych porbycia się, ich jako
prawdziwych starożytności rabytków (anty-
kwa.)

A. Starożytni faterowane monety.

W starożytności faterowane monety, kiedy
miedzi, żelazo, ołów powotórno cięciem
ptathiem koczowniczymego metalu i to tak
sztucznie, że dopiero wtedy o oszukaniach
podeknać się można, kiedy blaśna w cieniu
odstaje. Takie numismaty: numismati
subacitati lub pelliculati /: gefälschte Mün-
zen. / a weźmiesz krakce poledni awina
numi narywa. Pradziej się trafiają faterowe
złoto numismaty, a to dla tego, że ich kłopot
łatwo oszukaństwo wykrywa. Ale w tam-
wierzniej obfitości znajdują się faterowe
pieniężne srebrne, tak iż ~~by~~by można
że ten podstęp pnie wyprze, stały był
upowadziomy.

gdyby takich pieniędzy nie znajdowano już
 z czasów Prymty i nawet z czasów najlepszych
 cesarzy. O M. Antoniusza i Marcjallimów
 Plinius i Dio Cassius, że tym sposobem faterowali
 złoto i srebrne monety. Prymianie, już się adzi,
 nauwzglębi się tej sztuki od Greców, albowiem
 z najdawniejszych czasów znajdują się podrywane
 monety greckie. Ale szczególnież dziwić się trzeba,
 że się nawet niedawno faterowane t.j. żelazem
 podkładane znajdują, albowiem przy tej moralnej
 pracy nie mogło być konysu znaczne.

b. Nowsi podrabiacze.

Nie mniej czynnie zajmowano się w nowszych
 czasach faterowaniem numizmatów i od tej
 się zajmują, a to tak czynnie, że niedostawiać
 lubownicy fateru je za prawdziwe autyko
 można było. ~~Nie~~ nie wie, że odkrył w nowszych
 czasach dawne pomniki wgerakiiwaś cechy,
 nie tylko muśtów osób ~~z~~ ten niewiśtem
 fatererów się trawito, ale nawet we Włoszech
 i we Francji, a nawet i w Atyi formalne
 fabryki zakładano, w których ciemnych kaptur
 je robiono, ten widniał się bzdura nad
 wielkimi muśtów faterowych numizmatów.
 I co dziwniejsza to to, że nie tylko radnie
 sztuki faterowano, których przedziwne
 zapewnia konysu, ale nawet faterowano i naj-
 pospolitsze, których po ich wewnętrznej wartości
 nabyć można.

Dwojakim sposobem fater^{owano} numizmaty.

Albo zmyślano je polubownie według wika-
 rowek w dziejach, albo się tak autyko trzymano.

Do pierwszych należy np. numizmat Juliusza
 Cezara z napisem: VENI, VIDI, VICI. Dydony
 z Kartaginy, numizmaty z głową Mityadesa,
 Temistoklesa i t. d. i z napisem srebraki
 z niedonecznym napisem hebrajskim, którym
 się otoli faterowieru cechy uwodzić dają.

Trzeba tylko wyprzej ostrożności, żeby tych zasiedleć nie kazi.

Nieznajemy prawdziwe katalogi wielkich zbiorów, a możemy być pewni, że już ten samemu się zgubił, kiedy już tam nie umieszczono.

Dругi sposób fałszowania jest rozmaity. Najpo prostu postępuje tak, że z prawdziwej monety robi się model, który się metalem, jakim chcemy, nalewa. A kiedy wygethic numizmaty starzytne, niektóre tylko wielkie, nie klasy wygethic, były stopem białym, zatem, w których jest ślad, że były łane, za fałszywe uważać należy. Łanie porażają się po matych diamentach, to i owdzie na powierzchni numizmatu widzieć się mogą, które sprawiają, że z którego model jest zrobiony, kiedy tymczasem białych pieczęd, pole jest zupełnie gładkie. Nadto na numizmatach łanych głębi i wierzchołki nie są, doczyli ostre, a na brzegach najczęściej widzieć można ślad wziętego pilnika do zatarcia uchybienia odlewu. Ponieważ w tym sposobie fałszowania pieczęd oszczędności użytych się nie da, zatem rozróżnienie oszczędności dopuszcza się fałszowania na samych autyktach, na których za pomocą drobnej głębi i napis cesarski tak rozróżnia zmienność, że tym sposobem pospolite monety cesarskie stają się nader rzadkie i kosztowne. Albo przepisywano dwa numizmaty, z głową jednego cesarza ^{a)} i inny rewers, a tak tworzą nowy wale, w numizmatyce nie rzadki pieczęd. Taki sposób robią stopem według prawdziwych autyktów, a im szerszy bierze się w naśladowaniu, tem obfitero zdobywa. Dają prawnicy i historycy Laurin i Passian przed pięćset laty stali, że do wysołkiego dostróża i tosi stopnia doprowadzili, a ich plody w tym przedsięwzięciu dotychczas podziwiane. Francuz Beauvais do dzieła, Histoire abrégée des

400.

~~Empereurs~~ Empereurs Romains etc. pour
lesquels on a frappé des médailles. Paris. 1767.
3 tom. 8. O trzech tomach dotychczas: Maniera
de discerner les médailles antiques de
celles qui sont contrefaits "a Eckhel
u", "Doctrina numorum veterum" rozprawę
i prętych na języku łacińskim. Ale choibyśmy
weryfikacji to wiedzieli, mówią Eckhel, to jednakże
nie dalekobyśmy jeszcze byli, doświadczyć przez
wieloletnie ćwiczenie nie wyprawimy ośm,
zich i łatwości, dostrzeżemy różnicę między
prawdziwymi antykami a ich naśladowaniem.
Pierwi to, co się do tego mówiło, jest dostrzeżenie
prętych, stać pożyteczny, aby się podstępnie
oszustom nie dala uwadzić. Albowiem z pewnością
mówić można, że 1000 fałszywych sztuk
miedzianych Ottona, Fredehariusza Męgi, Gordiana
Africana, na jeden prawdziwy pieniążek widzieć
można; a ponieważ te sztuki są najładniejsze,
są, uważane i stały się wysoce cenione, więc
przy ~~małym~~ mniej rozważeniu kupnie,
za drogie pieniądze nabycie się numizmaty,
które proci utraty, jako metal, wartości;
ciężiej imniej nie mają.

10. Cennosci monet.

Delikatnie platyna, powlekane, a przy tem
dokładnie krytekie pracowniczosci są od
krytych, a te od nieco wytartych.
Monety niektórych rodzi i cesarzy w bardzo
małej ilości zachowały się do naszych czasów,
ale tego ich one rodzaju bardzo mało ich
bity, i cesarzy nasi byli, niektórzy albo byli
krótko panowali, albo też stało się, że po ich
zgonie, wzbicie na ich cześć monety, pnie-
piano. Takie monety są wielkiej ceny, a
nawet nie najlepiej zachowane, jednak
drogo się płacą.
Niektóre monety znów nadre są w jednym
nie w drugim metalu. Tak z czasów cesarza Ottona,

Srebrne są, nospolite złota rzadkie, brązowe w Egipcie lub Antiochii bite rzadkie, a u niektórych pios monet w Rzymie były wale podobno nie ma. Descensusa nigra jest tylko jedna złota, a sta tego podobna moneta, kilka srebrnych kilka miedzianych monet, z tych niektóre na prowincjach bite, ale rzadziej nie ma rzadziej; dla tego monety z tego czasu srebrne są drogi tamie, z innych zaś metalów rzadko wycoła bywają cennie.

I wielkość monet zmienia ich cenę. I tak Antoini, matronki Nerona Claudiusa Drususa i matki Germanika jest wiele monet droższych a nie ma rzadziej monety, pierwej wielkości; kiedy znova Agrippiny, iony Germanika są niektóre pierwej, a rzadziej nie ma droższych wielkości.

Monety, po obu stronach, głowy mające, i takie, na których jednej stronie kilka głów się znajduje, są cennie. Cenne są, więc: Jul. Cezara z głową Augustu na odwrocie, Tytusa z głową Wespasyana na odwrocie, Faustyny z głową Antoniusa. ~~Wszystkie~~

Monety, na których przodzie i odwrocie znajduje się głowa nie w profilu lecz w perspektywie, są rzadkie. Podobnie więcej są cennie monety na odwrocie wiele figur przedstawiające jak np. przy allokucjach i congiariach rozdawane wojsku, ludowi, przyjaciółom. Liczne monet jaśniejsze cesarskie te są cenniejsze, które niepospolite napis lub nadpis mają. Rzadkość typów i napisów poznaje się z tego, iż w dziełach o monetach traktujących albo nie są przywiedzione albo jako rzadkość wykarane.

Niekiedy matrony adunary stepła są powodem do numizmatyków, iż monety na których się tallone znajdują, wycoła cennie.

I tak Krell jedną monetę Alex. pp. Severa, dla tego, iż na niej sowa nie w prawej, ale w lewej ręce pióra drzewy, co nadto uważa.

Niekiedy rzadkie monety spadają w swoją wartość, jeżeli przypadkiem w większej ilości znalazły się. I tak kiedy dawniej w Rzymie

monety Posthuma drogo płacono, po inaleceniu
znaczącej ilości onych monet w garnku w jednej
willi, cena ich spadła bardzo nisko.

II. Wytek z dawnej numizma- tyki. -

Kiedy przed trzydziestu laty zajął się drwiganicem
nauki: uniwersytet, zwrócono też uwagę na stare
numizmaty. Nadeszła wielka dyktacja, jakże sobie
z nich obiecywano. Chronologia, historia, geografia,
antologia, znajomość języków starożytnych, wy-
czerpi i obgryz przez nie utwierdziły się, poprawiały
i wrabogwały. Świadectwo numizmatów wyji-
sił cennie, nad podania najlepszych starożytnych
pisarzy, a ich wyrost jest rozciągający, albo-
wiew dowody starych monet są równocześnie
i nie dawały losu jakkim starożytnym pisar-
zom, kiedy przepisują ich myśli przekraczali.
Jeż one oraz głosem całego narodu, na którego
wzrost wybite, powierzone i uznane, wartości
otrzymują. Chronologia, czyli nauka rozpoznawania
dawnych wieków, cała niemal do numizma-
tyki należy, bo numizmaty tylko zawierają
pny główne napisy rzeźbisk. Pismo sztuk
wiele z nich chronią, ze względu na dostatek
rysunków i pismości odriska, a czego stare
numizmaty, szczególniejsi nas greckie powołanie
są cennie.

Nakoniec stare numizmaty dają nam najpewniejszą
wiadomość, na jakim stopniu stały sztuki pisma
w różnych wiekach i krajach, są one bowiem
naoczni dowodami tego, o czym się z podania
historyków dowiadujemy.

Fred Fidiaszem, sławnym ateńskim rzeźbiarzem,
który szczególniejsi ze sławnej rzeźbiarskiej
sztuki robił, mówią, dzieje, były na dziełach
sztuki postawy i poruszenia wymuszone
i przesadzone, nosi i muszlały za ostro
oznaczone, takim rzeźby Korynta i Kanciate,
a lubo w całości doskonały był rysunek z tym wszystkim

w ogólności widzi być dalkie umieszczenie. Fik-
 acja i jego współczesni bardziej obłąkali do
 natury, ale ich dzieła były jeszcze mniej
 wyraźne: bez wdzięku, ani na Homera, Iliadę,
 teles, Apelles, Lisyppus przez użycie apog-
 srouj natury dziełom swoim najwyższy
 stopień doskonałości nadali. Był to wreszcie
 długi wielki sztuki, którą prawie z Filipem
 II. kr. w Macedonii zaczął się, pod jego
 synem Aleksandrem W. kusił się i trwał i
 jeszcze się przez długi czas pod jego następcami
 utrzymywał. Cośkolwiek o tym mówi
 historia, weryfikacja to munitatem, poświęca-
 cą, nie tylko w ogólności, ale też w różnym
 stopniowej precyzji a jedynego stylu do drugiego
 w munitatem, szczególnie w rzeźbach i munit-
 jach, ponieważ z nich wiele z dalekiej
 starożytności aż do ich upadku nieprer-
 wane pasmo byłych pismarzy wydat. Nadto,
 historia nie pewnego nie podaje nam
 o stanie kunsztów w niektórych wczesnych
 krajach, np. w Grecji wielkiej, Sykylis i
 innych, a wielkimi, jak np. Beryty,
 Bithynii i t. d. jak się zdaje, zapewne
 prawdziwego smaku w kunsztach. Ale
 munitatem z porównaniem pomimo
 dowodzi, że w Grecji W. i Sykylis na-
 wysokim stopniu musiały stać kunsztu,
 kiedy ich obiegowa moneta nadzwyczaj
 nie jest piękna. Dowodzi ona też, że Bery-
 ty, Bithynia i t. d. również się uroczeniem
 piękności kunsztu, jak i inne z tego
 względu chwalebne miasta Grecji: dowodzi
 że piękny smak nie tylko w wielkich
 miastach, greckich, panował, gdzie go oby-
 tek mógł zasilać, ale też że się we wszyst-
 kich co było greckie objawiać i woko-
 łie leżące i imienia znane rozciągał.
 Jakżeż nie narażać jest w dziełach miasto
 Sybrita, najliczniejsze i miast kreteńskie,
 a przecież jego munitatem z najpiękniej-
 szymi w Grecji równać się mogą. Dowo-
 dzi

nakoniec, że Grek wprawdzie był Grekiem, że jego porządek
do piśmienności pod karą straszną, wpośród ludu barbarzyń-
czyńskiego, utrzymał się i do dalekiej potomności
przeszedł. W bardzo dawnych czasach, cesarz macedoński
Focci, miasto portowe w Jonii, przeniósł się
do Gallii, założył miasto Massylla i wśród barbarzyńców
ciadł, a ci w kilka wieków potem jeszcze
według greckiego smaku piśmienności wybiali.
Cyreniejczykowie w Afryce, pochodzący od Sacedemonijczyków
z Kriju, gdzie kunsztu nie kwiliły, po kilka wieków
swoje piśmienności, bili monety, w najwznioślejszym
stylu. Alexander W. w Baktrojanie, po jej
zdobyciu zostawił osadę macedońską. Włosy uwięzł,
że w 200 lat po jej powstaniu, w Kriju bezpośrednio
z Indjanami graniczącym i od epitekuzmów greckich
oddzielnym, sztuka grecka utrzymywała się, jak i
o tej z ich numizmatów przekonujemy.

Widzimy Przymianie Greckie, że werytth co się greckim
nazywało, pod swą władzę zagarnęło, jej
przewinę ~~wprowadzi~~ wysyłał, werytthie skarby
do Rzymu przetransportował, a potem Grecy artystów
pod okrutną ręką każdej opieki i utrzymania
nie znajdowali; Grecy widocznie popadli
w okropne barbarzyństwo. I to numizmatyka
dotarcza nam ocywistych dowodów. Jeźli
na jedne bicia monety, ledwiebyś uwiarył,
że monety greckie bity w czasów cesarzy rzymskich,
jest dziełem owych niezbyt srebrzystych miast,
w których przedtem smak i uczucie piśmienności
panowały. Grecy artyści przenieśli się do Rzymu,
gdzie się bogactwo i obfitość znajdowały, a sztuka
tam ciadła. Dopóki Rzym istniał i władał
sili i siebie wydobywał, dopóty i monety jego
były srebrzystej piśmienności. Odes ten trwał
od ostatnich czasów Perplej'ar' do Kommoda
do tego czasu mianem potęgi rzymskiej upadł
całkowicie, a nakoniec całkiem ostatecznie państwo
pół barbarzyńców ruiną zostało. Wówczas
Kolejnejsze pogorszenie się stanu państwa,
niknęła sztuka na numizmatach, których
stylu nakoniec pod ostatnimi cesarzami,
srebrzystej bizantyjskimi bardzo barbarzyńską przybrały postać.

Ala cóż lepszego można się było spodziewać po wielku, kiedy Butgarowie, Saraceni i inni nieprzyjaciele we własności państwa się wzięli; i jego się żywotnie trawili, ~~który~~^a tymczasem niedołężni cesarze w procesach obrony przeciw nim szukali, teologicznemi spieraniami szeregów się rajmowali i przez ciemność o religii jedni drugim omyłki wypisali. Ztąd widzimy, że kwitnący stan nauk humanitarnych w krótkim postępuje z kwitnącym państwem stanem.

12. Podział numizmatyki historycznej.

Cała numizmatyka historyczna dzieli się na dwa główne oddziały, na numizmatykę, które w Przymie lub gdzie indziej, ale zawsze według ustaw rzymskich, i na numizmatykę, które za tryumfem, według ustaw obcych narodów, wybijano.

Pierwszy oddział, o którym tylko niewiele będzie my, t.j. monety rzymskie, dzieli się znowu na dwa poddziały: I. na monety konsularne, t.j. talie, które pod konsulaus bity: Narzawa, że talie monetai familijnei, ponieważ wizerunek cesarza monet konsularnych, oznaczona jest jakkimś narwiskiem familij rzymskiej; II. i na monety cesarskie, wizerunkiem lub imieniem cesarza, cesarowej lub jakiej osoby z ich familii oznaczoną.

Drugi oddział zaś zawiera monety ludów obcych miast lub nieuproszczonych, osad, królów lub innych książąt pod różnemi narwiskami.

III. O monetach rzymskich

1. Część. Numizmatyka familijna.

Najwęższą część numizmatyków srebrnych, które bity za czasów Rzymu a nawet i pod Augustem, zawiera narwisko jedyń lub dwóch lub trzech osób, pod których donorem bity monety. Te narwiska składają się praenomen ap. Lucius, nomen Cornelius, Cognomen Scipio. Jakkim numizmatyków zawiera wiele szeregów, przez które aristologia, dalsze rzymskie polityka, różne religie i świeckie wyobrażenia szeregów się wyrażają. Tenże mój

nad mennicą, ciuwajęcy, stawali się o to, żeby
wielkie swoje pradohów czyni lub swe starożytne
pochodzenie na moneta wspominali.

Najcenniejsze sztuki z tego oddziału są:

Genus Accoleja. P. Accolejus Lariscolus.

Tny stojąc niewiasty w drzewo się ramieniające.

Fateon od pioruna rastaje rąbity. Jego tny siostry

a nieukojonego żala ramieniają się w drzewo.

Alkoholus, który to monet, ki'harat, pner

umieszczenie na niej tył obeliskowici, stosował

je do swego narwiaka Lariscolus, który jego

pradohowie a laricibus coleuris otrzymali.

Genus Aemilia. M. Lepidus An. XV. P. H. O. C. S. —

M. Aem. Lepidus komo drzewce trzymający.

Napis nań: Marcus Lepidus annorum XV

praetextatus hostem occidit, civem servavit.

Na orolecie współtobywatela nalerat się dębony

wieniec, ale że M. Lepidus, jello 15^{ty} letu

utrudnienie taki czyni ródzist, godnym był innej

nagrody. Na tym też utrudnie bohaterowi posąg

wystawiono.

Alexandria. Głowa niewiasty z koroną, wierz:

Nowaty: M. Lepidus. Pont. Max. Int. Reg. S. C.

Stol. kr. egipski testamentem mianował lud

egipski opiekunem swego małoletniego syna.

Senat wysłał M. Aem. Lepida do Alexandrii, aby

tam w imieniu ludu egipskiego opiekę sprawował.

Głowa na awersie jest wyrażonym godłem

miast, którego mury pner wierz Nowaty koroną

względe się ozaczają.

M. Scaura. Aed. Cur. Ex. S. C. pod spudem

Aex Aretas (kłęzący trzyma lewą, za cugle

wielbłąda, prawą rożdika oliwną.)

Aretas, król części Arabii exsto napadał

na Syryę. Pompejus W. wysłał M. Aemiliusa

Scaura precis niemu, który go do pokłoju

przymusił. Wielbłąd jest godłem Arabii,

rożdika oliwna godłem pokłoju.

Genus Antistia. ~~Antistia~~ C. ANTISTIA

VEIUS TORDES F. R. CUM GABINIS.

Dwaj mężczyźni w tordie z ostrościami, głowa stojący

trzymają, tyżnie siwinię nad otłanem. Na

awersie głowa Augusta.

Na tym najmniej widzi się jellim sposobem

Rzymianie z innych narodu mir bili. Try-
mali w rękach swych, wzywali Jowisa na świadka
a zwinę kamieniem zabijali. Do tego stoi
Wergiliusz: „Stabant, et caesa iungebant pedesque porci.”
Siurani obcerani to opisuje. C. Antistius Vetus po-
chodził ze starożytnego domu w Gabii, które to
miejsce ostatni król Tarquiniusz poddał
zdraby, powieć mir uderow, który na tej monie
jest przedstawiony.

Genus Carisia, Moneta (jej głowa) T. Carisius.
Nowa, kapelusze Krullana, obęgi, młot.
Głowa Junony na tym numizmacie, jella
monety głowa, stoi się, odróżnia do tego
coś na swym miejscu o niej powiedzieć,
tu do samych pieniędzy, których bice sto-
na odwrotna welleruje.

Genus Cassia. G. Cassius. Obwinięta głowa
mieniasty, na bolu Vest.

Obrazła świętynia Westy a w niej sella curulis,
przy niej na jednej stronie garnet, a drugiej
stronie tablica na której głosi A.C.

Ten numizmat zawiera okoliczności do
L. Cassiusa Longa pnodła Cassiusa odróżnia
się, który przez swoją surowość w sejmie
wielki, siebie zjednął stow. Marywanego
reorum scopulus. Zapozwał on przed
dwie westelki i na klaryllat.

Na tego też na monie przedstawiano gło-
wę Westy i jej świętynię. Wprowadził on
prawo, według którego obywatela swoje
zanie nie ustnie, ale przez tabliczki,
które w garnet Wadeciuso x napisem
A (absolvo) lub C (condemno) obja-
wiali.

Genus Claudia. Marcellus (M. Quing).
Marcellus obliś się ku świętyni miasz
dnewiec.

M. Claudius Marcellus w pojedynku zwo-
ciszył Wridomera wodza Gallio, a zbroję
jego Jowisowi Fortetrijllienia ofiarował:
Spolia opima. Znanie się to wtedy, kiedy
wódz zwycięski rąkał wodza nieprzyjaciela
sługo.

Genus Cornelia. Felix. Senator siedzący
w łodzi, którego klarysa osoba rodu klarys-
na

podaje, pny mój Mlewy inna & reszta w tym
zwyczajem.

L. Cornelius Sulla, z powodu że mu przeszkadzało
Felix był nazywany. Która jest druga wojna, która
Rzymianie wiodli z Jugurtą, królem Numidyj.
Mariusz pokbił go, a zwycięzcy schronił się u Bocchusa,
u którego Sulla tyle deklarował, że mu Jugurtę pojmanego
wypłacił. I do tego odnosi się ten numizmat.

Genus Herennia. Pietas (głowa niewieście)

M. Herenni. Władcy nieśie na barkach
swojego sędziwego ojca.

Gdy jednego rana Etna ogień wypucala, dwaj
bracia, pygmyzanci Amphionus i Anapias
umieści na swoich barkach swoich rodziców.

Dla tego też w starożytności brano ich za godła
nieśności dzieci na rodziców. Wizerunek ten
często się znajduje na monecie miasta Latana
w Syceylii, gdzie ten pygmyzcy syn speliwano.

Genus Hostilia - Głowa Palloris i Favors
na denarach Hostiliusa Sacerza.

Gdy w bitwie Rzymian z Wejcentami, ale się tam tego
wiedzi, Tullus Hostilius zabwał Pallori
et Favorsi świątynię. Dotąd więc jedno bóstwo
w Rzymie było czczone. Pallor wystawiając
z ładą twarą, FAVOR z najekscytniejszą wosami.
Hostilius Sacerza na swojej monecie kładł
te wizerunki, dla pniekowania, że od króla
Tullusa Hostiliusa pochodzi.

Genus Iunia 1. Brutus (głowa L. Brutusa) Akala.

2.) M. Brutus. Imp. Creta. Leg. (głowa M. Brutusa -
L. Brutus Prim. Cos. z wieńcem debowym).

3.) Libertas. Głowa niewieście wolności przedstawiająca.
Brutus. Konsul idzie między dwoma liberatorami
mieszczymy popli: kijów, poprzedza ich accensus.

4.) Brut. Imp. L. Plac. cest. - Głowa M. Brutusa.

Eid. Mar. cephla wolności między dwoma wtykietami.

Te cztery numizmaty tyra się M. Iuniusa Brutusa,
który Cezara rabił, a potem & ongiem w reszta
brouit wolności pniecio Oktawianowi, ari nekhouie
pod Philippi xgimj. Do tego się sięgają
wizerunki na weryethich cterach numizmatach.

Pierwszy numizmat przedstawia pooba strona
dwóch najekscytniejszych obrońców wolności.

symetrię t.j. L. Juniusa Brutusa od którego
M. Brutus pochodził a który Tarquiniusza
Pyrrusowego z Argyne wypędził i Serwiliusa
Albana, który Spuriusa Meliusa, którego
podstępnie opanował najwziętszą, wstępną,
włoską rękę, zawiadomiał. Drugi numismat
wyobraża M. Brutusa z chudą twarzą, jak to
dlańs podaje; na drugiej stronie głowę L.
Brutusa 18. konsula. Wznieś się do zachowanego moralnie życia
współczesności. Tęsi numismat przedsta-
wia sposób występowania konsula. A
Czwarty odnosi się do śmierci Cezara.
Kapis Eid. Mar. oznaczają dzień tego wypadku
t.j. 15 marca. Kapelusz był godłem wolności.
Genus Maunilia. Głowa Merkurego. C. Ma-
nili. Limetani. Ulises stojący w krótkiej
sukni pielgryma z kosturkiem w ręku, przy
nogach pies.

Według podania Homera powrócił Ulises
po 20 letnim oddaleniu się z domu, do Itaki,
aby nie być poznany, w odzieniu uboższego
pielgryma. Nikt go niepoznał nie poznał
pois psa Argusa, który go łaząc się przy-
jął. C. Manilius umiał to na swój
umieć, twierdził bowiem że od Ulisesa
pochodził.

Genus Plautia. Plautius. Larwa niewieścia
z wężowatymi włosami. Plautus. Słyn-
nata Aurora wiedzie czterech Rzymian. Stoją-
cym, których w Argyne podzielił uro-
czystości publicznych użycia, obywateli
płex censora App. Claudiusa, wysłał z Ar-
gyne do Tibur. A kiedy Argyneanum przy-
szło bez nich było, drugi censor Plautius
płex wybieg sprowadził ich do Argyne.
Widat się do Tiburu, zapragnął się z nimi
i zaprowadził ich na nęty, na której było
no noc tak ich spoit, że umarli strachili.
Potem na kardego włożył karocę, wpelko-
wał ich na wóz, zawiózł do Argyne i na
rygulla zostawił. Gdy zedrzeć wyciął
się tam zbiegło i powrócić się nie mógł
podostel.

ponowiono przyjacne stosunki, a na uwiecznienie
tego darzenia ustanowiono uroczystość na
cześć Minerwy. Dla zachowania pamiętki
tego darzenia L. Plautius Plancus, potomek
dowcipnego ceurora Plautiusa po jednej
stronie monety karat bił larwę, po drugiej
 zaś Aurorę, z której wychodem ta scena
rozciągała się. Uważajmy tu surowe jejre
abyraje dawnego Prymu w pierworęch jego
powrętkach. Ale podobnie po dziś dzień utrzy-
mują tu i owdzie w Europie obyczaje, których
się powrętek takie do śmiesznych okoliczności
odnosi.

Genus Pomptia Sex. Pom. Foetlus. *Plurimista*
Romulus i Remus, karmienie od wilkicy pod
dniewem figowcem, na którym siedzą trzy sroki.
Fasten Faustulus odanem tem z podziwieniem
się przypatruje. Jedem z młocinawych potomków
tego Faustulusa, karat ten pięciokrój wybił.
Napis Foetlus zamiast Faustulus urabiony
podobnie jak Clodius i Claudius, vinculum
i vinculum.

Genus Pomponia. Q. Pomponius Musa ze
względną na swoje zarzewisko umieszczał Musy
na bitych pniec siebie elewarach. Herkules mury-
kalny i Musarum v. musageta, a pod tym imieniem
już w Grecji a następnie w Rzymie był znany,
kiedy jego i dziewięciu Muz posagi z Grecji
tam przeniesiono i świętym mu wyznaczono.
Zresztą cały wizerunek jest allegoryczny: spo-
kojności Muz pomoc Herkulesa ubespieca,
a dzielności Herkulesa głoś muez roznosi.
Uranis wskazuje na glob, jako nauzycielka
astronomii.

Genus Roscia. Juno a natrociem z kocią skórz
ceurora szczególnie w Samum jakto Juno
Sisipes (takie Sisipita zamiast Sisipes, coipito
ubaweryni) Magna Regina. Iteż głośki umieszcza-
ne przy jej ^{wizerunku} ~~zobrazowaniu~~ J. S. M. R. Polodrzy więc
z Samum umieszczała. Junonem Sisipitam
na swych monetach, jak np. genus Tapia
i to tego też Antoninus Pius i Commodus
jako pochodzący z Samum umieszczała, ja na bitych pniec siebie pięciokrój.

Feunide z ciałem Apollinij & tym wirumskiem
są L. Rasciusa Sabata. Tę był Q. Ros-
cius histrio, którego bronił Cicero. Te Feun-
ne wyobrażano cum pelle caprina, cum
hasta, cum scutulo.

Genus Servilia. Ród ten pochodzi z Albij
i wielory rościł w powietrzu patrycjuszów
w kręgu. Dzielili się na wiele familij;
ten na monecie ^{wspomni. "auri"} ~~wspomni. "auri"~~ tyłko;
Aulij^a, Paepij^a, Pasca, Aullus.

Floral primus. Łaput muliebre floribus
ornatum, pone lituus. Floro gr. Chloris,
matronka Zephyra i ciuważąca nad ogro-
dami i kwiatami. C. Servilius pierwszy
floralia na jej cześć wprowadził.

Genus Tituria. Niepewna, aiali to był
ród patrycjuszowski czy plebejuszowski.
Lucius Titurius Sabinus, pochodzący
z kraju Sabinów, umieszczał na swoich
denariach porwanie Sabinek i rabiecie
Tarpei pner Sabinrythos.

L. Cezj. O monecie cesarów.

Waleriusz do tego oddzielił monety nie tyłko ze
względem na ich przedmiot ale też z powodu, że
te, nader rozmaitej odmiany i że pner drugi
pniejz ciału istniały, najcelniejze mijały
rejnują w numizmatyce. Te numizmaty
uwajają się od r. 48 p.d. kiedy Jul. Cezar
pod Tarsalus złożył fundamenta
monarchii, aż do r. 476 p.d. kiedy cesar.
stwo przechodzi pod konulessen upadło.
Otres to też 524 lat. Apierli i wychodzą
cesary morganizacy i wliczamy, miewaj
granicz otresu całego pocunij aż po r.
1453. t.j. do upadku Konstantynopola.
My ograniczamy się tu do niektórych tyłko
monet i to do ciału Nerona wotzami.
Do Karakalli uwajają otres nie tyłko
co do potęgi, ale i co do monety ra naj-
siletniejz. Poarem następnij upadku monet.
Uwajai nadto trzeba, że prawo bicia
stotij i socbraj monety cesare sta subie
rachowali, a miedzią Senatori poraczyli.
Na tego a miedziąj mtrajany jednostojni

412.

głowi S.C., kiedy zaś na złotych i srebrnych
mądka iż xdanaję.

Jul. Caesar. Skoro otrzymał przewagę, senat
pozwolił mu kłaść swój wizerunek na numis-
matach, czego przed nim nikomu iżgżenie-
nie pozwalano. Widać go na miedzi i chude,
twarze i tył głowy i dla tego też wyjechał
sobie pozwolenie, żeby mógł na swój tył głowy
wizerunek umieszczać.

Napisał na jego monetach to:

Pontifex Maximus. Oto stał się Cesar. usilnie.

Matce swój odpowiedział on raz jednego: albo
pontifex albo wygnanie.

Imperator iterum, tertium, quartum it. d.

Caesar i dwoje wygłodoń ujął tytuł Imperator,
jako zwycięzca i jako najwyższy władca
w Rzymie, czego przed nim nadeu nie ujął.

Ono jego dopiero przykładać idęcy po nim cesare
w obu znaczeniach ujął ten tytuł.

Cos. Consul. W roku zgonu swego był Cesar
pięty raz Konsulem.

Dictator, po bitwie pod Tharsalus pnie senat
mianowany. Dictator perpetuo urwany w ostat.
nim roku życia swego.

Pater patriae ad senat pnie pochwlebowo
nazwany. Dla tego też jego zabójcy parrycide
a Tiberius Martius, druz jego zabicia parrycidium
nazwano.

Do monet Cesarza należą takie następujące:

Głowa Wenery. Caesar. Aeneas niesz palladium
i ojciec Anchizesa.

Wenera matronka Anchizesa a matki Eneasa:

ad Eneasa wywodziła zaś Gens Julia
rod swój a mianowicie ad Julia kryli
Ascaniusa syna Eneaszowego.

Jul. Cesar w pochwałę swój ciotki twierdził
iż po linii ojcowskiej i boga's pochodzi.

Sam zaś uoił w pierścieniu Wenery a
hasło pod Tharsalus było: Venus victrix.

Clementia Caesaris. Chrystynis.

Senat, za wdziękaję Cesarowi Tullawaci

Ono zwycięzcy i zwycięzcy, których
nawet za uoił powynosił jak ap. Brutus

i Cassius, karat wygławił i zwycięzcy,

co który Cesar jako bóstwo swój współbogi
"Clementia" rękę podaje.

Divi Julii. Głowa Cerera, nad którą Kometa
lub divus Julius i Kometa.

Na wiele pieniężnie, po śmierci Cerera
bitych nazywano go Divus, co tyle, jak
Deus ananaj. Fullo i pater sabiji. M. An-
toniusa i: swego przybranego syna Otto-
wiana, kochał i od senatu w powrót
boga policzony, na co lud oddany jego
nadzwyczajnemu cynamu chętnie pozwolił,
notując kiedy w czasie jego obywatelstwa pro-
gnębowych pater siedmiu dni widziawszy
Kometę, którą ludowi jako duży wrzost
do miasta Cerera przedstawił.

Na przykładać Cerera wiele cesarstwa po
śmierci ubóstwiano.

Pompeius Magnus. Naprawdę
przyjaciela, jakiego równie byli umiarkowani
M. Antonius i Oktawian i synem Pompejus
i Magna, Sextusa i odstępniemu Sycy-
lii i tytułem Praefecti classis et orae
maritimae. ex S.C. odnosi się mianem
mat i powiększonym napisem. Owers przed-
stawia w wizerunku Pompejus i W.
ale napis do Sextusa należał.

Magnus" zwat się po ojcu, "Sextus" zaś sam
"sobie przydał, że walczył przeciwko najwy-
jątkowemu ojcu i że staranym przez trium-
wirów na wygnanie wpróżobywałemu
dawał schronienie. Do tego stosuje się
wizerunek fratrum picorum (Amphionus
i Anapias w Latane).

Imperator iterum nazywał się ze względu
na dwójakie nad przeciwnikami zwycię-
stwa. Neptun odnosi się do jego zwycię-
stwa morskiego nad Oktawianem odno-
sionym, z którego się tak dalece chętnie,
że się uważał być synem Neptuna.
Do tego odnosi się ~~użyty~~ użycie piosenki
iart Horacjusza:

"Ut nuper actus cum freto Neptunius dux
fugit uestis navibus," —

~~W~~ Kiedy przez Oktawiana na morze
pobity i Syylii uciekał młodziem.
Przed tą bitwą i klęską, pobity był Sextus

Pompeius Octavianus w cięśninie Sytylijskiej
i sta tego zwycięstwa kękał na numizmatach
biu' Sytlii, która napneciu Charibdis w tej
zatoce majdowała się. Sytlii wyobrażona
w postaci niewieściej do ~~sytylii~~ potowu ciata,
do uoż ras' wychodziły psy, które mimopłynącym
były bardzo szkodliwe.

M. Antonius. Pietas. Cos. napis rewersu
odnosi się do L. Antoniusa młodszego brata
M. Antoniusa. Pietas przybrat L. Antonius
na oznakę przywiązania do swego brata
Marka.

M. Antonius Imp. Cos. Desig. iter. et tert.
Blusus. Srebraki: Cistophori nazwane.
Wrenie blusowy nalez. do Bachusa. Pomiędzy
Antoniusa a Bachusa chciał być uwarunk,
zatem pochlebca Argas na bityj pniek
siebie cistophorach umieszczał bluska.
Podobnie sta tego ma także moneta Nitry datosa
M. króla pouta blusowa, obwódka.

Antoni. Armenia. Devicto. Antonius padstepem
wabił do siebie Arta wadca Króla Armenii,
wyprut go z tronu i ogłosił królem syna swego
a Kleopatry sptadronego. Kleopatra, po wtawiedzeniu
się z Oktawem, siostrą Oktavianusa, pojęt za żonę.

Octavianus Augustus.

L. Octavius był pniek P. Jul. Cezara za syna przybranego
i sta tego przybrat imiona L. Julius Caesar Octavianus.
Pierwszą jego monetą była awersja z cesarim
triumwirata z napisem: Caesar III vir R. I. C.
z traki poźniej z napisem: Imp. Caesar
Divi filius. Widać go tu z kłótko zarostu brody.
Było bowiem w Rzymie wyroczem, że młodzi
dopiero w r. 20 albo nieco poźniej brody
sobie strzygło, a nateras zawore odbywała się w domu
uroczyście rodzinne.

Najcenniejsze numizmaty z cesarim Oktavianusa
jako jedynowładcy były cesarim są:

Caesar. Cos. VII. Civibus servatis. Głowa Augusta.
Augustus. S. C. Omet trzymający w rękach
awioniec z listis dębowego, za nim dwa
drzewka blusowe.

Gdy August państwo ozięm od nieprzyjaciół zawojszanych ubierający

i przez przywróceny podług życia obywateli ustalił, senat postanowił, żeby na znak zwycięstwa, jaskie odnieść przed jego domem bluszczowe drzewa zasadzono a w środku na znak ubiegłego życia obywateli wieniec dębowy zawieszono.

Act. (Actium) Imp. N. Apollo w stajni saski i lictus w ręku.

Na imię ~~Sicil.~~ Sicil. (Sicilia) Imp. N. Diana z Tulliem i strzałę idzie.

Obadwa te pieniądze bito na paucizthę zwycięstwa jego, które na samostatstwo przygotowały. Pierwszy szło się do bitwy pod myślnym Almyam, na którym Apollon miał świętynię swoją, drugi do zwycięstwa nad Sex. Pompejum pod Artemisium, miejscem Dianie (Agrotes) poświęconemu, przez co się od wielkiego nieprzyjaciela uwolnił. Dla tego też tak Apollon jako i Diana w srebrnej byli cześć u Augusta. Ich opiece przypisywał on swoje zwycięstwo.

Signis receptis. Part. Kłacz podaje chorągiew rzymską — albo Mars ulter stojący i w obu rękach chorągwie trzymający. Civibus et signis militariibus Parthis recuperatis. Lili. tryumfalny. Juana jest z dziejów kłaska M. Tulliusa na wchodzie poświęconą. Kiedy uwiedziony dumą Partom wojnę wydał, w której sam życie stracił i przez tego wiele wojenne rzymskiego w niewolę się dostało i chorągwie zabrane zostały. Dopiero August przyprowadził groźbami król Partów Fraates do tego, że mu chorągwie i porośnięte jeszcze przy życiu jeńców wydał. Po cześć August wybudował świętynię Marsowi Mścicielowi i odtąd chorągwie w niej atowały.

Imp. z napisem: S. P. Q. R. Imp.

Caesari quod viae munitiones sunt ex ea pecunia, quam is ad aerarium detulit.

Odnosi się to do naprawy dróg wojennych,
które August za zabrane na wojny jasiotach
pieniędzy poprawił. Zasługuje to na uwagę
proctota napisa.

Jasp. II. Koziorożce. Jestto jasko ze zwinął
w zatyalku, które z jasko jasko Kozior,
z tyłu jask ryba bywa wyobrażane. Właściwie
jestto bzieh Jan. Kiedy bogowie z bójkami
przed obnymem Typhonem w zwinęto
się przemieniali, przybrał Jan teła postaci
na siebie, i w tej umieszczony na zotyalku.
Czyto widzieć go można też na greckich
jasko teri rymskich piędziach, Augusta
przebrał się pod tym zalkiem urodził,
a astrologowie jask przedtem przepowiadali
mu, że okolicznosci urodzenia przyjdzie
do najwyższej władzy w Rzymie, przybrał
go sobie za symbol.

August skłonił Senat, że zabije Cererę w proet
bogoim polioy, pner co dał przykłada swoim
następcom, że wielu z nich swoim popmedrihorus
ceci to wyznało. Cererę Julian nazwał
dla tego Augusta lalkancim, że pner ten ugnolarek
zapewnił niebo tyłu zwinemem mieszkancom.
August prairie Tyberquer, wyznał mu
tę samą ceci, dla tego teri za numismatami,
po jask zwinem bitych, czytamy Divus
Augustus Pater, z koroną promienistą,
~~albo August~~ albo August uideczy
w postaci bogoim, niekiedy zaś na stronie
odwrotnej wizerunek świętyni ku jask
ceci wzmiesionej.

M. Agrippa, jeden z najznakomitszych
myślników państwa rymskiego. Jask co samy
początkach prairie się zalkiem Augustowi,
który jask wyborzym postanowieniem
szeregów rymskich do Sexta Pompeiusa
i M. Antoniusa zwyciężył. Dla tego teri
wydał zaś cołkę swoją Julię oraz oba
jask synów Cajo i Luciusa za następcom
po sobie prairie, ale ci ponarli wreszcie.
Po świetnie ukoronym rymkiem umarł
z wielkim zalkiem Augusta i całego państwa.

M. Agrippa L. T. Cos. III. Głowa Agrippy
oddziela dziobami okrętu S. C. Neptun
stojący tryma w prawej delfina w lewej
trójząb.

Wierutbi te po obu stronach numismata
ciągają się do awersu Agrippy na
mora, o którychśmy wspomnieli. Oto:
Wien, po zwycięstwie nad Sext. Pompeius:
sem pueri odniesione, dat omnia uir-
tute z dziobów okrętowych, t. j. tak na-
zwany coronam navalem seu classicam
vel rostratam. Dla tego też na stronie
dworotnej umieszczono Neptuna a to
też bardziej, że Agrippa pokonał na morzu
Sexta Pompeiusa, który się sam zważył
Neptuna miewał.

(Tiberius Nero syn Tit. Claudiusa
Nerona i Liwii, pasierb Oktawiana:
Napisał ~~numismata~~ awersy na
numismatach Tyberiusa se:

Tr. Caesar. Divi. Aug. T. Augustus.

P. M. Cos. Imp. Tr. Pot. Ale ponieważ
~~z~~ za jego czasu było nie wiele
zawierają nawiązującego opisać nu-
mismata:

Civitatibus Asiae restitutis. Tiberius
siedzi, w prawej cześci, ofiarę w lewej
bierze tryma.

Odnosi się numismat ten do wojny
Tyberiusa, który dat nie raz dowody
a zwłascz, według świadectwa Tacyty,
że 12 miast w Azji mniejszej prawie
całkiem amisercał, Tyberiusz przywrócił
im ~~dotk~~ dotkciem pieniężnym pomoc.
Z wdziękami wystawiono mu poezję,
który też na numismatach umieszcza-
no.

Germanicus syn Dracusa, młodszego
brata Tyberiuszowego, z Agrippiny,
córką Agrippy, a matronki swojej
miał trzech synów, z których dwaj
starsi przed Tyberiuszem byli zgładzeni,
najmłodszy zaś po Tyberiuszu nastąpił.
Numismat poświęcony Germanikowi:

Germanicus Caesar - na wozie tryum-
falnym - signis receptis devictis Ger-
manis S. C. - Germanikus stojący

w lewej trzyma laskę, na końcu laski onet.
 Quers odnosi się do tryumfu z Germanów.
 Signis receptis odnosi się do chorągwi i orłów,
 które Quinctilius Varus w niesukcesyjnej
 bitwie przeciw Arminiusowi stracił a
 Germanik odzyskał.

Caius Caesar, syn Germanika, z kinstwem
 nazwany Caligula, to jeszcze chłopiec
 będzie, nocil obuwie iotnierskie.

Napis jego C. Caesar. Aug. Germanicus.

Synprowch Germanikus pociągł na niego
 z dwiema siostrami.

Agrippina. Drusilla. Julia. S.C. trzy siostry
 niewiasty trzy mają, rogi obfitości. Jestto
 mniemam bity tu cisi siostrzy Caliguli,
 które on z porażki bardzo kochał, a potem
 na odległym wyspie wygnął, proci Drusilli,
 która wreszcie zmarła.

S.C. na iradku nie wielkiego miedziennego
 pieniążka.

August w czasie wielkiej potrzeby pieniążnej
 w kraju postanowił wydać centesimae (1/100).
 Tyberiusz obywateli anarchoi dachy kraj
 pociągł eddyce królestwa Nappadocy; ~~zadaje~~
 zmniejszył ten podatek i prowadzenie go
 do 1/200. Caligula i ten podatek zmienił,
 a ten Senat postanowił napis: Premissae
 ducentesimae.

Tiberius Claudius syn Drusilla a młodszy
 brat Germanika, otrzyknął cesarstwo
 po zamordowaniu Caliguli.

Napisy jego są: Ti. Claudius Caesar Aug. Germanicus.

Imperatore recepto - napis inny, na prawicy,
 jak przed pretoryanów stawiając, ad nich
 w opiekę wzięty i cesarstwo obierając.

Taki napis umieszczony był na branie
 obozu pretoryjskiego.

Practorianis receptis - Cesarz w tożce, podaje
 rękę pretoryanowi trzymającemu onta w lewej ręce.
 Odnosi się to do tej okoliczności, że cesarz
 przyjął nawożenie pretoryanów w opiekę
 o przyjąć ad nich odebrał.

Następca Claudiusa Neron panował
 od 54 r. do 68. Jego imiona na pieniążkach są:

Nero Claud. Caes. Aug. Germanicus.
Na moze, zastęgi, congiaria a jige
cresów.

Congiarium I. na imię II. Datum
populo. Cesar siedzący na scenie ~~na~~
rozdaje ludowi upominki.

Congiarium ornauano na monacie hisba-
ni. Za Nerona były to bilety na
których wyzaczolniano dary, jako to:
spiny domowe, złoto, srebro, drogic
kamienie, perły, nawet grunta, obrazy,
wyspy.

Ukazał zamiast Congiarium etoi Libe-
ralitas Aug. a pnydaneui hisbaui
i niewiaste, trymajera, w prawej karku
(tessera).

Pace P. R. terra marique parata Janum
clausit - Świątynia Janusa zamknięta. -

to raloienis Pa. do bitwy pod Actium
raz, ~~raz~~ za Augusta 3 razy zamknię-
ta była a i tył raz w czasie narodzenia
Chrystusa Pana, jak Ob. 15. świadczy.

Tyłko z numizmatów wiadomo, że
i za Nerona była zamknięta.

Pot. Max. Tr. Pot. - Nero w długiej
sukni idzie i na lutanie gra.

Musieli on się za areymistona w muzyce
a szerególniej w spiewie, lubo nieduży
miał głos. Porównał dajmych Brow-
n.

O Apollo! po Nerowej wrotce, a rozum-
niejsi do rozpułki śnieli się lub gwi-
wali: Νεραν Απολλων.

III.

Numizmatyka polska

Wstęp

Maximian Stronczyński w swoim draco-
nem dziele: „Siewięć wieków od czasów
najdawniejszych do r. 1300, rozbiorem
kroideł spotracanych i wykopalisk oraz
porównaniem typów menniczych objaśnio-
ne” — wylicza na str. 3-18 wszystkie
diece traktujące o numizmatyce.

polakich. Atoli rejesty tylko piastowskimi
 pieniedzami, nie powiedzial nic o pominionych
 i sta tego tez Crackiego z lekka tylko
 dotknął, zatem urupetniając go nadmi-
 nie trzeba, że Cracki pierwszy między
 Polakami obudził chęć i ciekawość
 poznania monet krajowych w swém
 rozległym dziele „o litewskich i
 polskich prawach w r. 1801 w Warszawie
 w 2 tomach wydaném. Tam umieścił
 w 1 symfonie wiadomości o monetach
 polskich. Później zaś napisał w r. 1840
 rozprawę o skarży menniczej w Polsce
 i Litwie dla uczniów wotyńskiego gim-
 nazjum, która Wisniewski bardzo
 niedbale w T. 1. swych pismisków hist.
 i lit. pols. w r. 1885 w Krakowie
 opisał. W catkowickim dziele Crackiego
 w Poznaniu w drukarni Popl. i Suk. opo-
 słone wydanie, powtórzono tę rozprawę.
 W r. 1845 wyszło z druku dwutomowe
 dzieło Ign. Łagóreckiego: „Monety dawnej
 Polski”.
 O medalach polskich pisał pierwszy Alber-
 trandy w dziele: Historia polska medalami
 zaświadczona i objaśniona.* Książka
 H. Lubomirski dla Tow. warsz.
 przyg. nauk Karat porobić blachy
 do tego dzieła.

* Hr. Raczyński w dziele swoim (Gabin et medallons
 polsches, over tych, które się dzieje polski tytuł
 4 tomy. Wrocław i poznań 1838-43) przytacza Albertrandego
 dzieło: Historia polska medalami zaświadczona.
 W bibliotece Ossolińskich 4342. znajduje się Mann-
 skrypt pod tytułem: Jano Albertrandego historia
 polska trzech wieków ostatnich medalami
 zaświadczona i objaśniona części I. in fol.
 kart 323.

Lelwel, w dziele swoim: nauki dyjgja poznai
 i wódta historyczne, wspominając o Albertrandego
 powyższym dziele, dodaje że od Götterboeckiego
 dostawionem zostało i że spodziewa się, naley-
 ci Kiedykolwiek w druku wyjść.

1. Jak Numismatyka na odhopenie średnio-wielkowie pieniędza zapatrywać się powinna.

Numismatyka powinna się pniekować, czy zbior, który ma przed sobą, w takim stanie wykopaliskowy został, w jakim go widzi, czy później do niego nie wnikniano obcych, w wykopalisku tego nie byłoby monet. Skoro się o niesamowitości wykopaliska zapewni, albo je od instruktorów późniejszych odczytać, powinna się zastanowić 1. nad ordorem monety krajowej 2. obcej i 3. nad miejscem jej wyznaczenia.

W wielkiej średniej pieniędze były nadane, wojny prawie ustawiczne a środków zamieniania bieżącej monety na papiery kredytowe nie znano: chowano zatem pieniędze w ziemi w chwilach niebezpieczeństwa.

Wykopaliska mniejsze składają się z części z monet jednorodnych, a to tem jednorodniejszych, im ~~zawsze~~ odleglejszej pochodzą, epoki. Monety te są zawereowane, a przynajmniej nie zbyt odległe. Większe wykopaliska mają liczniejsze typy, które choćby nie były werowane, muszą tworzyć nieprzerwany ciąg chronologiczny, pod względem imion panujących (nie zaś pod względem typów samej monety t.j. woryetkiś odmian jednego panującego). Jeżeli więc znajdzie się raz ten pieniędżki Bolesława i Władysława, to oczywiście należy do epoki, w której albo jednocześnie teny książęta panowali, albo blisko jeden drugiego wyprzedził.

Im starsz jakże składa się z liczniejszych typów monety krajowej, a tem samem, im z późniejszej epoki pochodzi, tem ostrożniej z tym powinna być badać w tego rodzaju wariantach.

Względem bowiem na same krajowe typy
nie objęliśmy jeszcze dostatecznie badacza,
ale szukali oni miedzi węglańskich w typach
monety obcej rzadziej, a naj-
bardziej w miejscu wyznaczenia.

Co do obcej monety wiedzieć należy co następuje:
Ponieważ w średnich wiekach liczone monety
na grzywy, solidy albo denary, a grzywa
dzielna się na szogę (scotus $\frac{1}{24}$ grzywy
czyli 2 grose) i fertony czyli wiaradunki
(Wierdunk, grzywa podzielna grzywą na 4
części, czyli Vierdung, Tiedung, Tiedon,
Ferton, farding, varding, łacińskie fertu)
również jak mniejsze wypłaty krajowe
monety cyprianus, tak na grzywy Wladisława
jako, kolwiek monety a nawet i nie wybijane
kiewańskie srebra, jeśli wypłata oznaczona
była grzywami Krusce, nie są grzyw-
kami denarów. Tak więc pieniądź kaga-
niany mógł być w obieg obok krajowej
monety.

W XII. wieku upowrachnił się zwyczaj częstego
pnebijania monety. W XIII wieku pnebijano
ją w Polsce trzyproś do robla, do czego najbardziej
wielką była moneta obca, stąd wniosek, że
większa ilość monety obcej w jaskiwnym wyko-
palisku stosunkowo do krajowej, odległej, w
wykopaliiska epoki wzmagała.

Obce monety obok polskich w wykopaliiskach
są najpewniejszą wskazówką wielka polskich
monet oraz stosunków, jakie w której
epoce z ościennymi państwami miały
miejsce.

Względem na miejsce wykopaliska ułatwia
odgadnięcie państwa, bo oczywiście, że naj-
bardziej typy jaskiwnego wykopaliska, są
monety tej właśnie ziemi, w której wyznaczenie
rostały i czasu w którym Książę na
monecie wyrażony panował.

2. Jakie pieniądze bity za Piastów.

Moneta piastowska, przed nastaniem.

groszą ciekich, miało czterech oknecy,
w pierwszym względzie oknecy ciekich
mniejszych odpowiednie, t.j. oknecy solidus,
denarów grubych, denarów cienkich
i brakteatów.

Najdawniejsze pieniężne polskie nie
były brakteatami, jak chce p. Wolanowski,
ale na dwie strony wybijałymi grubemi
solidami, denarami albo półdenarami.

Już pierwszy zewnętrzny chrześcijański mo-
narchowie nasi t.j. Mieszko I, Bo-
lesław Chrobry, Mieszko II i Ka-
zimierz I, albo wręcz nie wybijał soli-
dów, albo przynajmniej bardzo mało,
jak o dziejach wykopatych wawsi
Hroznyskich (str. 141). Była to zatem
czeka przejściowa do denarów grubych.
Pierwszym denarom grube roznosiły numis-
maty one talenckowate z krzyż-
ami albo z bertami lub pastorałem
pieniężki, które według Madera^{*)} szere-
gołniej Wędrowie bili. Pieniężne
polskiego wstąpienia typu im są daw-
niejsze, tym są grubsze, tym wyższe.
Część mała brzozy i w ogólności tym
bardziej zbliżają się do pieniężki
talenckowatej z krzyżami, Wędrowi
początku Madera przypisywanych. Oknecy
denarów grubych rozprzyna się w nas
monety niemieckiego typu od śmierci
Mieszka II, a troska przed panowaniem
Krzyszka, Kazimierza I, Bolesława
Śmiałego, Władysława Hermana,
Bolesława Krzywoustego i Władysława II, t.j.
przed jedno stulecie zgorą.

Oknecy denarów cienkich od Bolesława
Kędzierzawego do wstąpienia do tronu
Mieszka Starego, który pierwszy

^{*)} Kritische Beiträge zur Münzkunde
des Mittelalters II. fasc. Prag. 1810. 8°.

braktekową bit monet. W późniejszych
czasach są one nadmnożone.

Należy nadmienić ^{tu} wypadek, że brakteci
z hebrajskimi napisami, które Wolaitelli
do przedkresciańskich czasów odnosi
a Lelewel za pofatrowane pomnił.
według Stronczyńskiego, który
mówi, ~~że to jest~~ ~~Stronczyński~~ (str. 44.) omył
kreśl różnych typów przewodzi, ~~nie~~
nie do przedkresciańskich czasów ani
do Mierostawa I, ale do końca XII. wieku
t.j. do czasów Mierostawa Starego zalecia,
i jak się pomyśli tego dawnego zjawiska
Stronczyński domyśla, były bite przez
Żydów chrześcijańskich dochodów nielicznych.
Pierwsz z napisami hebrajskimi znajduje
się brakteci także z napisami łacińskimi
i bez napisów.

3. Typy dawnych monet polskich

Badania typów na monetach średniowiecznych
ze względu na postępowość do stanowiących
nie doprowadzić wniosku i jest
jedyną dla badacza drogą, której się
w braku wykopalisk ma trzymać. Syg-
nałny na monetach jest niejako niema-
datę, którą każdy wiek na swoich pomnikach
wykazuje.

Kunicki i jego prolektę ze względu na rodzaj
monet i jej typy można podzielić na
dwa główne działy, to jest na monety bez
napisów lub z ogólnymi, a więc niedokładnymi
napisami i na monety z dokładnymi i datę
oznaczonymi napisami. Dział pierwszy obejmuje
monety piastowskie, tudzież dwóch pierwszych
Jagiellończyków; w drugim dziale miejsce
są monety następnych królów aż do
upadku Falckich. Do drugiego więc działu
polinę się monety Kazimierza Jag., Jana
Olbracht, Alexandra i następnych królów;

widzieć można na monetach Konia & jędraka;
wry, smoki albo gryfy, & ptaków orły, jeden
albo dwa, na niektórych jeden drugiego, lub
razem krzyżem.

[Dramy & tremas wierami ubierają się tylko
do r. 1138. [Do Konia panowania Bolesława
Knywonostego zachodzą się na monetach ^{piastowskich} same
tylko głowy, na najdawniejszych, z ręką i miechem
do góry, przy schyłku jego panowania głowy
z pastorałem i podniesioną ręką, lub bez niej.
Na monetach Władysława Łaskonoziego
mierzoną jest ziemia.

Co do napisów, te zawierają niekiedy kilka
tylko głosek, niekiedy całe imię i tytuł.
Kortalt głosek jest łacińska antyforma a
jędrackie dopiero od Karimiena W. do
przełotu panowania Łyżmunda I. były
używane. Głoski te niekiedy od prawej
do lewej w otoku są umieszczone, często
podługwione a co gorsza w niewłaściwym
lub zrytmie niekiedy z opuszczeniem lub
pomiśnięciem niektórych głosek umieszczone.
Szczególniej głoski A. L. i U jędrackow
mają kortalt t.j. dwie linijki pod ostrogi
Najtem zbiegają się a S często wzdłuż otoku
rozciągają.

Na niektórych piśmiach, co napisy nacalij
powiększają, ale głoski w miarę rozmniejszają.
Te napisy wszystkie wyrzeźbił albo same imię
na krzyż albo całe z wyrazem ^{dużo} ~~dużo~~ ^{położone}.

5. Ogólne rysy monet piastowskich do Karimiena W.

Pieniądze przypisywane Bolesławowi W. kryfi
Chrobremu: Solidy. Strona główna: miegrabaz
onet & niedajęca się zwiżyć w wyraz
głoskami. Strona odwrotna: dwa miecze.
Inny solid z orłem i napisem Tris Polonie na
główniej a na odwrotnej stronie Knyż w Kółku.
Tencis odmiana z ręką Bpatuscis: A. W.,
na odwrotnej stronie z Knyżem Etelredowskim
kryfi anglosaskim. Czwarta z kwiatem
i głowami na jednych po obu stronach,

427.
na drugi, z kopytami, a w otoku napis,
za niektórych na stronie odwrotnej S. John.
Sept.

Denary tego Króla mają, na stronie głównej
głowę z ręką i mieczem. W tytule głównym
różne odnawianie t.j. głoski jellies lub kropki.
Strona odwrotna: Brama z tarczą heraldy-
czną kopytami.

Mieczykowski II. Siles: Thorus z napisem
Milio. Denary: Kopyt Karoligawelli
z w otoku monogramu KZ.

Były, jego żony a córki Exona margr. z
Mieczy, która po śmierci Mieczykowski nadziła
i w tym samym czasie roku (1034) kraj opus-
ciła - Strona główna Kopyt, z różnymi odnawia-
niemi a między jego ramionami kropki;
Strona odwrotna Kopyt z klinowatymi t.j.
ku końcowi rozszerzającymi się ramio-
nami. W otoku napis wierszem
lexicami gloskami AXIX (Priza)
a na drugi stronie XXIX (crux)

Karimien I., Mieczykowski II i Były
syna, który od r. 1040 do 1058 panował
denary: po jednej stronie mają na Kopyt
stożone berto i pastorał, po drugiej Kopyt
wyprostę, klinowaty. Na bez napisów.

Bolesław II. Smiały Karimienowego
syna i Dobroguiewy, córki Włodzimierza
Siles raskiego: Denary przedstawiają
na stronie głównej zrycema konnego rżni-
da, lub chorągiewkę, za którego głowę,
za w różnej liczbie kropki, kopytki,
głoski S. 2 lub S. 3 albo dwie belki.
Strona odwrotna ma głowę z perłko-
watym kółkiem a w otoku napis Boleslaus,
Boleslaus lub Boleslas.

Władysław I. Herman, który po bracie
swoim Bolesławie II, nadą objął i panu-
wał od 1080 do 1102 r. monety mają
na stronie głównej głowę z napisem
w otoku Vladislavus, - na odwrotnej stronie
zazwyczaj o trzech wierszach ze spiczo-
kami dachkami i kopytkami z napisem
Cracov lub Vocitrus, lub Co, Uc, Ten

wyraz jęki bionę za imię S. Wojciecha
i te pieniądze za bite w Guieracie mwaraję;
drudzy wyraz ten narwę, smincana być
mowu miewą.

Bolesław III erysi Trugwoustego (1102-1139)

pięciokrągłego typu z różnemi odmianami
monety nastrojony. I tak widai na nim
1° stojącego z dridą i tarczą rycera z napisem
Bolesław lub Bole, a na odwrotnej stronie
bramy krakowską o trzech wieżach z knyami.
2° Siedzącego na tronie klisza z mieczem
i lewą ręką do góry wzniesioną, a w otoku
napisy Bolesław lub Bole; na odwrotnej
stronie w perestawie Kłtka Kny
z Kłtkami w Kłtaku, szeroko zakochany,
erysi Kny niemiecki, a w otoku napis
denarius, duenarius albo duens a wielki
Bolesław. 3° denar z rycerzem w pnie:
wrocone smolla drida, godzącym a na
odwrotnej stronie Kny z ramiionami w kale
zakochanym, a w Kłtaku Kłtki maję. Te
denary są bez napisów. 4° strona główna
przedstawia dwie osoby, z tył jedna ma w rękę
sionę rękę do błogosławienia, a w lewej trzyma
Kłtkę (S. Wojciech ma to być) druga
stojący rycerz z dridą i puklerzem. Strona
odwrotna ma w Kłtku gładkiem lub perestawie
watem mały Kny; w otoku niego napis
Bolesław, lub bez napisu, tylko w Kłtaku
jako są Kłtki, wielki mały Kny, a w otoku
wergelki na tej stronie odwrotnej
(bo główna jest bez napisu) imię S. Adalbertus
lub S. Adalbert z popem nucanem głosi.

5° Dr tego też panowania odosob, monety
z głową biskupa, z pastorałem w rękę i
podniesioną ^(do błogosławieństwa) lub nie ręką, a na stronie
odwrotnej z Knyem z gwiazdami lub
Knykami w Kłtaku bez napisu. Monety
te mwaraję otoli za pieniądzy archiepiskopa
guieranieńskiego.

Władysław II (1139-1148) denary przedstawiają
osm głównych odmian: 1° na stronie

głowu: osoba siedząca z miechem przy niej
 stojąca pachole, trzyma w ręku niby jabłko,
 w otoku napis w stronę przeciwną Votivus
 lub Votivus ~~moneta~~ — na stronie odwrotnej:
 rycen ramionający się miechem na wspinają-
 jącego się lwa. Te monety są także bez na-
 pisu a typ ten jest nieśladowniem monet
 cesarskich. 2ta odmiana: str. gł. rycen ramie-
 nający się na wspinającego się lwa, bez napisu,
 str. odw. biskupa z głosem S. A. Te
 mają być z mennicy gnieźnieńskiej: 3ta
 odmiana na jednej str. rycen na Nonie z cho-
 regiewką, na drugiej str. ramionający się
 na lwa. 4ta odmiana: str. gł. popiersie
 rycena z chorągiewką i tarczą, na odw.
 str. rycen ramionający się na lwa. 5ta od-
 miana z rozmaitemi różnicami co do
 znaków i głosek, str. gł. popiersie rycena
 z miechem i tarczą, nad którą rozmaite
 głoski i znaki — str. odw. S. Wojciech
 z pastorałem i krzyżem. ~~Na~~ Na niektórych
 z pienników tej odmiany znajdują się
 w otoku głoski napisowe. 6ta odmiana
 przedstawia na gł. str. osobę klęczącą, na której
 się rycen miechem ramiona, na str. odw.
 onet rycen Dawida. Te pienniki mają
 być na Marowskim bity. 7ma i 8ma odmiana
 obejmuje denary cieżkie z wielkopolskich
 mennic. Na odwrócenie 7ma widzi popiersie
 rycena z miechem i tarczą a na dru-
 giej str. biskupa z pastorałem i krzyżem
 bez napisu. 8ma odmiana przedstawia
 siedzącego na stronie krzyża z miechem
 a w lewej rękotce kroszów, w otoku
 napis Votivus — na drugiej str. popiersie
 niewiasty z wniesieniem w górę, jakby
 do modlitwy rękoma, w pole lit. ~~moneta~~
 P. albo rozmaite znaki.

Bolesław II. Kędziawego (1148-1173)

monet jest wiele różnych odmian.
 Do jego panowania odnozą dwie monety,
 które na biskupie lub miasteczku nowogrodzie.

Jeden z nich na str. gł. przedstawia Kościół,
w polu obok niego Kłtka lub gwiazdę
na str. odw. mur między z jedną wieżą,
w polu między głocki: S. S. lub S. H.

Lubo ja znalazłamiesi muniamenty jak
Kochne* za polskę, uważają, jednak lubow-
nię mało ja cenię z powodu reputnego
braku napisu i godel, któreby jej polskie
probowanie udowodniły.

Monarchiczne Bolesław. II. monety
siedm głównych odmian przedstawiają:

- 1.) Głowa z napisem Bolesław lub Bolesław,
a na drugiej str. orzeł z podniesionem skrzydłem
w lewą skierowany a w prawą patrzący.
- 2.) Siedzący na tronie książę z mieczem w ręku,
napis Bo. Co. lub Ma. - a drugiej str. orzeł
w prawą obrócony z pochyloną szyją i podnie-
sionemi skrzydłami. 3.) Ryceń na koniu
z chorągiewką, w tyle jego w górę głocka
A lub Angykt - na odw. str. w polu między
trębaczami do otoka skierowanemi
napis Bolesław. 4.) Monarcha ~~siedzący~~ siedzący
na tronie, trębacz na swoim tronie
położony, w otoku napis w wyżej
lub odwrotnym kierunku Boleslaus lub
Bolesław - na str. odw. w kwadracie głowa
z wyżej lub odwrotnym w otoku napisem
MS { lub S z kreską w górę jakże znaki
skrótów } Adalbert. Typy pieczęci ków
jest wiele odmian. 5.) Monarcha na
tronie siedzący z jabłkiem w prawej
a w lewej berło lub różdżkę trzymający,
po jego boku S. S. lub inne znaki.
Na odw. str. w polu między czterema
linijkami napis Boleslaus. Jeden z takich
pieczęci ków, których jest wiele odmian,
ma zamiast Boleslaus, napis Adalbert.
- 6.) W Kłtka peretkowatym monarchy
popieracie z mieczem w ręku. Obok jego
srygi gwiazdki, kulki, mien lub różne
głocki, a w otoku napis Bolesław. Str. odw.

(pod linia)

Zeitschrift für Münz - Siegel -
und Wappen - Kunde. Berlin 1841.

tny osoby za stołem siedzące, — bez napisu. f.) Kręcen stojący z chorożewką i tarczą, a różnemi głoskami lub znakami nad ramieniem lewem lub ręką po prawej stronie. Na odw. str. dwie osobki królewskie jabłko za stołem trzymające. Tępo pieniążka znane są różne odmiany. D

Do tego monarechy odosobną numizmatyczną kilka monet z osobą ukoronowaną siedzącą na tronie, w jednej ręce jabłko królewskie, a w drugiej tarczę trzymające, z umieszczeniem po rękach głoskami i S. Bło lub innemi znakami.

Tu też umieszczają pieniążki mające na str. gr. popiersie króla z chorożewką w prawej a mieczem w lewej ręce, w drugiej połowie rozrucony napis Bolesław, a w innej odnawianie między podwójnymi linijkami. Acs. Str. odw. Baranek boży z gałązką palmową wstawiając Wroclaw jako miejsce jego wybitia. Jest natomiast jeszcze jeden pieniążek, na którym obito stojącego króla z drzewem i tarczą, napis Bolesław, a na odwrotnej brzońskiej str. kościotłub lub cacek, a na jego dachu siedzący orzeł. Istnieje tylko w jednym exemplarze (Kci Radziwiłła) znany, przypisuje Stronczyński ten pieniążek Bolesławowi IV.

Ze śmiercią Bolesława IV. Kędzierzawego w r. 1173 ustąpiło wybijanie ~~denarów~~ dwustronnych denarów. Monety następcy jego w krakowskim, Mieszkała Starego są już tylko brakteatami, a ponieważ ten, jak się zdaje, został wprowadzony przez Bolesława Wysockiego (1168 - 1204) i jego braci, księcia Silesii, Brakteaty Bolesława ^{niepewnego} ~~Kędzierzawego~~:

- 1.) Wierunek półosoby między dwiema wierzami z mieczem i jabłkiem w rękach bok niej drzewa, napis: Bolesław.
- 2.) Dwa mury pod katem ku sobie nachylone, w środku brama, a w niej turkot.

- na prawym murze wiera, nad murami
dwa popiersia ku sobie obrócone trzymają
pastorał. Napis: Bol. Van. Vah. lub Var.
- 3.) Wśród dwóch sklepionych arkad dwa
popiersia ku sobie obrócone napis Bol. Ana.
- 4.) Wśród sklepionej arkady popiersie nad
arkadą napis Boles.
- 5.) Wśród sklepionej arkady głowa, nad
arkadą napis S. Joann. a na podstawie S. J.
Joh. Baptista.
- 6.) W obwiedzi perestkowym wśród ośmiu
sklepionej arkady głowa, w otoku napis
S. Joannes.
- 7.) Na tła sklepionym okiet a rozpostartymi
skrzydłami - napis na tła JOHS.
- 8.) W polu monety czterech Tallowate odrinki,
w środku między niemi pierwszy rodzaj kopyta.
Między rejonami kopyta a Tallowami napis
SIS JOAN. Caritas.
- 9.) W polu monety czterech perestkowe Tłki,
a w odrinkach, które tworzą, napis JOAN.
- 10.) W polu monety czterech perestkowe Tłki,
a w odrinkach, które tworzą, są cztery główki
w środkowym zaś odstępie rozeta, a poniżej
na niektórych exemplarach lit. J.
Ze względu na jego podobieństwo do bractwa
z imieniem św. Jana we Wrocławiu wybijanych
zalicza go Strzyżewski do śląskich.
- Władysław III. (1179-1202) Harego bractwa:
- 1.) Dwunastu z hebrajskimi napisami.
  - 2.) Wzrostliwego pochodzenia, niezgrabnej
i grubiej roboty bractwa, na którym
Książę stojący a tarczę w lewej a a chorągwie
w prawej. Wierch głowy perestkami ozdobiony,
a Bekęrowskiego wykopaliska pochodzący
uwierzył jest pnes Kochnejs ze śląski.
  - 3.) Dwa popiersia ku sobie zwrócone trzymają
spólnie chorągiew - między dwiema
perestkowatymi liniami napis ~~XXXXXX~~ Medico.
  - 4.) W perestkowym obwiedzi wśród sklepionej
arkady wierzchołkami u góry ozdobioną
głowa Książę w Koronie, w otoku
napis S. J.
  - 5.) W obwiedzi perestkowym siedzący Książę z mieczem,

w prawej, a kwiater w lewej ręce, wotok
ka + Mez ... Ada.

6.) W grubym peretkowym otworze popiersie
miewiały w prawa obrócone, z refleksi
waniesionemi jakby do modlitwy. W otoku
same kreski zewnętrzne kłazykami napre-
ciwległemi przedzielone.

7.) Figura monarcha w lewą obrócona
w wzniesionych collarach refleks
jątko trzymająca, przed nią głaska X lub
kryz i kulkami na koncu ramion.

8.) Popiersie wrócone w prawo, z mieczem
w prawej i mieczonym rodzajem broni
w lewej, z tyłu popiersia kilka hebrajskich
głosek.

9.) trójczłowiek zabiera (str. 304. typy
62. 65) jeszcze piśmiennych do monet
Mieczysława III., ale opiera swój dymyśł
jeszcze na podobieństwie do denarów
Mieczysławowych.

Mieczysław Odonicza albo Flwacza, książca
Wielkopolski (1202 - 1239), który spółnie
ze stryjcem swoim Mieczysławem Cassano-
gim, po śmierci dziadka swego Miecz-
ysława Starego, wstąpił na książstwo 1202 r.,
ożeniony z Adelajdą, cziłi Helingą, księż-
niczką pomorską, następujące znane
ca monety:

1.) Brama o dwóch wieżach z kulistemi
kopułkami, w bramie kryz i kulkami
pomędzy ramionami i na ich końcach;
nad murem głaska, a u spodu między
podwójnemi linijkami VOD (tj: Vobdislaus
Dux ?)

2.) Wśród sklepiastej arkady popiersie
z twarzą wprost wrócone, nad kłami
kryz a po obu jego stronach głaska VOD.
(Vobdislaus ?)

3.) Popiersie między dwiema wieżami
na kilku linijkach w popnech monetach
różnych.

4.) Podobne popiersie nad książcowatym
kulkiem.

5.) Popiersie w płaszczu (?) między dwiema
wieżami, z których lewa ma kryz na
wierzchu.

Monety Arcybiskupa gnieźnieńskiego

z Noisem XII. wieku.

1.) Popiercie S. Wojciecha z palmową różdżką,
i napisem Adalberts.

2.) Siedząca osoba z mieczem na kolanach
i okręgiem około głowy, obrazom świętych
włosciwym; powyżej ramion z prawej kłosa
z lewej lilija.

Casimiera II. Sprawiedliwego (1177-1194),

który, po bracie Henryku na wyprawie praskiej
poległym sie pseudomirski, po oddaleniu
Mieczyława Starożytnego na królestwie krakowskim
nastąpił r. 1177 następujące znane są monety:

1.) Brakteat z gryfem czoła smokiem,
w otoku Casimir.

2.) Popiercie ułokosowane, napis Dux Casim.

3.) Gryf siedzący z nogą lewą podniesioną.

Mieczyława III. Łaskonoziego, syna Mieczyława

Starożytnego i Eudokiji, który po śmierci
ojca 1202. obrany na tron krakowski, dobro-
wolnie złożył się władcy 1207 r. (zmart 1232.),
znane są następujące monety:

Monety krakowskie: 1.) Denar, dwie osłki

stojece wspólnie trzymają chorągiew, w
kryciu utworzonym z dwóch równoległych
linij napis Adalberts. (Bardzo rzadki)

2.) Brakteat wielki z зубrem i dźwiękiem,
w otoku napis Dux... Adalberts (niezmiennie rzadki)

Monety Wielkopolskie: 1.) Denar z przykryciem

jęsca osobę z mieczem w ręku, z napisem

w otoku Volodixvi a na odw. str. z głową

świętego i napisem S. Adalberts. w Petyryskach

znaleziono i brakteaty tego samego typu.

2.) Denar, siedzący książę na stronie z kłosem

i chorągiewką na odw. str. nad murem

między dwiema wieżami popiercie biskupa

z pastorałem: napis po obu stronach St S

Wenceslaus. w Petyryskach znaleziono i

brakteaty tego typu.

Moneta Arcybiskupa gnieźnieńskiego:

Brakteat z głową św. Wojciecha, w otoku

napis Adalbertus. Ma kilka odmian

Lesława Białego syna Casimiera Sprawiedliwego i Heleny.

Który wstąpił na monarchię r. 1207 a
zabity został w Gzawie 1227 r. pochlony
w Kralowie. następujące znane są monety:

1. Denar. Dwie ośmi. jedna trzymają cho-
rągiew, w otoku napis *Licus, Viscus, lub*
Letrius. Na str. odw. orzeł drugiego dziobicy.
Blaszkę w tych denarach tak cienką, że
jedną tylko stronę na nich jest wydatną
i że je za brakteaty wzięliby mylnie.

W Poteryskach ^{znaleziono} ~~były~~ i brakteaty podobnego
typu.

2.) Brakteat bernardowski. Pod batdachim,
osoba siedząca trzyma w prawej propo-
rce. Te monety znaleziono w Poteryskach
wielką ilość exemplary.

Bolesław V. Wstydliwego (1227-1279).
który po Leszku Białym, swoim ojcu
nastąpił na księstwo Kralowski Nieśa,
następujące są monety:

1.) Brakteat. Popiersie w kołcu i mie-
siurce z proporcem i tarcą, - w otoku
Boleslaus Dux lub Leslaus Dux.

2.) Popiersie z mieczem godzącym w wiebra,
a w lewej z drągą lub bez niej, - w otoku
Boleslaus Dux.

3.) Popiersie biskupa w infule z pastora-
łem w ręku i korym, - w otoku *Dux*
Boleslaus.

4.) Brakteat przedstawiający popiersie z tar-
cą i drągą i korycą, a z góry orzeł, -
w otoku napis: *Boleslaus Dux*.

5.) Koryca z proporcem w lewą obróconą,
przed nim pny nogach korycy pastar i tarcę
albo tak napisy - w tyle napis *Bole*, lub
po polsku dwa kółka i dwi gwiazdki
naprzeciw. (Tysiącami znajdowano
w Poteryskach.)

Monety biskupów Kralowskich.

Denar. Figura stojąca, trzon wprost,
w obu rękach trzyma gałkę palucową.
Zauważ napis, kilka pojedynczych
kółek. Str. odw. Nad tablicą sze-
ściu aniołów z rozwinętymi skrzydłami

a pod Tulliem leżąca osoba wznosi rękę do góry. Są i brakteaty temi stylami bite. Denar ten ma przedstawiać legendę o piskotwinie i jak mniema Stronczyński, z otłobnośmi Kanonizacji św. Stanisława.

(1254r.) Najliczej z wyemitowanych typów był w petersburskim wykopalisku.

Bolesław pobożny, książę Wielkopolski (1239 - 1279), syn Władysława Odonicza, monety znane następujące:

- 1.) Brakteat: popiersie z chorągiewką nad murem z dwiema wieżami. Nad bramą w murze Boł lub Boole lub tyłko kropki.
- 2.) Denar. Siedząca osoba z proporcami i tarczą, napis Boleslaus — na str. odw. popiersie i napis J. Adalbertus. Nader nadzi, wrost 20 i więcej złoty. Nadstawany z wrostów czechich.
- 2.) Brakteat. Osoba siedząca trzymająca wielką tarczę w prawej a w lewej chorągiewkę.
- 3.) Brakteat. Podobnie siedząca osoba niby przetrzy róg w ręce trzymająca w otokach głochi T. I.
- 4.) Brakteat. Osoba siedząca po jednej stronie + a po drugiej stronie Kullki. W Felczy Mały dający nadzi, ale nie ubiegają się o niego.

Leszek Ciemny, który po Bolesławie Wstydliwym na tron Krasnowski w r. 1279 wstąpił i do 1289r. rządy sprawował, znany jest — Brakteat — popiersie rycerza w Kolerudze z mieczem w prawej a tarczą w lewej — napis Lesceus Dux — w otoku głochi C i gwiazdka, lub też nie ma, a talie z exemplami nadzi, płacono po 60 złp.

Henryk Łagodny (probus), syn Henryka III.

Książę Wrotański, który po ojcu na szóstym wrotańskie wstąpił 1266r. a na tron Krasnowski 1290r. i w tym samym roku zmarł, znane monety Krasnowskie:

Brakteat. W czterech wycinkach Tullami ograniczonych tyler główek, w środku Knyż a pomiędzy Tullami napisem Knyżki i Klawy.

Władysław I, książę Wielkopolski,

syna Thwara a brata Bolesława pobojny,
który objął Łęczyce z bratem dzielnicą Włocław-
kowską 1239-1257, znana jest moneta:

Brakłat - Rycerz stojący, w prawej ręce,
w lewej tarcza podkowa.

Przemysław II, pogrobowca, ^{urodzonego} ~~rodzonego~~
po śmierci Przemysława I. r. 1257, który objął
rządy 1279. a w r. 1290 obrany książciem Kra-
kowskim, koronowany został na króla w r.
1295. (Zabity w Koziebie 1296 r. pochowany
w Prokocimiu), znany jest z petersburskiego
wykopalskiego Brakłat: Ctery wycinki
w polu monety, między niemi w odstępie
rycerz z drągą albo mieczem w prawej
a tarczą w lewej, na tarczy orzeł, a w wycin-
kach rozłożony napis: Premislavus D.P.
tule tylko Premislavus.

Przemysław w dyplomatach i pieczęciach
nie pisał się Premislavus, ale popołnie
Przemisl, a na jednej tylko królewskiej
pieczęci Premislus jest nazwany. Będąc
poprawny rysunek rodzi wątpliwość,
autasura, że naśladują wielce jedną ~~monetę~~
z pieczęci Krakowskiej Przemysława II.

Władysław Łokietek bił denary z koroną
a na drugiej stronie z herbem sieradzkim.
Bił także dukaty, jak się pokazuje z wy-
nalezionego w tych latach dukata.

Na Prastaw były solidy i denary jedyna
moneta obiegowa, inne nazwy, jak to:
skoje, wiarunki (fortunes) i gnywy
były tylko moneta liczalna.

Sześć denarów czyniło skoję, dwanaście
cztery czyli solidus, 36 wiarunków tj. 14
gnywów a zatem 144 denarów wynosiło
gnywów (marca). Ale ta ilość zmieniła
się w miarę podlenia monety. Kiedy bowiem
za Bolesława Chrobrego miało być 200,
to później wybijano 450, następnie 540
denarów z gnywów. Brakłat waiou.

Okolo r. 1300 zmieniła się także moneta
obiegowa. Wacław II. król czeski: ^{złoty} ~~złoty~~

około r. 1300 zaczął bić wielkie monety,
groshi pragenses, lati grossi pragenses i parvi
groshi pragenses nazywaną. Bito ich 60 z grzywy.
tę setagena (Schok, ~~stokpa~~) zwana, a talerz
grosz wynosił 12 ówczesnych denarów.

Kazimierz Wielki, idąc za tym przykładem
bił srebrne grosze krakowskie z napisem
Casimirus D. G. Rex Pol. a na stronie odwrotnej orzeł,
i Grossi Pragenses. Grosz krakowski był
równy groszowi czeskiemu Wacława.

(pod linia)

*
Czechy

Kazimierz postanowił też w r. 1347, żeby już
jedno jest państwo, tak i jedna była moneta,
quae debet esse perpetua et bona in valore
et pondere, ut per hoc caeteris sit gratior et
acceptior. **

(pod linia)

*
**

Pol. Legg. I. p. 43.

Król ten bił także kwartniki t.j. półgroszki
polskie i ruskie.

Te półgroszki czyli ~~denary~~ ćwierćschojce, ~~zwan-~~
~~ych~~ t.j. czwarta część schojca, wynoszącego
dwa grosze. przedstawiają na str. gł. króla
z jabłkiem i berłem siedzącego, na wzór typu
węgierskiego, a na odwrotnej str. orła, w otoku
na kołcu str. odw. głośnie K., która, jak się
widać znaczy Krakowia. Te kwartniki
da, nadkie.

Ruskie zaś przedstawiają na str. gł. ukoro-
nowaną głośnie K. (taki też herb Kazimierza)
a na odw. str. lwa i napis Moneta Domini
Rusie Regis Polonie. One są nader nadkie.
Głośnie K. ma znaczenie Koronati (czy krakowia).

W czasie wstąpienia Kazimierza na tron,
rosiło sobie także inni książkowie prawo
do tronu a Król czeski Jan, ~~zawarł~~ mianował
się nawet królem polskim. Dopiero na zjeździe
Wyszogrodzkim 1335, gdzie się Kazimierz
zmełt Sileska, odstąpił Jan od tytułu
i mianowań.

Czy i denary (18 na grosz jeden) były za
Kazimierza Wielkiego bite, nie wiadomo;
jednakże znajduję się z r. 1388 zapisiki
skarbowe o drobniejszych monetach mówiące.

6. Monety następców Kazimierza

Wielkiego aż do Zygmunta I.

Następcy Kazimierza W., Ludwik (1370-1382.)

Jan
Bran

dwaj Władysławowie (1386-1434, 1434-1444)
 Maksymien Jagiellończyk (1447-1492) bili
 tylko półgroszki, czyli kwartusiki, ~~złoty~~
 także półkowane, trzeciaki (ternarii), 2 półgrosze, orło 3 na
 kwartnik i denary (denarii, sene
 obuli) 9^{ty} części półgrosza wynoszące.

Ludwika (1370-1382) monety są, kwart-
 usiki ruskie i denary koronne, obie bardzo
 rzadkie. Na obu monetach widai ukorono-
 wane L. W kwartusiku na str. odw. lew,
 a w denarze korona jest umieszczona.
 Na denarach nie ma żadnego napisu, na
 kwartusiku zaś stoi: Ludov. Regis Ung.
 Moneta Russie. Kwartusiki te są niezmiernie
 rzadkie. Miał być bity w czasie, kiedy
 Ludwik Maksymienowi w zamędzie Rusi
 dopomagał. Maksymien W. w r. 1339. mia-
 nował na sejmie w Krakowie Ludwika,
 syna Kr. węg. Karola, swym następcą.

Ł także Ludwika denary polskie z or-
 tem ukoronowanym na jednej, a an-
 garskim herbem na drugiej stronie.
 Te są bardzo rzadkie. Znachodzą się rów-
 nież poznańskie denary tego króla wraz
 z odmiennymi głosek miejsc ^(lub) mincarni.

Za panowania Ludwika, Władysław,
 książę opolski, syn Bolesława II., sio-
 strzeniec króla, wyjechał z Rusi, a nawet
 pnieł bratki czas całą Polskę. Z tego to
 czasu pochodzą bity przez Władysława
 kwartusiki ruskie a litere W.

Za Ludwika kwartusiki znacznie
 spodłaly, bo i gorzej i mniej były
 od Maksymienowskich. Według świadectwa
 Archid. gn. trzeba było za grosz czeski
 dać czterech kwartusików.

Monety dwóch Władysławów mi dadzą
 się odróżnić. Za Władysława Jagiełły
 było najwięcej półgroszy koronnych, czyli
 półek.

Półki tych królów oznamione są koroną i
 orłem. Po koronie znajduje się rozmaite
 głoski, jak lub dwie, f lub W, z Angielskim

pod linij

Bandknie str. 19.

patryarchalnym lub pojedynczym.

Treściłli koronne (3 na półgroszek) zawierają
na jednej str. Knyj patryarchalny a na drugiej
ortę z napisami. Mogą być obu Władystawów,
bo Knyj patryarchalny jest herbem węgierskim
sównie jak i Litewskim, albowiem papietto
przyjmuje wiarę chrześcijańską, gdy wyszedł
od Papieża Urbana VI. tytuł vicarius
i Knyj patryarchalny, ten umieścić na
twarzy pogoni i dla tego Knyj ten jest
skróceniem herba pogoni.

Denary mają tyłko orzelka i koronę, pod
którą niekiedy lit. O anajduje się.

Półgroszki ruskie mają kwa i ortę a napisy
moneta Russiae, moneta Lem., Lemburg,
Lembrod i Lemburg. Są też i tallic, na których
po obu stronach tyłko napis Moneta Russiae
jest umieszczony.

Prócz tych znane są denary węgiersko-polskie
i duńsk Warneicyka.

Monety Karimiena Jagiellończyka

(1447 - 1492): Grosz kutajdował się w zbiorze
numizmatycznym Uniwersytetu Warszawskiego,
jest nader rzadki.

Półgroszki koronne, z koroną i ortem.

Elbląskie ^{i gdańskie} z ortem i herbami grinst. Toruńskie
z Knyjem patryarchalnym i herbem prus.

Pruskie z trefną wieżami i ortem z koroną
na sryi.

Denary, które Karimien w swój zastaw z r. 1457.
na sejmie piotrkowskim ustanowił 9 na
półgrosza, w podcień srebrne, zastępowaty
monetą miedzianą. Tyłko na jednej stronie
wybity orzeł.

Jana Olbrachta (1492 - 1501) jeden

tyłko dotąd znany ~~z~~ półgroszek koronny.

str. gr. orzeł ukoronowany, w obwodzie napis;
moneta J. Alberti — str. odw. korona,
pod nią róża, znak mennicy, w otoku napis:
Regis Poloniae.

Alexandra (1501 - 1506) monety:

Duńsk: Ukoronowany herb polski, w otoku
napis: Alexand DGA Polon — str. odw.

św. Stanisław pomiędzy literami C. M. w otoku

napis: S. Stanislaus Eps. — Tak opisat duńsk ten

Kochler (Joh. Seb. Kochler Ducatu Cabinet.
Hannov. 1759. II vol. 8°). Znaczący się podro-
biony, który można łatwo poznać, bo cały
układ tego pieniądza nie zgadza się z prze-
stojem, i nie ma nie starożytnego: kolor
złoty, ostrogi ściepła, wystarcie, zbyt kordat-
na postaci Biskupa, draperya, dwupolowa
tarcza amysłowa, korona wzięta z półgroszka,
a litery z oświecenia monet.

Sz. też Alexandra półgroszki koronne
z orłem i koroną a w otoku Alexander
Dei g. Rex i Moneta Regis Polonie,
tudzież litewskie z pogonią i orłem a
w otoku mon. Alexandri Magni Ducatus
nie.

Sz. nałomiec i denary z orłem i pogonią,
z których glosła i.

J. Moneta od Zygmunta I. kazimierz.

Zygmunta I. panowanie stanowi w nu-
mismatyce polskiej epokę stanowczą,
bo od tego w różnych czasach i pod różnymi
panowaniami i w różnych miejscach za-
częło być rozmaite monety.

Denary Zygmunta I. są koronne, pruskie,
gdańskie, elbląskie i nadkie pomorskie.
Koronne mają koronę z g. S. P. a podro-
żni orła, pruskie ukoronowane, gloską
S i herb Trus, — gdańskie herb pruski
i gdański z ~~g~~ napisem M. S. Moneta
Sigismundi lub bez napisu, — elbląskie
mają herb pruski i niejski.

Zygmunta Augusta są denary litewskie
z herbem Gedymina i ukoronowaną
królewską cyfrą S A, albo też na jednej
stronie z orłem, a na drugiej z pogonią.
Jest też jego denar miedziany koronny
z r. 1569. tudzież są gdańskie z herbem
pruskim i miastem, elbląskie, Kurland-
skie ze lwem wpiętym na jednej a na drugiej
stronie z cyfrą królewską.

Denary Stefana Batoryego gdańskie z herbem
miasta i Trus.

Denary Zygmunta III koronne z ukorono-
waną ~~g~~ gloską S, albo mię datą, a na
odwr. str. na osobnych tercach orzeł i pogoni

a u spodu herb królewski lub podskarbiego.
 Denary miast pruskie t.j. gdańskie i elbląskie
 Zygmunta I i Zygmunta Augusta, a tyłko ^{gdańskie,} Zygmunta III.
 wszystkie do siebie są podobne, bo na jednej str.
 mają herb ziem pruskich, a na drugiej herby
 miast & datę ich wybitia.

Prócz tego było za Zygmunta III. denary na Łobzowie,
 w formaniu z orłem i klucami na kłypie
 pod koroną, we Wschowie z orłem i herbem
 miasta t.j. kłypem patriarchalnym & pięścią
 rami między jego ramionami. *ofc* i głos-
 kani W lub CW.

Jana Karłowicza denar bity w Toruniu.
 Na nim, niewiadomo dla czego, pod koroną
 głoska S & herbem Warów a w otoku
 Denar A. P. Pos. Jan. 1657 — na odw. str.
 onet, w otoku Joh. Casim D.G. Rex Po
 i herb Winiawa

Denary do panowania Jana Karłowicza
 wszystkie zupełnie & między monet bitych,
 jak nie wynagradzające kosztów fabrykacji.

Denary podwójne czyli dwupieniędze
 było za Zygmunta Augusta, Batorskiego i
 Zygmunta III. Wszystkie ich stopki są do
 siebie podobne, bo mają na jednej stronie
 koronowaną cyfrę & datę, a na odwrotnej
 pogoni. Tyłko Zygmunta III. takim się różni
 od dawniejszych, iż w tamtych pod pogonią,
 w tych pod cyfrą stoi II. Taciska, a pod
 pogonią herby podskarbiów, których za
 tamtych nie ma.

Denarów podwójnych Zygmunta Augusta
 przed anną 1569 r. bitych, było 4, a późniejszych
 wszystkie po 9 na grosz polski, anna
 bowiem równała stopę menniczą

Trzeciaki (ternarii) tak nazwane dla tego,
 iż zawierały trzy denary, czyli potrójne denary,
 także potrzeciagami zwane, bo ~~z~~ trzeciaki
 były na srebr. W dawniejszych piśmiach nazy-
 wano je też kwartarkami dla tego, iż
 kiedy dawniej 12 denarów na grosz licono,
 jak to widzimy w unagrodzeniu Karola IV. w Czechach,
 zatem trzeciak był czwartą częścią grosza.

jak od tencisków różni się trojaki; bo
tańsze trzy denary, to zaś trzy grosze zawierają,
tak i kwaterniki tenciaki różnie są od pół-
groszków także dwastnikami nazywanych
dla tego, że są awarytą częścią, dwa grosze wy-
noszącego słoja.

Tenciaki bity tylko za Zygmunta I. i Zygmun-
ta III. Pierwszych są tylko Koronne, a na
tych znajduje się orzeł ukoronowany z na-
pisem monety Sigismundi, na odw. str.
w diecezyskich kantach obwodzie, po białych
głoski S. P. mającej, Krzyż patriarchalny,
jako godło chrześcijański Litwy wzięty
z tarczy pogoni i napis w otoku Regis
Polonie i data.

Zygmunt III. tenciaki Koronne podobne
są do denarów, albowiem na str. gr. mają
z datą cyfrę, nad którą zamieszkuje Korona,
liście III (Tacińska), na odw. str. Herb
polski, Litwy i Królewski lub Lechaję
czyli Słońce, a także są bez napisów; drugie
größer liście nad S i napis w otoku,
mają na odw. str. wyraz ternarius z datą;
inne natomiast z poznańskimi mennicami
pochodzące są dwójakiego stopnia: bernar-
pisowe, a te na str. gr. z datą obok S,
nad którym trójka Tacińska zawierają,
na odw. str. w dwóch obok siebie stojących
tarczach orzeł i dwa kłucze t.j. herb
Poznań, a w trzeciej spodniej snopki
Wawów, — napisowe zaś przedstawiają

 S. ukoronowane, obok daty, w otoku
napis: Sig. III. D. G. Rex Pol., a na odw.

str. w tarczy na czterech polach podzielonej;
w dwóch górnych orzeł i pogoni w trzeciej
całe niżej pole zajmującej herb Pozna-
nia a w środkowej snopki Wawów,
w otoku napis Ternarius Pos. z datą.

Poznań zamknął swoją mennicę
około roku 1630. Te tenciaki zaś bity
w latach 1616 i 1626.

Srebrzy, w prawach i dyplomatach
obiegły od II do XIII wieku wspomnianie,

były dwójakie złote i srebrne. Złote,
znane od Konstantyna W., miały taką wagę,
jakk aureus bizantyński, i były $\frac{1}{6}$ ~~uncyi~~ uncyi
a zawierały 40 denarów. Solidy, w Niemczech
Schillingami, od stowa schillen czyli klingen,
brzeckei, nargwano, z łacińskiego zaś nargw
tj solidus, powiatu francuskie sols, potem
sous, włoskie soldi i niemieckie sold. U nas
w ordynacji menniczej z r. 1526 trzecią część
groša, pierwszy raz srebrzakiem nazwano
(Voll. Legg. p. 469. tres solidi grossum, sex
oboli solidum) i tak aż do naszych czasów
w tym znaczeniu to imię doszło.

Począwszy od Zygmunta I. do Władysława II.

bite srebrzaki bilonowe t.j. mierzane ze srebrem,
a z tych tylko za Stefana Batorego i Zygmunta III.
były koronne i litewskie; pod innymi króla-
mi bite tylko gdańskie, elblęskie i kurlandzkie,
ryckie za Stefana Batorego i Zygmunta III.

Za Jana Kazimierza były już tylko miedziane
a były dwójakie: Bydgoskie bite w r. 1650.

Stosownie do ordynacji menniczej w tym roku
wydanej. Szło ich 4. na grosz dla tego, żeby przy
zamienianiu redukcji weryckiej monety
polskiej na półsrebrzaki mogły być obrócone.

Z innych lat już nie zachowały się one, ale
w tym roku bite, całemu odnuią przedstawiają.

Te srebrzaki za tego króla bite nazywały się
Boratynskimi lub włoskimi. Bito je przez
lat sześć od r. 1659 - 65 wyjąwszy r. 1662.

To służy przymusowemu sposobowi po 3 za grosz,
lubo ledwie $\frac{1}{9}$ części miedzi poprzednich srebrzaków
zawierały. Bito ich 150 sztuk z gnywy a 300
z guntu miedzi. Za ich nastaniem talarów za 5
a czerwonych złotych za 9 złotych ~~złoty~~ dołupie

się niemi nie było użycia. Stawili one
nadwoycarstwo, w potrzebie króla, przez J. L. ~~Władysława~~

Boratynskiego, chętnego włożyć bitą monetę,
która stała się plazą kilku następnych po-

kolonii. Stany praskie, na swym sejmie
w Malborku 12 lutego 1666 srebrzaki te wraz

z tyrfami, o których więcej, wystąpiły z obiegu w swojej prowincji,

i odtąd spólności stopy menniczej między
Polską a Prusami umiesiona została. - Te
srebrzy bity w Ujardowie pod Warszawą i w Kr-
kowie od 19 listopada 1659 r. do 2 czerwca 1660
1660 na milion ~~złoty~~ zł. pol. Druga serya
w Ujardowie od 7 kwietnia 1663 do 7 listopada
1665 wybito w sumie 6, 690. 822 zł. pol. 23 gr.
po nim Jan Kar. Krasiński, podskarbi W. kor.
zamknął mennicę.

Litewskie srebrzy Jana Karimienia były też dwo-
głone, bilonowe czyli pobielane i półnieszne
miedziane. Pierwsze, z umieszczonymi cyframi
J. K. i pogonią oraz napisami w otoku, bity
w latach 1652-55 i w r. 1658. Srebrzy one w równi
z koronnymi srebrami miedzianymi t.j. węgiers-
kimi (bo boratyński dopiero r. 1659 nastąpił)
po 4 na grze. Drugie srebrzy półnieszne
były miedziane, bity od r. 1660-66 występowały
r. 1662. Jedną i w polskich, od których się
pogonią i herbem podskarbis, lub J. K.
D. L. różniły. Głaski te znamy Her. Kryszpin
i Karbi Lit., który pierwszy z podskarbis
wyciął Kłasi na monetach cyfrę swoją
dla tego, że jego herb Kryszpin był za obier-
ny, bo się składa z dwóch jelenich głów, pięci-
ka i łwa, (i dla tego na niektórych srebrzach
widai tylko jelenią głowę, jako części herbu.)
Tęś takie srebrzy sły na groza. I te bit J.
Boratyński najpierw między r. 1660-61 na
milion zł. pol. w Ujardowie a następnie drugą
seryą w latach 1660-1666 na 6 milionów
w Wilnie.

prote powziętych bity za Jana Karimienia
srebrzy gdańskie, elbląskie, toruńskie i Kur-
landzkie z potrojaczem J. J. J. pod mietrą Kłasi-
Kęsa Jacobi D. G. Ducis.

Za Michała Korybuta bity srebrzy gdańskie,
elbląskie i toruńskie.

Za Jana III. tylko gdańskie bilonowe i kurlandz-
kie miedziane, ostatnie z napisem Kłasi i cyfrą
popiersiem i orłem polskim a w nim kurlandz-
kie herby.

Za Augusta II. bity gdańskie bilonowe.

Za Augusta III. bity koronne miedziane, gdań-
skie bilonowe, toruńskie, elbląskie.

Obec: Zagórski str. 85 przypis.

Ze Stanisława Augusta bito miedziane, gdańskie
i toruńskie srebrne.

Półgrosze (medii grossi s. mediantes) prócz
dawniejszych, t.j. od Władysława W. do Aleksandra,
bito następnie za Zygmunta I. Zygmunta Augusta,
Stefana Batorego i Stanisława Augusta. Bito ich
dużo na grosz.

Zygmunt I. bit chorągwie. St. gr. Orzeł uchorągiewany
z napisem Moneta Sigismundi. St. odwr. Korona
z napisem Regis polonie. Z r. 1507 pierwszą jest
monetę, ozdobioną liwą, lat. ^{*)} Wł. Nazywano
te półgrosze później piorunkami od Piotra
z Kurozwęża, który je fałszował. Bito je
w mennicy krakowskiej pod zarządem
tamtejszego rajcy Kaspra Bera. Trudno je
pożniej bić, dla precyzji napływu podobnych
do nich na pozór, ale bardzo lichych półgroszy
świdnickich, których lud po prostu od krajowych
odróżniać nie umiał. Te półgrosze świdnickie
zalały kraj i były jego chłostą, podobnie jak
za czasu Władysława tyfu i choroty. Lecz
jedynie przy schyłku panowania Zygmunta Augusta
wykupione zostały.

Litewskie Zygmunta I. półgroszki mają na jednej
stronie orła a na drugiej popioł. Zawierały
w sobie po 5 pieniążków litewskich (denarów),
których Zygmunt I. nie bił, ale które później
z czasem Aleksandra machadziły się w wielkiej
mianie.

Ze Zygmunta I. bito monety litewskie na
slopcie o $\frac{1}{4}$ lepszego od polskich. Na tego też
na grosz litewski było $1\frac{1}{4}$ polskich, czyli

^{*)} Zygmunt I. najprzód zaczął bić liwy lat na
monetach. Już w r. 1506 bito grosze glogowskie
z orłem, popiołem i datą, a rolkiem wreszciejerskim bez daty,
jedną z drugiej z napisem Sigism. Dux Glogovie Maximi
R. Poloniae nat. Bił je Fryderyk Bronar w Głogowie,
gdzie mieszkał Zygmunt i miał sobie
do tego udzielony przywilej od Władysława II.
księcia wielkopolskiego i częstochowskiego.
Najdawniejsze grosze z datą łacińskimi
liczbami wyrażoną są: grosz biły w Altwied-
granie (Aachen) r. 1373. 1405, daty Koloński
z r. 1425. i Salski z r. 1457. Pożniej Władysław
bił arabskie. Także na talarze Maksymiliana
z r. 1479. W Czechach położył dopiero w r. 1508
datę na monetach Władysława II. króla wielkopolskiego i częstochowskiego.

4 lit. równały się 5^{lin} gr. pol. a więc kopa
litewskich groszy tj: 60 = 75 gr. pol. a 10 de-
narów litew. sets na grosz lit. Krachowano
też wielkiedzy na ruble, które rawore były
nazwą zbiorową str. groszy lit a 125 gr. pol.
Dopiero po roku 1569. równano stopy
lit. a pol.

Zygmunt August lit. tyłko lit. półgroszek,
co do herbów i napisów podobne do ojcowisk.
Stefan Batory bit tyłko półgrosze Noronne
z orłem i Noronę i napisem str. gr. Moneta
Stepani str. odw. Regis polonie, Barto
nadpis. Jest także jego półgroszek miasta
Bygi x r. 1582.

Stanisław Augusta półgroszek sz.
międzyane. M. V. Miasto Warszawa.

Grosze (grosi communes) pierwszy raz
ad Maksimiana W. w całkowitych sztukach
bite. Lirons uł 30 na stoty (półkopel,
miedzi sexagena). Stos uł na cren. zł. i talary
znienialo się stosownie do obiegowej tych
ocetanych monet ceny.

Zygmunt I. bit grosze Noronne, które miały
w otoku napis Moneta regni polonie. Dwie
wielkości różniły się ad trzeciallro tem że
na jednej stronie orła, a na drugiej w polu otok
wędach pod Noronę napis Sigismund. Prim.
Rex polonie przedstawiają.

Lit. grosze mają orła na jednej a pogoni na
drugiej str. a napisem Moneta Magni Duca-
tus Litva.

Grosze pruskie, gdańskie, elbląskie oznaco-
ne są napisem grossus.

Zygmunt Augusta sz. grosze tyłko litewskie
i gdańskie. Litewskie mają napis Mone-
ta Magni Ducat. Litv. i opowie grosze
z r. 1546, który pod pogonią w otoku tyłko
Gedyminów herb przedstawia, wierszkie
inne oznaczone są cyfrą AD. Gdańskie
też mają napis grossus.

La Stefana Batory bit grosze Noronne, litewskie
gdańskie i rzyckie, a wierszkie oznaczo-
ne są wyrazem grossus. Podobnie
bito grosze Noronne, litewskie, gdańskie
i rzyckie a napisem grossus sz. Zygmunt
III. r. 1650.

Jan Maksimian grosze Noronne sz. bitowane
La jego panowania bito także litewskie 1652.

448.

Za Augusta III. i Stanisława Augusta bity
już miedziane grosze; tamtego pod herba-
mi w odciśnię trójką t.j. tryczelągi, tego zaś
napisem i grossus z ornamencie.

Półtoraki t.j. grosz i pół, bity za Zygmunta III.
Jana Karimienna i Augusta III.

Zygmunta III. są półtoraki Norwice siewskie
i ryckie oraz elbluskie z r. 1631. pnie Gustawa
Adolfa bite.

Norwice półtoraki bity w Bydgoszczy (Bromberg)
i sta tego je Brumcrami nazywano. Bity je w latach
1644-1647 bez przerwy. Naśladowano w nich ówczesny
stopel groszy niemieckich i z nich przebito norw.
cruciferi (krucienne) jabłko królewskie i rug-
dują się w nich liście 24 nierównie, wale z uszka
stopa, a tak każdego też nie mając znakowania.

Albowiem w czasie bicia tej monety nie 24 ale
30 a nawet 60 sztuk szło na taler. Snać
chciano im pnie podobieństwo stopla i pod-
wieszony tytuł zjednać wstęp do Silezka
i szwednich krajów. Z próbek bity z gęstym
7/8 próby srebra sztuk 128, w r. 1649 z 6/8
próby srebra sztuk 164, od tego zaś czasu
oraz więcej podłaty i malaty.

Siewskie Zygmunta III. półtoraki takie z jabłkiem
i liśćmi 24, z trójką w odciśnię i pięciopobową
tarczą, znane są tylko z lat 1647 i 1649. Ryckie
zaś wciarzanymi znane z lat 1647 i 1649
podobne do powyższych, bo takie mają 3 w odciśnię
i 24 w jabłku. Do nich też podobny jest i grosz
rycki, ale na tamtych stoi moneta nova i w od-
ciśnię 3, a na grzbie "grossus etc." i nie ma
trójki w odciśnię.

Na panowania Jana Karimienna nastąpił pnie
Noicu dwójaki sposób liczenia, na dobrą
(bonam) i bieżącą (currentem) monetą. Pier-
wszą, rozumiano ówcz. zł., taler, i inne
dotychczasowe srebrne obiegowe pieniądze.

Drugą stanowiły złotow. tryfowe i szelagi
Boratyńskiego. Pierwsza moneta podnosiła
się do złota, drugą zaś coraz bardziej w cenie,
aż nabłoniła za Augusta III. w dwójnasób wartość.

To odróżnienie dobrej i złej monety trwało aż do czasu Stanisława Augusta.

Półtoraki: Janu Maksimiana koronne mają, w str. odw. jabłko, w której na jednym liście 24, na drugim liście 60, wellanuję, ile ich było w danym czasie na taler, umieszczano. Litewskie tego króla półtoraki takie z liście 60 i liście 3 znane są tylko z r. 1651.

August III. półtoraki: z lat 1753-58 opisał 1757 r. pierwszy z napisem polskim Pił (to) rek, sły na monety miedziane po 3 grosze.

Dwugroszówki było tylko za Łygmunta Augusta i Janu Maksimiana. Łygmunt August oznaczono je na dole pod pogonią II. (dwójka) i znane są tylko z r. 1565. Janu Maksimiana zaś są z lat 1650 i 1651: mają napis z II. (dwójka) lub bez niej: Gro. arg. dup. Regni Polon.

Trojaki czyli trzy grosze było za Łygmunt I., Łygmunt August, Stefana Batorego, Łygmunt II., Janu Maksimiana i Stanisława Augusta.

Trojaki koronny Łygmunt I. przedstawia wizerunek króla z napisem w otoku, a w str. odw. orła samego w lewą stronę i napis monety Regni Polonie 1548 i tym się różni od innych tego króla monet.

Tego pruskie trojaki, gdańskie, elbląskie, oznaczają napisem gross. arg. triplex.

Łygmunt August, który wcale nie bił monet pol., trojaki lit. oznaczają napisem Gross. arg. tripl. a na dwóch groszach z napisem: qui habitat in coelis, iridebit eos, bity w latach 1565 i 1566 stoi pod pogonią III. trójka. Trojaki z nowszych lat są bardzo rzadkie, bo jak podaje Chreki, Łygmunt August na polecenie Franciszka Krasinickiego, zakazał ich bić z obawy rozjawnienia polaków, przenieśli którym ten napis miał być wymiślanym.

Stefana Batorego trojaki koronne, litewskie, pruskie, gdańskie, ryckie, takie Łygmunt III r. koronne (z tych trojaki z r. 1602 w Witalsie Klippinga) gdańskie, ryckie, i Kurlandzkie są napisem gr. arg. triplex oznaczane.

Janu Maksimiana są tylko koronne trojaki;

jedne, 450.

a te są drożalskie: 1.) (z popiersiem Króla, pod
niem w odcinku 3 a na str. odw. Monet nova
Regn. Polon. 1687 i monet bez Korony & Głaskami
2.) Al (Andrzej) J (Józef) po bolach - 2. inne
z r. 1667 z napisem w polu u góry między
A i J lirba III, napis w trzech wierszach.
3.) arżewskie zaś trojaki mają napis gross. arg. triplex.
4.) Augusta III. 3 trojaki & lirba $\frac{1}{2}$ sz. tj.
5.) pół srostała ~~XXXXXXXXXXXXXXX~~ z r. 1753
6.) i trojaki z lat 1754 i 1756 & lirba 3, oznaczone
wartości trzech groszy, szły na monety miedziane
po groszy 6. - Gdańskie trojaki Augusta III.
są napisem grossus triplex oznaczone, a prócz
tych są jeszcze toruńskie i elbląskie.
7.) Stanisław Augusta trojaki są miedziane.
8.) Były one równie jak wszystkie inne monety
miedziane od r. 1772 bite w Krakowie, od tego
czasu roku aż do ostatnich czasów, bite są w Warszawie.
9.) Te trojaki z napisem polskimi, były z krajowej
miedzi, z kopalni miedziogórskiej pod Niekanim,
bite.
10.) Czworaki bite tylko za Zygmunta Augusta
w latach od 1565 do 1587 w tymże bez wyrażenia
Korony. W Koronie do unii szły one po 5 groszy,
a później, gdy wzrosło stopę menniczą, nie
chciano ich w Koronie brać inną, jak po 4 grosze
z minus przeciwactw Królewskich uniwersałom.
11.) Przestaki bite za Królestwa warszawskiego i
Królestwa Kongresowego także w Krakowie.
12.) Srosta Zygmunta I. są bez znaku
oznaczających ich wartości a z napisem
~~Deus~~ Deus in virtute tua lactobitar Rex.
13.) Tak srosta, jak i mniejsze trojaki tego
Króla powstały z prębitych za nie w całej
niezłotyż półgroszów świdnickich, sta
prędzkiego ich wytypienia. Trojaki są tylko z r. 1528.
14.) srosta zaś z lat 1528 i 1529.
15.) Wśród tych są srosta Zygmunta I. praskie,
gdańskie i elbląskie. Praskie mają napis
Gross. arg. sexdec. terr. Prassie.
16.) Zygmunta Augusta są tylko litewskie
17.) srosta z podłego srebra ze świdnickich półgroszów prębite.

Stefana Batorego są srebraki tylko litewskie,
 Zygmunta III. tylko koronne, Jana Kazimierza
 i koronne i litewskie. Na jedyną tego króla
 srebraką lirę 15 ~~herb~~ herb Górczowskiego
 jęca, znacz, i 15 takich srebraków czyli
 90 groszy lirę na taler. Michała Kory-
 buta są tylko srebraki elblęskie z lat 1671
 i 1672.

Augusta II. srebraki były bite w latach 1706 i
 1707 w Lipsku i w Grodnie. Monety tego
 króla w ogóle bite w Lipsku i Grodnie dla
 Polli, różni się od saskich tem, że 1.) bite
 są na stopę liryczną w polu wyciętą 2.) że
 na nich „Augustus II.” na saskim zaś „Frid.
 Augustus” napis umieszczono 3.) że na nich
 w koronie, a na saskim z odkrytą głową,
 popiercie paucyjskiego jest wyobrażone.

Augusta III. są saskie srebraki z lat 1753, 1756.
 Są i podobne tego samego stylu, ale z
 podobą krucem; pnie uniwersat Wessela
 podobieństwa koronnego r. 1764 wywołane.

Stanisława Augusta są ~~polne~~ srebraki
 z napisem 6 groszy tylko z lat 1794 i 1795.
 Ten srebrak czyli 1/2 tyufa z lirą Gwoto-
 ku, był tylko za próbę bity w r. 1766.

Osmałki czyli srebraki, bite za Stanis-
 ława Augusta w latach 1766 - 1782 oprócz
 lat 1769, 70, 71. były po 2 1/2 groszy miedzi.

z Koronne później Dwieście bito za Zygmunta III. gdańskie,
 następnie za Stanisława Augusta, za Krystu-
 wa Wawerskiego, w Królestwie Kongresowem
 i w Królestwie Polskim.

Zygmunta III. dwieście gdańskie a później
 i koronne, były to ciwercitalary ortami
 nazywane. Były one z półtora po 10
 a później po 16 groszy. Rodzaj ten grubiej
 od r. 1608 bitych monet, odznaczał się wagą
 i dobrocią srebra tak dalece, że i w kró-
 jach koronnych w latach 1621 - 1624 nada-
 dowano go. Gdańsk bit powrótkowo 29 sztuk
 z gęstym krak. mieszaną 14 tuteń czystego
 srebra trzymającej, następnie 30 sztuk

z tańszą gnywą, tylko 13½ tuteń srebra
~~zawierającej~~ zawierającej. Gdańskie niektóre orty
 mają po obu stronach królewskiego popiercia
 lirobę 16. Inne jak i te mają tylko napis
 na str. odw. : Moneta civitatis Gedanensis.
 Z norwimych jedne mają 16 w otokowym odcinku,
 inne lirobę wartości wygranej nie mają.
 Tak więc sama tylko ich wielkość przewyższa
 drugą, dwututeńską, a mniejsza od talara,
 te orty odznacza.

Orty (ortones) w Norwimie w latach 1621-24 bity
 w Bydgoszczy na wzór gdański podług
 ordynacji z r. 1623 po 28 sztuk z gnywą
 brak. zawierającej 11 tuteń czystego srebra.
 Nie zawsze jednak trzymały się tej stopy, a chociaż
 niektóre z nich noszą napis 16 gr. w obiegu
 podnosiły się do 17 gr. i więcej, w miarę
 podległych coraz bardziej szlagów, półgroseków
 i groszy. Na talar bity, orty ich przy końcu panowania
 Zygmunta III. sztuk 5 i groszy 10, na cenn.
 zł. in specie sztuk 10 i groszy 5.

Półtutki bity tylko za Jana Karimiera i Stanisława Augusta, z tych półtutki Jana Karimiera
 były z lirobą XV w odcinku otoka pod po-
 pierciem Orła.

Osminastogroszowi czyli orty Jana Kari-
 miera były norwime i litewskie, a orty ich
 pięć na talar. ~~XXXXXXXXXXXX~~

~~XXXXXXXXXXXX~~ Węgierskie te orty na str. odw.
 obok półciopolowej tarczy, oznaczane są lirobą 18,
 tylko na bitych w r. 1657 umieszczono lirobę 21, z któ-
 rą się podnosi, że orty wówczas już miały wyższą
 wartość obiegową od imiennej. Litewskie rnoś
 mają lirobę 18 pod pogonią, która strona odwrotna
 zajmuje.

Opis tych z jeńców z tego czasu orty gdańskie,
 które nad herbem miasta mają lirobę 18, toruńskie
 elblaskie i nakielne elblaskie orty Klippingowy
 z r. 1657 z głoškami mianem W. V. L. nie
 mający wartości oznaczonej.

Sobieskiego są osminastogroszowi norwime,
 tańsze 18^{ka} oznaczane i nielaudellie.

Już za Sobieskiego te osminastogroszowi czyli orty uarywane

Tyrfani ad narwijska mianca ze Jana
Kammierna bijącego monetę *tyrfani*, o któ-
rym pod *Stotówkami*, czyli 30^{ty} groszówkami
wspomniemy. I za Augusta II. i III. bity tyrfy
a za Stanisława Augusta tylko próby ich czyli
wzór z r. 1766. znajdujemy. Wtórą Komisya
mennicza odrzuciła dla tego, że i narwę i mo-
nety takie, naradwoce zagładzić usiłowała.

Za czasu Augusta III. z r. 1753 są talie, gdzie
pier gloskie i wartości wyrzucano, a drugie z liście
18. Są talie z tego czasu gdańskie i elbląskie
ośmnaście groszówki czyli orty.

Fryderyk II. król pruski w siedmioletniej wojnie
(1756-1763) najzwyczajniej Saxonię, porucił szkodli-
wym Efraimowi Kiciu w Lipsku na zamku *Thissenburg*
pieniędzy. Wziął on tego samego stopła, którym bity
tyrfy Augusta III. z r. 1753 i następnie przed wojną
pier mienca *Eraesta Dytrycha Croll*. Już z po-
czątku liście Efraima tyrfy, do r. 1761 tak spodlił
je z gnywy czystego srebra wartujące podwójnie
14 talarów, wybijał 20, 24, 30, 40, 45 talarów.
Dostali się one po większej części. Polacy za dostawę
wojenną. Tu nazywano je *Bakami*, *Efrai-*
mitami, *małymi główkami*, *tyrfami wrocław-*
skimi i *berlińskimi* od miejsca późniejszego
ich pochodzenia. Nad jedynym stopłem i rokiem
były różnej wartości. Dopiero przy Monice r. 1757
dostarczono złe, gdy już nie było do naprawienia,
a w polsce dopiero w r. 1761. 12. sierpnia *Teodor*
Wessel podskarbi korony naradził dobrego,
próby 8 i 9, kiedzi pruski i rosyjski
w *Królewcu* bitym po groszy 35 a innym
tego samego stopła 15 groszy. Ciężko je na-
krowano aż do r. 1766. w którym Komisya
skarbu wreszcie tyrfy z obiegu wywołata
i kasłkie po 28, wrocławskie po 10 a *Bak-*
i berlińskie po 7½ groszy do użycia otworzonej
mennicy wyklapota.

Totkopki ze znakiem XXX. to jest liście
wartości 30 groszy let. bity za *Sygnaranta*
Augusta w r. 1564. U spodu tarczy str. odw.
św. Michał (herb kijowski) między dwiema (herb
imigorski) i *Krzyż* (herb wotyński).
Kijowska i *wotyńska* ziemia były długi
czas jaskółcem niegady między *Polakami*
i *Litwinami*, gdy nawracając do siebie prawa
sobie rościli, dopóki w czasie unii do *Polak*

nie zostały przylaczone.

Słotki te, niewąściwie talarami zwane bito w potrzebie krajn z powodu wojny inflanckiej; a potrzeba ta usprawiedliwia nadanie im tak wygórowanej ceny nominalnej (37 1/2 gr. pol.), wyższej od rzeczywistej wartości ówczesnych talarów (33 gr. pol.) o 4 1/2 gr. pol., chociaż im w wadze znacznie ustępują. Nie znajdują się z innych lat. Liczono ich do na Kope lit.

Złotówki, talie 30 gr. zawierające bito za Jana Karimiena, Mikata, Augusta III, Stanisława Augusta, Krzysztofa warszawskiego, Królestwa Kongresowego i w Krahowie. Sześć ma pod herbem S. lub 8 gr. Samo nazwisko złote, pokazuje z jaskiego Kruscau był pierwiastkowo bity. Do 1505 r. był czerwonym złotym; od tej epoki; kiedy czerwony złoty poszedł na 32 gr. i coraz bardziej powiększała się linia grozy, albowiem już za Erymunda I. ad 28 gr. do 50 gr. podniósł się, a w Niemczech ze złota bity floren stał się monetą srebrną, u nas złoty był zbiorcem 30 groszy (fl. per mediam sexagenam) W r. 1620 niewądnie był 1/4 części czerwonego złote, ale dopiero za Jana Karimiena zaczęto bić złotówki, które od Torunianina Sympha, tymi samymi nazywano.

Te złotówki Jana Karimiena są pięciopalcowego stopu, a za weryfikacji XXX gro. pol. wolaruje ich wartości. Bito je w latach 1663, 64, 65, 66. Ledwie 13 dobrych groszy wewnętrznej wartości mające, bito po 30 sztuk z gnywicy 8 1/2 gr. próby srebra, najpierw we dworze, potem w Krahowie i w Bydgoskiej mennicy. Wybito w tym czasie przezto Gmshouin a linie, ich pomnożyły fetyrywe tak że ta licha moneta przez trzy następne panowania była prawie wystarczająca w obiegu wrac z szlagami dozwolonego. Symph w r. 1666 ledwie uniósł swe życie niecałe, do Gmshouina, a stał się do Hamburga, nim nadarem rozlać uwierzenia go. Te złotówki w r. 1717 zredukowano na 1 zł 8 gr. szlagami, w r. 1765 na 1 zł 6 gr. miedzi, a w r. 1766 na 27 gr. moneta konwenyja, i tak ~~on~~ je do mennicy wykupiono. Do tego Jerzego Sympha, jakśmy wyżej pod ortami wspomnieli za Sobieskiego i następców, orty były osiemnastogroszowiaki tymi samymi nazywano.

Żeńcie i miasta pruskie wzbroniony u siebie obieg srebrnym Boratyniego i złotowiskim tym złotym, nie liczyły na inną, tylko na dobrą monetę; dla tego na złoty pruski wchodziło 2 pol. aż do ostatnich czasów.

Wielka Korybuta złotówka była w r. 1671. w małej ilości jako próba bity ze srebra czystości 12 tutej i dwa denary ella okazywa się, stać na następny sejmie, do

jednak nie przysła, bo sejm zerwano.

Augusta III. złotówki z napisem XXX gr. Reg.

Pol. 1762 nie były tylko na próbę bite, ale nie znajdowały się w obiegu. Fried Rikku.

nasta laty rozmnożono je przez fabrykę.

Tęgi Wola są także złotówki gdańskie.

Stanisław Augusta złotówki są od r. 1766

do końca panowania jego bite co rok, prócz

1770. W latach 1787 i 1794 zmniejszono

ich stopę.

Dwa złotówki bite tylko za Augusta III.

w Saxonii, trojakiem stopem, i za Stanisławem Augustem od 1766 r. do końca jego

panowania, prócz r. 1786. W latach

1787 i 1794 zmniejszono ich stopę.

Półtalarki bili węgry królowie od Batorczy

czekawcy, aż do ~~Stanisława~~ końca panowania

Stanisława Augusta, oprócz Sobieskiego

i Augusta III.

Półtalarek Zygmunta I. z data 1532. i pięcio-

palową tarczą, w środkowej ralskiej belce,

w 1. i 4. orla, w 2. pozycji a w 3. lwa, a obok

tarczy głośli C. S. majory, jest amfion.

Wybito go na wzór dukata tego króla z r. 1534.

Wielki pisać monetę z napisem „Deus

in virtute tua laetabitur Rex.” mylenie

zarysów półtalarki, jest ona bowiem

średniogroszowa, jakiego a temu wyżej

wspomnieli.

Żygmunta Augusta są podobne półtalarki

z trzema datami 1546, 1564 i 1565. Te

pieniądze w r. 1836 w sklepie ubogich w War-

sawie były na sprzedaż wystawione i drogo

je rozkupiono, ale pojawienie się później

nowych, coraz bardziej swojej nadzwyczajnie

niezwykłych sztuk wykryło to oszustwo.

Batorczy półtalarki są dwójakie: bez daty

i z r. 1583. Sztuki te podobnie jak i inne

półtalarki są na ciężar po 18 gr. miedzi.

Jest też z czasów tego panowania półtalarek
gdańskie, bity w czasie obleżenia tego miasta przez
króla Stefana z 1577 r. z napisem *Defende nos Christe
Salvator*. Są i talary podobne, o których mój
Zygmunt III. półtalarki koronne są dworskiej
odmiany, bite w latach 1628-32 przez pięć lat, toruńskie
z trzech lat 1630-32. Władysław IV. są koronne,
które przez ciąg panowania wartyły po 1 zł. 15 gr.,
następ talie gdańskie i toruńskie.

Jan Karol Michał półtalarki są koronne i gdańskie.
Michał tylko elbląskie półtalarek wartyły 1 zł. 15 gr.
August II. koronne półtalarki są na monety bierzące
po 3 tynfy i gr. 6 czyli po 4 zł.

Stanisław August półtalarki są po 4 zł.
Są bite podług dwójakiej stopy od 1767-1784
po 20 z grzywą od r. 1788. po 20 $\frac{7}{8}$.

Pięćsetłotki bite tylko w Prölesteri kongressowem.

Talary, to nazwa ~~najmniejszej~~ najcięższej monety
srebrnej. Pierwsza gruba moneta srebrna z tuty
warząca nastąpiła przez Róka XV. wieku. Bito ją w Tyrolu
w mieście Hall, przez Kopalnię Faltenstein od r. 1484.

za najdłużej awersyjskiej austri. Zygmunta. Potem
zawzięto ją bić w Saxonii w Kopalni Annaberg
od r. 1486. Lwano ją grubości groszami (*Dickgroschen*)
albo Totemi groszami (*Totengroschen*). Dopiero
od r. 1518 w Joachimsthal (w obłocie do Joachimsta
w Czechach, w majetności Salików) oficjalnie wzbijano
i upowolnioną Joachimsthaler Groschen

nazywano, zawzięto, potem przez skrócenie *Thaler-groschen*
przejęto w Róku ~~za monety~~ ~~awersyjskiej~~ ~~otrymali~~ ~~karawa~~ ~~Reichsthaler~~
i hallowskie *Thaler* po łacinie *Callendes den*
(zwyczajnie)

Unciales, po polsku pierwotnie talerami zwaty się,
następnie talarami. Pradko w transalpejskiej

licono na talary. W polsce pierwszy raz
w r. 1528 w Kluzgach prawa nazwa talara używano,
a jako w Niemczech przez niezłą część floren
był talarem, tak u nas zbior 30 grozy zwany talarem.

Królu 1543 płacono je po 3 gr., 1546 r. po 32, 1548 r.
po tyler gr. i od tego różnił się od złoty. Stefan
naznaczył ten talara na 35 gr. Zygmunt III.

dwie razy go do tej liczby obniżił, sejm 1611
naznaczył 40 gr. 1616 r. 45, 1635 r. 75 gr. 1650 r.

z tych trzech, a i w jedenaście lat później i 1671 r.

talari same miały wartość, ale co Michał
ledwie kilka talarów w Elblągu wzięto,

z powodu raubowania przez Anreaspolskie nemięcy i przypadek nowego stawiania się stopła.

liście 30 ornowane, cyfry złotowe, liście 60
ornowane cyfry koprowe, następnie medalowy
talar podobny berkołowski bity i szerególniej
na uwagę zastępujący, bez daty, nieznaczenie,
bo w otoku, pro tytułach liście ~~XX~~ XC ornowane,
a razem jak się zdaje po r. 1627 bity, kiedy to
talar 90 groszy wynosił.

Klipingami nazywają się srebrne monety szwedzkie
czworograniaste. Bit je Christiern około r. 1460
z podłego srebra. Nazwana tak od szwedzkiego
słowa Klipp, Krajai; możnaby je Krajajcami nazywać.
J. Gustaw Waza r. 1520 bit takież same co do stopy
i wartości pieniężne. Później często ucielowano
na granicę tej formy a z nią i nazwa Klippe
przeszła do języka niemieckiego, która niemiecy
graniastą monetą nazywają. Była ona kwadratem,
czworobokiem, trójkątem, pięciorami, ośmiorątkiem.
Bito je na przykład. Są też takie medale i Taler Klippen,
ale najwięcej jest Klippingów obrotowych i obli-
niowych. Bardzo zdana się a wizerunkiem.

Często bito je z nazwami kościołowych i domowych.
Nothklippen nazywano te, które bito z podłego
brązu, J. Noththaler: J. Talar Klippingowy
z r. 1614. Normaste złote i srebrne monety
często wybijali w formie czworograniastej
Klipingowej, które, jako osobliwość starych na-
prawy ielskie upominki. Znajdują się też
ostat Klippingowy Jona Traximiana.

Talar^{ów} medalowy^{ch} pojedynczych Legnunt^{ów} ~~III~~ ^{jest pięć: z r. 1587, bez daty, z r. 1613, 1629 i 1630.}

Monety z wizerunkiem króla a z drugiej strony
z miechem przez całe pole do góry stojącym, z napisem
pro iure et populo. - Waz, około $\frac{3}{4}$ Tala, a razem
nieuważając do talarii je policzono - Bito je na
uroczystości Koronacji Królewskiej 27 grudnia 1587
w Krakowie odbytej. 2.) Drugi talar medalowy
medatauria króla w Kapeluce i na tej stronie
ma, napis w dwóch otokach; na str. odw.
w 9 pol. tarczy herby - bez daty. ~~XXXX~~

3.) 4.) i 5.) Trzy inne talary medalowe mają
na str. gt. Zwizans, cyfry S. T. K. a jeden
z nich na str. odw. tylko r. 1623 w wieńcu,
dwie zaś inne na pięciu osobnych tarczach
herby: królewski, polski, szwedzki i inflacki.

To są z lat 1629. i 1630.

Podwójnych Talarów medalowych jest dwa,
oba z Roźniarem na ubroju opuszczone, jeden z nich bez daty, a drugi z podwójną datą 1617.

459.

Talary wygryzane są z orłem i literą 30,
z ciałem berberowia & berłem i napisem Deus pro-
rebat. Tróć tych korony jest jeszcze z dwóch
stron odruwanych stopki i toruńskie.
Cena talarów Zygmunta III. podnosić się
w miarę pogarszającej się monety dawno-
wej. Sztę po 35, dalej 36, 37, 40, 44, 45,
47, 50, 60, 75, 80 i 90 groszy. W równym
stosunku podnoszą się talary podwojone
i złotowe. Ostatnie uchwały sejmu z r. 1620
(Voll. Legg. III. 16. 372) oznaczają, miały
wartości 37. groszy.

Władysław IV. są talary pojedyncze i jeden
podwojony gdańskie, toruńskie i talar
medalowy elbląski, bity na panującą
wroczenia r. 1635 miasta pod polskimi pan-
owaniem. Na tego króla talary utrzymywały
się w niezmiennej cenie po 90 groszy, a
tak od r. 1528, w którym szły po 30 groszy
podniosły się w trzynastob.

Na tego króla jakub sztygler kurlandzki bit ten
talary na gr. t. str. ze swym wizerunkiem
a na odw. str. z orłem i pogonią w dwu-
polowej tarczy.

Janusz Traximiera talary szły na dobrą mo-
netę po 21. 3. gr. 15 do 18, na srebrni mie-
diane dochodziły do 5 st.

Tępo króla są talary gdańskie wygryzane
i jeden srebrni podwojony. Ostatni był
bity tylko w r. 1650. Wzrost się srebrni
dla tego, że ma większą cyfry srebra po-
większenia, niż inne podwojone są tylko
grubość od pojedynczych różniące się
talary. Są też tego króla talary toruńskie
i elbląskie.

Michał króla talar elbląski, z powodu
pełnienia stopki w niewielu porostach exem-
plach i dla tego że wzięto na jego wiel-
ką cenność faturę we wypowiedzeniu.
Taki talar szedł po 3 szp.

Na Sobieskiego bito tylko talary koronne
i gdańskie. Za jego panowania talary
szły na dobrą monetę po 3 szp. gr. 16, 17,
i 18, na srebrni zaś po 2 szp. 6.

1620.

3 datę 1617.

Gdańskie talary były na monety pruskie,
po 21.3. gr. 1581.

Augusta II. talary były na monety bierzące po 8 złp.

Augusta III. talary na stopę polską w Saxonii
bite, były po 16 tgr. 12 gr. czyli po 8 złp.
na monety bierzące. Tymczasem nie było.

Stanisław August z talary srebrne i osimiozłotowe.

Ostatni medalowy z napisem: Gratiarum concia-
ribus exemplum posteritati - były na targowicy 1792.
Jest prócz tego jeszcze pręka 8^{mi} złotowego
talara.

Sz talarii talary Kurlandzkie, Piotra Kurlandzkiego
wartości 8 złp. Piotr Biron otrzymał od króla
Stanisława Augusta inwestyturę na księstwo
Kurlandzkie w Wawerawie 31. grudnia 1764.

W r. 1769 po odstąpieniu mu rządu przez ojca Ernesta
Jana, objął, a w r. 1795 zrzekł się praw
swoich na rzecz cesarstwa rosyjskiego. Umarł
1800 r. bez potomstwa.

Talary księstwa Warszawskiego są z lat 1816 - 1814.

Prócz tych wszystkich powyższych talarów
były w Polsce w obieg talary albertynskie.

Tak zwane są talary brabantskie czyli burgundzkie,
nazwane od Alberta arcyksięcia aust. i jego mat.

żonki (Zabelli), którym po raz pierwszy bili

1598. r. w Niderlandach na stopę Pruski niemieckiej.

Do tego czasu ciągle bite, wyszły w świat w han-
dlowym obrocie i upowszechniły się w Rosji,
Nizlandach, Kurlandzkiej, Polsce i Turcji.

Dziś ci osimiozłotki były bite za królestwa
Rugnezowego od 1810 - 1825 r. i za Mikołaja
w r. 1827.

Złote monety. Czerwone złote.

Nie tylko u nas, ale i w innych krajach złote
monety nazywano czerwone. (Srebrna białej
monety a rdzawą czyli miedzianą z
miedzią, czerwonej otrzymały nazwy).

Najpierwej we Florencji bito z bizeraunkiem
im Jana Chencicela czerwone złote i stop
imie florenów otrzymały. Ludwik VI. kr. franc.

(1108 + 1137) Karol III. kr. franc. 60^{ty} sztuk
z grywny, nazywano je florenami baranka -

florenus cum Agno, Agnel d'or, Agnelot -

potem nazywano muttones od wyraża-
mouton. Te monety tak bite wprowadził Wacław do Czech,

czego je rachowywali Węgry, ~~unam~~
 (unam marcant auri vel sexaginta florenas)
 powzięli nie bienczy dukat za czerw. zł.
 ale w średnich wiekach były to neury różne.
 Tędy floreny saurzyły by podjęsja, wybija-
 no cyrte złoto i tę monetę nazywano du-
 catus. Bito je najpóźniej w Apulii r. 1146.
 a od księstwa nazywano ją ducatus. Wene-
 towie za doby Jana Daudolo w r. 1280.
 bili ~~złote~~ talie złoto „sit tibi Christe
 datus, quem tu regis ducatus” i z tem
 nazwiskiem pnieło złoto do Niemiec, gdzie
 floreny były sprowadzone. Ale z czasem z utry-
 maniem złota w jednej albo w małej odmien-
 nej wadze i dobroci zginęły te różnice,
 które tylko raz w Polsce za Jana Olbrach-
 ta widzimy, gdzie w rachunkach domo-
 wych tego króla z r. 1497 osobno floreny
 a osobno dukaty polichrons.
 W Polsce bit czerw. zł. Władysław Ło-
 kietek, jak nas pniekomywa w tych latach
 w Wieliczce wykopalny dukat. Czyli na-
 stępy bili nie mała ślady. Władysław
 król czełki bit dukaty z napisem dux p.
 (Baudthie Numism.) Pu ten wprowadził
 pismo gockie w miejsce łacińskiego.
 Z Jagiellońców Alexander bit czerwone zł.
 z wizerunkiem św. Stanisława na jednej
 str. a na drugiej herbem Polki i Litwy.
 (Köhler vollst. Ducaten Cabinet I. str. 153.)
 Władysław III. bawiem dukaty, choć z herba-
 mi Litwy i Polki nalerz do Węgierki.
 Dopiero Zygmunt I. postanowił w ordyna-
 cyi bić dukatów (16 lut. 1528.) a Zyg-
 munt August bit według tej ordynacyi
 czerwone złote, nieco lepsze od gdańskich,
 a węgierskie w dobroci wyrównujące.
 Do r. 1766 równano je z holenderskimi.
 Za Stanisława Augusta wybito 238,734
 cz. zł. pojedynczych, półtoraków i potrójnych.
 Czerw. zł. od r. 1300 do 1600 na drobny monetę
 wynosiły 16 złp. - różnię kursu waha-
 ją się do 20 gr. polskiej monety. Sejm
 z r. 1766 zastal tę cenę i narządził wstrze-

na 16 xlp. 22 gr. srebro na dally uproszcz-
nito się za Augusta II. i III. Sta tego, że monety
ciągle się w cenie swojej zmieniały.

Polskie złote monety są: półczerwone złote,
czerwone złote, półtalarki, podwojnie, podkieszyce
i za Królestwa Kongresowego bite 25^{gr}; 50^{gr} złotych.

Półczerwone złote bite za Jana Karimiana,
arty po 3 xlt. na monety dobre. Augusta II
z r. 1703. z herbami z dwóch półczerwonych
i soba cyfer Augusta II.

Czerwone złote bite za Zygmunta I. pojedyncze i podwojnie,
floreni seu aurei nummi oraz gdańskie.

Za Zygmunta Augusta bite pojedyncze, talrie
w r. 1562 i 1568. bardzo rzadkie, portygalskie
zwane podkieszyce. Te monety pniernaczone
były na upominki honorowe, jallie król
rozdawał.

Stefana Batorego jest czerw. zł. diadymogrodzkie,
dallj polskie, litewskie, gdańskie, rypskie,
pojedyncze i portygalskie talrie.

Zygmunt III. są koronne or. zł. oraz gdańskie,
toruńskie i rypskie. Jest talrie tego króla
portygalskie litewskie pizis i dziejicis dalkatowy.

Władysław IV. są pojedyncze i podwojnie or. zł.,
gdańskie, toruńskie i kurlandzkie.

Jana Karimiana są koronne półczerwone zł.,
czerwone zł. i kilka podwojnych, następnie
~~pojedyncze i podwojnie litewskie~~ litewskie
półczerw. zł. dallj pojedyncze i podwojnie
gdańskie i toruńskie czerw. zł. oraz or. zł.
elbląskie.

Michał jest próba czerw. zł. z r. 1674, gdańskie
pojedyncze, półtoranne i podwojnie, dwa ostatnie
gatunki były bite bez daty; elbląskie z r. 1671.

Jana III. są czerw. zł. koronne pojedyncze i
podwojnie, gdańskie podwojnie i kurlandzkie.

Augusta II. półczerw. zł. i czerw. zł. z lat
1702 i 1703. są rzadkie.

Augusta III. są czerw. zł. pojedyncze i podwojnie.
Owoż tyl są półaugustodory (2 1/2 talara wartości),
augustodory pojedyncze i podwojnie. Te ostatnie
trzy gatunki augustodorów były złote, lipskie
monety, równały się erytolu, czerw. zł. kurlandzkie,
w r. 1753. bite, pniernaczone były za polskie.

W czasie siedmioletniej wojny Efraim Jabryłłowat je w r. 1758 w mennicy lipskiej tym samym stemplem x r. 1753 co i dobre bity monety pod zarządem Jana Jenege Goedelke. Nie różniły się ani wielkością ani wagą od dobrych, lecz co do ligi. Kiedy tamte 43 Karatów i 7 granów wynosiły, te miały tylko 7 Karatów i 6 granów, a zatem ledwie dwa talary wartości wewnętrznej trzymały. Efraimowi i potomni zwane srebrenicem w niewielkiej ilości zawidziały do Polski, w enaamiejszej mierównie rozlały się po krajach niemieckich.

Ze talara Augusta III. czerw. zł. gdańskie i podwójne elbląskie.

Stanisława Augusta czerwone złote półtoracarne, zwane pół Stanislas d'ory, i półtorajne, Stanislas d'ory. Trois types są pojedyncze gdańskie i kurlandzkie. Z późniejszych czasów są Dłutek Królewski Wawerskiego i 25^g i 50^g złotniki Królestwa polskiego kongresowego.

Osobliwe monety.

Na Fryderyka Augusta, w czasie wielkonoż-
dów w Inflantach Jan Chodźniowski,
Starosta imiński, bity na zamku
Kirchholmstien pod zarządem Walent. Il-
berfeltha i Jakuba Hinczy, srebrni, wian-
dugi, półgrywy, grywy a moris i zł.
Klippingowe, o których ordynans jego z r.
1570 wspomina.

Na tegoż Króla po matce jego zmarłej 1557.
w Królestwie Neapolitańskim, jako cesarz
ruskiej przystano mu talary hiszpańskie
neapolitańskie, całowite i półowite.
Tróć Karat na nich dla oszczędności wy-
bijali swoje cyfry, która im nadawała przy-
musowy obieg monety krajowej. Univer-
sałem w Wyszyniu 16 maja 1564. nakazywał
cenę.

całkowitym talarom gr. pol. 60 a potowicznym 30 gr.
Podwyższenie jej usprawiedliwia ówczesna potrzeba kasy.
Miano ją po tej cenie wyphupić, ale do tego nie przyszło.

Za Władysława II. wybito próby trojaka, srostała i
orta, ale te srostała nigdy nie były w obiegu,
lecz przechowały się dotąd jako próby mennice
na sejm 1635 r. i są tejże daty. J. J. (Jallob
Jallobson Mincan.)

Za niego też bito monety Księstwa opolskiego
i raciborskiego, pod jego stemplem. Księstwo to,
do którego prawo bicia monety było przywilejane
Władysław II r. 1645 otrzymał od ces. Ferdynanda
III swą swego w zastaw za sumę
milion sto tysięcy złr. należącą mu się z sum
posagowych po królowych z domu austri.
Annie, Konstancji i Cecylii Henacie, księżce
z wyżywienia i przerw gotowizny domowi
szlacheckiemu.

Także bito za Władysława II. Wrejar czyli Kruciem
potrojny: pod popiersiem S. z r. 1647. Te
srebrne i grosze.

Nakoniec po wybraniu go na cara i zaprzysiężeniu przez
stan krajowy 17 sierp. 1680 r. wierności, bito w Moskwie
pod jego imieniem srebrne i złote monety, t. j.
kopijki srebrne i złote.

Za panowania Michała wybito w r. 1671. próby mennice
Norwiczkiej złotowłki i tallegoż czerw. zł. Złotowłki one
wybito w małej ilości w bydgoskiej ze srebra
czystości 12 talerów i 2 denarów. Miał być pniebione
egromadronym stanom, co jednak nie nastąpiło, z powodu
że sejm został zerwany. Tzw. zł., lubo nie objęte
instrukcją, Hodermanowi dane na talerz sam jednak użytek,
co i powiększe złotowłki pniebione były miały.

Podsta chej ryshu podrobiło srebrę monet tego króla, jakoto: talary i półtalary
dłobkie, trojaki, dwugroszowki i grosze koborne. Te monety pniebawano r. 1838
w Alencie ubogich w Warszawie, i chęć wciśnięć się do rozmaitych zbiorów numizmatycznych.
Stanisław August próby mennice są srebrne i złote, półtalara, złotowłki,
dwugroszowki, półtalara i ośmiozłotowego talara. Roka 1771. wniesiono
do Norwiczkiej mennicy projekt bicia monety z czystego srebra. Jan Filip Holskauer
przygotował próby, które król pniebaw w dawne urzędy numizmatykom sieniackim
~~Wiedeń~~ a między innymi Dawidowi Samuelowi Madai, który je w swojej Thaler-
Cabinet opisał.

Monety Księstwa Siewierskiego.

Grosze srebrne z r. 1761. czerw. zł. z r. 1762. Monety
te nie były nigdy w obiegu, bo dopiero Michał Sołtyk,
dzienkan Kat. Wsch. Rarat je około r. 1800 wybił Szachnie
Wappenstein w niewielkiej liczbie exemplary.

copy.

20

lin

